ĐAKOVO I NJEGOVA OKOLICA

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE 6

florentes

ĐAKOVO, 2003.

UDK 930.85(497.5-37 ĐAKOVO) (082) ISBN 953-7128-02-4

MUZEJ ĐAKOVŠTINE ĐAKOVO

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE 6

Đakovo, 2003.

IZDAVAČ
Muzej Đakovštine Đakovo

ZA IZDAVAČA
Branka Uzelac

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Borislav Bijelić

UREDNIŠTVO
Krunoslav Filipović, Željko Lekšić, Branka Uzelac,
Ivo Pavlović, Borislav Bijelić

LEKTURA I KOREKTURA
Hrvoje Miletić

PRIJEVOD SAŽETAKA
Snježana Marić

RAČUNALNA OBRADA
Hardy, Đakovo

TISAK
Tiskara, Budrovci

NAKLADA
500 komada

Zbornik je tiskan uz potporu Ministarstva kulture Republike Hrvatske

CIP - Katalogizacija u publikaciji
GRADSKA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA OSIJEK

UDK 930.85(497.5-37 Đakovo) (082)

ĐAKOVO i njegova okolica : zbornik Muzeja Đakovštine / glavni i odgovorni urednik Ivica Šestan. - Đakovo : Muzej Đakovštine, 1978- . - (Biblioteka Muzeja Đakovštine)

6: Zbornik Muzeja Đakovštine / <glavni i odgovorni urednik Borislav Bijelić ; prijevod sažetaka Snježana Marić>. - 2003. - Bibliografske bilješke uz tekst. - Summaries
ISBN 953-7128-02-4

1. Šestan, Ivan
I. Đakovo i okolica - Zbornik

430908002

SADRŽAJ

ČLANCI

Zdenko Radelić: Križarska gerila u Đakovštini 1945.-1946. - - - - - - - - - 7
Zlata Živaković-Kerže: Povijest nogometnih klubova u Đakovu (1910.-1941.) - 29
Borislav Bijelić: Od iluzije do zbilje i nazad: Nikada realizirani projekt gradnje vicinalne Željeznice Našice – Đakovo- - - - - - 47
Vladimir Geiger: Osnivanje i pravila židovskih društava u Đakovu - - - - - 67
Branko Ostajmer: Saborski izbori u Đakovu i Đakovštini 1884. godine - - - - 83
Željko Lekšić: Strossmayerov trg – stara jezgra Đakova - - - - - - - - - - - 115

GRAĐA

Stjepan Matković: Dokumentarni prilozi o pravno-političkim odnosima javne uprave i Katoličke crkve te o naličju saborskih izbora u Đakovu (1884.-1885.) - - - - - - - - - - - - 137
Danijel Petković: Đakovačke cehovske diplome: Iz Zbirke diploma Povijesnog odjela Gradskog muzeja Vinkovci - - - - 159
Vesna Božić-Drljača: Kulturno-prosvjetni rad na području grada Đakova 1949.-1951.- 173

KRITIKE, OCJENE, PRIKAZI, REAGIRANJA

Marin Srakić: Zabrana školskog vjeronauka u doba komunizma - Kratki prikaz na temelju povijesnih izvora s posebnim osvrtom na Republiku Hrvatsku i na području Đakovačke i srijemske biskupije (Mato Artuković) - - - - - - - - - - - - - 185
Đakovački susreti hrvatskih književnih kritičara III. i IV. (Ivan Kunštić) - - 191
Borislav Bijelić: Naše teme - ogledi o prošlosti i sadašnjosti Đakova i Đakovštine (Zlata Živaković-Kerže) - - - - - - - - 193

Škola u Strizivojni 1830.-2000. - Prilozi za proučavanje povijesti Strizivojne (Borislav Bijelić) - - - - - - - - - - - - - - - - - 196
Vladimir Geiger: Nijemci u Đakovu i Đakovštini (Borislav Bijelić) - - - - - 198
Zbornik Muzeja Đakovštine 5 (Milan Vrbanus) - - - - - - - - - - - - - - - 200
Branka Migotti: Pozlaćena stakla sa Štrbinaca kod Đakova (Ljubica Perinić) - 204
Nikola Bićanić: Knjige imaju svoju sudbinu (Željko Vurm) - - - - - - - - 206
Mirko Ćurić: Strategije, sjećanja i zaborava (Miro Šola) - - - - - - - - - - 210
Zvonko Benašić: Đakovački spomendani (Željko Lekšić) - - - - - - - - - 213
Vinko Tokić: Monografija - HOŠK (Tomislav Šetka) - - - - - - - - - - - - 215
Ivan Pavić: Dobrovoljno vatrogasno društvo Gorjani 1926.-2001. (Branko Ostajmer) - 217
Andro Mršić: Nogometni priručnik 1 (Miro Šola) - - - - - - - - - - - - - - 219
Miroslav Bauer: Nogomet u Strizivojni 1927.-2002. (Borislav Bijelić) - 221
Tomo Šajkunović: Pedeseta obljetnica Dobrovoljnog vatrogasnog društva Drenje, 1951.-2001. (Branko Ostajmer) - - - - - - - - 223
Wilhelm Andreas Zimmermann: Dorfchronik Wutschewzi 1850-1945 (Vladimir Geiger) - - - - - - - - - - - - - - - - - - 225
Katalog izložbe usporednih fotografija - 1948. do 2003. (Borislav Bijelić) - 227
Istina o oporuci biskupa Strossmayera (Zvonko Benašić) - - - - - - - - - 229

IN MEMORIAM

Mile Jurjević (Ivo Pavlović) - 233
Msgr. Ćiril Kos (Luka Marijanović) - 235

ČLANCI

UDK 323.26(497.5 Đakovo) "1945/1946"

Križarska gerila u Đakovštini 1945.-1946.

Zdenko Radelić
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Autor prikazuje stanje križarskog pokreta na području Đakovštine 1945.-1946. Dosadašnja istraživanja dopuštaju zaključak da pokušaji organiziranja gerilskog otpora protiv komunističke vlasti i Jugoslavije u cilju obnove NDH ovdje nisu imali veće oblike. Zapravo, križarski pokret u ovom dijelu Hrvatske sveo se na skupine Filipa Tomića Slavonca, Dragutina Homotara, koja je bila dio Slavončeve skupine, i djelomično, skupinu Pere Hećimovića Marice, koja je više djelovala u susjednim kotarima.

Uvod

Istraživanja o križarima u Hrvatskoj nemaju veliku tradiciju. Nakon njihova nestanka prošlo je dugo razdoblje do prvih većih historiografskih koraka prema toj temi.[1] Osim izmijenjenih prilika, nestanka jugoslavenske države i komunističkog sustava, u kojima su izbor tema i njihove interpretacije prečesto bile u ovisnosti od političkih potreba, na to su najviše utjecali arhivski dokumenti koji su postali dostupni javnosti. Najvredniji su dokumenti Službe državne sigurnosti (SDS) Socijalističke Republike Hrvatske, što je od 1966. novo ime reformiranog Odjeljenja za zaštitu naroda (OZN) i Uprave državne bezbjednosti (UDB), koji su

1 Vidi: Zdenko RADELIĆ, *Križari – gerila u Hrvatskoj*, Zagreb, Hrvatski institut za povijest - Dom i svijet, 2002.

početkom 90-ih godina 20. stoljeća predani Hrvatskom državnom arhivu (HDA). Isti je slučaj i s istraživanjem križara u Đakovštini. Iako bi bilo nepravedno reći da je ovaj rad jedini historiografski rad posvećen ovoj temi, ipak samo jedna novinska notica dopušta da moj zaključak nije daleko od istine.[2]

O križarima

Križari su se borili protiv jugoslavenske komunističke vlasti s ciljem da obnove Nezavisnu Državu Hrvatsku (NDH), a većinom su bili pripadnici poraženih Oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske (OS NDH). Dva su temeljna razloga za nastanak križara. Jedan je razlog bila borba protiv komunizma i Jugoslavije i za obnovu NDH. Drugi razlog bila je borba za goli život u suočavanju s drastičnim postupcima pobjednika. Važan razlog odmetanja bilo je i dezertiranje i izbjegavanje mobilizacije u NOV-u (Narodnooslobodilačku vojsku), a kasnije u Jugoslavensku armiju (JA) uopće. Udio dezertera i onih koji su bježali od gnjeva pobjednika među križarima nije bio zanemariv. Prvi razlog potvrđuje svjesno opredjeljenje križara za oružani otpor sa sasvim određenim protukomunističkim i protujugoslavenskim programom, a drugi razlog otkriva da su se mnogi odmetali zbog straha za svoj život. Suočeni s drastičnim kaznama i odmazdom, bježali su iz zarobljeničkih kolona i logora i odustajali od prijavljivanja vlastima. Pridruživali su se onima koji su nastavljali borbu ili su, pak, nastojali održati se na životu bez ikakvih ozbiljnijih namjera da se bore za svoje političke ciljeve. Ipak, i oni su bili dio križarskog pokreta. Tako ih je tretirala vlast, a u krajnjem slučaju, iako to mnogima nije bila početna namjera, ustrajali su na protukomunističkoj i protujugoslavenskoj strani. Međutim, unatoč navedenim različitim motivima djelovanja ili odmetanja od vlasti, križare treba označiti kao ustašku gerilu. Ne samo da su mnogi među njima bili ustaše, nego su upravo pripadnici ustaškog pokreta i ustaške vojnice nametnuli osnovni ton križarskom djelovanju.

Naziv križari počeo se upotrebljavati u Slavoniji i to najkasnije u kolovozu 1945.[3] Do jeseni 1945. mnogi hrvatski gerilci na području sjeverne Hrvatske na kapama ili odorama nosili su bijele križeve. Kasnije su križ bijele boje, ponekad

---

2 Vladimir GEIGER, O križarima u Đakovštini 1945. godine, *Đakovački vezovi. Jubilarna revija,* Đakovo, 1998.

3 Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Republički sekretarijat za unutrašnje poslove (dalje: RSUP) Socijalistička Republika Hrvatska (dalje: SRH), Služba državne sigurnosti (dalje: SDS), 015-2, Izvještaj o oružanim bandama u Hrvatskoj, 25. 10. 1945.; HDA, Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske (dalje: CK SKH, Vojna komisija (dalje: VK), Izvještaj Odjeljenja za zaštitu naroda (dalje: Ozne) za Hrvatsku, 27. 8. 1945.

unutar ili iznad slova U, a ponekad iznad hrvatskog grba, prišivali na vojničke kape i u južnijim dijelovima Hrvatske. Naziv križari je najvjerojatnije izabran spontano kao moguć simbol protukomunizma, ali i kao najprihvatljiviji simbol otpora za koji se vjerovalo da bi mogao biti općehrvatski. Osim imena križari u Slavoniji je prisutan i naziv šumnjaci. Međutim, samo se naziv križari proširio u cijeloj Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Osim simbolom križa i imenom, križari su se predstavljali i pozdravima od kojih su najčešći bili "Za Hrvatsku i Krista - protiv komunista!", "Za Krista - protiv komunista" i "Slava Kristu - smrt komunistu". No, isticanje vjerske opredjeljenosti imalo je važniju ulogu u naglašavanju protukomunizma i nacionalne identifikacije, a manje je imalo stvarno značenje u svakidašnjem djelovanju hrvatskih gerilaca. Naime, križari su, uostalom, kao i promidžba u NDH, inzistirali na tezi da je partizanski pokret, pa time i nova vlast, zapravo srpski pokret predvođen komunistima. To što su i Hrvati masovno sudjelovali u Narodnooslobodilačkom pokretu (NOP) nije ih pokolebala da se pozivaju na kršćanstvo i katolicizam. Prema njihovom uvjerenju riječ je o nevjernicima, hrvatskim izdajicima, i Srbima, protivnicima hrvatske samostalnosti. Zato je vjera bila pogodan simbol kako bi se razlikovali od svojeg neprijatelja, opredjeljenog za komunizam.

Iako je vlast inzistirala na povezanosti križara i Katoličke crkve, nema dokaza koji bi tu suradnju potvrđivali, osim rijetkih iznimaka. To dokazuju mnogobrojni dokumenti Udbe, napose njezini, točnije elaborati SDS-a, iz 60-ih godina 20. stoljeća, u kojima se svećenici ne spominju. No, jugoslavenskoj komunističkoj vlasti je diskreditiranje Katoličke crkve, uostalom kao i pripadnika Hrvatske seljačke stranke (HSS), bio glavni cilj pri suzbijanju križara i jedan od temeljnih uvjeta učvršćenja svoje vladavine. Dakako, ne može se negirati da su neki svećenici i haesesovci zaista pomagali križarima, ali ta je suradnja jedva spomena vrijedna.

Politiku suzbijanja stvarnog i potencijalnog suparništva svojoj neograničenoj vladavini Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) započela je postupno i ustrajno, manje ili više prikriveno, od početka rata. U svojoj politici komunisti su se oslanjali na Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR). Okupacija i podjela Jugoslavije, gubitak velikog dijela hrvatskog teritorija i represija ustaške vlasti, njezini rasistički i šovinistički pogromi vlastitih građana, napose Roma, Srba i Židova, bili su povod za pokretanje oslobodilačkog rata. Istodobno su teške ratne prilike, uostalom kao i njihovi ruski uzori 1917., iskoristili za pokretanje revolucije. Građanskim ratom i neprestanim isticanjem da im je cilj isključivo oslobodilačka borba obnovili su Jugoslaviju, ali pod svojom neograničenom vlašću. U tom cilju obračunavali su i s Katoličkom crkvom i s HSS-om. Smaknuća, inscenirane sudske procese, zatvore i prijetnje opravdavali su stvarnom ili tobožnjom

suradnjom svojih neistomišljenika s režimom NDH, okupatorom ili, pak, monarhističkim snagama predvođenih četničkim pokretom. Osim toga, služili su se i manipulacijama. Nakon vojne pobjede i postupnog učvršćivanja vlasti i međunarodnog priznanja postupno je nestala potreba za pretvaranjem da se poštuju demokratska pravila igre. U tome su imali potporu ili, barem, pasivno mirenje velikog dijela stanovništva, a najviše mladih, koji su bili zasićeni nepravdom, mržnjom i ratom. Konačno, federalni ustroj i republikanski oblik vladavine te obećanje da će uspostaviti pravedno društvo jednakosti i pravde, bilo je primamljivo za stanovništvo koje je tražilo bolja rješenja no što su bila loša iskustva s Kraljevinom Jugoslavijom ili NDH.

Nastanak križara

Nakon sloma NDH u cijeloj Hrvatskoj bilo je na tisuće pripadnika ustaškog pokreta i OS NDH koji su se sklanjali pred pobjednicima. Za mjesec dana komunističke su vlasti vojnim i političkim mjerama sveli njihov broj na 2.500-3.000 ljudi. Mnogobrojne male skupine, bez vodstva i bez točno određenog područja djelovanja, uglavnom su se zadržavale oko svojih domova, što je jedno od glavnih obilježja gerilskih skupina. No, nakon potpune raspršenosti, već u ljeto 1945. križari su počeli sređivati svoje redove, međusobno se povezivati i organizirati uporišta. Osnovne metode djelovanja križara bile su ubijanje predstavnika nove države, dužnosnika Narodne fronte, zapravo članova KP, časnika Jugoslavenske armije, razoružavanje vojnika, policajaca, pljačkanje pristaša komunističke vlasti, ali i drugih, provaljivanje u zadruge i uništavanje državne imovine i ometanje prometa.[4]

Vijesti o aktivnostima hrvatske gerile širile su se među ustaškim emigrantima u Austriji i Italiji u drugoj polovici 1945. Sukob u protufašističkoj koaliciji budio je vjeru ustaškog vodstva da Zapad sprema protukomunističku "petu kolonu" u zemljama Istočne Europe i da će poduprijeti ustašku emigraciju. Zapravo, prema njegovu viđenju, zapadne sile trebale su preuzeti mjesto novog saveznika umjesto nacističke Njemačke. Zato je vodstvo NDH odbacilo svoju rasističku politiku, kao i načela kolektivne krivnje i odmazde. Štoviše, približavanje zapadnim silama urodilo je pozivanjem na demokratska načela.

Ustaško vodstvo držalo je da je NDH samo privremeno okupirana, ali da hrvatska država i dalje postoji. Ponavljali su tezu da je NDH izraz volje hrvatskog naroda koji nije htio, niti priznaje Jugoslaviju u bilo kakvu obliku, pa ni "diktator-

4 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-2, Izvještaj o oružanim bandama u Hrvatskoj, 25. 10. 1945.

ski totalitaristički boljševizam". U toj borbi Hrvatski narodni otpor, kako su nazvali svoj pokret, povezat će se sa svim protukomunističkim snagama koje priznaju hrvatsku državu, kao i s velikim silama. Vodstvo je odbacilo ime ustaša, kao i sve ustaške nazive i simbole. Naglašavalo se da se pozdrav "Za dom - spremni" ne smije više rabiti ni dizati ruku u pozdrav, kao što se to činilo u NDH oponašajući talijanske fašiste i njemačke naciste.[5] Inzistiralo je na tome da se hrvatska vojska nazove Hrvatske oružane snage (HOS) kao i za vrijeme NDH, jer su naziv križari držali neprimjernim zbog vjerske podjele hrvatskih boraca na katolike i muslimane. No, s obzirom na to da se naziv križari već bio proširio, na tome se nije inzistiralo.

Vodstvo NDH planiralo je povezati sve križarske skupine, nametnuti im vojno, političko i upravno vodstvo. Zato su organizirali ubacivanje visokih časnika HOS-a. Najambicioznija bila je Akcija 10. travanj. Pretvaranje križara u moćnu vojnu silu na čelu s državnim vodstvom NDH omogućili bi da se u pogodno vrijeme, nakon sukoba zapadnih sila sa SSSR-om, pokrene masovni ustanak Hrvata radi rušenja komunističke Jugoslavije i obnove NDH. Međutim, Udba se od samog početka ubacila u tijek akcije. Operacijom Gvardijan, od 20. srpnja 1947. do 3. srpnja 1948., uhvatila je čak 96 sudionika odmah nakon prelaska granice.[6] To je bio kraj bilo kakvog ozbiljnijeg rada na povratku vodstva ustaškoga pokreta i NDH s ciljem organiziranja otpora u Hrvatskoj.

Križari u Slavoniji i Đakovštini

Nakon proboja Srijemskog fronta jedinice Jugoslavenske armije ušle su 12. travnja 1945. u Vukovar. Dne 16. travnja 1945., jedinice 21. udarne i 6. proleterske divizije JA Nikola Tesla poslije dvodnevnih borbi protiv 47. i 65. puka njemačke 22. pješadijske divizije, ušle su u Đakovo i prinudile protivnika na povlačenje prema Pleternici i Našicama. Jedinice 48. udarne divizije JA, poslije trodnevne borbe, odbacile su 1232. puk njemačke 41. pješadijske divizije prema Slavonskom Brodu i zauzele željezničko križanje Strizivojnu. Do 23. travnja

---

5 Srećko ROVER, *Svjedočanstva i sjećanja. Memoari*, priredio fra Martin Planinić, Zagreb, Protektor, 1995., 232, 333-336; Ivan PRUSAC, *Akcija Deseti travanj: u svjetlu svijedoka: dokumentacije,* bez. mj. izd., 1989., 77; HDA; HDA, RSUP SRH, SDS, 015-7-8, *Glavne upute i smjernice za rad Hrvatskog odpora u domovini*; isto, 015-7-8, Načelna podloga hrvatske narodne borbe, 10. 4. 1947. (navedeni datum 10. 4. 1947. ne odgovara vremenu kad je dokument nastao).

6 Goran VUKOVIĆ, *Klopka za koljače*, Spomen područje Jasenovac, 1980., 209.; Aleksandar VOJINOVIĆ, Kako se razvijala naša Služba sigurnosti, *Start,* Zagreb, 19. 5. 1984.-14. 7. 1984., 14. 7. 1984.; S. ROVER, *Svjedočanstva i sjećanja,* 319.; HDA, Optužnica Milošu i družini, 17. 6. 1948.; HDA, RSUP SRH, SDS, 015-7-11-51, Optužnica Kavranu i družini, 5. 8. 1948.

1945. JA je zauzela Vinkovce, Osijek, Našice, Slavonsku Požegu, Slavonski Brod i Novu Gradišku.[7]

Pred naletom JA povlačile su se prema zapadu i Oružane snage NDH, a manji dio njezinih vojnika napustio je svoje jedinice, jer su željeli ostati u blizini svojih krajeva. Od njih, kao i onih koji su kasnije pobjegli iz logora i zarobljeničkih kolona, regrutirali su se križari. Početkom ljeta 1945. skrivaju se u blizini svojih sela i ne pokazuju neku organiziranu aktivnost, a osnovni razlog njihova neprijavljivanja i odmetanja pred komunističkim vlastima strah je od pobjedničke odmazde. Pojavi križara, osim jakog ustaškog pokreta u pojedinim područjima, pogodovala je i konfiguracija zemljišta, posebno planine Dilj, Krndija, Papuk, Požeška gora, Psunj i Ravna gora. Podršku u hrani i skloništima pružala su im sela koja su aktivno sudjelovala u ustaškom pokretu.[8]

Kao i u ostalim dijelovima Hrvatske, križari nisu uspjeli stvoriti organiziranu vojsku. Stanje je bilo takvo, da je Udba, dakako, ne bez mržnje prema svome smrtnom neprijatelju, ocjenjivala da su oni zapravo "razularena banda". Udruživali su se u manje skupine koje su se tek povremeno međusobno povezivale. Većina je bila slabo organizirana, a samo su neke križarske skupine imale organizaciju izgrađenu na vojnim načelima. Njihove vođe mijenjale su se "iz dana u dan", a svaka skupina imala je svoje područje i suradničku mrežu. Rijetko su se udaljavale od mjesta rođenja većine pripadnika. Prema nekim procjenama Slavonija je uz Liku bila najjače uporište križara, ali to se najviše odnosilo na brdovito područje.[9]

Malo je dokumenata nastalih u tom razdoblju koji bi govorili o stanju gerile u kotaru Đakovo. Nešto više, što je, dakako, posljedica tamošnje veće prisutnosti križara, ima dokumenata iz Đakovštini susjednih područja. U vezi s djelovanjem križara posebno je napetost narasla pred izbore za Ustavotvorni sabor Narodne Republike (NR) Hrvatske, koji su se održali 10. studenoga 1946. Izvršeno je nekoliko napada uoči i na dan izbora. Vlast je u borbi protiv križara osim Udbe, vojske i policije, angažirala partijske i skojevske organizacije te aktiviste lokalnih

---

7 *Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945*, Beograd, Vojnoistorijski institut, 1964., 1098.

8 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-18, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Našice; isto, 015-29, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Vinkovci; isto, 015-25, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonska Požega.

9 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-24, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonski Brod; isto, 015-25, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonska Požega; isto, 015-29, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Vinkovci; isto, 015-19, Nova Gradiška, 30. 12. 1961; isto, 015-2, Izvještaj o oružanim bandama u Hrvatskoj; HDA, JT SRH, 421, k. 4, 24. 8. 1945.

odbora.[10] Križari su imali veze u slavonskim gradovima. Poznato je da su vlasti zbog suradnje s križarima u Đakovu potkraj 1945. uhitili 10 osoba.[11] Iako su poduzete akcije Ozne dale rezultate, križari su u Slavoniji, a osobito u okrugu Slavonski Brod, u ljetnjim mjesecima 1946. bili jedan od najtežih problema za komunističku vlast u Hrvatskoj.[12] Svojim djelovanjem utjecali su na normalno odvijanje svakodnevnog i političkog života. Izvješća Komunističke partije Hrvatske (KPH) iz 1946. i 1947. otkrivaju da je posebno pooštrena borba protiv suradnika križara. To je bila posljedica procjene da je učinkovitost borbe protiv križara izravno ovisna o represivnim postupcima protiv onih koji su ih pomagali. Zanimljivo je da se vlast još potkraj 1947. plašila političkih posljedica zbog utjecaja križara jer su se njihovi protivnici tzv. "kulačko-mačekovsko-klerikalni elementi" i dalje nadali promjenama. To je posebice bilo opasno zbog sve većeg otpora seljaka prisilnom otkupu poljoprivrednih proizvoda.[13] U proljeće 1947., križari u Slavoniji najviše su se isticali oko Našica, Orahovice i Požege.[14] U jednom drugom dokumentu, pak, tvrdi se da su križari u 1947. bili najjači na području Slavonskog Broda.[15] To je, dakako, moralo utjecati i na stanje na đakovačkom području. Međutim, unatoč njihovom povremenom djelovanju, u jesen 1947. više nije bilo organiziranih gerilskih skupina u Slavoniji, barem ne onih utjecajnijih.[16] Križarske akcije svele su se na pojedinačne prepade i ubojstva. Kasnih 40-ih godina križari nestaju. Umjesto s križarima, vlast se sve više suočava s seljacima koji se snažno protive njenoj agrarnoj politici. Bune se protiv prisilnog otkupa poljoprivrednih proizvoda kao i protiv seljačkih radnih zadruga.[17]

Križarske skupine u Đakovštini

Mnoge skupine koje su djelovale na području Našica, Osijeka, Slavonskog Broda, Slavonske Požege, Vinkovaca i Županje imale su utjecaja i na događaje na području Đakovštine. Najznačajnije među onima koje su djelovale na rubnim područjima đakovačkog kotara bile su skupine Marka Čalušića, Adama Dekanovića Ace, Marijana Guberca, Pere Hećimovića Marice, Ivana Mlinarevića, Marka

10 HDA, JT SRH, 421, k. 6, JT okruga Slavonski Brod, 5. 12. 1946.
11 HDA, JT SRH, 421, k. 5, JT okruga Osijek. Ovo izvješće je zaprimljeno u JT Hrvatske 24. 12. 1945. HDA, RSUP SRH, SDS, 015-2, Izvještaj o oružanim bandama u Hrvatskoj.
12 HDA, JT SRH, 421, k. 112., Odjeljenje Udbe, 19. 10. 1946.
13 HDA, JT SRH, 421, k. 6, JT okruga Slavonski Brod, 5. 12. 1946.
14 HDA, CK SKH, inv. br. 2137a, Izvještaj CK KPH, 1947.
15 HDA, Teze za politički referat; HDA, Naoružane bande i jataci 1948.
16 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-24, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonski Brod.
17 HDA, JT SRH, 421, k. 5, JT okruga Osijek, 1. 11.-25. 11. 1949.

Obajdina, Nikole Šikića Meme, Skupina u Retkovcima i Skupina Stari Mikanovci. Od spomenutih, skupina Adama Dekanovića Ace uništena je zadnja i to u studenom 1949., nedaleko od granice kotara Đakovo, na području Andrijaševaca, Cerne i Retkovaca.

Postojeća dokumentacija, na žalost, ne pruža dovoljno podataka o pojedinim akcijama, pa ih se ne može pripisati nekoj određenoj skupini. Tako je za sukob vladinih jedinica s križarima u listopadu 1945. nedaleko od Perkovaca na području između Đakova i Slavonskog Broda, zabilježeno samo to da je tada poginulo 4 križara, dok je 1 uspio pobjeći. U ožujku 1946. na području kotara Đakovo 1 je "bandit" uhvaćen, 1 ubijen i 2 su ranjena. Istodobno je otkriven i jedan bunker s hranom i vojnom opremom. U lipnju 1946., točnije između 9. i 11. lipnja, križari su upali u selo Ratkov Dol, zapadno od Đakova. Poznato je samo to da je u nekoliko dana u nekoliko sela slavonskobrodskog područja, ali i u malom selu Ratkov Dol na đakovačkom području, ubijeno 5 ljudi, a u borbi je poginuo i 1 vojnik. I o napadu izvedenom godinu dana kasnije, 9. studenoga 1946., nema mnogo podataka. Napad se dogodio u selu Stari Perkovci, između Slavonskog Broda i Đakova, a 3 su "bandita" napala stražu koja je čuvala izborni materijal za izbore za Ustavotvorni sabor NR Hrvatske 10. studenoga 1946. Ranili su dvojicu stražara, ali birački materijal nisu dirali.[18]

Među navedenim skupinama, koje su djelovale ili su imale utjecaja na đakovačko područje, istaknut ću njih nekoliko.

Skupina Nikole Šikića Meme, ustaše iz Štikade pokraj Gračaca, nastala je u ožujku 1946. Imala je oko 13 križara, koji su djelovali na području Osijeka, Vinkovaca, Vukovara, Slavonskog Broda, ali i Đakova. Nažalost, postojeći dokumenti ne govore ništa detaljnije o kretanjima po Đakovštini ili, čak, o mogućim akcijama.[19]

Skupina Marka Čalušića, ustaše iz Bosne, "prema nepotpunim podacima" imala je oko 30 križara. U svibnju 1946. iz Bosne se prebacila u istočni dio slavonskobrodskog područja, a djelovali su i na rubnim djelovima uz đakovačko područje, napose oko sela Stari Perkovci i Staro Topolje.[20]

---

18 HDA, CK SKH, VK, Izvještaj MUP-a Narodne Republike Hrvatske (dalje: NRH), 9. 11. 1945.; isto, 18. 6. 1946.; isto, 19. 6. 1946.; isto, 15. 11. 1946.; isto, Izvještaj Ozne, 25. 3. 1946.; HDA, RSUP SRH, SDS, 015-2, Izvještaj o oružanim bandama u Hrvatskoj; isto, CK SKH, inv. br. 352, Izvještaj OK KPH Brod, 10. 6. 1946.; isto, JT SRH, 421, k. 6, JT okruga Slavonski Brod, 5. 12. 1946.

19 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-29, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Vinkovci; *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima,* urednik i izdavač Milan Stanić, Zagreb, 1946., 122.

20 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-24, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonski Brod.

Skupina Pere Hećimovića Marice, iz Sibinja pokraj Slavonskog Broda, nastala je početkom 1946. kad se skupina bosanskih križara povezala s našičkim i slavonskopožeškim križarima. Imala je od 10 do 15 pripadnika. Djelovala na području Đakova, Našica, Slavonske Požege i Slavonskog Broda. Kretali su se uz zapadne rubne dijelove Đakovštine, najviše u selima Granice, Ostrošinci i Zdenkovac. Prema navodima Udbe iz 1948., skupina je osim velikog broja provala u zadruge počinila i više od 30 ubojstava.[21] Najvjerojatnije je riječ o tome da su akcije većeg broja drugih skupina pripisane upravo skupini Pere Hećimovića Marice. No, neke od napada ova je skupina izvršila i na đakovačkom području. Moguće je upravo ova skupina izvela napad na policijsku postaju u Levanjskoj Varoši 1. siječnja 1946., kad je poginuo policajac Milan Krajnović.[22] Gotovo je sigurno, barem prema tvrdnjama u policijskim izvješćima, da je potkraj prosinca 1946. u selu Milinac, zapadno od Đakova, ubila Stevu Mrđenovića Zavičara, zapovjednika tamošnje policijske postaje. Ubijen je u kući u kojoj se odmarao, a njegova su pratioca razoružali i svukli. Usput spominjem, da je u elaboratu SDS-a Slavonska Požega, napisanom početkom 60-ih godina, pogrešno navedeno da je Mrđenović bio zapovjednik policijske postaje Nove Ljeskovice, sela između Našica i Slavonske Požege, a ne policijske stanice u selu Milinac, kao što proizlazi iz policijskog izvješća iz 1946.[23]

Nisu poznati detalji o tome kako je završila skupina, osim da je razbijena nakon što je upala u zasjedu u selu Ruševu i to potkraj zime 1947. Njezin vođa Pero Hećimović Marica ubijen je nešto kasnije, također iz zasjede.[24]

Skupina Marka Obajdina, ustaškog poručnika iz Slunja, osnovana je koncem 1945. u Andrijaševcima pokraj Vinkovaca. Imala je oko 35 križara. Djelovali su na području Vinkovaca, Vukovara i Županje, ali i u blizini istočnog dijela Đakovštine, napose u selu Stari Mikanovci. Izveli su "krupnije i sitnije pljačke", a, najvjerojatnije, su ubili i nekoliko komunističkih aktivista. Skupina je početkom svibnja 1946. razbijena u sukobu s jedinicom Korpusa narodne obrane Jugoslavije, poznatog po kratici KNOJ, između Privlake i Gradišta, a 12 križara na čelu s Obajdinom prebacilo se na područje Slavonskog Broda, a zatim Slunja.[25]

---

21 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-4, Banditizam od 1945.-1948., 17. 7. 1948.

22 *Pali nepobeđeni 1944-1964*, Beograd, Savezni odbor za proslavu dvadesete godišnjice Službe unutrašnje bezbednosti, bez. g. izdanja, 248.

23 HDA, CK SKH, VK, Izvještaj MUP-a NRH, 20. 12. 1946.; isto, 015-25, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonska Požega; *Pali nepobeđeni*, 303.

24 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-25, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonska Požega; isto, 015-18, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Našice.

25 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-29, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Vinkovci.

Skupinu Stari Mikanovci osnovali su u ljeto 1947. Jure Cindrić iz Starih Mikanovaca i Ivan Smolčić iz Retkovaca pokraj Vinkovaca, pripadnici "ustaških vojnih formacija". Zapravo je bila riječ o 5 križara koji su pripadali izdvojenom dijelu skupine ustaškog poručnika Marka Obajdina. Djelovali su na području Slavonskog Broda, Vinkovaca, a od sela u blizini Đakovštine upadali su na područje sela Gundinci, Retkovci i Stari Mikanovci. Izveli su mnogo manjih prepada. Početkom studenog 1947. većina je uhvaćena i likvidirana. Pripadnika skupine Adama Sajdera, Nijemca i zidara iz Vukovara, koji je došao u skupinu 1. rujna 1947., uhvatila je upravo Udba za kotar Đakovo potkraj listopada 1947., pretpostavljam, dakako, na području Đakovštine. Nakon saslušanja Udba ga je smaknula.[26]

Skupina Adama Dekanovića Ace, demobiliziranog borca i suradnika Udbe iz Cerne pokraj Županje, nastala je u srpnju 1949. Imala je 3 ili 4 aktivna križara, ali u akcijama je sudjelovalo i do 30 njihovih suradnika. Ni ona, kao ni prethodne nije djelovala na Đakovštini, ali djelujući na području Vinkovaca i Županje, a posebno u blizini jugoistočnog područja Đakovštine, a najbliže selu Prkovci, vjerojatno su utjecali na tamošnje stanje.[27]

Najznačajnija skupina koja je djelovala na đakovačkom području bila je skupina Filipa Tomića Slavonca, učitelja, ustaškog tabornika i natporučnika, rodom iz Piškorevaca pokraj Đakova. Tomić se povlačio sa jedinicama OS NDH prema Sloveniji gdje je zarobljen i upućen u neki od logora, vjerojatno, u Hrvatskoj. Na putu prema logoru uspio je pobjeći, međutim, ponovo je uhvaćen. Osuđen je na 4 godine prisilnog rada i sproveden u logor Krndija. No, u srpnju 1945. uspijeva mu pobjeći iz logora sa skupinom zatvorenika, među kojima su bili Šimun Gašpar, Stjepan Markovac i Tomo Vragolović.

Nakon bijega iz logora u Krndiji u srpnju 1945., Tomić na području Đakovštine okuplja "ustaške ostatke" radi na osnivanju "križarsko terorističke organizacije". Najprije se povezao s Đurom Lončarićem iz Strizivojne i Đurom Boškovićem iz Hercegovine. Ova su dvojica cijelo vrijeme nakon rata živjeli u ilegali da ih vlasti ne bi uhitile, ali nije poznat razlog njihova straha od uhićenja. U početku je organizacija imala 6 do 7 pripadnika, da bi nakon "izvjesnog vremena" Tomić stvorio "oružanu organizaciju" koja je po njemu dobila ime, kako se to u elaboratu neprecizno navodi "Križarsko teroristička organizacija 'Slavonac'". Podijeljena je bila na manje skupine, a brojala je oko 40 križara. U stalnom sasta-

26 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-29, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Vinkovci.

27 HDA, JT SRH, 421, k. 2, JT okruga Osijek, 1. 11.-25. 11. 1949.; 26. 11.-16. 12. 1949.; HDA, RSUP SRH, SDS, 015-29, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Vinkovci. O Dekanoviću vidi i: Katarina SPEHNJAK, Seljački otpor politici obveznog otkupa u Hrvatskoj 1949. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, 1995., 2., 209-232.

vu bilo je 16 do 18 osoba, a po svemu sudeći neki su se skrivali ili, pak, legalno živjeli u Đakovu. S tom kasnijom procjenom slaže se i dokument iz toga vremena u kojem se navodi da je u jesen 1945. u kotaru Đakovo bilo 15 gerilaca.[28] Slično je i s procjenama o naoružanju Tomićeve skupine. Raspolagali su sa nekoliko "šmajsera", oko 14 karabina, nekoliko pištolja i bombi.

Djelovali su na području Đakova, Slavonskog Broda i Vinkovaca, napose oko sela Beravci, Dragotin, Đakovački Selci, Gašinci, Josipovac, Levanjska Varoš, Majar, Punitovci, Satnica, Stari Perkovci, Strizivojna, Velika Kopanica i Vrpolje. U međuvremenu je na jugoistočnom području Đakovštine, oko sela Dragotina i Majara, svoju skupinu, prema navodima SDS-a, osnovao Dragutin Homotar, koja se priključila skupini Filipa Tomića Slavonca. Međutim, njeni pripadnici su i dalje ostali na svom terenu.[29]

Dostupni su podaci za najistaknutije pripadnike skupine, iako sama činjenica da postoje velike razlike u elaboratima SDS-a Osijek i Slavonski Brod iz 60-ih godina u pocjenama o sastavu, broju pa i o tome i tko su bili značajniji članovi, navodi na veliki oprez u procjenjivanju vjerodostojnosti podataka. Najistaknutiji pripadnici skupine, osim Tomića i Homotara, prema elaboratu Osijeka bili su Ilija Đurišić, Stjepan Hum, Ilija Ivanović, Žarko Ivezić, Luka Marijanović, Antun Ostajmer i Luka Šalamon. Prema slavonskobrodskom elaboratu pripadnici su bili Pavao Barta, Stjepan Botički, Marko Dević, Đuro Čukić, Mato Damjančić, Šima Gašpar, Đuro Kasa, Ivica Kovačević, Ilija Ljubičić, Vinko Marijanović, Stjepan Markovac, Tomo Mesić, Miroslav Mumić, Marijan Obad, Pišta Pap, Mata Pavić, Ivica Suševac, Đuro Šikić, Šutej-Guber, Ivica Šuvac, Bartol Uremović Bariša, Tomo Vragolović i Slavko Vrtar. Najistaknutiji su bili, prema istim podacima, Miroslav Mumić, Marijana Obad i Bartol Uremović Bariša. Za nekoliko pripadnika samo su djelomično poznata imena.To su bili: Cvejo, Franjo, Gurdan, Ilija, Janković, Jere, Kablović, Karlo, Mato zvani Četnik, Mija, Nikola i Nikola drugi, te Šima. Zanimljivo je, da se nigdje kao član skupine ne spominje Jozo Livić, o kojemu će još biti riječi.

Naglašavam i to da je nekolicina bivših pripadnika skupine, nakon odsluženja zatvorske kazne, prema SDS-u, živjela u svojim mjestima ili su bili u emigraciji. To su bili Stjepan Hum, koji je iselio u Njemačku, Žarko Ivezić, koji je pobjegao u inozemstvo, Stjepan Markovac, Luka Šalamon i Tomo Vragolović

---

28 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-2, Izvještaj o oružanim bandama u Hrvatskoj, 25. 10. 1945.

29 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-24, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonski Brod; isto, 015-21, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Osijek; *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, ur. Joža Horvat i Zdenko Štambuk, Zagreb, 1946., 471.

Poznato je i nekoliko jataka. Najvažniji jataci, prema osječkom alaboratu, bili su Pavao Barta, Andrija Bukvić, Mato Franjić, Stjepan Glavošević, Joco Ivanović, Ivan Kukučka, Stevo Kukučka, koji im je popravljao oružje, Ana Lovrić, Đuro Marijanović, Vinko Marijanović, Stjepan Sabadoš, Stjepan Sitni i Anica Švegl.[30] Očito, postoje razlike između autora osječkog elaborata i slavonskobrodskog elaborata i u procjenama tko su bili članovi, a tko jataci, kao npr. kod Pavla Barta i Vinka Marijanovića.

Navest ću dostupne podatke o svim članovima skupine, napose o mjestima rođenja i vrstu kazna. Uz mjesta rođenja spominjem njihovu pripadnost kotaru prema administrativnoj podjeli 60-ih godina 20. stoljeća, u vrijeme pisanja elaborata Službe državne sigurnosti.

Najviše podataka sačuvano je o vođi skupine. Filip Tomić Slavonac rođen je 2. veljače 1915. u selu Piškorevci južno od Đakova, kotar Slavonski Brod. Kao što je spomenuto, bio je učitelj i to u susjednom selu Strizivojni. Nakon utemeljenja NDH stupio je u "ustaške vojne formacije", a do 1943. u Strizivojni obavljao je dužnost ustaškog tabornika. Aktivno je sudjelovao u borbama protiv jedinicama NOV-a (Narodnoslobodilačke vojske), postigavši čin natporučnika. Dragutin Homotar, predvodnik izdvojene skupine, rodio se 1910. u selu Semeljci, istočno od Đakova, kotar Slavonski Brod. U ustaški pokret stupio je nakon osnivanja NDH, a sudjelovao je u borbama protiv partizana na Bilogori, Papuku i Psunju. Bio je zapovjednik ustaške posade u Gašincima, u neposrednoj blizini Đakova. Nakon raspada NDH utemeljio je križarsku skupinu, da bi se kasnije pridružio Tomiću. U elaboratu SDS-a Osijek navode se dva različita podatka o tome kako je završio Homotar. Prema jednom je uhvaćen zajedno s Tomićem i predan sudu, a prema drugome ubijen je u akciji Ozne potkraj 1945.[31]

Pavo Barta, iz Čajkovaca, kotar Slavonski Brod, nepoznate je sudbine. Za Stjepana Botičkog, iz Strizivojne kotar Slavonski Brod, navodi se da je nestao. Najmanje je podataka o Cveji, za kojega se zna samo to da je bio teško ranjen i ništa više. Đuro Čukić, iz Stružana, kotar Slavonski Brod, nestao je. Mato Damjančić, iz Donjih Andrijevaca, kotar Slavonski Brod, nestao je nakon uništenja skupine. Marko Dević, ustaški vodnik iz Strizivojne, kotar Slavonski Brod, nestao je, ali o njemu će biti riječi na sljedećim stranicama. Nepoznato je i to kako je završio Franjo iz Đakova. Šimun Gašpar, iz Vrpolja, kotar Slavonski Brod, uhvaćen je i osuđen na zatvorsku kaznu. Nakon povratka iz zatvora umro je 1960. Gurdan iz

30 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-21, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Osijek.

31 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-21, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Osijek. Razlike unutar jednog elaborata otkrivaju teškoće u utvrđivanju vjerodostojnosti dokumenata sigurnosno obavještajne službe pod različitim imenima OZN/UDB/SDS.

Đakova poginuo je u sukobu s "s organima DB" (državne bezbjednosti) kod Velike Kopanice. Ilija Đurišić rođen je 11. veljače 1923. u Levanskoj Varoši. Bio je brijač, a u "ustaške vojne formacije" stupio je 1943. Ozna ga je teretila da je na području Đakova "činio razna zlodjela" i da je bio kriv za ubojstva "nekolicine simpatizera NOP-a" (partizanski pokret nastupao je pod nazivom Narodnooslobodilački pokret). Za razliku od ostalih, uhvaćen je već u kolovozu 1945. Osuđen je na smrt strijeljanjem. Stjepan Hum rođen je 4. ožujka 1928. u Đakovačkom Pisku. Kao pripadnik njemačke nacionalne manjine bio je član Kulturbunda. Nije bio vojno aktivan, očito, zbog svoje mladosti. S obzirom na to, kako je to u elaboratu SDS-a rečeno, da se "nije isticao zlodjelima", nakon uhićenja "jedno kraće vrijeme bio je u logoru, a kasnije je iselio u Njemačku". Poznato je da je zbog toga što je primila Huma na noćenje nakon njegova bijega iz logora, jedna žena iz Piska kažnjena 15-dnevnom kaznom zatvora. O tome je pisala "Đakovština", glasilo Narodne fronte za kotar i grad Đakovo.[32] O nekom Iliji rodom iz Like, koji je živio u Strizivojni, ne zna se gotovo ništa: ni prezime ni njegova daljnja sudbina. Ilija Ivanović rođen je 15. srpnja 1910. u selu Bračevci, sjeverozapadno od Đakova. Živio je i radio u Đakovu kao službenik. Nakon osnivanja NDH pristupio je ustaškom pokretu i "isticao se po zlodjelima". Uhvaćen je početkom 1946. i osuđen na smrt strijeljanjem. Žarko Ivezić zvan Mato, rođen je 1919. u Gospiću. Prije rata živio je u Josipovcu i bavio se zemljoradnjom. Nakon utemeljenja NDH "stupio je u ustaške i gestapovske vojne formacije", kako se to navodi u elaboratu SDS-a, te se "isticao po svojim zlodjelima". Kao "iskusan policajac gestapoa" odmah se odazvao Tomićevom pozivu i pridružio se skupini. Za razliku od Tomića, uspio je, moguće u tijeku same akcije, pobjeći. Pretpostavljalo se da je emigrirao. Nepoznata je sudbina Kablovića i Karla, obojice iz Đakova. Janković je iz Forkuševaca, kotar Osijek, bio je ustaški logornik u Đakovu. Poginuo je u borbi "s organima DB" kod Đakova. Za Jeru se zna samo to da je bio Hercegovac i da je poginuo u borbi s pripadnicima JA kod Velike Kopanice. Đuro Kasa, je iz Đakova, a njegova sudbina je nepoznata. Ivica Kovačević Francuz, iz Svilaja, kotar Slavonski Brod, uhvaćen je u veljači 1946 i smaknut. Ilija Ljubičić je bio iz Hercegovine, a njegova je sudbina nepoznata. Luka Marijanović rođen je 1923. u selu Gašinci, zapadno od Đakova. Bio je trgovački pomoćnik. U NDH bio je "okorjeli pripadnik ustaškog pokreta". "Likvidiran" je u akciji na početku 1946. Vinko Marijanović, iz Donjih Andrijevaca, kotar Slavonski Brod, uhvačen je u veljači 1946. i smaknut. Stjepan Markovac, iz Donjih Andrijevaca, kotar Slavonski Brod, uhvaćen je i osuđen na prisilni rad.

32 Vladimir GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, 2001., 180.

Mato zvani Četnik, bio je iz Tomašanaca, kotar Osijek, a poginuo je u sukobu s pripadnicima JA kod Satnice. Tomo Mesić, ustaški vodnik iz Donjih Andrijevaca, kotar Slavonski Brod, uhvaćen je u veljači 1946. i smaknut. Nije poznata sudbina Mije iz Ernestinova, kotar Osijek. Miroslava Mumića, ustaškog zastavnika iz Dervente u Bosni i Hercegovini, Tomić ga je prigodom čestih razdvajanja postavljao za vođu manjih skupina. Uhvaćen je u veljači 1946. u Bickom Selu i smaknut. Sudbina Nikole iz Nove Gradiške je nepoznata, kao i Nikole iz Ernestinova. Marijan Obad bio je iz Petri- nje. I njega je Tomića povremeno postavljao za zapovjednika manjih skupina. Isticao se pisanjem letaka, ali i po tome da je pripremao ubojstvo sekretara Kotarskog komiteta KPH Đakovo. Preživio je razbijanje skupine, a prema pretpostavkama Ozne još 1947. skrivao se u Petrinji. Antun Ostajmer Tonča rođen je 1915. u Đakovu.[33] Bio je član Komunističke partije Jugoslavije, zbog čega je i osuđen na kaznu zatvora1937.[34] Kao Nijemac pripadao je Kulturbundu, a Tomićevoj skupini pridružio se, očito razočaran nekadašnjim idealima, zajedno s Homotarom. Tonča je bio tiskar, a pred izbore za Ustavotvornu skupštinu izradio je klišeje i tiskao letke "na štaglju kod Aparija". U lecima se pozivalo na bojkot izbora. Pri tome mu je pomogao i njegov brat Franjo Ostajmer. Sačuvana su dva letka u mnogo primjeraka, koje su skrivali na tavanu grobljanske kapelice u Đakovu. Njihov sadržaj je: "Hrvati! Ne glasati znaći pobjediti" i "Hrvati-seljaci! Gdje je obećana sloboda". Prema izvješću Ozne u Đakovu je pronađen i letak s pozivom: "Hrvati ne glasajte prevareni smo. Naše je mjesto kod križara!" Ozna nije znala za njegova autora, a moguće je da i ovdje riječ o Ostajmeru.[35] Antun Ostajmer skrivao se u današnjoj ulici Franje Račkoga, a kasnije kod Karla Homotara. Ipak, uspjeli su ga otkriti, ali je prigodom sprovođenja na sud u Slavonski Brod iskočio iz vlaka kod Perkovaca i sakrio se u selu Dragotinu. Nakon što ga je odao njegov suradnik, ubijen je u bijegu.[36] Nasuprot svjedočanstvu njegovih najbližih, za kojeg vjerujem da je vjerodostojnije, SDS je u svom elaboratu ustvrdio da je potkraj 1945. uhićen i osuđen na smrt strijeljanjem. Pišta Pap, iz Viškovaca, kotar Osijek, poginuo je u borbi s pripadnicioma JA kod Satnice 1945. Mata Pavić, iz Svilaja, kotar Slavonski Brod, uhvaćen je nakon razbijan-

---

33 U elaboratu osječkog SDS-a prezime Ostajmer krivo se navodi kao Ostajner. Vidi: HDA, RSUP SRH, SDS, 015-21, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Osijek.

34 Podatke o komunističkoj prošlosti Antuna Ostajmera u: Stjepan Brlošić, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945.*, Đakovo, 1986., 40; V. GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, 131.

35 HDA, CK SKH, Vojna komisija, Izvještaji Ozne, 9. 9. 1945. Sačuvani leci objavljeni su u: V. GEIGER, O križarima u Đakovštini 1945. godine i Z. RADELIĆ, *Križari – gerila u Hrvatskoj*, 70.

36 Svjedočenje Franje Ostajmera zapisao Branko Ostajmer 8. 9. 2002. Njemu i dr. sc. V. Geigeru, koji mi je predao zapis, zahvaljujem.

ja skupine početkom 1946. i smaknut. Ivica Suševac Glavonja ili Abisinac, iz Bračevaca, kotar Osijek, za kojeg se tvrdi da se posebno isticao u skupini, nestao je. Luka Šalamon rođen je 1910. u selu Dragotin, jugozapadno od Đakova. Bavio se zemljoradnjom. Nije bio u ustaškom pokretu, ali ga je "simpatisao i potpomagao". Na Tomićev poziv odazvao se i stupio u njegovu skupinu. Uhićen je potkraj 1945. i osuđen na 4 godišnji prisilni rad. Đuro Šikić, iz Ivankova, kotar Vinkovci, nestao je. Sudbina Šime iz Musića, kotar Osijek, je nepoznata. Šutej-Guber, bio je iz Đakova. Poznato je da je u sukobu s pripadnicima JA bio ranjen, ali je njegova daljnja sudbina nepoznata. Ni sudbina Ivice Šuvca, iz Josipovaca, kotar Osijek, nije poznata. Bartol Uremović Bariša bio je iz Prnjavora u Bosni, a pripadao je ustaškom pokretu. Prema slavonskobrodskom elaboratu bio je najaktivniji u skupini i "poznat kao zločinac". I njega je Tomić kod čestih razdvajanja postavljao za zapovjednika manjih skupina. Nakon razbijanja skupine pokušao je preuzeti vodstvo, no, na kraju je pobjegao u Bosnu, gdje mu se gubi trag. Tomo Vragolović, iz Strizivojne, kotar Slavonski Brod, uhvaćen je i osuđen na zatvorsku kaznu. Ni za Slavka Vrtara, iz Španovice, kotar Daruvar, nije poznata kako je završio.

Pripadnici skupine stvorili su "odličnu mrežu jataka", koji su ih obavještavali o kretanju vojnih jedinica, ali isto tako tko su bili članovi KP, kao i ostale podatke o dužnosnicima nove vlasti. Osim toga, preko razgranate mreže jataka nove osobe su se prebacivale u skupinu. No, njihova najvažnija uloga bila je pomoć u svakodnevnim potrepštinama, osobito u hrani. Jedan od jataka, Andrija Bukvić, rođen u Trnavi, kotar Osijek, iz Đakova, nije pomogao samo materijalno i s lijekovima, nego je tiskao i umnožavao letke. Zanimljivo je da je uhićen potkraj 1945., osuđen na 3 godine prisilnog rada, ali je uspio pobjeći iz zatovora. Njegova daljnja sudbina nije poznata.

Skupina se često razdvajala na manje skupine i mijenjala mjesto boravka, odlazeći i u druge kotareve. Na to su ih prisiljavale mjere opreza, ali i česte akcije Udbe, KNOJ-a, jedinice JA i patrole Narodne milicije. Međutim, ponovo bi se vraćali na svoje područje.

Stega je u skupini, za razliku "od nekih drugih", bila "nešto bolja". U njoj je bilo nekoliko dočasnika. Uvijek su bili spremni na akcije i na neprestane pokrete. Nosili su uniforme, često i titovke sa zvijezdom i predstavljali se kao vojnici Jugoslavenske armije. Najaktivniji bili su u jesen 1945. Napadali su pripadnike JA i članove KP te zastrašivali pristaše komunističkih vlasti. U tom cilju pisali su parole po zidovima seoskih kuća, a preko svojih ljudi raspačavali letke. Upozoravali su na skori preokret i pozivali u borbu protiv komunista.

Poznato je da je potkraj 1945. neka od skupina s Papuka stupila u vezu s njima i to preko jedne žene iz Zagreba. Ta je žena uspjela razgovarati s Tomićem re-

kavši mu da dolazi sa zadaćom da ga poveže s tom neimenovanom skupinom. Nakana se nije ostvarila jer je "nešto kasnije" Tomićeva skupina bila razbijena, a neki članovi ubijeni.

Poduzete "oštre mjere" pridonijele su da se u Đakovštini više nije pojavila nijedna križarska skupina. Njihov utjecaj se osjećao preko "djelovanja pojedinaca", ali oni su "na vrijeme otkrivani i realizirani".[37] Riječ "realizirani" mogla bi značiti ne samo da su osumnjičeni prošli istragu i da su predani na sud, nego je moguće i to da su smaknuti bez suđenja.

Zbog veze sa skupinom Filipa Tomića Slavonca optuženi su i župnici Slavko Brajković iz Donjih Andrijevaca pokraj Slavonskog Broda, Vendelin Kristek iz Vuke, Josip Haubrich iz Punitovaca i Tomo Vinić iz Levanjske Varoši. Vuka, Punitovci i Levanjska Varoš su sela u Đakovštini.[38] U izvješću Ozne od 15. prosinca 1945., u kojemu Ozna obavještava Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske (CK KPH) da je Tomić sa svojim ljudima uhvaćen, naglašava se da su "neki popovi sa našeg terena imali (su) sa njima vezu". "Popovi" nisu imenovani, ali je rukom crvenom olovkom na rubu izvješća netko dopisao "hapsiti", što je kasnije ostvareno.[39] Brajković i Vinić su, čini se, ubijeni bez suda.[40] Postoje svjedočanstva da su optužbe bile lažne, što je i na drugim područjima, pa i prema samom vrhu Katoličke crkve, bio uobičajeni način obračuna Udbe sa svećenicima. Članovi obitelji svećenika Vendelina Kristeka tvrde da on nije surađivao s križarima i da je samo pomagao zatočenicima logora Krndija, kao što je, uostalom, u ratu pomagao i partizanima.[41] Zanimljivo je da se u Glasu Slavonije navodi da su se spomenuti katolički svećenici ugledali "u svoje visoke pastire" i da su pomagali hranom, drugim materijalom i, čak, "s pušćanim nabojima". Osim toga, novine su ih optuživale da je Tomić preko njih održavao veze s ostalim križarskim skupinama.[42]

---

37 Isto.

38 *Dokumenti o protunarodnom radu ...*, 471; *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću …*, 217, 342; HDA, RSUP SRH, SDS, 015-21, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Osijek.

39 HDA, CK SKH, Vojna komisija, Izvještaji Ozne, 15. 12. 1945.

40 Antun JARM, Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije u vrijeme i neposredno nakon Drugog svjetskog rata, *Đakovački glasnik*, 8. 2.-22. 3. 2001.

41 Pisma Katice Juriše iz Osijeka, unuke Kristekovog brata, iz 1998. i 1999. O pravim razlozima optužbi svećenika za suradnju s križarima vidi: Zdenko RADELIĆ, *Križari – gerila u Hrvatskoj*, 70.; ISTI, Nadbiskup Stepinac i slučaj križarske zastave (1945.-1946.), *Croatica Christiana Periodica*, Zagreb, Zagreb, 2002., god. XXVI, 49., 175-185.; ISTI, Komunisti, križari i Katolička crkva u Hrvatskoj 1945.-1946. godine, u: *Dijalog povjesničara-istoričara*, 2, Pečuh, 19.-21. studenoga 1999., priredili Hans-Georg Fleck, Igor Graovac, Zagreb, Friedrich Naumann Stiftung, 2000., 583-600.

42 *Glas Slavonije, Glasilo Narodne fronte za Slavoniju*, Osijek, 25. 1. 1946., Uhvaćen je ustaški zlikovac, koji je održavao veze sa seoskim župnicima.

Iako za neke akcije izvršene na području Đakovštine nema pouzdanih podataka koja ih je skupina zapravo izvršila, većina se mogu pripisati upravo članovima skupine Filipa Tomića Slavonca. Među onim događajima koji bi se mogli pripisati pripadnicima Tomićeve skupine je i onaj od 8. ili 9. listopada 1945. kada su 2 križara upala u Strizivojnu. Riječ je o Marku Deviću i Jozi Liviću. Ubili su dvojicu bivših suradnika Ozne: Miku Maršića, pročelnika Okružnog narodnog odbora Slavonski Brod, njegova oca Stjepana Stevu, a i lugara Stjepana Maršića, "pratioca" Ozne Županja. U okršaju je poginuo i križar Jozo Livić. Sukob je izbio kada je Miko Maršić pokušao legitimirati Marka Devića i Jozu Livića u mjesnoj gostionici. U pucnjavi su poginuli svi osim Marka Devića, koji je pobjegao. No, ubijen je, nesretnim slučajem, i neki vojnik. Neki pijani član potjere ga je ugušio misleći da je taj vojnik zapravo pobjegli križar Marko Dević.

Leci nađeni u Đakovu u kapelici na gradskom groblju

Pretpostavljam, da je taj događaj u nekoliko dokumenata prikazan na način kao da je riječ o nekoliko različitih, a zapravo je riječ o jednom i istom događaju. Kako su dokumenti i svjedočenja nastali u različitim razdobljima razlike ne čude,

ali navode na oprez s obzirom na njihovu dvojbenu vjerodostojnost. Nekoliko izvješća, prikaza i priloga u literaturi govore o sukobu s križarima u Strizivojni 8. ili 9. listopada, pa čak i 7. studenoga 1945. Različiti datumi (8. listopada, 9. listopada i 7. studeni 1945.), različiti broj poginulih (4 i 5), a osim toga i različito određivanje pripadnosti poginulih (4 ili 5 pristaša vlasti, pripadnika Ozne ili JNA i 1 ili 2 križara) onemogućuje vjerodostojnu rekonstrukciju događaja.[43] U svakom slučaju tek bi sjećanja mogućih svjedoka toga vremena bacila više svjetla na taj događaj ili, moguće je, više događaja, te popunila praznine i nedorečenosti dokumenata Izborne komisije CK KPH, izvješća MUP-a NR Hrvatske, elaborata SDS-a Slavonski Brod i knjige Pali neporaženi, čije podatke navodim u bilješkama.

Još za tri napada Ozna nije znala kojoj križarskoj skupini ih treba pripisati. Tako je ostao nerasvijetljen napad od 9. listopada 1945. kada su križari napali putnike na cesti Satnica-Đakovo, odveli ih u šumu i tamo ih "maltretirali". U borbi s ophodnjom policije, koja je baš tada naišla, poginula su dva križara, a jedan policajac bio je lakše ranjen. Isto tako i napad 15. listopada 1945. na putu iz Đakova za Trnavu, kada je ubijen Savo Lomljenović, član Narodnog odbora Kotara Đakovo. Sredinom listopada nepoznati križari su napali i razoružali ophodnju policijske postaje Levanjska Varoš, zapadno od Đakova. Dvojicu od četvoro njih, a među njima i zapovjednika, koji su bili uniformirani, odveli su sa sobom. Dvojicu policajaca, obućenih u građansko odijelo pustili su.[44] Moguće je da je u sva tri slučaja riječ o pripadnicima Tomićeve skupine.

No, sljedeće akcije pripisane su Tomiću i njegovim križarima. U blizini Velike Kopanice, sela u slavonskobrodskom području, 23. listopada 1945. sačekali su policijsku potjeru i ubili Matu Vučkovića, policajca iz Velike Kopanice, a zapovjednika policijske postaje u Vrpolju, selu na granici Đakovštine, i jednog policajca, člana potjere, ranili su.[45] Vjerojatno im se može pripisati i sukob s oznašima i policajcima 3. listopada 1945. nedaleko od Đakovštine, kada su u Velikoj Kopanici u okršaju ubijeni Šima Vučković Karaf, stražar u Donjim Andrijevcima, i dvojica križara.[46]

---

43 Pišući knjigu o križarima u Hrvatskoj nisam uočio da je vjerojatno riječ o različitim prikazima istoga događaja. Vidi Z. RADELIĆ, *Križari – gerila u Hrvatskoj*, 242, 258.

44 HDA, CK SKH, Izborna komisija (dalje IK), 12. 10., 15. 10. 1945.; isto, VK, Izvještaj MUP-a NRH, 17. 10. 1945.

45 U elaboratu SDS-a Slavonski Brod spominju se Mršići, a treba Maršići. Vidi: HDA, RSUP SRH, SDS, 015-24, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonski Brod. Mato Vučković se u literaturi naziva Mato Vuković. Vidi: *Pali nepobeđeni*, 234, 240; HDA, CK SKH, IK, 13. 10. 1945.

46 *Pali nepobeđeni*, 231., 234, 240.

Nakon razbijanja skupine njezina dva pripadnika, Đuro Kasa i Pišta Pap, provaljuju u trgovinu Marije Ilakovac iz Beravaca na slavonskobrodskom području. U Ivankovu, na vinkovačkom području, u borbi ubili su Peru Gagulića, bivšeg tajnika mjesnog odbora u Jarmini, a ranili su Andriju Vargu, zapovjednika policijske postaje Jarmina. Poginuo je i jedan pripadnik skupine. Prema nekim izvorima, skupina Filipa Tomića je za vrijeme svoga ukupnog djelovanja ubila 7 ili 8 policajaca, vojnika i civila. U knjizi Ratnici mira spominje se da su "zvjerski ubili" 8 "građana i vojnika".[47] Nije poznato u kojoj je od prije spomenutih akcija bio uhvaćen zastupnik Narodne skupštine FNRJ Iva Vukašinović Ilijašev. Zna se da ga je u listopadu 1945. dočekalo 14 "bandita" između Andrijevaca i Perkovaca, dakle na rubnom području između Đakovštine i kotara Slavonski Brod. Nakon ranjavanja Vukašinovića su "osudili na smrt", ali je "Iva uspio kao iskusan borac" pobjeći i spasiti se.[48]

Vlasti su sve poduzele da unište skupinu. Pored pripadnika Ozne i policije, na područje kotara Đakovo smjestili su i 9. krajišku brigadu JA.[49] Akcija je pomno pripremana. Oznini ljudi uspjeli su otkriti križarske jatake. Nekoliko njih prisilili su na suradnju tako da je stvorena Oznina suradnička mreža preko koje je Ozna redovito saznavala smjer kretanja skupine i mjesta gdje borave. Nepoznat je tijek akcije hvatanja, ali je poznato da je skupina razbijena sredinom prosinca 1945. Tada je Tomić uhvaćen sa četvero svoja suborca. Jedan je pripadnik skupine ubijen. O tome je 15. prosinca 1945. Ozna obavijestila CK KPH.[50] Na suđenju u Osijeku Tomić je osuđen na smrt, a kazna je izvršena strijeljanjem. Međutim, skupina je potpuno likvidirana tek potkraj 1946., jer je nekoliko pripadnika pobjeglo i umaklo s područja Đakovštine. Poznato je da je Bariša Uremović pokušao obnoviti skupinu.[51] Kretao se na potezu Andrijevci-Svilaj-Stružani. Nakon neu-

---

47 HDA, CK SKH, VK, Izvještaj MUP-a NRH, 3. 12. 1945.; *Dokumenti o protunarodnom radu ...*, 471; Dragan MARKOVIĆ, Nikola MILOVANOVIĆ, Đuro REBIĆ, *Ratnici mira*, 1.-3., Beograd, Sloboda, 1979., 210.

48 HDA, CK SKH, VK, Izvještaj MUP-a NRH, 15. 10. 1945.; *Glas Slavonije, Glasilo Narodne fronte za Slavoniju*, Osijek, 25. 1. 1946., Uhvaćen je ustaški zlikovac, koji je održavao veze sa seoskim župnicima. O Vukašinoviću vidi: Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska seljačka stranka 1941.-1950.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1996., 188-189.

49 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-21, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Osijek.

50 HDA, CK SKH, Vojna komisija, Izvještaji Ozne, 15. 12. 1945.

51 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-21, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Osijek; isto, 015-24, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonski Brod; isto, 015-4, Banditizam od 1945.-1948., 17. 7. 1948.; HDA, CK SKH, VK, Izvještaj MUP-a NRH, 15. 12. 1945.; isto, Izvještaj Ozne za Hrvatsku, 15. 12. 1945.; *Dokumenti o protunarodnom radu ...*, 471.

spjeha prebacio se, kao što je spomenuto, u Bosnu i Hercegovinu.[52] Ipak, akcija je bila dobro koordinirana, pa je istodobno uhvaćen veliki broj jataka.

Da je skupina uhvaćena, javnost je obaviještena 25. siječnja 1946. No, vlast je obmanula javnost trdnjom da su uhvaćeni svi članovi skupine.[53] Kao u vezi i s mnogim drugim događajima i o datumu uništenja skupine postoje nekoliko podataka. Najvjerodostojnije je spomenuto izvješće Ozne od 15. prosinca 1945., pa se prema njemu može Tomićevo hvatanje datirati sa 12. ili 13. prosincem, kada je centrala Ozne primila brzojave iz Slavonskog Broda. U elaboratima osječkog i slavonskobrodskog SDS-a iz 60-ih godina navode se pogrešni datumi razbijanja skupine 16. prosinca 1945. i početak 1946.[54]

Nakon uništenja skupine Filipa Tomića Slavonca i "zbog oštrih mjera" vlasti, na području Đakova više se nije pojavila nijedna jača križarska skupina.[55]

Zaključak

Pokušaji organiziranja gerilskog otpora protiv komunističke vlasti i Jugoslavije u cilju obnove NDH na području Đakovštine nisu imali veće oblike. Zapravo, križarski pokret se sveo na skupine Filipa Tomića Slavonca, Dragutina Homotara, koja je bila dio Slavončeve skupine, i djelomično, skupinu Pere Hećimovića Marice, koja je više djelovala u susjednim kotarima. Nakon kratkog razdoblja djelovanja križara u razdoblju 1945.-1946., na području Đakovštine, a napose nakon uništenja skupine Filipa Tomića Slavonca, na području Đakova nije se više pojavila nijedna jača križarska skupina. Njihova djelatnost nije ozbiljnije ugrožavala komunističku i jugoslavensku vlast na području Đakovštine, ali je sprječavala njezino sređivanje i prelazak na mirnodopski način života. Zbog napada na komunističke aktiviste i pripadnike vojske i organa sigurnosti te zadruge, ali i zbog prirode samoga režima - komunistička je vlast nastojala izvršiti što brže i drastične promjene na temelju svojih revolucionarnih planova o uvođenju novog društvenog sustava - ona u sprječavanju križarskog pokreta nije birala sredstva. U tome

52 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-24, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonski Brod.

53 *Glas Slavonije, Glasilo Narodne fronte za Slavoniju*, Osijek, 25. 1. 1946., Uhvaćen je ustaški zlikovac, koji je održavao veze sa seoskim župnicima.

54 HDA, CK SKH, Vojna komisija, Izvještaji Ozne, 15. 12. 1945.; HDA, RSUP SRH, SDS, 015-21, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Osijek; isto, 015-24, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonski Brod. U svojoj sam knjizi pogrešan datum 15. 12. 1945., iz elaborata osječkoga SDS-a, naveo kao pravi. Vidi: Z. RADELIĆ, *Križari – gerila u Hrvatskoj*, 259.

55 HDA, RSUP SRH, SDS, 015-21, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Osijek; isto, 015-4, Banditizam od 1945.-1948., 17. 7. 1948.; *Dokumenti o protunarodnom radu ...*, 471.

su im, osim pristaša HSS-a, zbog njihovog političkog utjecaja i inzistiranja na demokratskom uređenju, i Katoličke crkve, zbog nemogućnosti da je režim u potpunosti kontrolira, najviše smetali križari, kao najžešći predstavnici protukomunističkog i protujugoslavenskog pokreta. Zato je obračun s križarima bio nemilosrdan.

GUERILLA WARFARE OF "CRUSADERS FOR INDEPENDENT CROATIA" IN ĐAKOVO-AREA 1945-1946

SUMMARY

The author shows "the Crusading movement for Independent Croatia" in Đakovo and the surrounding area in the period 1945-1945. Results of the research so far allow us to conclude that the guerilla warfare against the communist regime aiming at destroying Yugoslavia in order to estabilish the former NDH (The Independent State of Croatia) was not significant in this area. It could be accounted only for two groups of "Crusaders"- the one of Filip Tomić- Slavonac, and the one of Dragutin Homotar, which was acctually a subgroup of Tomić´s crusaders. There was another querilla group partially active in this area under the leadership of Pero Hećimović Marica, who acted in the neighbouring districts.

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2003.) str. 29-46

UDK 796.332(497.5 Đakovo) (091)

Povijest nogometnih klubova u Đakovu (1910. – 1941.)

Zlata Živaković-Kerže
Hrvatski institut za povijest, Zagreb - Podružnica za povijest Slavonije, Baranje i Srijema, Slavonski Brod

U radu je autorica nakon kratkog uvoda o počecima igranja nogometa u Hrvatskoj opisala povijest nogometnih klubova u Đakovu. Obradila je njihove osnutke, djelovanje i aktivnosti. Razdoblje od 1910. do 1941. godine karakterizira brojnost nogometnih klubova. Većina ih je kratko djelovala ponajviše zbog nedostatka novčanih sredstava i odlazaka, tj. prelazaka, nogometaša iz jednog kluba u drugi. Tek osnutkom ŠK Certissa 1924. godine počinje kontinuirano djelovanje jednog nogometnog kluba u Đakovu čija je momčad do 1941. odigrala brojne prvenstvene i prijateljske susrete.

Ukratko o prvim počecima igranja nogometa u Hrvatskoj

Pojava nogometa u Hrvatskoj vezana je uz ime dr. *Franje Bučara*. Studirajući od 1892. do 1894. na Centralnom gimnastičkom zavodu u Stockholmu upoznao je, pored ostalih sportova, i nogomet. Vrativši se u Hrvatsku, za vrijeme semestralnih praznika, donio je 1893. u Zagreb loptu i upoznao svoje prijatelje s novom igrom. Na daljnji razvoj nogometa u nas utjecalo je uvrštenje te vrste sporta u nastavni program tečaja za učitelje gimnastike, koji su poslije završetka tečaja odlazili u mjesta diljem Hrvatske.

Tako se krajem 19. stoljeća nogomet počeo igrati u gotovo u svim društvima Hrvatskog sokola i u školama u kojima se organiziraju razredne nogometne momčadi te đački klubovi.

U Hrvatskoj se u prvo vrijeme igrao tzv. mrtvi nogomet u kojem se lopta udarala što dalje, s namjerom da se dosegne označena granična crta. No ubrzo su učenici i studenti u nogomet unijeli nove tehničke elemente. **Prvi nogometni i športski klub (PNIŠK)** osnovan je u Zagrebu u lipnju 1903. na poticaj čeških nogometaša *Jana Todla* i *Polivke* koji su te godine službeno boravili u Zagrebu. Studenti zagrebačkog Sveučilišta osnovali su 6. studenoga te godine **Akademski športski klub**, najstarije, najbrojnije i najuspješnije hrvatsko sportsko društvo, koji je nakon odobrenja pravila promijenio ime u **Hrvatski akademski športski klub (HAŠK)**. U društvu je prvo osnovana nogometna sekcija, a zatim su počele s radom i ostale sekcije (za mačevanje, klizanje, skijanje i drugo). U Karlovcu su 1903. osnovani i prvi nogometni klubovi – **ŠK Trenk** i **ŠK Panonija**; u Splitu je **HŠK Šator** počeo s radom 1904., a prvi klub na Sušaku (**JŠK Slavija**) utemeljen je 1905. Sljedeće je godine u Zagrebu osnovan srednjoškolski klub **ŠK Concordia**, u Sisku **ŠK Segesta**, a u Brodu na Savi **ŠK Marsonija**. U potonjim godinama osnivaju se brojni nogometni klubovi i u ostalim hrvatskim gradovima.[1]

Nogometni klubovi u Đakovu od 1910. do 1925.

Iako u Đakovu do prvog desetljeća 20. stoljeća nema nogometnih klubova nogomet se u tom slavonskom gradiću igrao od 1908. unutar nogometne sekcije Hrvatskoga sokola, koji je i u Đakovu, kao i u mjestima diljem Hrvatske, bio značajno rasadište sporta.

I u Đakovu povijest aktivnog igranja nogometa vezujemo uz učenike i studente zagrebačkog sveučilišta. Oni su 1910. osnovali **Đački ferijalni klub Slavija**. Predsjednik kluba bio je *Kraišić*, a tajnik *Petar Gazapi*. Međutim, kako klub nije imao potvrđena pravila i kako je okupljao većinom đakovačke srednjoškolce njihovim odlaskom na studije klub je prestao djelovati. No, ubrzo je Đakovčane na veće zanimanje za nogomet potaknulo osnivanje **ŠK Orao**.[2] Utemeljitelji kluba bili su *Josip (Joza) Lukić*, predsjednik, *Josip Baumeister*,

1 Zdenko JAJČEVIĆ, "Značajne športske godišnjice u 1993. godini", *Povijest športa*, Zagreb, 1993., br. 96., 6-7.; Isti, "Značajne športske godišnjice u 1992. godini", Povijest športa, Zagreb, 1992., br. 92., 5.; *Sportska publicistika u Hrvatskoj*, Zagreb, 1987., 71-73.

2 Ivan FLOD, "Historijat športa u Slavoniji", *Slavonski športski list,* br. 19, Osijek, 8. svibnja 1924., 2.; br. 26., 26. lipnja 1924., 2.

tajnik, *Drago Kokot*, *Ivan* i *Stjepan Cvingl*.[3] U svom dvogodišnjem djelovanju (1911. i 1912.) nogometaši ŠK Orao (golman *Lucić, Stipa Raković, Vilko Feller, Veljko Štriga, Drago Kokot, Ivan Cvingl, Stjepan Cvingl, Pavao Matajs, Stipa Belaković, Gustav Benel, Mišo Benel* i kao gost *Vlado Labas* (student mornaričke oficirske škole) odigrali su i nekoliko utakmica.

Igralište u Đakovu nalazilo se na livadi "Utvaj" između maloga parka i željezničke pruge Osijek-Đakovo-Vrpolje. Najzapaženiji susret nogometaša ŠK Orao odigran je u Đakovu u kolovozu 1911. s Hrvatskim đačkim nogometnim klubom Srijemac iz Vukovara. Završio je pobjedom đakovačkih nogometaša rezultatom 9:3. Uzvratni je susret odigran u Vukovaru u proljeće sljedeće godine. Ponovo su pobijedili nogometaši ŠK Orao rezultatom 5:2. Početkom 1913. klub je prestao djelovati. Međutim, Đakovo nije dugo bez organiziranog igranja nogometa. Te su godine osnovana dva nogometna kluba – **ŠK Slavija** i **Ferijalni đački šport klub**. Djelovanje im je bilo kratkotrajno jer je njihov rad prekinuo Prvi svjetski rat.[4]

Oživljavanje interesa za nogomet javilo se u Đakovu nakon što je minula ratna opasnost. Tako su 1919. osnovana dva nogometna kluba – **Hrvatski građanski športski klub** i **ŠK Zrinski**.

Na konstituirajućoj sjednici Hrvatskog građanskog športskog kluba održanoj 18. svibnja 1919. za predsjednika je izabran *Hugo Fuchs*, za potpredsjednika *Marijan Fališevac*, za tajnika *Stjepan Boda*, za rizničara *Stjepan Milković* i za pokrovitelja kluba *Dragutin Böhm*. Kapetan momčadi bio je *Oskar Neumann*. Odbornici kluba bili su *Petar Gazapi*, *Pavao Šarčević* i *Piđo Hoder*.[5]

Te je godine Općina Đakovo ustupila Hrvatskom građanskom šport klubu nogometno igralište Utvaj, koje je prije rata koristio ŠK Orao. To prvo đakovačko igralište bilo je travnato bez ograde. Oko nogometnog igrališta za vrijeme utakmica postavljane su klupe za navijače koje su donesene prije utakmice iz okolnih kuća ili iz gostionice.[6]

Tijekom 1919. igrači Građanskog su, osim na svom nogometnom igralištu, odigrali i nekoliko utakmica izvan Đakova sa slavonskim i srijemskim nogometnim klubovima. Tako su u Osijeku odigrali susrete s istoimenim klubom

---

3 Krešimir PAVIĆ, "Sport u Đakovu do I. svjetskog rata", *Povijest sporta 80*, Zagreb, 1989., 317.

4 I. FLOD, "Historijat športa…, n. dj., br. 19, Osijek, 8. svibnja 1924., 2.; br. 26., 26. lipnja 1924., 2.; K. PAVIĆ, "Sport u Đakovu do..., n. dj., 317.

5 Stjepan RECHNER, "U 26 godina 13 klubova", *Povijest sporta 80*, Zagreb, 1989., 320.

6 Isti, "Pregled razvitka nogometnog sporta u Đakovu", *Povijest sporta 13*, Zagreb, 1973., 1215.

i ŠK Sloga, u Brodu na Savi sa ŠK Marsonija, a u Vukovaru s nogometašima ŠK Srijemac.[7]

Kako je Građanski koristio nogometno igralište Utvaj ŠK Zrinski dobio je od Općine Đakovo za odigravanje utakmica zemljište na kojem su se svojedobno održavali stočni sajmovi. Zbog toga je igralište zvano "Pazarište". Nalazilo se kraj općinske klaonice. ŠK Zrinski okupljao je đakovačke obrtnike i trgovce. Osnovan je 19. lipnja 1919. Utemeljitelj kluba bio je *Stjepan Vincek*, predsjednik *Aleksandar Pišl*, tajnik *Antun Kalman*, rizničar *Bogoslav Hager* i kapetan momčadi *Franjo Wagner.* Članovi odbora bili su *Ivan Fratrić*, *Slavko Feist*, *Dragutin Kovačić* i *Viktor Uhl*. Prva utakmica nogometaša Zrinskog odigrana je na domaćem terenu u srpnju 1919. s drugom momčadi Hrvatskog građanskog šport kluba iz Osijeka. Susret je završio porazom domaćih nogometaša 2:6. U kolovozu te godine susret mjesnih rivala završio je visokom pobjedom Građanskog 8:0.[8]

Kako su prihodi od nogometnih ulaznica bili mali odlučeno je 28. kolovoza 1919. na zajedničkoj sjednici Hrvatskog građanskog šport kluba i ŠK Zrinski ujedinjenje oba kluba u jedan. Tako je osnovan **Đakovački Šport Klub** (dalje Đ. Š. K.) koji je preuzeo nogometno igralište na Pazaristu.

Na prvoj redovnoj skupštini 22. veljače 1920. za predsjednik Đ. Š. K. izabran je *Pero Gazapi*, za potpredsjednika *Jovan Sarkanjac*, za tajnika *Velimir Štriga*, za zamjenika tajnika *Pavao Šarčević* i za rizničara *Franjo Milković*. Odbornici u klubu bili su *Olga Kraus, Bogoslav Hager, Franjo Wagner, Dragutin Pišl, Julije Bönel, Matija Lovrić* i *Ivan Japundžić.* Te su godine đakovački nogometaši drugog dana Uskrsa (5. travnja) na svom terenu, prekrivenim vodom, odigrali prijateljsku utakmicu s nogometašima ŠK Sloga iz Osijeka i izgubili 0:6. Tjedan dana kasnije ponovo su na svom terenu poraženi rezultatom 0:2 od ŠK Marsonija iz Broda na Savi. U uzvratnom su susretu đakovački nogometaši pobijedili 2:0. U prvom prvenstvenom susretu (30. svibnja) Đ. Š. K. pobijedio je ŠK Željezničar iz Vinkovaca s 4:1, da bi 13. lipnja 1920. u Đakovu za prvenstvo župe izgubio od vinkovačkog ŠK Cibalija s 1:3 i tako bio eliminiran iz daljnjeg prvenstvenog natjecanja.[9]

Krajem 1920., točnije 12. prosinca, iz Đ. Š. K. izdvojili su se nogometaši bivšeg ŠK Zrinski i osnovali **ŠK Hajduk**. Predsjednik kluba bio je *Antun Kalman*, potpredsjednik *Jozo Frank*, tajnik *Jozo Carević*, zamjenik tajnika *Josip Vertlberg*, rizničar *Slavko Faist*, kapetan *Petar Merschiltz* te odbornici *Mijo*

7 I. FLOD, "Historijat športa u…", n. dj., br. 21., 22. svibnja 1924., 2.
8 S. RECHNER, "U 26 godina…", n. dj., 321.
9 Isti, 322.

Benke, Hinko Schwartz, Dragutin Pišl, Karla Kovačić, Pero Morić i drugi. U veljači 1921. klubu su kao utemeljiteljni članovi prišli dr. *Ivan Ribar, Ljudevit Kohn, Andrija Morić, Lujo* i *Josip Frank*. Na izvanrednoj skupštini održanoj 15. kolovoza te godine izabrani su novi članovi, i to predsjednik *Ivan Hepp*, potpredsjednik *Franjo Pavić*, tajnik *Antun Kalman*, zamjenik tajnika *Vinko Butković* i rizničar *Tomo Raumberger.*[10]

Početkom 1921. (6. veljače) Đ. Š. K. održao je drugu redovnu skupštinu na kojoj je za predsjednika izabran dr. *Ivo Kenfelj*, a za kapetana momčadi *Marijan Fališevac.* Te godine su u Zagrebačkom nogometnom podsavezu registrirani ovi igrači Đ. Š. K.-a: dr. *Ivo Kenfelj, Dragutin, Viktor* i *Stjepan Zwingel, Marijan Carević, Stjepan Mink, Gabrijel Malasz, Josip Kindl, Pavao* i *Stevo Šarčević, Albin Koželj, Franjo Bering, Alois Koniž, Tomo* i *Josip Rechner, Janko Poznić, Ivo* i *Anton Gress, Ferdo Keller, Mato Lukić, Ivan Kolar, Antun Šnidarić, Gustav Bönel, Franjo Brodt, Bogoslav Hager* i *Anton Jakševac*. Uz njih se spominju i nekoliko već ranije registriranih igrača (*Fališevac, Gazapi, Mirko Brod* i drugi). Koncem ožujka te godine odigran je prijateljski susret đakovačkih rivala. U derbyju je ŠK Hajduk pobijedio nogometaše Đ. Š. K. rezultatom 4:2. Slijedilo je i niz prijateljskih i prvenstvenih utakmica na domaćem terenu, te u Vinkovcima i u Brodu na Savi.[11]

Krajem 1922. aktivni gimnastičari Jugoslavenskog sokola osnovali su u Đakovu **ŠK Sokol.** Predsjednik kluba bio je đakovački odvjetnik dr. *Antun Niderle,* tajnik *Antun Kalman*, a rizničar *Vilko Braun*. Iako su u klubu igrali vrlo mladi nogometaši ŠK Sokol bio je 1923. godine prvak Đakova.[12] Klub je I. redovitu glavnu skupštinu održao 27. travnja 1924. Nazočilo je 29 članova. Nakon pozdravnog govora predsjednika kluba jednoglasno su prihvaćena izvješća tajnika *Kalmana* i rizničara *Brauna*. Na skupštini je izabran novi odbor u sastavu: predsjednik (ponovo izbran) *A. Niderle*, članovi upravnog odbora *P. Gazapi, A. Kalman, M. Fališevac, Ivan Hegedušević, Ivo Gress* i *Đuka Bassi*. Kao zamjenici odbora izabrani su *M. Carević* i *Ivan Haner*, revizori *Josip Baumeister, JosipDjaković* i *Vinko Reiman*. Za kapetana ŠK Sokol izabran je *V. Braun*.[13].

Te je godine i Đ. Š. K. održao IV. glavnu skupštinu. Nakon pozdravnog govora predsjednika kluba dr. *Ive Kenfelja* pročitan je izvještaj o radu u protekloj godini, koji je bio u svim sportskim granama uspješan. Nakon izvještaja rizničara

---

10 I. FLOD, "Historijat športa u…", n. dj., br. 21., 22. svibnja 1924., 2.; S. RECHNER, "U 26 godina…", n. dj., 322, 323.

11 S. RECHNER, "U 26 godina…", n. dj., 323.

12 I. FLOD, "Historijat športa u…", n. dj., br. 22, 30. svibnja 1924., 3.

13 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 18, Osijek, 2. svibnja 1924., 2.

i revizora jednoglasno je izabran upravni odbor kojeg su činili: predsjednik dr. *Kenfelj*, potpredsjednik *Armin Brod*, I. tajnik *Jovan Sarkanjac*, II. tajnik *Antun Šmies*, rizničar *Gabriel Halas*, te odbornici *Matija Belić, Josip Šipps, Antun Gres, Zlatko Knežić, Ivan Japundžić, Joža Pavlić*, zamjenici odbornika *Milivoj Rogoz* i *Mavro Goldberger.* U revizioni odbor izabrani su *Julije Bönel* i *Kazimir Lombarović*. Na skupštini je Upravni odbor izabrao pročelnike sekcija, i to pročelnika diletantske sekcije (*Sarkanjac*), tenis sekcije (*Šipps*), šah sekcije (*Belić*), lako-atletske sekcije (*Pavlić*), kulturno-prosvjetne sekcije (dr. *Kenfelj*), i arhivarstvo (*Japundžić*).[14]

U 1924. godini nakon verifikacije Osječkog nogometnog podsaveza za klub su zaigrali nogometaši *Ivo Baličević, Antun Šmis, Franjo Djedović, Dragutin Lang, Otmar Blanda, Đuro Francen, Josip Rechner, Franjo Vida* i *Dragutin Šestak.*[15]

*

Ostvareni rezultati i slaba igra nogometaša đakovačkih nogometnih klubova ostavili su traga pa je sve manje navijača dolazilo na utakmice. Kako je djelovanje klubova većim dijelom ovisilo o prodaji ulaznica mnogi su klubovi kratko djelovali. Na djelovanje đakovačkih, kao i drugih slavonskih i srijemskih, klubova utjecala je i velika mogućnost prijelaza nogometaša iz kluba u klub jer do 1924. nije postojala čvrsta sportska organizacija koja bi kontrolirala te potvrđivala ili odbijala te prijelaze.

Pristupanje đakovačkih klubova Osječkom nogometnom podsavezu

U đakovačkom Hotelu Central održana je 6. siječnja 1924. godine konferencija na kojoj se raspravljalo o pristupanju đakovačkih i virovitičkih športskih klubova Osječkom Nogometnom Podsavezu (dalje ONP). Među nazočnima bili su predsjednik Đ. Š. K. dr. *Ivo Kemfelj* i tajnik istoimenog kluba *Antun Šmis,* pokrovitelj đakovačkog ŠK Hajduk *Ratkay* i *Carević*, tajnik istoimenog kluba. Na konferenciji su sudjelovali i predstavnici đakovačkog ŠK Sokol, i to *Pero Gazapi*, potpredsjednik, i *Antun Kalman*, tajnik tog kluba. Osnivanjem ONP-a Đakovu je pripao jedan Međuklupski Odbor, kao i svim

14 Skupština je održana 2. veljače; "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 10, Osijek, 4. ožujka 1924., 4.

15 "Službeni glasnik Osječkog Nogometnog Podsaveza", *Slavonski športski list,* br. 19, Osijek, 8. svibnja 1924., 4.; "Kronika", *Slavonski športski list,* br. 21, Osijek, 22. svibnja 1924., 4.

većim mjestima u tom Podsavezu, i to sa namjenom da se tako "i provincija uvede u administrativni rad." Istodobno su u Odbore Podsaveza izabrane i osobe "iz provincije" koje su bile voljne dolaziti u Osijek na sjednice Podsaveza.[16]

Međuklupski odbor u Osijeku održao je 17. veljače 1924. godine svoju sjednicu na kojoj je odlučeno da u ONP uđu i đakovački nogometni klubovi – ŠK Sokol, ŠK Hajduk i Đ. Š. K. Odluka je ostvarena 16. ožujka te godine kada je u osječkom Hotelu Central održana konstitutivna sjednica ONP-a na kojoj su uz ostale delegate nazočili i delegati đakovačkih klubova *Franjo Carević* i *Stjepan Vujić* (ŠK Hajduk), *Antun Šmis* i *Garijel Halas* (Đ. Š. K.) te *Antun Kalman* i *Vilko Braun* (ŠK Sokol).

U ONP pripali su uz đakovačke klubove i svi osječki klubovi (Hrvatski Građanski Šport Klub, jugoslavenski ŠK Slavija, ŠK Hajduk, ŠK Amater, Radnički ŠK Sloga, osječki ŠK, židovski ŠK Makabi), te belišćanski ŠK iz Belišća, Našički ŠK iz Našica, klubovi iz Vinkovaca (hrvatski građanski ŠK Cibalija, ŠK Saveza privatnih namještenika, ŠK Obrtna omladina, židovski ŠK Herutz), hrvatski Građanski ŠK iz Vukovara, ŠK Taninpila iz Sušine-Đurđenovac, slatinski nogometni ŠK iz Slatine, ŠK Ljeskovica iz istoimenog mjesta te virovitički klubovi ŠK Jadran i Virovitički Građanski ŠK.[17]

Radi lakšeg odigravanja prvenstvenih utakmica svi podsavezi razdjeljeni su u župe. Đakovački klubovi pripali su posljednjoj V. župi ONP-a. U IV. i V. župi igralo se na bodove, a ostale prvenstvene utakmice igrane su po cap-sistemu. U konačnici prvenstva prvaci župa natjecali su se po cap-sistemu, i to II. župa protiv V. i III. protiv IV. Pobjednik bi igrao u Osijeku protiv prvaka I. župe (činili su je svi osječki klubovi i BŠK iz Belišća.)[18]

Prvenstveni susreti

Prvenstvene utakmice đakovačkih nogometnih klubova u ONP odigrane su u Đakovu 6. travnja 1924. između ŠK Sokol i ŠK Hajduk, 27. travnja ŠK Hajduk, Đ. Š. K., 4. svibnja između momčadi ŠK Sokol i Đ. Š. K. te 11. svibnja odigran je

16 "Za osječki podsavez. Djakovo je za Podsavez u Osijeku", *Slavonski športski list,* br. 2, Osijek, 8. siječnja 1924., 2.

17 "Iz Međuklubskog odbora", *Slavonski športski list,* br. 8, Osijek, 19. veljače 1924., 4; "Konstituirajuća skupština Osječkog Nogometnog Podsaveza", *Slavonski športski list,* br. 12, Osijek, 18. ožujka 1924., 1, 2; "U nedjelju konstituirat će se Osječki Nog. Podsavez", *Slavonski športski list,* br. 11, Osijek, 11. ožujka 1924., 1.

18 "Razdioba Osječkog Nogometnog Podsaveza", *Slavonski športski list,* br. 11, Osijek, 11. ožujka 1924., 2.

susret između ŠK Sokol i ŠK Hajduk. [19] Prva utakmica završila je rezultatom 2:2. Golove je za Hajduk dao *Flaš*, a za Sokol *Mihajlović* .[20] Drugi prvenstveni susret između ŠK Hajduk i Đ. Š. K. odigran je također neriješeno 2:2,[21] a treći između ŠK Sokol i Đ. Š. K. završio je rezultatom 4:2. U tom su se susretu posebice istaknuli igrači Sokola *Gazapi, Orešković* i *Mihajlović*, a u redovima Đ. Š. K. *Haner*.[22] U nastavku prvenstva u Đakovu je 11. svibnja odigran susret između ŠK Sokol i ŠK Hajduk koji je završio rezultatom 0:1. Pobjednički gol zabio je Hajdukov igrač *Kovačić*, a za očuvanje tog rezultata posebice je bio zaslužan Hajdukov golman *Ratinčević*. Tom je utakmicom završeno nogometno prvenstvo u Đakovu. Nakon te utakmice prvak V. župe ONP-a bio je ŠK Hajduk sa 3 boda, drugi ŠK Sokol sa 2 boda i treći Đ. Š. K. s jednim bodom.[23]

No, po zapisu dopisnika Slavonskog športskog lista gotovo na svim prvenstvenim utakmicama bilo je jako malo gledatelja, "pa je deficit đakovačkih klubova bio neizbježan".[24]

U nastavku prvenstva 1. lipnja 1924. odigrana je u Đakovu finalna utakmica za prvaka provincije ONP između prvaka V. župe đakovačkog ŠK Hajduk i prvaka IV. župe ŠK Cibalia iz Vinkovaca. Susret je završio visokim porazom domaćih nogometaša od 0:7. Novinar Slavonskog športskog lista zapisao je "…Cibalia koja je došla iz Vinkovaca s autom, nakon četiri satne vožnje po najvećoj žegi (putem je auto imao defekt) odmah s auta nastupa – predvela je lijepu igru kratkih paseva i kombinacija – jedino im je manjkala brzina – tako da se je na momčadi opažala umornost od puta… Teren je dosta nepodesan, ali boljeg u Đakovu nemamo. Publike je bilo prilično unatoč dosta visoke ulaznine."[25] Tim su porazom đakovački nogometaši ispali iz daljnjeg prvenstvenog natjecanja.

Prijateljske utakmice

Nakon što je ONP dopustio ŠK Sokol u Đakovu odigravanje prijateljske utakmice s BŠK Hakoah iz Broda na Savi susret je odigran 20. travnja 1924. na

19 "Službeni Glasnik Osječkog Nogometnog Podsaveza", *Slavonski športski list,* br. 13, Osijek, 27. ožujka 1924., 4.
20 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 16, Osijek, 17. travnja 1924., 3.
21 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 18, Osijek, 2. svibnja 1924., 2.
22 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 19, Osijek, 8. svibnja 1924., 3.
23 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 20, Osijek, 15. svibnja 1924., 2.
24 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 20, Osijek, 15. svibnja 1924., 2.
25 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 23, Osijek, 5. lipnja 1924., 3.

prvi dan Uskrsa. Završio je pobjedom Brođana rezultatom od 5:1. U momčadi Đakovčana istaknuo se *Bičko* u navali.[26] U nastavku odigravanja prijateljskih utakmica Brođani su drugog dana Uskrsa odigrali susret s nogometašima domaćeg HŠK Hajduk. Međutim, kod rezultata 3:0 u korist gostujućih nogometaša došlo je do koškanja između pojedinih igrača što su iskoristili đakovački navijači, utrčali na teren i navalili na brodske nogometaše. Na teren su, radi zaštite igrača, utrčali policajci i zajedno s nogometašima napustili igralište. Taj je događaj nanio štete đakovačkim klubovima jer se radi toga incidenta jedno vrijeme nisu odigravale nogometne utakmice na đakovačkom nogometnom igralištu.[27]

ŠK Sokol gostovao je u Osijeku 8. lipnja 1924., na dan Duhova, i odigrao prijateljski susret s kombiniranom momčadi domaćeg ŠK Slavija. Utakmica je završila porazom đakovačkih nogometaša rezultatom 1:4. Novinar Slavonskog športskog lista zapisao je kratki komentar o utakmici. "Đakovčani su predveli slabu igru, ali su pored toga pružili dosta jak otpor Slaviji, koja je i fizički mnogo jača od Sokola. Ovo je naročito vrijedilo za drugo poluvrijeme kada su Đakovčani u nekoliko navrata kratkim pasovima ugrozili gol Slavije, a radi nemoći u pucanju nijesu mogli polučiti zgoditka. Kombinirana Slavija zadovoljila je u cijelosti i pobijedila sigurno."[28]

Toga su dana u Đakovu rezerve momčadi domaćih klubova Đ. Š. K. i ŠK Hajduka odigrale prijateljsku utakmicu koja je završila neriješeno 3:3. Dopisnik Slavonskog športskog lista o utakmici je između ostaloga napisao "… Obje momčadi nastupile s rezervama, igra nikakva."[29]

Prijateljski susret odigran u Đakovu 22. lipnja 1924. između nogometaša Đ. Š. K. i ŠK Unitas iz Nove Gradiške završio je porazom đakovačkih nogometaša od 1:4.[30]

U nizu prijateljskih susreta odigranih na domaćem terenu krajem lipnja te godine ŠK Hajduk ugostio je nogometaše ŽŠK Makabi iz Osijeka. I ovaj puta đakovački navijači bili su razočarani jer su gosti pobijedili 3:0.[31]

ŠK Sokol odigrao je u Đakovu 6. srpnja 1924. prijateljski susret "u 3 sata po najvećoj žegi i vrućini – pošto su gosti (rezervna momčad osječkog ŠK Slavija)

---

26 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 17, Osijek, 24. travnja 1924., 3.

27 "Službeni glasnik Osječkog nogometnog podsaveza", *Slavonski športski list,* br. 16, Osijek, 17. travnja 1924., 5.

28 "Duhovske utakmice osječkih klubova", *Slavonski športski list,* br. 24, Osijek, 12. lipnja 1924., 1.

29 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 24, Osijek, 12. lipnja 1924., 3.

30 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 26, Osijek, 26. lipnja 1924., 3.

31 "Hajduk (Djakovo) - Makabi 0 : 3", *Slavonski športski list,* br. 27, Osijek, 3. srpnja 1924., 2.

morali isti dan u 5 sati vlakom otputovati u Osijek". Utakmica je završila visokim porazom domaćina od 0 : 6.[32]

Osnivanje i djelovanje ŠK Certissa

Budući da Općina Đakovo nije mogla dostatno financirati nogometne klubove koji s ulaznicama nisu mogli pokriti troškove djelovanja na izvanrednoj skupštini Đ. Š. K. i ŠK Sokol, održanoj 27. srpnja 1924. u gostionici Šnajder (nalazila se na uglu Preradovićeve ulice), jednoglasno je zaključeno objedinjavanje ta dva kluba u jedan. Tom je odlukom glavna skupština prerasla u konstituirajuću na kojoj je jednoglasno osnovan novi nogometni klub. Nazvan je **ŠK Certissa** po imenu Đakova iz antičkog, rimskog, doba, a po uzoru na brodsku Marsoniju, vinkovačku Cibaliju i osječku Mursu.

Pokrovitelj ŠK Certissa bio je dr. *Antun Niderle*, predsjednik dr. *Ivan Kenfelj*, potpredsjednik *Armin Brod*, I. tajnik *Jovan Sarkanjac*, II. tajnik *Antun Kalman*, rizničar *Gabrijel Halas*, kapiten kluba *Pero Gazapi*, odbornici *Antun Šmies*, *Antun Gress*, *Gjuro Bassi*, *Vatroslav Ratkay* i *Vilko Braun*. Pročelnici sekcija bili su: *Josip Šipsi* (tenis), dr. *Matija Belić* (šah), *Joža Pavlić* (laka atletika), *Jovan Sarkanjac* (diletantska sekcija), dr. *Ivan Kenfelj* (kulturno-prosvjetna sekcija) i za arhivarstvo *Ivan Japundžić*. Po zapisu novinara Slavonskog športskog lista "Ovom fuzijom dobiva Đakovo jedan dobar klub, koji će dostojno predstavljati – kako ime svoga kluba tako i ime našega ubavog Đakova – prema vanjskim klubovima, pa mu u budućnosti želimo mnogo sreće. Klub je dobio igralište na "Pazaristu".[33] Brigu oko niveliranja terena vodio je *Josip Fratrić*, a sredstva za podizanje ograde oko nogometnog igrališta dali su *Gabrijel Has* i *Franjo Brod*. (Tribine su izgrađene na lijepo uređenom i ograđenom igralištu 7. svibnja 1933. godine. Bile su prve takove vrste u pokrajini Osječkog nogometnog podsaveza. Sagrađene su od drveta i pokrivene crijepom. Certissine tribine mogle su primiti oko 200 gledatelja, a izgrađene su posebnom zaslugom predsjednika kluba *Jovana Sarkanjca*. Na zapadnoj strani igrališta izgrađen je mali bazen za kupanje na kojem su se Đakovčani kupali sve do početka Drugoga svjetskog rata.)[34]

U prvoj momčadi Certisse igrali su *Adalbert* i *Viktor Piler*, *Braun*, *Antun* i *Martin Ratinčević*, *Bassi*, *Kadović*, *Kurtić*, *Fleš*, *Vajs* i *Volner*.[35]

---

32 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 28, Osijek, 10. srpnja 1924., 3.
33 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 31, Osijek, 31. srpnja 1924., 3.
34 S. RECHNER, "Pregled razvitka nogometnog…", n. dj., 1215.
35 Isti, "U 26 godina…", n. dj., 324.

Nogometaši ŠK Certissa odigrali su prvu utakmicu 24. kolovoza 1924. na svom terenu igrališta Pazarišta. Taj prijateljski susret s nogometašima ŠK Tvank iz Broda na Savi završio je porazom domaćina od 0:2. Novinar Slavonskog športskog lista o tom susretu zapisao je između ostaloga sljedeće: "… Tvank je dobra momčad, odlikuje se dobrim startom i kratkim pasovima, mnogo kombinira i dosta je uigrana… Certissa nastupa prvi puta u Đakovu i nije zadovoljila… Igra je bila od početka do svršetka vrlo napeta i dosta otvorena. Publike je bilo vrlo mnogo…"[36]

Početkom rujna te godine u Đakovu je na igralištu Utvaj ŠK Hajduk odigrao prijateljsku utakmicu s gostujućim nogometašima ŽŠK Makabi iz Osijeka. Susret je završio pobjedom Osječana 3:2.[37] Pravo nastupa u prvenstvenim susretima dobili su Hajdukovi igrači *Ivan Ivić*, *Anton Herman* i *Ivan Horvat*.[38]

U dvodnevnom gostovanju osječkog ŠK Hajduk u Đakovu odigrane su 8. i 9. rujna 1924. prijateljske utakmice, i to prvoga dana s nogometašima ŠK Certissa (1:1), a drugoga dana s istoimenim đakovačkim klubom. U tom su susretu gosti svladali đakovački ŠK Hajduk s vrlo visokim rezultatom od 10:0. Za razliku od ranijih utakmica na oba susreta bilo je mnogo ljubitelja nogometa.[39]

Djelovanje nogometnih klubova od 1925. do 1941. Prvenstveni i prijateljski susreti

Nogometaši ŠK Certissa u proljetnom dijelu prvenstva ONP susreli su se u Virovitici 6. travnja 1925. s domaćim HŠK Građanski. Dopisnik Slavonskog športskog lista o susretu koji je završio pobjedom domaćina od 1:0 napisao je sljedeće: "Nakon vrlo teške i oštre borbe domaći u 28. minuti II. poluvremena polučuju pobjedonosni gol po lijevoj spojci te se tako kvalificiraše u finale ONP vjerojatno sa ŠK Taninpila iz Đurđenovca… Nadali smo se da će igra biti mnogo bolja i više fair – no usprkos da su gosti fizički bili slabiji na pogled nisu to tokom igre potvrdili, već upravo obratno, a izim požrtvovnosti i elana ništa drugo svojom igrom pokazali nisu. Cijela igra vođena je u znaku male premoći domaćina, koji nešto zbog peha, a drugo radi dobro disponiranog protivničkog golmana bolji rezultat nisu polučili…"[40]

---

36 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 35, Osijek, 28. kolovoza 1924., 4.

37 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 36, Osijek, 4. rujna 1924., 3.

38 "Službeni glasnik Osječkog Nogometnog Podsaveza", *Slavonski športski list,* br. 37, Osijek, 11. rujna 1924., 4.

39 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 37, Osijek, 11. rujna 1924., 3.

40 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 15, Osijek, 9. travnja 1925., 3, 4.

Unatoč malom broju gledatelja i visokim troškovima koje su imali klubovi pri organizaciji prijateljskih susreta i troškovima njihova gostovanja[41] ipak je u 1925. u Đakovu odigran velik broj prijateljskih utakmica. Izdvajamo samo neke.

U sklopu tradicionalnih uskrsnih nogometnih susreta đakovački nogometaši ugostili su 12. i 13. travnja 1925. igrače iz Broda na Savi i Vinkovaca. Prvoga dana Uskrsa prijateljski susret između ŠK Certissa i ŠK Proleter iz Broda na Savi završio je pobjedom domaćina rezultatom 4:1. Utakmica je odigrana "na novo uređenom igralištu na Pazaristu, posjet je bio priličan. No, uslijed vjetra igra se nije mogla razviti." Na drugi dan Uskrsa domaća momčad ŠK Hajduk visoko je porazila gostujuću momčad ŠK Herut iz Vinkovaca 6:1.[42] U svibnju (10. 05.) ŠK Hajduk je ugostio nogometaše ŠK Obrtna omladina iz Vinkovaca. Pred malim brojem navijača prijateljski susret završio je pobjedom domaćina 4:2. "Hajduk je igrao mnogo slabije nego li protiv Heruta. Nikakva skupna igra, tempo prelagan. Uopće je Hajduk ovaj dan dao vrlo slabu igru…"[43]

Prijateljski susret između domaćeg ŠK Certissa i prvaka grada Vinkovaca ŠK Cibalija privukao je na Pazarište 17. svibnja 1925. velik broj gledatelja. Momčad Certisse činili su golman *Kraljević*, te igrači *Rac, Braun, Šarčević, Veiss (I), Haner, Gašparović, Veiss (II), Piler, Brod* i *Kurtić*, a ŠK Cibalije *Halas, Čvorko, Živković, Sartori, Kista, Matanovac, Ivkovac, Adjić, Andredjev, Čeh* i *Adjić*. Susret je završio pobjedom domaćih igrača 4:0. Novinar Slavonskog športskog lista tom je prigodom zapisao "… Cibalija, koja izlazi na igralište kao favorit – podcjenjujući svoga protivnika – ostavlja igralište poražena… Certissa ovaj puta igrala je silnim elanom, požrtvovnošću i polučuje vrlo dobar rezultat protiv ovakove jake momčadi…"[44]

Domaći klubovi Hajduk i Certissa odigrali su prijateljski susret 24. svibnja 1925. Utakmica je pred brojnim gledateljstvom završila neriješenim rezultatom 2:2.[45]

Te je godine ONP verificirao igrače đakovačkih klubova koji su već u ljetnim mjesecima po prvi put zaigrali za matične klubove. Tako su *Stjepan Kadović, Đoko Sokolović, Stjepan Ratković, Ivo Dostal, Franjo Žigri, Franz Hermer, Mišo Apari* i *Večeslav Lauda* zaigrali za ŠK Certissu, a *Pavao Schreiner, Josip Jakovina, Ivan Mogus, Ivan Vesinger, Antun Becker* za ŠK Hajduk.[46]

---

41 Pero GAZAPI, "Gostovanje u provinciji", *Slavonski športski list,* br. 34, Osijek, 20. kolovoza 1925., 3.
42 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 16, Osijek, 16. travnja 1925., 5.
43 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 20, Osijek, 14. svibnja 1925., 3.
44 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 21, Osijek, 22. svibnja 1925., 3.
45 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 22, Osijek, 28. svibnja 1925., 4.
46 "Iz poslovnog odbora ONP", *Slavonski športski list,* br. 24, Osijek, 12. lipnja 1925., 4.; br. 25, Osijek, 18. lipnja 1925., 4.; br. 26, Osijek, 25. lipnja 1925., 4.; br. 27, Osijek, 2. srpnja 1925., 4.

U nizu prijateljskih susreta posebice je interesantna utakmica odigrana na Pazarištu 28. svibnja 1925. između domaće Certisse i ŠK Krndija iz Našica. Našičani su prvi put igrali u Đakovu i izgubili visokim rezultatom 11:0. Po zapisu novinara Slavonskog športskog lista igrali su "slabi nogomet, bez kakvog sistema, naročito se opažalo pomanjkanje treninga i neuigranost. – Uopće dali su vrlo slabu igru te protiv tako jakog protivnika nisu mogli da poluče niti jedan zgoditak. Certissa je nastupila u postavi *Kraljević, Rac, Ratinčević, Šarčević, Haner, Žigri, Gašparović, Mihailović, Piler, Kadović* i *Apari*. Igrači *Žigri, Apari* i spojka *Kadović* nastupili su prvi put na jednoj utakmici i zadovoljili su… Publike je bilo vrlo slabo, deficita dosta…"[47]

Šport-klub "Hajduk" (Đakovo iz 1924. godine (igrači i dio uprave) s lijeve na desno, gornji red: Carević, Vagner, Raumberger, Mink, Hamburger, F. Kovačić, Vajler, T. Rechner, Fleš, Matias, srednji red: Ramač, Merschiltz, V. Piller, donji red: Saboljev, K. Pišl, Helembart

47 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 27, Osijek, 2. srpnja 1925., 3.

Nakon jednomjesečne stanke u Đakovu je 26. srpnja pred malobrojnim navijačima odigrana prijateljska utakmica između R. Š. K. Sloga iz Osijeka i domaće Certisse. Završila je pobjedom Osječana 4:2, a po novinarskom izvješću domaći igrači su "… igrali vrlo loše. Krivnja je ležala u tome što momčad Certisse preko mjesec dana nije igrala… Golove za Đakovčane dali su *Gazapi* i *Piler*.[48]

Igrači ŠK Hajduk ugostili su na igralištu Utvaj Osječki športski klub (O. Š. K.). U prijateljskom susretu odigranom 2. kolovoza 1925. pobijedili domaćeg Hajduka rezultatom 5:2. Pred malobrojnom publikom domaći igrači "pokazali su slabu igru…".[49]

Š. K. "Certissa" (Đakovo) iz 1925. godine: s lijeva na desno gornji red: Stjepan Kadović, Ivan Gašparović, Bicko Weiss, Viktor Piller, Franjo Kurtić, Pero Gazapi, Antun Kalman, srednji red: Karla Weiss, Mato Šarčević, Ivan Hner, donji red: Martin Ratinčević, Pavo Kraljević, Stjepan Rac

48 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 31, Osijek, 30. srpnja 1925., 3.
49 "Gostovanja osječkih klubova", *Slavonski športski list,* br. 32, Osijek, 6. kolovoza 1925., 3.

Da i reprezentativniji protivnici nisu privlačili gledateljstvo na đakovačka igrališta potvrđuje podatak od 16.kolovoza kada je Certissa ugostila igrače ŠK Marsonija iz Broda na Savi. U "najljepšoj prijateljskoj utakmici sezone" pred malobrojnim gledateljstvom domaćini su izgubili 2:3.[50]

Slično je bilo i 30. kolovoza kada je odigran prijateljski susret Certisse i J. Š. K. Slavija iz Osijeka, prvaka ONP. Utakmica je završila katastrofalnim porazom domaćih igrača 0:11. Po zapisu novinara Slavonskog športskog lista "… igra od strane Slavije mirišila je previše na prvenstvenu utakmicu i borbu za golove, jer se nije pazilo na ljepotu igre i pokazivanje tehnike i kombinirane igre što je gostima bezuvjetno bila dužnost, a mogli su to bez poteškoća izvesti, dok su oni naprotiv silili na što veći broj golova tako da je i half-linija i navala bila strpana pred gol Certisse."[51]

Pred malobrojnim gledateljstvom odigran je 18. listopada prijateljski susret između domaće Certisse i gostujućeg ŠK Hajduk iz Osijeka. Unatoč dobroj igri nogometaši domaćeg kluba utakmicu su izgubili 1:6.[52]

I potonje je razdoblje obilježeno brojnim prvenstvenim i prijateljskim utakmicama. No, bilježimo samo značajnije. U Đakovu je 3. travnja 1927. odigrana prvenstvena utakmica između nogometaša domaće Certisse i ŠK Šparta iz Beloga Manastira. Susret je završio pobjedom domaćih nogometaša rezultatom 5:2.

U Belom Manstiru je 1. svibnja 1927. đakovačka Certissa odigrala prvenstveni susret s momčadi domaće Šparte i izgubila rezultatom 2:3 što je Belomanastircima osiguralo plasman u daljnjem natjecanju ONP.

Đakovački ljubitelji nogometa pogledali su 12. svibnja 1930. u Đakovu prvenstvenu utakmicu između nogometaša osječkoga ŽŠK Makabi i domaćega ŠK Certissa. Susret je završio neriješenim rezultatom 3:3. No, i te je godine Certissa brzo ispala iz natjecanja ONP.

U Đakovu je 6. travnja 1931. odigran prijateljski susret između nogometaša ŠK Grafičar iz Osijeka i domaćeg ŠK Certissa. Utakmica je završila porazom đakovačkih nogometaša 3:5. U nastavku prvenstva ONP Certissa je na domaćem terenu odigrala 2. svibnja 1931. prvenstvenu utakmicu s nogometašima ŠK Slavonac iz Čepina. Susret je završio pobjedom đakovačkih nogometaša visokim rezultatom od 13:0. Đakovčani su 24. svibnja 1931. mogli pogledati prijateljsku utakmicu između nogometaša domaćeg ŠK Certissa i gostujuće momčadi ŠK Šparta iz Beloga Manstira. Susret je završio pobjedom belomanastirskih

50 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 34, Osijek, 20. kolovoza 1925., 3.

51 "Gostovanja osječkih klubova", *Slavonski športski list,* br. 36, Osijek, 3. rujna 1925., 3.

52 "Naši dopisnici", *Slavonski športski list,* br. 43, Osijek, 22. listopad 1925., 3.

nogometaša 5:3. U Đakovu je odigrana 4. lipnja 1931. prijateljska utakmica između nogometaša Certisse i ŠK Cibalija iz Vinkovaca. Susret je završio pobjedom domaćih igrača 4:2.

U Đakovu je u jesen 1931. godine na poticaj *Božidara Brajkovića* (prvog predsjednika), *Matanovca*, *Brandekera*, *Tepfnera*, *Bekera* i *Šnajdera* osnovan novi nogometni klub **H. Š. K. Građanski**.

Prvi sastav Građanskog (*Špeht, Wesinger, Majer, Brandeker, Aman, Đanić, Mijo Tetman, Tepfner, Beran, Gašparević* i *Šnajder*) odigrao je u Osijeku prvu utakmicu s domaćim ŠK Viktorija. Đakovački nogometaši susret su izgubili rezultatom 1:3.

Značka H.Š.K. Građanskog

Građanski je kratko vrijeme koristio igralište na ondašnjem sajmištu, kao i na privatnom vlasništvu obitelji *Žigić*. No, uskoro je došlo do dogovora sa Certissom koja je dopustila Građanskom korištenje igrališta na Pazaristu.[53]

Osnutkom ŠK Građanski pojačan je interes za nogomet u Đakovu, ali i rivalstvo između Certisse i Građanskog.

Osječki ŽŠK Makabi gostovao je u ljeto 1933. u Đakovu i odigrao prijateljsku utakmicu s momčadi HŠK Građanski. Susret je završio neriješenim rezultatom 4:4.

Momčad ŠK Certissa u dva je navrata došla do samog završnog dijela prvenstva pokrajine ONP, i to u 1934., za Certissu jubilarnoj godini, đakovački klub ne uspijeva u borbi sa ŠK Bata iz Borova, a sljedeće godine sa ŽAK iz Belišća.[54]

Nogometaši ŠK Certissa gostovali su 16. kolovoza 1936. u Osijeku i izgubili 1:2 u prijateljskom susretu s osječkim ŠK Slavija. Te je godine đakovački HŠK

53 S. RECHNER, "Iz povijesti đakovačkog nogometa", *Đakovački vezovi*, Đakovo, 1977., 39.
54 S. RECHNER, "U 26 godina…", n. dj., 325.

Građanski proslavio 5. obljetnicu djelovanja i ugostio ŠK Makabi iz Zagreba (2:1 i 1:2), HŠK Ličanin iz Zagreba (3:5 i 2:2) i ŠK Slaviju iz Osijeka (1:4).[55]

Na poziv Hrvatskog građanskog športskog kluba (HGŠK) iz Osijeka Certissa je početkom 1939. pristupila u Hrvatsku športsku slogu u Zagrebu. U veljači sljedeće godine na Certissinoj godišnjoj skupštini izabran je novi odbor na čelu s dr. *Ivom Kenfeljom.*

*

U desetgodišnjem djelovanju (1931. – 1941.) đakovačkih nogometnih klubova Certisse i Građanskog vladalo je veliko rivalstvo. Njihovi su susreti, posebice prvenstveni, izazivali veliku pozornost đakovačkih navijača. Tako je velik broj ljubitelja nogometa uživao i 18. travnja 1939. u izjednačenoj igri domaćih rivala. Susret je završio bez pobjednika neriješenim rezultatom 3:3. Golove za Certissu dali su *Sijarto* dva i *Bartolović* jedan, a za Građanski *Maras, Marković* i *Aleksander.*[56]

Početak Drugoga svjetskoga rata prekinuo je kontinuirano djelovanje ta dva đakovačka nogometna kluba.

FOOTBALL IN ĐAKOVO (1910-1941)

SUMMARY

The author beginns this article with a short introduction to the history of football in Croatia. Then she describes development of football clubs in Đakovo- from their estabilishment to their activities and work. In the period between 1910 and 1941 there were numerous football clubs. Most of them were active for a relatively short time, mainly due to insufficient financial support and frequent transfer of players from one club to another. With the founding of ŠK Certissa in 1924 there beginns a continous development of football clubs in Đakovo. The team of ŠK (Sports Club) Certissa played a lot of championship matches and firendly ones in the period 1924- 1941.

55 Isto.
56 Isto, 324, 325.

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE
(2003.) str. 47-66

UDK 625.1(497.5) (091)

Od iluzije do zbilje i nazad: Nikada realizirani projekt gradnje vicinalne željeznice Našice – Đakovo[1]

Borislav Bijelić
Muzej Đakovštine Đakovo

Autor je u ovom radu pokušao rekonstruirati genezu ideje gradnje vicinalne željezničke pruge Našice – Đakovo, od pokretanja inicijative za njenu gradnju do izbijanja Prvog svjetskog rata kada se iz objektivnih razloga od tog projekta moralo odustati. Pripreme za gradnju pruge otpočele su početkom 20. stoljeća, a bile su sve vrijeme praćene sukobljavanjem najrazličitijih interesa, od nacionalnih i državnih, do onih izrazito lokalnog značaja. Ta činjenica, kao i objektivne financijske poteškoće s kojima se u to vrijeme suočavala Austro – Ugarska monarhija, bili su glavni razlozi čestih zastoja, a u konačnici i odustajanja od cijelog projekta.

1 U knjizi *Naše teme – ogledi o prošlosti i sadašnjosti Đakova i Đakovštine* (Muzej Đakovštine, Đakovo, 2002., 55-97.) objavio sam rad pod naslovom "Đakovo u projektima željezničkih pruga – s posebnim osvrtom na izgradnju pruge Osijek – Đakovo – Vrpolje" (isti rad, uz stanovite promjene, objavljen je i u časopisu *Scriniae slavonica* 2, 2002, 442-468.). Namjera mi je bila dati pregled svih onih projekata vezanih za gradnju željezničkih pruga koje su, na bilo koji način, doticali grad Đakovo. Posebnu pozornost obratio sam dugo iščekivanoj, i sve do danas jedinoj željezničkoj pruzi koja je Đakovo povezala s Osijekom i Vrpoljem, a samim tim i s drugim hrvatskim regijama i zemljama u bližem okruženju. U vrijeme završnih radova na spomenutoj pruzi pokrenuta je inicijativa za gradnju još jedne pruge koja bi išla do Đakova, vicinalne pruge Našice Đakovo. Iz primarno tehničkih razloga (obim teksta znatno bi nadilazio uobičajenu gornju granicu predviđenu za takvu vrstu znanstvene prezentacije) spoznaje o planu gradnje ove pruge nije bilo moguće inkorporirati u spomenuti tekst, pa ga stoga donosim kao zaseban rad. Zbog korelacije spomenutih tekstova sugeriram čitanje oba rada, i to, ako je moguće, redoslijedom kojim su pisani. Naime, da ne bi došlo do ponavljanja, uvodne napomene o strategiji izgradnje željezničkih pruga u Hrvatskoj tijekom 19. stoljeća koje sam izložio u tekstu "Đakovo u projektima željezničkih pruga...", u ovom tekstu su izostavljene, kao, uostalom, i neke druge vezane za izgradnju pruga u Slavoniji u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća.

Kada je 1904. godine izgradnja pruge od Osijeka do Vrpolja – nakon gotovo dva desetljeća usaglašavanja svih zainteresiranih po principu "korak naprijed, dva koraka nazad" - konačno bila riješena stvar, u javnost je odaslana informacija kako je u planu izgradnje još jedna željeznička pruga čija bi završna točka bilo Đakovo. Ili, još točnije, koja bi povezala Našice s Đakovom i kao takva bila nastavak pruge St. Lörincz – Slatina – Našice.[2]

Iz spomenute obavijest nije se moglo ništa više saznati o samoj inicijativi, niti tko ju je pokrenuo, niti koji je od tada dominantnih lobija stajao iza nje. O pojedinostima vizije zamišljenog projekta, ali i nekim drugim momentima, saznajemo sljedeće godine na stranicama *Vjesnika županije virovitičke* gdje je stajalo da je "zajedničko kr. ministarstvo trgovine obnašlo (…) naredbom od 8. travnja 1905. broj 17.822.budimpeštanskoj tvrtci E. Gross i drug produljiti na jednu godinu dana, računajuć od izminuća, naredbom od 29. ožujka 1904. br. 19.410. izdanu predkoncesiju za normalnu parovoznu vicinalnu željezničku prugu, koja će voditi izlazom iz postaje Našice pravcem prema Vukojevcima, Stipanovcima, Podgoraču, Razbojištu, Bračevcima, Potnjanima, Gorjanu i Satnici u Djakovo, postaju projektirane vicinalne željeznice Osiek – Djakovo – Vrpolje."[3]

Iz ovog priopćenja, još uvijek šturog, ali ipak informacijama znatno sadržajnijeg od prethodnog, saznajemo da je inicijativa za gradnju pruge pokrenuta, ako ne prije, ono najkasnije početkom 1904. godine, da ju je najvjerojatnije pokrenulo ministarstvo trgovine, ime koncesionara i zamišljenu trasu pruge.

Pitanje gradnje pruge aktualizirano je iste godine na jesenskoj skupštini Virovitičke županije.[4] Aktualizirao ga je dr. Đuro Horvat, samoborski odvjetnik i zastupnik građevinskog poduzeća E. Gross i Co, dakle istog onog koje je dobilo predkoncesiju za gradnju pruge Našice – Đakovo. Doktor Horvat zamolio je skupštinu da u ime županije Virovitičke podrži izgradnju pruge, te kupi temeljne dionice u vrijednosti 100 000 K.

Iako prozvana, skupština se o ovom prijedlogu nije izjasnila jer molba dr. Horvata – po riječima podžupana Zvonimira Žepića – ne samo što nije valjano obrazložena, nego je i prekasno poslana. Stoga je podžupan zamolio "da se taj predmet ustupi županijskoj oblasti na proučenje, pa da se stavi predlog u sliedećoj županijskoj skupštini."

---

2 *Vjesnik županije virovitičke* (dalje u tekstu:*VŽV*), 19/1904., 216.
3 *VŽV*, 11/1905., 108.
4 *Narodna obrana*, 23.XI.1905., 1-2.

Žepićeva intervencija prihvaćena je uz stanovito negodovanje pojedinih skupštinara. Max Fischer iz Našica zahtijevao je da se molba riješi odmah "jer se je sada jedva našao koncesionar, koji bi tu željeznicu izgraditi htio." U nešto blažoj formi svoje neslaganje sa podžupanovim prijedlogom izrazili su i skupštinari Frank i Reichsman.

Ovo razmimoilaženje, kako će se kasnije pokazati, bilo je tek uvod u ozbiljnija neslaganja oko gradnje pruge Našice – Đakovo, kako na nivou najviših državnih organa, tako i na lokalnoj razini.

Kr. ug. zajedničko ministarstvo priopćilo je početkom 1906. godine da je izdalo dr. Josipu Hudomelu iz Budimpeđšte dozvolu za predradnje na gradnji normalno-tračne parovozne vicinalne željezničke pruge koja je trebala, u konačnici, spojiti Budimpeštu sa Brodom. Dozvola se odnosila na trasu pruge od postaje Hidegkut – Gyönk do postaje Pécs kr. ug. državnih željeznica, te od postaje Pécs "preko područja obćina Nagy-harsany, Siklos, Harkany, Ipacsfa, Drava szabolcs – Gordisa, Dravaszabolcs – Dravapalkonya te premeštenjem rieke Drave do dolnjeg Miholjca, odnosno preko područja obćina Ratkovica, Poreč, Šljivoševci, Beničanci, Klokočevci, Pribiševac i Selište do postaje 'Našice' vicinalne željeznice Szentlörincz – Slatina – Našice, te odavle nastavno preko područja obćina Vukojevci i Stipanovci odgranjenjem kod Podgorača s jedne strane preko područja obćina Razbojište, Bračevci, Paljevina, Kučanci, Preslatinci, Kondrić, Trnava, Novotopolje, Starotopolje, Garčin, Selno, Vrba dolnja, a s druge strane preko područja obćina Ostrošinci, Podgorje, Borovik, Paučje, Breznica Đakovačka, Levanjska – Varoš, Slobodnavlast, Korduševci i Šušnjevci do postaje 'Brod' kr. Ug. državnih željeznica te ogrankom iz ove potonje pruge kod Levanjske – Varoši preko područa obćine Majar do Kondrića."[5]

Ovakva inicijativa bila je neočekivana, napose što se tiče trase pruge koja je trebala spojiti Našice s Brodom. Izgradnja te pruge učinila bi izlišnim bilo kakva daljnja nastojanja oko gradnje pruge Našice – Đakovo. Takav stav zauzela je i županija Virovitička i u rezolutnoj formi iskazala ga na stranicama *Vjesnika županije virovitičke* u priopćenju naslovljenom "Projekt željeznice Budimpešta – Brod".[6] U priopćenju se ističe da se "predkoncesija podieljena Dru. Hodomelu u Budimpešti, u koliko se tiče županije virovitičke, ne može smatrati ozbiljnom. Ne mislimo – ističe se dalje u priopćenju – da će kome pasti na um graditi vicinalnu prugu od Podgorača pravcem na Bračevce – Preslatince – Kondrić – Trnava – Topolje dotično od Podgorača na Podgorje – Borovik – Paučje – Lev. Varoš –

5 *VŽV*, 3/1906., 25.
6 *VŽV*, 4/1906., 34.

Brod. U svako će doba pruga Našice – Djakovo – Vrpolje – Brod biti prikladnija za promet."[7]

U međuvremenu došlo je i do konkretnih pomaka – doduše, ne uvijek u željenom smjeru – u vezi s gradnjom pruge Našice Đakovo. Predkoncesija za gradnju pruge, koja je prvotno bila dodijeljena tvrtki E. Gross i dr., prešla je na tvrtku Gfrerer, Schooch i Grossman iz Budimpešte. Dakle, istu onu koja je izgradila prugu Osijek - Đakovo – Vrpolje. Za 16. ožujak 1906. godine predviđen je političko – tehnički ophod pruge.[8] Spomenutog datuma ophod je napravljen u Našicama, a samo dan kasnije i u Đakovu.[9]

Početkom istog mjeseca zbio se još jedan događaj koji će u budućnosti, sve do propasti Austro-Ugarske monarhije, predstavljati jednu od većih smetnji izgradnji pruge. Naime, 8. ožujka deputacija grada Osijeka predala je "preuzvišenom g. banu predstavku u kojoj se nastoji dokazati da bi projektirana pruga Našice – Đakovo – Vinkovci oštetila važne prometne interese grada Osieka…"[10] Grof Teodor Pejacsevich – ban kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije - odgovorio im je da se izgradnja pruge neće moći spriječiti "jer tu prugu u veliko išću interesi onog kraja"[11], ali da će nastojati ispuniti želju deputacije, tj. grada Osijeka, da pruga ne ide na Đakovo, već na Viškovce.

U redakcijskom komentaru iznijetom na istom mjestu kaže se da je "svijetli ban govorio iz duše narodu kad je zagovorio prugu Našice – Djakovo. Doista važni prometni i upravni interesi ne samo kotara našičkog i djakovačkog, već i cijele županije virovitičke govore u prilog izgradnji ove pruge. Dokazuje to već jedan pogled na zemljopisnu kartu. Dok uz posavsku i podravsku željeznicu teče već kroz sredinu županije željeznica od Virovitice na Slatinu i Našice, ostao je samo još potez Našice – Djakovo (38 km) da se izgradi, pa da budu svi kotarti kako medjusobno tako i s gradom Osiekom vezani."

U komentaru se dalje ističe: "Neposredno je na izgradnji pruge Našice – Djakovo interesirano 8 upravnih općina: Našice, Podgorač, Bračevci, Drenje, Gorjan, Punitovci, Viškovci i Djakovo sa preko 60 sela i pustara, oko 150.000 jutara površine i 40.000 stanovnika. Suvišno je izlagati koliko već dobra cesta, a

---

7 Projekt željezničke pruge Budimpešta – Brod, kako smo ga ovdje predstavili, nikada nije bio realiziran. Zbog toga, ali i činjenice da taj projek u ovom radu nije predmet našeg primarnog interesa, mi ga se više nećemo doticati. Poslužio je tek kao ilustracija konfuzije koja je vladala u strukturama koje su bile zadužene za strategiju izgradnje željzničkih pruga, ili pak kao potvrda u ovom radu iznesene teze o različitim lobijima koji su djelovali isključivo u osobnom interesu.

8 *VŽV*, 4/1906., 34.

9 *VŽV*, 7/1906., 56.

10 *VŽV*, 4/1906., 34.

11 *Isto*

kamo li željeznica diže vrijednost nekretnina i olakšava izvoz plodina. Uz projektiranu prugu leže 23 zemljištne zajednice sa 3877 jutara šume, kojih ćr vriednost znatno poskočiti, jer su dosad radi nepovoljnih komunikacija i po tri dražbe već dozrelih šuma ostale bez uspjeha. K tomu dolaze i vlastelinske šume sa znatnim kompleksima. Ceste se u ovom kraju vrlo skupo grade, kilometar i po 12000 K, a sve zbog skupog privoza kamena iz udaljenih kamenika, pa bi željeznica silno pospješila i pojeftinila gradnju zemaljskih i općinskih cesta jeftinim privozom kamena iz kamenika dužlučkih i mandičevaćkih. Spoj željeznice na Viškovce opravdana je osnova, jer Djakovo štetovalo ne bi, željeznica bi bila kraća i po tom lakše oživotvorena izgradnja, a uvaženi bi bili i opravdani interesi središta županije, grada Osieka."

Ako se još može imati razumijevanja za stav predstavnika grada Osijeka da bi izgradnja pruge Našice – Đakovo – Vinkovci ugrozila vitalne prometne, tj. gospodarske interese Osijeka, inzistiranje na tomu da, ako pruga baš mora biti izgrađena, ne spaja izravno Našice i Đakovo, već da bi trebala ići od Našica do Viškovaca, tu se spojiti s prugom Osijek – Đakovo – Vrpolje, i od Viškovaca produžiti prema Vinkovcima, teško da ima valjano racionalno utemeljenje. Jasno je, naime, što bi takvim rješenjem trgovište Đakovo izgubilo, no nije jasno što bi Osijek dobio. Inzistiranje predstavnika Osijeka na takvom rješenju dodatno iznenađuje, jer je baš Osijek od strane promađarskih krugova dugi niz godina bio prometno izoliran. Ono što su mađarski političari činili Osijeku, sada je Osijek pokušao učiniti Đakovu, trgovištu koje mu, ni po kojoj osnovi, nije moglo biti dostojan gospodarski takmac.

Iz predstavke deputacije grada Osijeka doznajemo i to da Đakovo ne bi bila posljednja točka pruge, već da se planira produženje iste do Vinkovaca.[12] Od toga se projekta, kao i od toliko drugih, osmišljenih prije i kasnije, odustalo. Ideja o povezivanju ta dva grada uistinu bi u određenoj mjeri narušila dominantni položaj Osijeka u povezivanju Podravine i Posavine, odnosno Mađarske i Bosne, no opet ne u tolikoj mjeri da bi se inicijativa za gradnju pruge Našice – Đakovo – Vinkovci mogla stigmatizirati kao projekt koji izravno ugrožava vitalne interese njihovog grada. Takav kut gledanja na ovu problematiku, čini se, imao je i ban koji je odbio temeljni zahtjev deputacije, ali im je zato – baš kako je i obećao –

12 Inicijativa o povezivanju Vinkovaca i Našica, koliko nam je poznato, potiče još iz 1894. godine.Naime, te je godine "vis. kr. ug. ministarstvo financija podeijelilo (...) naredbom od 17. lipnja 1894. br. 40045. Gjuri Dedoviću i tvrtki Lindhem i dr. predozvolu za parovoznu pobočnu (vicinalnu) željezničku prugu, i to za prugu iz postaje Vinkovci, kr. drž. željeznice, preko Markušice, Semeljaca, Tomašanaca, Gorjana, Bračevaca, Podgorača i Vukojevaca do Našica, zatim od ove pruge s jedne strane od Markušice preko Laslova, Ernestinova i Antunovca do Osijeka, a s druge strane od Tomašanaca preko Djakova i Piškorevaca do postaje Strizivojna – Vrpolje, kr. ug. drž. željeznica." *VŽV*, 15/1894., 119.

izašao u susret i zauzeo se oko toga da pruga ide do postaje Viškovci, a ne izravno u Đakovo. Da će se preferirati spoj pruge u Viškovcima, a ne u Đakovu, bilo je očito već prilikom političko – tehničkog ophoda pruge. Povjerenstvo ophoda sačinjavali su: " od kr. ug. ministarstva trgovine g. ministarski savjetnik Vladimir Ehrenhöfer i g. nadzornik Novak, od kr. zemaljske vlade g. nadinžinir Stanisavljević, od c. i kr. ministarstva rata g. satnik pl. Bacor, od glavnog nadzorničtva za železnice i parobrodarstvo g. nadzornik Hilvert, od kr. ug. drž. željeznice nadzornici gg. Heger, Csorba i Fezis te nadinžinir g. Sedressi, od županije virovitičke g. podžupan Žepić i g. nadinžinir Doljak, zatim zastupnici kotara, upravnih i mjestnih općina, vlastelinstva i drugi interesenti, a od poduzetničtva gg. Gfrerer i Schoch.»[13]

Na istom mjestu kaže se i to da je pruga projektirana sa ishodištem iz stanice Našice, te da će ići kroz općine Našice, Vukojevci, Stipanovci, Podgorač, Bračevci, Potnjani, Gorjani, Tomašanci, Ivanovci, Viškovci, do postaje Viškovci. Dužina pruge za gradnju iznosila bi 32, a sveukupna oko 36 kilometara (dio između Viškovaca i Đakova bio bi zajednički s prugom Osijek – Đakovo – Vrpolje).

Iz istog članka saznajemo ponešto i o razlozima zamjene predkoncesionara. "Prvobitno je predkoncesiju za ovu prugu – kaže se u članku – imala tvrtka E. Gross & Co. u Beču, koja je namjeravala voditi prugu od Gorjana preko Satnice u Đakovo. Sad je u posjedu predkoncesije tvrtka 'Gfrerer, Schoch i Grossmann' u Budimpešti, koja je trasu pruge preinačila, te ju vodi od Gorjana između Tomašanaca i Ivanovaca do postaje Viškovci. Prometna duljina pruge izmedju Našica do Djakova povećava se time doduše za ciglih dvie sto metara, ali se prištedjue izgradnja od puna tri i pol kilomatra pruge kroz najnezgodniji dio preko uvala i brda te močvare Jošave. Prištednja čini efektivno preko 180 000 K, a niveleta se dade ispraviti na 5% uzpona, što znatno olakšava promet."[14]

U raspravi koja je potom uslijedila, bez većih teškoća, pronašao se zajednički interes sa pojedinim općinama u vezi smještaja planiranih željezničkih stanica, ali, očito, ne i sa predstavnicima trgovišta Đakovo koje argumentacija o razlozima promjene trase pruge nije zadovoljila. Disonantne tonove u raspravu prvi je unio dr. Antun Švarcmajer konstatirajući da dio trase pruge Gorjani – Satnica – Đakovo uistinu nije bilo najbolje rješenjenje. Pravac Gorjani – Ivanovci – Tomašanci smatrao je boljim "ali ne sa spojem na Viškovce, već izravno u

13 "Željeznice u županiji virovitičkoj", *VŽV*, 7/1906., 56.
14 *Isto*, 56-57.

Djakovo, jer se (...) boji da bi stanica Viškovci mogla biti budućim izhodištem za pravac željeznice na Vinkovce.»[15]

Na ovu Švarcmajerovu objekciju odgovorio je gospodin Gfrerer, inače član "poduzetničtva". Istakao je kako je "posvema neopravdano tražiti od njih da izgrade prugu od Tomašanaca izravno na Djakovo, dočim im je u svakom pogledu zgodniji spoj na Viškovce, a prištedit će kod toga 3,5 klm gradnje najtežeg diela pruge, što će uvelike olakšati financiranje i izvedenje gradnje. I poduzetničtvu je stalo do toga – rekao je u nastavku svoje diskusije Gfrerer – da se željeznicom dodje do Djakova, a ne u Viškovce. Ono je ("poduzetničtvo" - B.B.) pripravno dati svaku garanciju, koja se od njega traži, da interesi Djakova ne će biti povriedjeni."[16]

Sljedeći se u diskusiju uključio podžupan Žepić. Nastojao je pojasniti "tehničku, prometnu i financijalnu stranu jedne i druge variante, te dokazao, da bojazan zastupnika trgovišta Djakovo nije osnovana. Preuzvišeni g. ban ovlastio ga je naročito – ističe se u komentaru - , da kod današnje povjerenstvene razprave izporuči, da on (svietli ban) ne će nikad dozvoliti, da se ma čiji opravdani interesi povriede, pa tako ne će u konkretnom slučaju dozvoliti, da se povriede opravdani interesi Djakova. Polazeći s tog stanovišta, izjavio je bio i jednom odaslanstvu, da njihovu želju, da se osujeti izgradnja željeznice Našice – Djakovo ne može usvojiti i poduprieti. Kako su preuzv. gosp. banu potanko poznate sve okolnosti, to mogu zastupnici Djakova biti tvrdo osvjedočeni, da svietli ban neće nikad dozvoliti, da Djakovo bude izigrano."[17]

Nakon Žepića riječ je dobio Predsjednik povjerenstva Ehrenhöfer. I on je bio mišljenja da bojazan predstavnika Đakova, barem u dogledno vrijeme, nije opravdana, "jer će se potrebite ustanove uvrstiti u dozvolbenu izpravu, koja se izdaje na 90 godina, a država ne će dozvoliti, da joj se iz Viškovaca otvori konkurencijonalna pruga paralelno s njezinim željeznicama."[18]

S time je rasprava, uglavnom, bila okončana. Predstavnici Đakova nisu komentirali gore iznesene argumente koje su ponudili članovi Povjerenstva. Donesen je zaključak da se pruga (uz sve garancije za zaštitu interesa trgovišta Đakovo) izgradi sa spojem na prugu Osijek – Đakovo – Vrpolje u Viškovcima.

Sa takvim zaključkom složili su se i predstavnici županije Virovitičke, ali su insistirali da se u zapisnik unese i njihova poduža izjava sljedećeg sadržaja: "

15 *Isto*, 57.
16 *Isto*
17 *Isto*
18 *Isto*

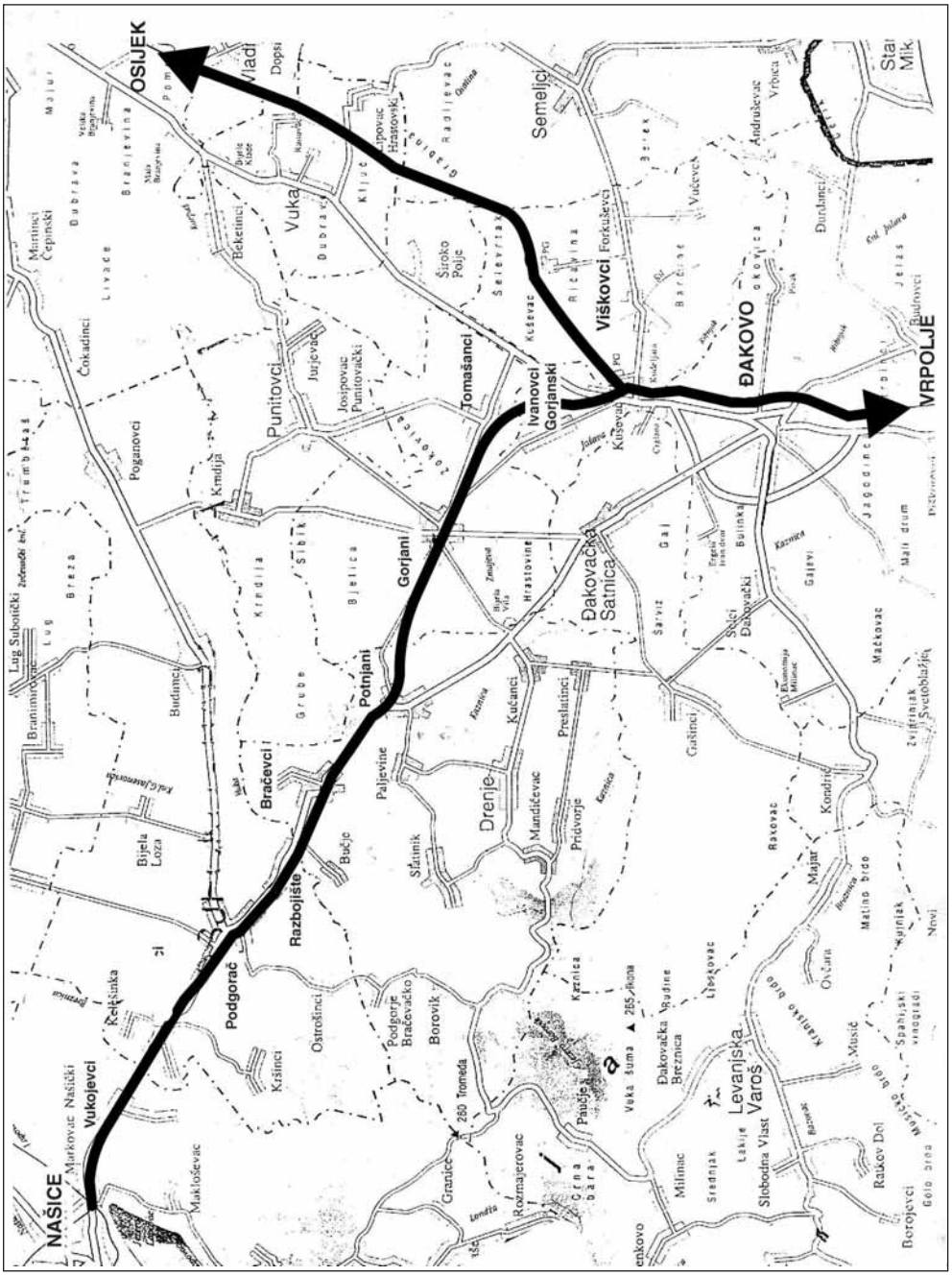

Prikaz trase pruge Našice-Tomašanci-Ivanovci-Viškovci

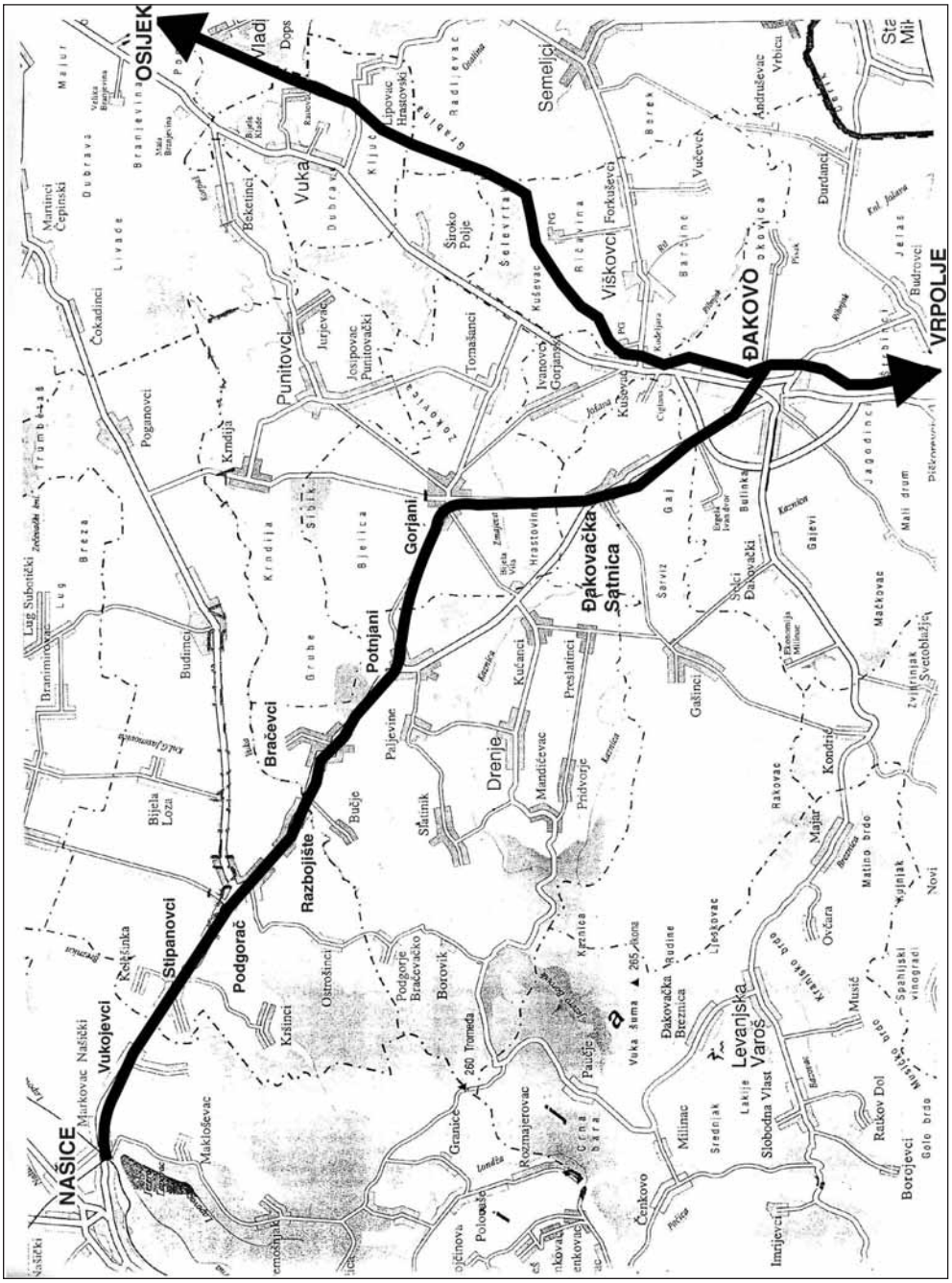

Prikaz trase pruge Našice-Đakovačka Satnica-Đakovo

Glede mostova i propusta traže, da se poduzetnik u smislu z. čl. IV od godine 1888. i hrvatskog zakona o vodnom pravu pridrži na to, da iste izvede na svim vodotocima i pobočnim kanalima, koje projektovana željeznica sieče, prema odobrenim a djelomice već i izvedenim regulatornim radnjama. Odobrene regulatorne osnove stoje poduzetničtvu i projektantu na uvid kod županijske oblasti, a kopije operata predložit će se na zahtjev kr. ug. ministarstvu trgovine, u koliko se odnose na gradnju željeznice.

Glede naziva utanačenih postaja traže, da se iste izključivo nazivlju uzakonjenim nazivima, koji su uneseni u imenik hrvatsko-slavonskih naselja, i to: Našice, Stipanovci, Podgorač, Bračevci, Gorjan, Tomašanci – Ivanovci, Viškovci, Djakovo.

S obzirom na ogromne troškove vodoregulatornih radnja od Našica do Djakova zahtievaju, da se kod gradnje željeznice materijalne grabe tako izvedu, da bude njihova odvodnja podpuno osjegurana, a da bude izključeno zamočvarivanje materijalnih graba.

Glede naziva željeznice traže, da se pruga nazove Našice – Djakovo, te da se ista utjelovi kojoj od postojećih vicinalnih željeznica, naročito onoj Osiek – Djakovo – Vrpolje, a da ne bude smatrana posebnom prugom.

Što se samog prometa tiče, to traže, da se u dozvolbenu izpravu uvrsti ustanova, da se promet udesi tako, da bude posvema obezbiedjen direktni spoj Našice – Djakovo i natrag, t. j. da svi vlakovi izravno obće izmedju Našica i Djakova i obratno bez obzira na to, što je ulazna, dotično izlazna točka u postaji Viškovci postojeće vicinalne željeznice Osiek – Djakovo – Vrpolje.

Napokon traže, da si kr. ug. ministar trgovine dozvolbenom izpravom naročito pridrži pravo, da dozvoli križanje projektovane pruge u naravnom nivea-u po željeznicama nižega reda (gospodarskim, industrijalnim, šumskim, poljskim itd. željeznicama) uz uvjete koji će se od slučaja do slučaja napose propisati."[19]

Iako su zaključci o gradnjom pruge prihvaćeni bez većih polemika, bilo je očito da đakovački predstavnici imaju određenu rezervu prema ideji da se pruga Našice – Đakovo izgradi sa spojem na prugu Osijek – Vrpolje u Viškovcima. Sljedeća događanja to su i potvrdila. Već na proljetnoj skupštini županije Virovitičke razmatrala se molba tvrtke Gfrerer i dr. za nabavu temeljnih dionica projektirane željeznice Našice – Đakovo. Stav "administrativno-financijalnog" odbora županije, kojeg je skupštinarima prenio podžupan Zvonimir Žepić, bio je da će "županija virovitička uz uvjet pogodovnog dovoza gradjevnog materijala za

19 *Isto*

javne gradjevine prema tarifi kr. ug. drž. željeznica – uz uvjet bezplatnog privoza kamena na svojim prugama za izgradnju privoznih cesta na kolodvoru – te uz uvjet, da ima pravo imenovati jednog člana u ravnateljstvo dioničkog društva – voljna je poduprijeti izgradnju normalno tračne vicinalne željeznice Našice – Djakovo nabavom temeljnih dionica od 120.000 K iz svoje ¾ odkupa javnih radnja. Ta subvencija plativa je u deset godišnjim obrocima po 12.000 K nakon otvorenja prometa, nu nikako prije 1. svibnja 1908. Županija ostaje u obvezi do 1. srpnja 1908. Ako se ta željeznica do toga vremena ne izgradi i ne preda javnom prometu, gubi nazočni zaključak svoju snagu."[20]

Đakovački zastupnik dr. Švarcmajer nije se složio sa prijedlogom "Administrativno-financijalnog odbora". Smatrao ga je preuranjenim, pogotovo stoga što je bio mišljenja da se još uvijek nije točno odredila trasa pruge (Našice – Đakovo, ili Našice – Viškovci), te predložio da se ovaj predmet skine s dnevnog reda i uputi na jesensko zasjedanje županijske skupštine.[21]

Na istim pozicijama kao Švarcmajer bio je i dr. Vladimir Prebeg, drugi đakovački predstavnik u županijskoj skupštini. On je izrazio sumnju u veritabilnost podžupanovih riječi, te subvenciju uvjetovao protokoliranjem željeznice u Hrvatskoj (Osijek), izravnim pravcem Našice – Đakovo i hrvatskim kao službenim jezikom. Posebice je inzistirao na pravcu Našice – Đakovo.[22]

Švarcmajera i Prebega u nastojanjima da zaštite interese Đakova podržao je i skupštinar Dane Reichman (još jedan Đakovčanin), dok se Barlović zadovoljio tek s djelomičnom podrškom – naime, da se ova rasprava odloži do sljedeće županijske skupštine.[23]

Za razliku od Đakovčana, predstavnici Našica bili su znatno suzdržaniji,

---

20 *VŽV*, 13/1906., 118.

21 *Isto*

22 *Isto*

23 Tijekom 1906. i 1907. godine, kada su na županijskim skupštinama vođene najžešće diskusije oko gradnje pruge Našice – Đakovo, članovi županijske skupštine iz Đakova bili su: Leopold Kugl (trgovac i posjednik), Adolf Kohn (trgovac), Dane Reichsmann – mlađi (trgovac), dr. Vladimir Prebeg (javni bilježnik i odvjetnik), Frank Majer (trgovac), Stjepan Barlović (posjednik), Josip Hager (trgovac), dr. Antun Švarcmajer (odvjetnik i općinski načelnik) i Vladoje Čačinović (ravnatelj vlastelinstva). Osim njih, kao izabrani predstavnici kotara đakovačkog, članovi županijske skupštine bili su i: Stipo Blažević (seljak iz Piškorevaca), Antun Novoselić (posjednik iz Vrpolja), Antun Wink (seljak iz Semeljaca), Jakob Friedrich (posjednik iz Satnice), Ivan Bogdanović (seljak iz Vrpolja), Josip Šimić (paroh iz Bračevaca) i Franjo Freihaut (seljak iz Vučevaca). Vidi: *Izvješće Upravnog odbora županije Virovitičke za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1906.,* Osijek, 1907., 37-39., i *Izvješće Upravnog odbora županije Virovitičke za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1907.,* Osijek, 1908., 42-44.

zapravo krajnje pragmatični.[24] Njihov pragmatizam temeljio se na činjenici što Našice kao ishodište pruge nitko nije dovodio u pitanje, baš kao i trasu pruge sve do neposredne blizine Đakova. Da li će spoj pruge biti u Viškovcima ili u Đakovu njima je bilo svejedno, baš kao što im je bilo svejedno da li će pruga prolaziti kroz Satnicu ili između Tomašanaca i Ivanovaca. Gospodin Fischer, predstavnik Našica, doduše, podržao je trasu pruge koja bi vodila izravno iz Našica u Đakovo[25], ali i povišenje prvotnog prijedloga subvencije od 120 000, na 200 000 K – i to stoga "jer se tiče koristi Našica, obće koristi."[26]

Skupštinar Murat, također Našičanin, izašao je s prijedlogom da se odobri subvencija[27] od 120 000 K, ako pruga ide na Viškovce, odnosno 200 000 K ako ide na Đakovo.[28]

Prije no što će se o spomenutim prijedlozima glasovati, riječ je uzeo podžupan Žepić i istaknuo da " u borbi za trasu željeznice Našice Djakovo izbija lokalni patriotizam Djakovaca. Razlika u duljini pruge čini čitavih 300 metara, a prištedi 3,5 klm. novogradnje pruge. Mimoilazi se nezgodno zemljište, prištedi most preko Jošave, a priključit se mogu još dva sela Ivanovci i Tomašanci, da dobiju željezničku stanicu."[29] Što se pak tiče uvjeta za gradnju pruge na kojima je inzistirao skupštinar Prebeg (trasa pruge, hrvatski jezik kao poslovni, protokoliranje u Osijeku), podžupan ih načelno prihvaća, ali tvrdi da pod takvim uvjetima nije moguće naći predkoncesionara. Drugim riječima, on je s pozicija političkog pragmatizma pokušao sagledati cjelokupnu problematiku vezanu za gradnju pruge, te implicitno iznio stav da su trenutačne političke prilike takve da onemogućavaju opravdane, ali u postojećoj konstalaciji snaga nerealne zahtjeve predstavnika trgovišta Đakovo. Napose Prebega. Svima njima spočitavao je uskogrudnost. "Tu je po sriedi kraj od Našica do Djakova. Ako Djakovčani doista namjeravaju osujetiti izgradnju te pruge, bilo im pošteno, a podžupan želi, da se poradi toga ne bi imali kajati, kako se danas mnogi kaju u sličnim prilikama."[30]

Predloženo glasovanje za 4 iznesena prijedloga oko gradnje pruge Našice – Đakovo (1. Prijedlog Administrativno-financijalnog odbora 2. Prijedlog

---

24 Našice u županijskoj skupštini tijekom 1906. i 1907. godine predstavljali su: dr. Teodor grof Pejacsevich (vlastelin), Makso Fischer (trgovac), Jakob Klein (trgovac), Albert Goldfinger (trgovac), Vilim Schlegel (vlastelinski mjernik), Simo Lucarić (kotarski sudac), Bruno Kovačević (gvardijan) i Aleksander Eisler (trgovac). Vidi: Isto

25 Prihvatiti trasu pruge Našice – Viškovci "znači ubijati Djakovo. Osiek se centralizira, to hoće i Djakovo. Za Djakovo bi bilo ruglo kad bi bilo stijecište u Viškovci." *VŽV*, 13/1906., 119.

26 *VŽV*, 13/1906., 118.

27 Isto, 119.

28 Isto

29 Isto

30 *Isto*

subvencije od 120 000 K uz uvjet da pruga ide pravcem Satnica – Đakovo, bude protokolirana u Hrvatskoj, sa hrvatskim kao poslovnim jezikom 3. Povećanje subvencije na 200 000 K i pravac Satnica – Đakovo 4. Skidanje ove problematike s dnevnog reda Skupštine) onemogućio je predsjednik Skupštine koji je inzistirao na tomu da se ne glasuje o sva četiri, već samo o prva dva prijedloga. Većina skupštinara, njih devetnaest, podržala je prijedlog Administrativno-financijalnog odbora.[31]

Kako Đakovčani nisu uspjeli u nakani da na županijskoj skupštini dobiju dovoljno uvjerljive garancije da će interesi njihova mjesta biti zaštićeni, općina Đakovo[32] uputila je ministarstvu trgovine molbu u kojoj su, čini se, donekle reducirali zahtjeve koje su iznijeli predstavnici Đakova na netom završenoj županijskoj skupštini. Ipak, kao i skupštinari, i općina je u jednom bila odlučna: pruga mora imati spoj s prugom Osijek Đakovo – Vrpolje u Đakovu, nikako ne u Viškovcima.[33]

Međutim, kao i županijska skupština, ni ministarstvo trgovine nije imalo razumijevanja za zahtjeve Đakovčana. U odgovoru ministarstva stajalo je "da će se kao skrajnja prometna točka ove pruge ustanoviti 'postaja' Djakovo odnosno Strizivojna – Vrpolje, te svaki vlak na upitnoj pruzi uvesti u Djakovo..."[34] Na taj način, smatrali su u ministarstvu, interesi trgovišta Đakova neće, i ne mogu biti ugroženi..

Nakon što je i ministarstvo trgovine odbilo molbu općine Đakovo činilo se kako su sva nastojanja Đakovčana da izbore željenu trasu pruge Našice – Đakovo ostala bezuspješna. To bi uistinu tako i bilo da zbog ukupno negativne financijske situacije u zemlji kr. zemaljska vlada nije odbila zaključke posljednje županijske skupštine. Na stranicama *Vjesnika županije virovitičke* objavljeno je podžupanovo izvješće "o uskraćenom odobrenju zaključaka posljednje žup. skupštine po kr. zem. vladi za subvencioniranje željezničke pruge Osiek – Vinkovci sa 60.000 K i one Djakovo – Našice sa 120 000 K iz tri četvrtine odkupa javnih radnja županije virovitičke u pomankanju u tu svrhu raspoloživih

31 *Isto*

32 Te, 1906. godine, na čelu upravne općine Đakovo bio je Antun Švarcmajer, prvi bilježnik bio je Sommer Mišo, a drugi (ujedno i blagajnik) Lombarović Lazo, mjesni sudac je Hager Josip, redarstveni povjerenik Šporčić Tomo, poslovođa kod ubiranja potrošarine Lović Tomo, činovnik kod ubiranja potrošarina Benašić Pavo i lječnik Weiss Miroslav. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevine Hrvatske i Slavonije,* Zagreb, 1906., 65.

33 *VŽV*, 16/1906, 150.

34 *Isto*

sredstava..."[35]

Nemogućnost vlade da financijski podrži izgradnju pruge imala je za posljedicu, barem nakratko, i stišavanje rasprava oko načina njezine gradnje. Gotovo polugodišnje "primirje" ozbiljno je narušeno za vrijeme održavanja proljetne skupštine županije Virovitičke u svibnju 1907. godine. Na toj Skupštini koncesionar pruge Našice – Đakovo G. J. Höcker predložio je "da se na molbu vic. željeznice Osiek – Djakovo – Vrpolje d. d. nabave tem. dionice za projekt. mj. željeznicu Našice – Djakovo prema zaključku adm. financ. odbora, u iznosu od 50.000 K iz ¾ odkupa javnih radnja, plativih u deset god. obrocima po otvorenju prometa, no ne prije 1. I. 1911. uz uvjete pogodnosti: dovoza gradjevnog materijala za javne gradjevine, bezplatnog prevoza kamena za privozne kolodvorske ceste i imenovanja 1 člana u ravnateljsko vijeće. Ne izgradi li se pruga do 1. VII. 1909. gubi zaključak svoju snagu.»[36]

Iz citiranog prijedloga vidljivo je da su se u vremenu između održavanja dvije županijske skupštine pojavili neki novi momenti oko gradnje pruge, ponajprije oni financijske prirode. Nije poznato kada je Administrativno financijalni odbor izradio novi prijedlog u vezi s visinom subvencija za prugu Našice - Đakovo, ali, po svemu sudeći, najvjerojatnije je do toga došlo početkom 1907. godine. Isto tako, nije jasno zašto je sada ta subvencija znatno niža od one koju je isto tijelo predložilo nekoliko mjeseci ranije. Doduše, sudeći prema raspravi koja je uslijedila nakon što je G. J. Höcker iznio svoj prijedlog, to nije bilo jasno ni pojedinim skupštinarima. Na upit našičkog zastupnika Fishera zašto je došlo do smanjenja subvencije odgovorio je predsjedavajući Skupštine da je preostala godišnja suma od 10 000 K od pruge Bjelovar – Virovitica – Križevci, te da je od toga iznosa pola dodijeljeno za prugu Našice – Đakovo, a pola za prugu Osijek – Vinkovci.[37]

U kraćoj diskusiji koja je potom uslijedila glavnu riječ imali su isti oni skupštinari koji su bili glavni protagonisti rasprava o ovoj temi vođenih i tijekom 1906. godine. Problemi su bili isti, isti su bili i zahtjevi – ali i argumenti predstavnika vlasti koji su sve te zahtjeve ponovno odbacili kao neosnovane.

Ovom prilikom Vladimir Prebeg posebice je inzistirao da uredovni jezik na pruzi Našice – Đakovo mora biti hrvatski, a upis tvrtke u nekom od hrvatskih

35 *VŽV*, 23/1906., 228. O razlozima gubljenja potpora za gradnju vicinalnih željeznica u Hrvatskoj toga vremena vidi: Zlata ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, *Urbanizacija i promet grada Osijeka na prijelazu stoljeća (1868. – 1918.),* Društvo za hrvatsku povjesnicu, Osijek, 1996., 120-121.

36 *VŽV*, 11/1907., 121.

37 *Isto*, 122.

Kolodvori Našice i Đakovo dvadesetih godina prošlog stoljeća

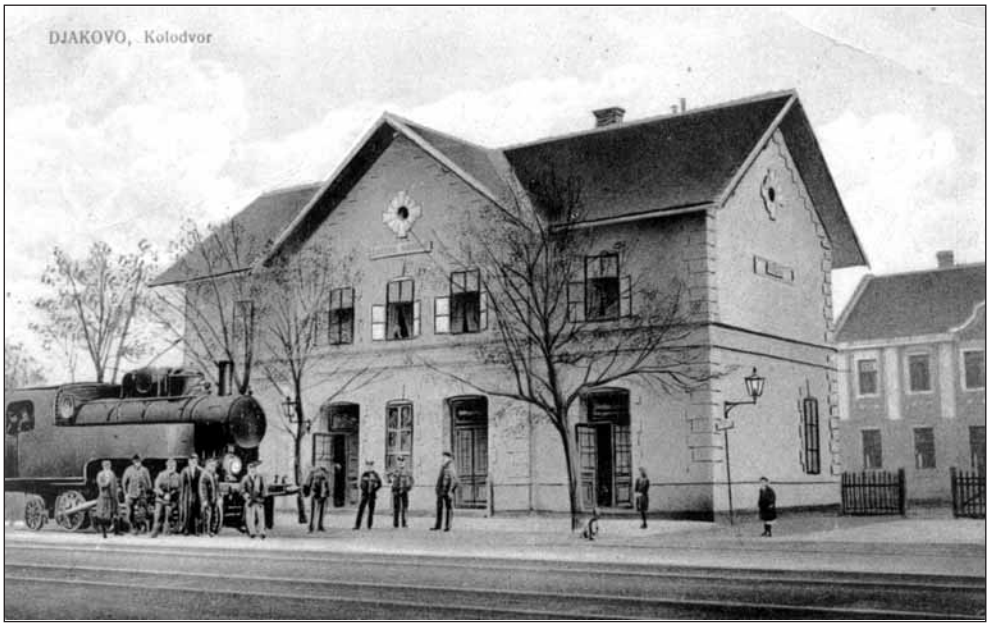

gradova. Te zahtjeve u potpunosti je podržao i skupštinar Reichman, ali ne i Deutsch. Ovaj potonji njihove zahtjeve ocijenio je politikanskim, i kao takve u potpunosti neprimjerenim. Smatrao je da je riječ o problematici koja je dominantno gospodarska, nikako ne politička, pa da su samim tim i njihovi prijedlozi deplasirani. S tim više što bi čitav projekt mogao doći u pitanje ako se i dalje bude inzistiralo na njegovoj politizaciji.[38]

Istog mišljenja bio je i župan Mihalovich. Posebice se osvrnuo na Prebegov zahtjev da se na pruzi Našice – Đakovo hrvatski jezik uvede kao uredovni. Smatrao je da to nije moguće. Uostalom, istaknuo je, "preuzeti će drž. željeznice upravu (nad spomenutom prugom – B. B.), te povodom toga spada riješenje jezičnog pitanja na zakonodavstvo. Sl. skupština neka zaključi kako hoće (...), nu ako se gradnja ove pruge tim uvjetom sbilja osujeti, ostat će novac za druge svrhe."[39]

Zaključke ove skupštine, koji su za Đakovčane ponovno bili nepovoljni, u cijelosti je podržala i zemaljska vlada aktom br. 36 411. U njemu se ističe da vlada dozvoljava nabavu temeljnih dionica za prugu Našice – Đakovo u iznosu od 50 000 K na račun ¾ otkupa "j. radnja u 10 god. obrocima, ako d. d. vic. željeznice Osijek – Djakovo – Vrpolje zadobije dozvolu za gradnju istih i to pod uvjetima u zaključku žup. skupštine navedenim (...) i da se u ravnateljstvo željeznice ima izabrati 1 član, kojega će imenovati ban."[40]

Nakon višegodišnjih diskusija, kada se konačno činilo da su sve pripreme za gradnju pruge privedene kraju, a izgradnja prvih kilometara pruge pitanje dana, do gradnje ipak nije došlo. I ne samo to, cijeloj problematici o kojoj je građanstvo tijekom proteklih godina bilo učestalo informirano - kako putem dnevnog tiska, tako i na stranicama *Vjesnika županije virovitičke* - više se nije posvećivala nikakva pozornost. Tijekom 1908. i 1909. godine izostale su bilo kakve informacije vezane za prugu Našice – Đakovo. Tek 1910. godine, na proljetnoj skupštini županije Virovitičke, pod točkom XX. dnevnog reda, predloženo je "da se u smislu zaključka fin. adm. odbora molba gradjevnog poduzetničtva Gfrerer, Schoch i Grossmann u Budimpešti za poviđenje dozvoljene jur subvencije nabavkom temeljnih dionica iz ¾ otkupa javnih radnja za izgradnju željezničke pruge Našice – Djakovo djelomično uvaži te u svezi sa skup. zaključkom od 26. 6. 1906. točka XXIII. zap. u svrhu omogučenja izgradnje ove 32 km. duge pruge iz ¾ otkupa javnih radnja za nabavu temeljnih dionica jur dozvoljena subvencija od

38 *Isto*
39 *Isto*
40 *VŽV*, 14/1907., 155. O tomu kako su ovu diskusiju vidjeli u *Narodnoj obrani* vidi: *Narodna obrana*, 30. V. 1907., 3.

100 000 K povisi na 120 000 K pod uvjetima u vlad. otpisu od 20. 7. 1909. br. 40246 navedenim (otplata ovih 120 000 K u 10 g. obrocima, pogodovna vozna tarifa za dobavu materijala za zem. i opć. ceste, imenovanje, odnosno izbor po 1 člana u ravnateljsko vijeće vic. željeznice Našice – Djakovo i položenje temeljnih dionica u iznosu od 90 000 K nominalne vrijednosti po dioničarskom društvu kod kr. zem. blagajne u Zagrebu).»[41]

Kao što je i u nekoliko prethodnih skupštinskih rasprava unosio disonantne tonove, zastupnik Prebeg učinio je to i ovoga puta. Predložene uvjete za subvenciju pruge i ovoga puta držao je neprimjerenim. I dalje je nepokolebljivo inzistirao na potrebi uvođenja hrvatskog jezika, kao uredovnog, te na protokoliranju pruge u Hrvatskoj. Za razliku od nekih drugih rasprava vođenih na ovu temu, ovog puta bio je još izravniji: "Budući da je ova željeznička pruga važna sa strateškog i trgovačkog gledišta obzirom na Bosnu i Hercegovinu, izgradit će ju Madžari svakako i bez našeg novca. A hoće li našu subvenciju, neka tada udovolje gornjim uvjetima."[42]

Protuargumenti koji su se mogli čuti nakon što je Prebeg iznio svoje viđenje pod kojim uvjetima bi trebalo odobriti subvenciju za gradnju pruge bili su isti oni koji su dužnosnici županije iznijeli i u raspravama tijekom 1906. i 1907. godine. Uslijedilo je glasovanje u kojem je, prema očekivanju, prijedlog magistrata dobio potrebnu većinu.

Iste, 1910. godine, informacije o gradnji pruge Našice – Đakovo donijela je i *Narodna obrana.*[43] Na njenim stranicama, doduše, mogla se pročitati tek kraća obavijest o tomu da trvtka Gferer, Schoch i Grossman želi doskora izgraditi prugu, te da je već poduzela određene korake za dobivanje predkoncesije. Zašto ta tvrtka tada nije dobila predkoncesiju – a ako ju je kojim slučajem dobila, zašto se nije krenulo s gradnjom – na osnovu građe s kojom raspolažemo nije moguće dati pouzdani odgovor. Na lokalnoj, županijskoj razini, čini se, zapreka više nije bilo. Vrlo je vjerojatno da je inicijativa "zakočena" na višoj razini, u resornom ministarstvu, ili od strane samog bana.

Od spomenutog novinskog članka prošlo je gotovo tri godine do sljedeće informacije o gradnji pruge Našice – Đakovo, koju je ponovno prenijela *Narodna obrana.*[44] U kraćem natpisu ističe se da je "kr. ug. ministar trgovine (…) obnovio tvrtki 'Gfferer, Schoch et Grossman' u Budimpešti predkoncesiju za normalno-tračnu paravoznu vicinalnu željezničku prugu, koja će voditi od postaje

41 *VŽV*, 11/1910., 101.
42 *Isto*, 101-102.
43 *Narodna obrana*, 5.XII.1910., 2.
44 *Isto*, 24.VII.1913., 3.

Našice vicinalne željeznice Szent Lörincz – Slatina – Našice u pravcu prema Vukojevcima, Stipanovcima, Podgoraču, Razbojištu, Bračevcima i Satnici do postaje Djakovo sjedinjenih podravsko-posavskih vicinalnih željeznica."

Ako je prenesena informacija točna, a nema razloga da u to sumnjamo, treba konstatirati kako je u vezi s gradnjom pruge došlo do određenih, za trgovište Đakovo bitnih promjena. Naime, trasa pruge na kojoj su njegovi predstavnici sve vrijeme insistirali, izgleda, konačno je bila prihvaćena, pa je samim tim i njihov višegodišnji angažman dobio svoje puno opravdanje. U jeku najintenzivnijih diskusija oko gradnje pruge Našice – Đakovo tijekom 1906. i 1907. godine (posebice njezine trase) činilo se da teze Đakovčana o nužnosti spoja te pruge sa prugom Osijek – Đakovo – Vrpolje u Đakovu, nikako ne u Viškovcima, nisu bile dovoljno uvjerljive za sve one instance koje su o tomu trebale donijeti konačnu odluku. I onda, kada se od toga zahtjeva već bilo odustalo, a čitav projekt gotovo pao u zaborav, prihvaćena je za Đakovčane željena trasa pruge.

S tim u vezi otvara se niz pitanja na koje nije moguće ponuditi odgovor bez detaljnog uvida u zapisnike sjednica zajedničkog Hrvatsko-ugarskog sabora u Budimpešti, Hrvatskog sabora u Zagrebu i sjednica resornog ministarstva. Za potrebe ovog rada, ipak, najznačajnije je to, da je informacija prenesena na stranicama *Narodne obrane* nesumnjivo točna. Sličnu, možda tek malo opširniju crticu o spomenutim korekcijama oko trase pruge, donio je i *Vjesnik županije virovitičke*[45]. Osim već prenijetog sa stranica *Narodne obrane* u spomenutom prilogu navodi se da je predkoncesija produljena na daljnju godinu dana, a na osnovu rješenja ministarstva trgovine od 28. lipnja 1913. godine.

Iste godine, tek nekoliko mjeseci kasnije, u *Hrvatskim pučkim novinama*[46], lokalnom đakovačkom glasilu, objavljena je zbunjujuća – i po svemu sudeći netočna informacija – kako se na zajedničkom Hrvatsko-ugarskom saboru u Budimpešti raspravljalo o vicinalnim željeznicama u Hrvatskoj, te kako je pretkoncesiju za izgradnju pruge Našice – Đakovo dobio našički vlastelin grof Marko Pejacsevich.

Kako je uredništvo lista došlo do te informacije nije poznato. Vjerojatno je riječ o pogreški proizašloj iz nepažnje i nedovoljno kritičkog odnosa prema izvorima iz kojih su crpljene informacije. Da je uistinu riječ o pogrešci svjedoče i posljednje dvije informacije vezane za izgradnju pruge Našice – Đakovo. Obje su

45 *VŽV*, 15/1913., 146.
46 *Hrvatske pučke novine*, 10.X. 1913., 3.

se pojavile na stranicama *Djakovačkih hrvatskih pučkih novina*[47] tijekom 1914. godine, neposredno prije izbijanja Prvog svjetskog rata.

Prva informacija govori o tomu da će se još tijekom tekuće godine otpočeti sa gradnjom vicinalne željeznice Našice – Đakovo[48], a druga da je koncesija za predradnje produljena na godinu dana tvrtki Gferer, Schoch i Grossmann, da će spoj sa prugom Osijek – Vrpolje biti u Đakovu, te da će novoizgrađena pruga biti spoj podravskih i posavskih željeznica.[49]

Obje ove informacije, a naročito potonja , čini se, prenijete su uz nekoliko mjeseci zakašnjenja. Naime, u vrijeme kada je prenesena druga informacija Prvi svjetski rat bio je već započeo. Njegovo okončavanje predstavljalo je ujedno i definitivan raspad Austro – Ugarske monarhije. Na njezinim ruševinama nastat će nove državne tvorevine s drugačijim gospodarskim prioritetima i različitim protagonistima koji su imali presudan utjecaj u formuliranju strateških interesa novostvorenih država. U njihovim vizijama, pokazalo se, nije bilo mjesta za prugu Našice – Đakovo.

Umjesto zaključka

Do pokretanja inicijative za gradnju pruge Našice – Đakovo došlo je neočekivano, u vrijeme završne faze gradnje pruge Osijek – Đakovo – Vrpolje, pruge čija je izgradnja odlagana dugi niz godina. Njezinim puštanjem u promet zadovoljeni su interesi Osijeka, Đakova i svih ostalih naselja koji su se našli na, ili u neposrednoj blizini novoizgrađene pruge. Ništa manje koristi od ove pruge nije imala ni cijela regija koja je konačno dobila izravni priključak na prugu Zagreb – Zemun i, što je za njezino gospodarstvo bilo još važnije - vezu s Bosnom. Izgradnja te pruge, dakako, bila je i u interesu mađarske gospodarske strategije. Nema sumnje da je upravo ta činjenica bila presudna što je do izgradnje pruge Osijek – Đakovo – Vrpolje, pa makar i uz nekoliko desetljeća zakašnjenja, uopće i došlo.

Pruga Našice – Đakovo (s vizijom njenog produljenja prema Vinkovcima) bila bi zasigurno dodatni impuls za gospodarstvo našičkog i đakovačkog kraja, ali i poticaj mađarskom krupnom kapitalu u osvajanju i eksploataciji novih tržišta. U trgovačko-gospodarskoj strategiji Mađarske vidjeli su je kao produžetak pruge

47 *Djakovačke hrvatske pučke novine* lokalno je glasilo koje izlazi u Đakovu nakon što su *Hrvatske pučke novine* prestale izlaziti. Zapravo, riječ je o istim novinama koje su samo promjenile ime, ali ne i ideološke pozicije sa kojih su djelovale, a samim tim ni bitniju promjenu uređivačke politike

48 *Djakovačke hrvatske pučke novine*, 7.III.1914., 3.

49 Isto, 25.VII.1914., 2.

St. Lörincz – Slatina – Našice, tj. dodatnu vezu s Bosnom, s jedne strane, te kao potencijalno sredstvo za ponovnu gospodarsku marginalizaciju Osijeka, s druge. Upravo stoga u Osijeku se nije gledalo blagonaklono na inicijativu o izgradnji te pruge. No, začudo – ali iz sasvim drugih razloga – ozbiljne objekcije na ideju o gradnji pruge Našice – Đakovo imali su i predstavnici trgovišta Đakovo. Za njih, naime, nije bila sporna pruga, već njezina trasa. Potpuno neprihvatljivim držali su svaki pravac pruge koja ne bi imao spoj sa prugom Osijek – Vrpolje u Đakovu. Nakon prvih prijedloga u kojima je predviđen za njih prihvatljivi smjer pruge došlo je, na inzistiranja predstavnika Osijeka, do dramatičnih promjena. Prvotno određena trasa pruge koja je trebala ići od Našice preko Vukojevaca, Stipanovaca, Podgorača, Razbojišta, Bračevaca, Potnjana, Gorjana i Satnice izravno u Đakovo, zamijenjena je trasom Našice, Vukojevci, Stipanovci, Podgorač, Bračevci, Potnjani, Gorjani, Tomašanci – Ivanovci, Viškovci. Potonja pravac, unatoč žestokih protivljenja općine Đakovo i đakovačkih predstavnika u skupštini županije Virovitičke, bio je prihvaćen od strane svih relevantnih instanci. Nakon što đakovački predstavnici u županijskoj skupštini (napose Prebeg i Švarcmajer) tijekom 1906. i 1907. godine nisu uspjeli uvjeriti skupštinsku većinu u opravdanost svojih zahtjeva, činilo se da su sve mogućnosti bile iscrpljene i da je skori početak gradnje pruge (s trasom za Đakovo neprihvatljivom) samo pitanje dana. No, zbog financijskog stanja u državi od gradnje se tada moralo odustati. Nekoliko narednih godina izgledalo je kao da je cijeli projekt pao u zaborav. Revitaliziran je tek nekoliko godina pred izbijanje Prvog svjetskog rata, i to na način koji je u potpunosti kolidirao s primarnim zahtjevom tgovišta Đakovo da spoj na prugu Osijek – Vrpolje mora biti u Đakovu. Nažalost, zbog izbijanja rata, od realizacije gradnje pruge Našice – Đakovo moralo se odustati.

FROM ILLUSION TO REALITY AND BACK: A PROJECT WHICH HAS NEVER BEEN REALIZED-BUILDING OF THE VICINAL RAILROAD FROM NAŠICE TO ĐAKOVO

SUMMARY

This article is an attempt to reconstruct the genesis of the project of building a railroad from Đakovo to Našice- from the very iniciative to the breakout of the World War I , when the project had to be abandoned due to force majeur. Preparations started at the beginning of the 20th century in the atmosphere of continuous conflicts of interests- from public and national to those of extremely local importance. Those conflicts along with a dificult financial situatian the monarchy lived in at that time caused numerous and frequent standstills which eventually led to the failuere of the whole project.

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2003.) str. 67-82

UDK 323.15(497.5 Đakovo=924) "17/18"
061.234(497 Đakovo=924) "17/18"

Osnivanje i pravila židovskih društava u Đakovu

Vladimir Geiger
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Sačuvana, iako ne opširna dokumentacija omogućava nam rekonstrukciju osnutka i djelokruga nekoliko židovskih društava u Đakovu. To su prvo, i dugo godina jedino židovsko društvo u Đakovu *Chevra Kadischa – društvo za svrhu spasa*, osnovano vjerojatno 1861., sa pravilima donesenim 1885. Zatim, pred Prvi svjetski rat, u Đakovu 1912. osnovano *Židovsko gospojinsko dobrotvorno društvo*. U novostvorenoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, nastavilo je sa djelovanjem *Društvo Chevra Kadischa*, a nova pravila su odobrena 1923. Slijedi u vrijeme Kraljevine Jugoslavije u Đakovu 1932. osnovano *Udruženje cionističkih žena*. Arhivsko gradivo u Hrvatskom državnom arhivu (Zagreb) i podaci koje nam donosi o tim društvima, doprinosi boljem poznavanju društvenoga života Đakova i Đakovštine, kao i povijesti Židova u Đakovu i Đakovštini potkraj 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća.

Tijekom 19. stoljeća naseljavaju se Židovi u Đakovo i Đakovštinu, kao i drugdje po Slavoniji, u primjetnijem broju, napose nakon donošenja zakona o slobodnom naseljavanju Židova 1842. Sredinom pedesetih godina 19. stoljeća u Đakovu već postoji Sinagoga. Židovska bogoštovna općina osnovana je u Đakovu oko 1860. Od sredine 19. stoljeća broj Židova u Đakovu i Đakovštini se povećavao, te s vremenom mala skupina od nekoliko stotina Židova, od kojih se

većina bavila trgovinom i obrtima, postaje značajan gospodarski i društveni čimbenik.[1]

Tijekom druge polovice 19. i početkom 20. stoljeća, društveni život u Đakovu poprima oblike kakve je imao i u drugim manjim gradovima i trgovištima Austro-Ugarske Monarhije. Nacionalna / etnička šarolikost Đakova i Đakovštine, nije bila prepreka suradnji na različitim poljima pa tako i društvenom. Među osnivačima i članovima različitih đakovačkih društava bili su obrtnici, trgovci, zemljoradnici, činovnici i drugi, različitih političkih usmjerenja i nacionalne / etničke pripadnosti, tako i doseljeni Židovi. U većini đakovačkih / đakovštinskih društava, od samog početka nalazimo i predstavnike židovskih obitelji, kao potporne, odnosno izvršujuće članove.[2]

*

Sačuvana iako ne opširna dokumentacija omogućava nam rekonstrukciju osnutka i djelokruga nekoliko židovskih društava u Đakovu. To su prvo, i dugo godina jedino židovsko društvo u Đakovu *Chevra Kadischa – društvo za svrhu spasa*, osnovano vjerojatno 1861., sa pravilima donesenim 1885. Zatim, pred Prvi svjetski rat, u Đakovu 1912. osnovano *Židovsko gospojinsko dobrotvorno družtvo*. U novostvorenoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, nastavilo je sa djelovanjem *Društvo Chevra Kadischa*, a nova pravila su odobrena 1923. Slijedi u vrijeme Kraljevine Jugoslavije u Đakovu 1932. osnovano *Udruženje cionističkih žena*.

---

1 O Židovima u Đakovu i Đakovštini, usp. Mirko Marković, Đakovo i Đakovština. Prilog poznavanju naselja i naseljavanja, Zbornik Đakovštine, knj. 1, Centar za znanstveni rad JAZU Vinkovci, Zagreb, 1976., str. 176.-346.; Mato Horvat, Građa za kulturnu prošlost Đakova koja se odnosi na đakovačke Židove i one iz Vrpolja, Vrpolje, 1981. (rukopis); Vilko Čuržik, Sjećanje na đakovačke Židove, Bilten, br. 43, Židovska općina Zagreb, Zagreb, prosinac 1995. / siječanj 1996., str. 10. (ili Vilko Čuržik, Sjećanje na đakovačke Židove, Đakovački vezovi. Prigodna revija 1999, Đakovo, 1999., str. 52.-53.); Melita Švob, Naseljavanje Židova u Slavoniju (prema popisima stanovništva od 1857. do 1991. i drugim dokumentima), Migracije u Hrvatskoj. Regionalni pristup, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 1998., str. 171.-208.; Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880-1991 po naseljima, 2, Republika Hrvatska Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1998., str. 979.-1008.; Željko Lekšić, Sinagoga u Đakovu, Novi Omanut, br. 36 / 37, Zagreb, rujan – prosinac 1999., str. 10. (ili Željko Lekšić, Sinagoga u Đakovu, Đakovački vezovi. Prigodna revija 2001., Đakovo, 2001, str. 57.-59.); Vladimir Geiger, Nijemci u Đakovu i Đakovštini, Hrvatski institut za povijest / Dom i svijet, Zagreb, 2001.

2 Pravila većine đakovačkih / đakovštinskih društava sačuvana su u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Usp. Pravila društava 1845.-1945. Tematski vodič, Uredila Slavica Pleše, Obavijesna arhivska pomagala, sv. 4, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2000. Samo manji broj društava objavio je svoja pravila, ili su kasnije objavljena.

*

Uz navedena, u Đakovu su početkom 20. stoljeća postojala i sljedeća židovska društva: *Društvo za židovsku prosvjetu* (postoje podaci o društvu iz 1913.), *Židovsko kulturno društvo u Đakovu*, odnosno *Kulturno i sportsko društvo židovsko u Đakovu* (osnovano 1923.)[3], a u sklopu *Židovskog kulturnog i sportskog društva u Đakovu* osnovana je 1932. ženska hazenska (rukometna) sekcija.[4] O njima nemamo sačuvano (odnosno poznato) arhivsko gradivo, a niti opširnijih podataka, te bi buduća istraživanja povijesti đakovačkih društava i povijesti Židova u Đakovu i Đakovštini mogla doprinijeti i novim podacima o djelatnosti tih društava.

***

Chevra Kadischa – društvo za svrhu spasa (Verein zum Zwecke des Heiles)

Sačuvana dokumentacija o *Chevra Kadischa – društvo za svrhu spasa* (*Verein zum Zwecke des Heiles*) u Đakovu, prvom židovskom društvu u Đakovu, je necjelovita, ponekad i teško čitljiva, stoga i donekle nejasna, ali ipak nezamjenjiva iz drugih izvora, i dovoljno opširna i vrijedna, te nam omogućuje rekonstrukciju nastanka i djelatnosti društva.[5]

U Đakovu je Izraelitička bogoštovna općina 29. siječnja 1885. donijela Pravila *Chevra Kadischa – društvo za svrhu spasa* (*Verein zum Zwecke des Heiles*), društva osnovanog vjerojatno 1861.[6] Osnivači i potpisnici *Pravila* društva, bile su Đakovčani, Židovi, Heinrich Bruck, Moritz Guttman, Jakob Reichsmann, Jakob Fuchs, Adolf Kohn, Leopold Hochwald, Simon Pfeifer, Filip Grünbaum, Herman Sommer (rabin), Moritz Kaiser, Jonas Fuchs i jedan potpis nečitak.

Pravila *Chevra Kadischa – društvo za svrhu spasa* (*Verein zum Zwecke des Heiles*) u Đakovu, uputila je zatim Kraljevska podžupanija u Đakovu na odobrenje Kraljevskoj hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoj zemaljskoj vladi u Zagreb.

---

3 Usp. M. Horvat, Građa za kulturnu prošlost Đakova koja se odnosi na đakovačke Židove i one iz Vrpolja, str. 1., 6., 7., 8.

4 Usp. Eugen Njirjak, Hazena preteče rukometa. Prvi koraci hazenskog sporta, Povijest sporta, god. XX, br. 80, Zagreb, 1989., str. 344.

5 Usp. Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), Zemaljska vlada – Odjel za unutarnje poslove (dalje: UOZV) XIII 1573/92787/1903.

6 U Jevrejskom istorijskom muzeju u Beogradu, čuva se rukopisna knjiga Hevra Kadisha Djakovo, 1861. (Folder No. 1743, Plot No. 405, 409/1 & 406/2).

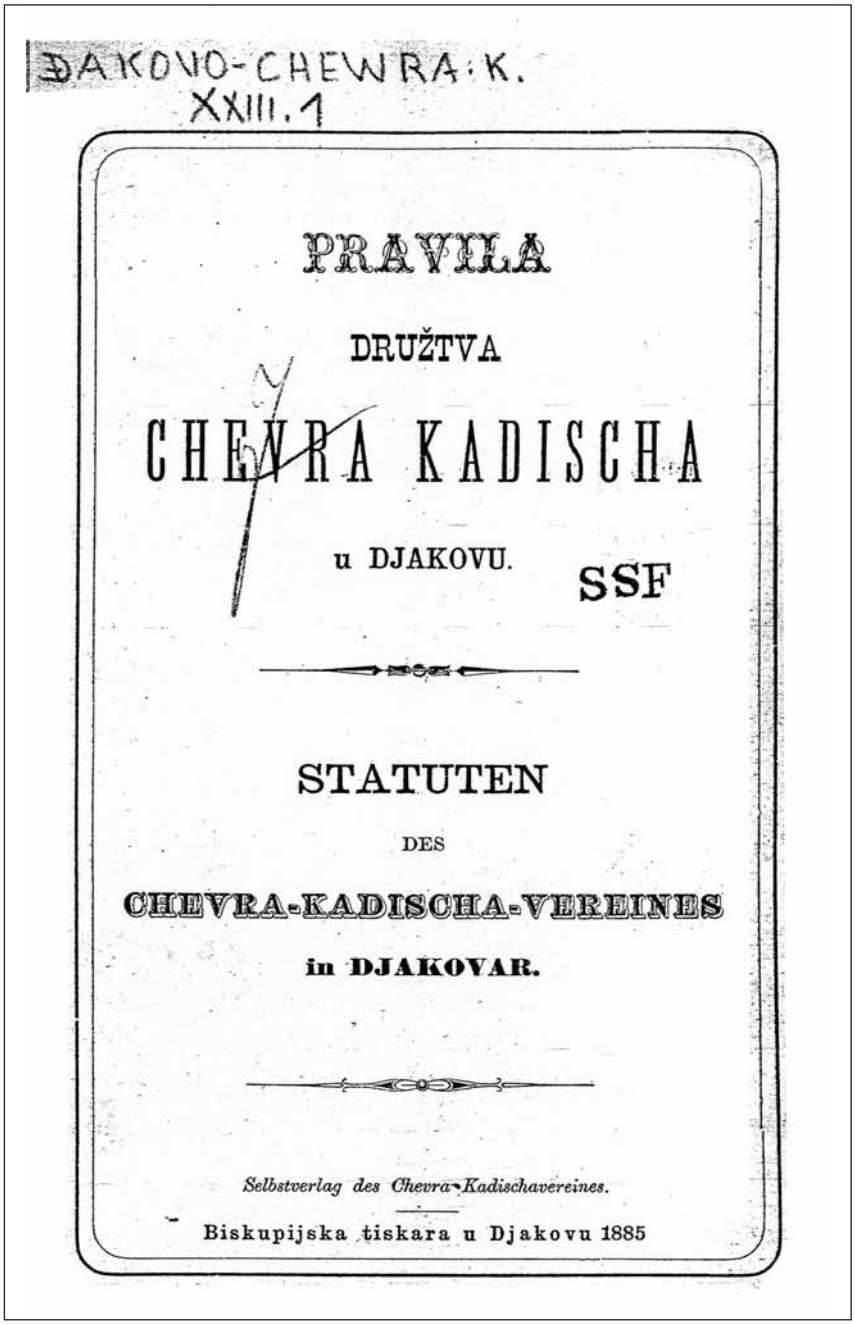
ĐAKOVO-CHEWRA·K.
XXIII.1

PRAVILA

DRUŽTVA

CHEVRA KADISCHA

u DJAKOVU.

SSF

STATUTEN

DES

CHEVRA-KADISCHA-VEREINES

in DJAKOVAR.

Selbstverlag des Chevra-Kadischavereines.

Biskupijska tiskara u Djakovu 1885

Naslovnica objavljenih pravila društva Chevra Kadischa, Đakovo 1885.

Pravila *Chevra Kadischa – društvo za svrhu spasa* (*Verein zum Zwecke des Heiles*) u Đakovu, nisu odmah prihvaćena, jer su i nakon vraćanja na doradu, „dostavljena izpravljena i nadopunjena pravila izrael. društva spasenja /Chevra Kadische/ u Djakovu (…) u hrvatskom tekstu su još uvjek tako manjkava i pogriešno sastavljena da se njeki §.§. bez njemačkog teksta ni razumiti ne mogu."

Pravila je, napokon, 28. listopada 1885. odobrila, uz izmjene i jezične dorade, Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada Odjel za unutarnje poslove u Zagrebu. Pravila *Chevra Kadischa – društvo za svrhu spasa* (*Verein zum Zwecke des Heiles*) u Đakovu, potvrđena su, odnosno ponovno odobrena 22. kolovoza 1899. od Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade Odjela za unutarnje poslove u Zagrebu.

Pravila *Chevra Kadischa – društvo za svrhu spasa* (*Verein zum Zwecke des Heiles*), objavljena su u međuvremenu u Đakovu 1885., dvojezično, na hrvatskome i njemačkome jeziku pod naslovom *Pravila družtva Chevra Kadischa u Djakovu / Statuten des Chevra-Kadischa-Vereins in Djakovar* u vlastitoj nakladi društva.[7]

Prema objavljenim pravilima, predsjednikom društva imenovan je 15. srpnja 1885. H. Bruck, potpredsjednikom M. Guttman, odpravnicima L. Hochwald i F. Grünbaum, blagajnikom Leopold Weiss i nadzornim odborom Jakob Fuchs, J. Reichsmann i S. Pfeifer.

Djelatnost *Chevra Kadischa – društvo za svrhu spasa* (*Verein zum Zwecke des Heiles*) u Đakovu, određena je sa 21 §., koji točno utanačuju postojanje, svrhu i rad društva.

Prema pravilima, *Chevra Kadischa – društvo za svrhu spasa* (*Verein zum Zwecke des Heiles*), naglašeno je da „humanitarno društvo" ima cilj, sredstvo i upravu.

Cilj društva bio je (§. 1.): „Daleko od svake politike cilj je družtvu čisto, humanističan i religiosan, kao što n. pr. priredjenje pristojnih sprovodah, njegovanje bolestnika i razdieljivanje milostinja medju siromake."

Kao sredstva društva predviđeni su (§. 5., §. 9. do §. 12.), upisnina, članarina i razni novčani prinosi članova.

Predviđeno je (§. 13.): „Uprava družtva sastoji se iz družtvenog predstojnika, podpredstojnika, dvajuh administratora, blagajnika i 4 odbornika koji se svi iz sredine družtvenih članovah u glavnoj skupštini na tri godine izabiru.

---

7 Pravila družtva Chevra Kadischa u Djakovu / Statuten des Chevra-Kadischa-Vereines in Djakovar, Selbstverlag des Chevra Kadischavereines, Biskupijska tiskara u Djakovu, 1885. Primjerak objavljenih Pravila nalazi se u biblioteci Muzeja Slavonije u Osijeku. Zahvaljujem Anti Grubišiću, prof., kustosu Muzeja Slavonije, na mogućnosti uvida u muzejski primjerak Pravila.

Zatim ima u upravi mjesto i glas dotični predstojnik izraelitske obćine, koji pako ujedno nemože biti predstojnikom i ovog družtva."

Određeno je da se odborska sjednica društva ima održavati svaka tri mjeseca (§. 15.), te je naglašeno (§. 17.): „Ovo družtvo ima se odieljeno i kao samostalno tjelo od izraelit. bogoštovne obćine smatrati."

Pravilima je predviđeno, prestane li *Chevra Kadischa – društvo za svrhu spasa* (*Verein zum Zwecke des Heiles*) u Đakovu sa radom, (§. 21.): „(…) i u tom slučaju preostali možebitni imetak skupa sa obavezami pripada ovdašnjoj izraelitičkoj bogoštovnoj općini, kojom je to jur utanačeno."

*

Židovsko gospojinsko dobrotvorno družtvo u Djakovu

Sačuvana dokumentacija o *Židovskom gospojinskom dobrotvornom družtvu u Đakovu* u Pismohrani Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade Odjela za unutarnje poslove u Zagrebu je necjelovita, naime sačuvana su samo pravila i rješenje o odobrenju pravila, ali ipak nam donosi osnovne podatke o nastanku i djelatnosti društva.[8]

U Đakovu je 16. prosinca 1912. osnovano *Židovsko gospojinsko dobrotvorno družtvo*. Osnivačice i potpisnice pravila društva, bile su Đakovčanke, Židovke, Paula Spitzer, Frida Bruck, Malvina Wamoscher, Josefina Bruck i Anna Maßler. Pravila *Židovskog gospojinskog dobrotvornog družtva* u Đakovu, odobrio je uz neznatne izmjene 15. siječnja 1913. Odjel za unutarnje poslove Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade u Zagrebu.

Djelatnost *Židovskog gospojinskog dobrotvornog družtva* u Đakovu, određena je sa 16 §. pravila, koji točno utanačuju postojanje, svrhu i rad društva.

Svrha društva, prema pravilima, bila je (§. 2.) „materijalno i moralno podpomaganje sirotinje mjesta i kotara Djakovačkog i to nabavljanjem odiela, obuće i knjiga siromašnoj, dobroj školskoj židovskoj djeci; novčanim podupiranjem čestitih siromašnih osoba u svrhu sticanja zarade naročito udovica s neobskrbljenom djecom i staranjem za sirotu djecu bez roditelja, da budu valjano odgojena."

Kao prihodi društva predviđeni su (§. 3.), prinosi članova, darovi i zapisi, te prinosi od zabava priređenih u društvene svrhe. „Prinosi utemeljitelja i zapisi

8 Usp. HDA, UOZV Serija pravila 2110/1913.

imaju se kao temeljna glavnica koristnosno uložiti, a samo se kamate mogu u družtvene svrhe upotriebiti.“

Predviđeno je (§. 8.), da „Družtvene poslove vodi upravni odbor u koji spadaju predsjednica, 2 podpredsjednice, tajnik, blagajkinja i još 12 članica odbora. Predsjednicu i sve članove upravnog odbora bira glavna skupština, a podpredsjednicu, tajnika i blagajnika bira upravni odbor izmedju sebe.“ Sjednice upravnog odbora društva održavaju se prema potrebi, a zaključci odbora stvaraju se većinom glasova, „a za valjanost zaključaka mora da su u sjednici prisutni osim predsjednice bar još 6 članova odbora“.

Pravilima je predviđeno, prestane li *Židovsko gospojinsko dobrotvorno družtvo* u Đakovu sa radom, (§. 16.): „Ako glavna skupština, koja je zaključila prestanak družtva glede preostalog družtvenog imetka nikakove raspoložbe ne učini ili ako družtvo po oblasti razpušteno bude, imaju se ponajprije izplatiti dugovi družtva, a preostali imetak ima se predati na upravu izr. bogoštovnoj općini u Djakovu koja će razpolagati prihodima toga imetka (…). Ako se u roku od 3 godine u mjestu Djakovu osnuje novo družtvo sa svrhom naznačenom u §. 2. imat će izr. bogoštovna općina imetak tomu novom družtvu u vlastničtvo predati u protivnom slučaju pripasi će Chevra Kadischi u Djakovu.“

*

Društvo Chevra Kadischa

Najstarije židovsko društvo u Đakovu *Chevra Kadischa – društvo za svrhu spasa* (*Verein zum Zwecke des Heiles*), nastavilo je u vrijeme Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca / Jugoslavije sa djelovanjem pod imenom *Društvo Chevra Kadischa*.

Sačuvana dokumentacija *Društva Chevra Kadischa* u Đakovu u Pismohrani Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju Odjeljenja za unutarnje poslove u Zagrebu nije obimna, štoviše necjelovita je, ponegdje i nečitka, ali nam ipak donosi osnovne i vrijedne podatke o djelatnosti društva. [9]

U novim i izmijenjenim okolnostima, donesena su i nova društvena pravila 1922. (bez nadnevka). Potpisnici novih pravila *Društva Chevra Kadischa* bili su Đakovčani, Židovi, predsjednik društva Mayer Frank i odbornici Mavro Wamoscher (blagajnik), jedan potpis nečitak, Gašpar Mautner i dr. Žiga Spitzer.

9 Usp. HDA, UOZV VIII – 10 57368/1921.

ODBOR RABINSKIH POUZDANIKA HRVATSKE I SLAVONIJE

Br. 492
1922.

Slavnom

kr.redarstvenom ravnateljstvu

u

Z a g r e b u.

Po c. Vašem dopisu od 21. augusta t.g. broj. 9569Prs. častim se uz povratak komunikata priposlati mnijenja članova podpisanog odbora gg. Dr. Ungera, nadrabina u Osijeku i Dra. Diamanta, nadrabina u Vukovaru, te ujedno u ime istog odbora predložiti, da slavna pokrajnskauprava odijelenje za unutarnjenposlove izvoli odrediti, da se prije odobrenja pravila po slavnoj-istoj

I. Doda dotično primjeni u pravilima :

a/ u § 8 točka b iza riječi :sa mrtvozornikom - " i rabinom"

b/ u § 8 iza riječi : ili--" po zaključku predstojnika po privoli rabina, po dozvoli predstojnika bogoštovne općine u slučaju vanrednih zasluga pokojnika bilo za židovstvo bilo za čovječanstvo".

C/ u § 14 iza riječi:s predstojnikom društva-- "i pri volom rabina "

d/ u § 13. točka e al. 2. nakon riječi : ako su prisutni - "sinovi preminuloga ,govore isti kadis, ako nema , mogu ovu molitvu kazati bližji rodjaci, inače ju moli rabin ili kantor . ./.

e/ u § 18. nova alineja kao nova točka : Spomen pismo ima se prije postavljenja kamena pregledati po rabinu,koji ima potvrditi, da je jevrejski dio napisa bez pogreske,i da se oblik kamena i napis ne protive vjerskim propisima .

./.

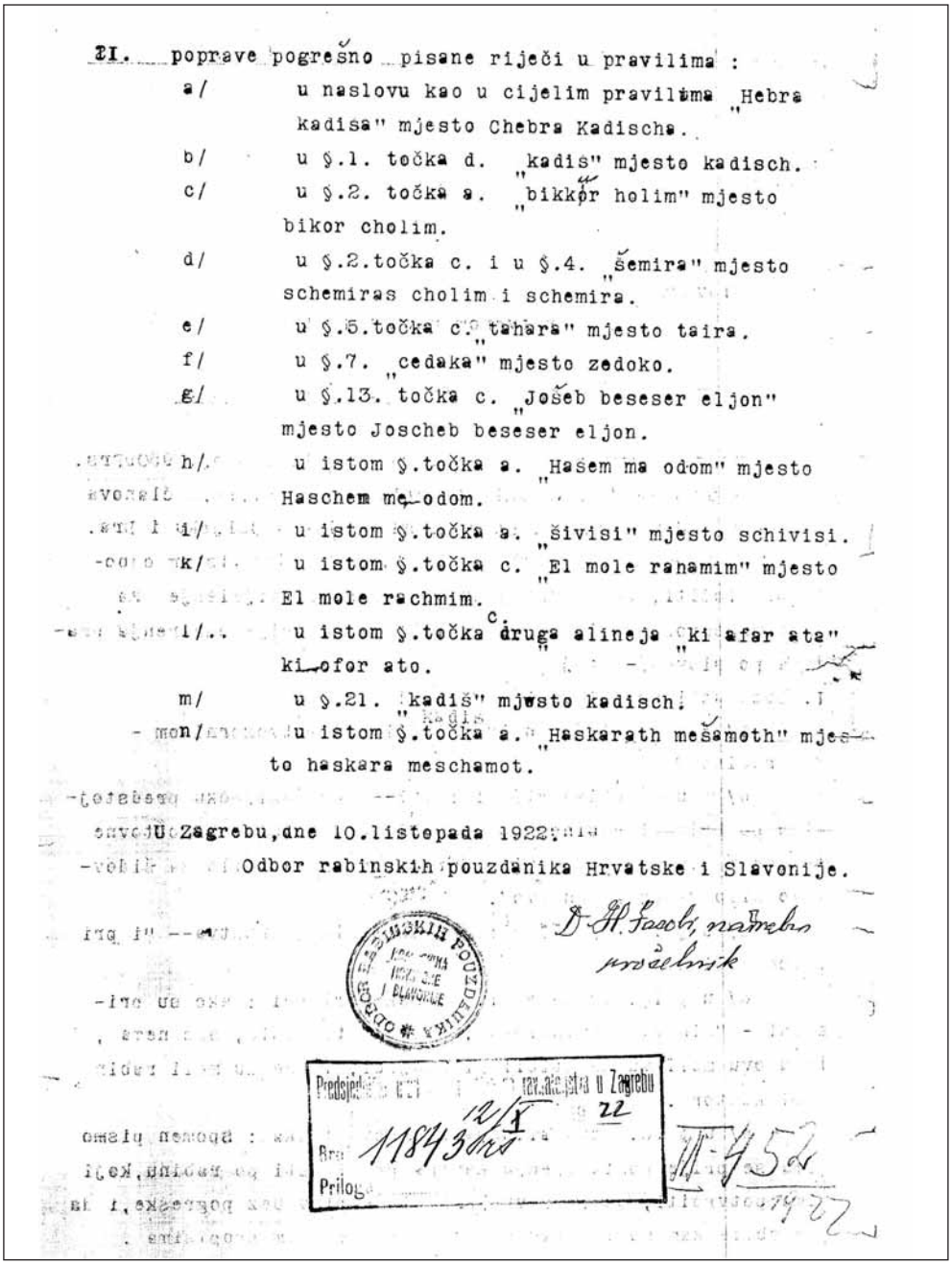

II. poprave pogrešno pisane riječi u pravilima :

a/ u naslovu kao u cijelim pravilima „Hebra kadisa" mjesto Chebra Kadischa.

b/ u §.1. točka d. „kadiš" mjesto kadisch.

c/ u §.2. točka a. „bikkor holim" mjesto bikor cholim.

d/ u §.2.točka c. i u §.4. „šemira" mjesto schemiras cholim i schemira.

e/ u §.5.točka c. „tahara" mjesto taira.

f/ u §.7. „cedaka" mjesto zedoko.

g/ u §.13. točka c. „Jošeb beseser eljon" mjesto Joscheb beseser eljon.

h/ u istom §.točka a. „Hašem ma odom" mjesto Haschem me odom.

i/ u istom §.točka a. „šivisi" mjesto schivisi.

k/ u istom §.točka c. „El mole rahamim" mjesto El mole rachmim.

l/ u istom §.točka c druga alineja „ki afar ata" ki ofor ato.

m/ u §.21. „kadiš" mjesto kadisch.

n/ u istom §.točka a. „Haskarath mešamoth" mjesto haskara meschamot.

U Zagrebu, dne 10.listopada 1922.

Odbor rabinskih pouzdanika Hrvatske i Slavonije.

D. H. Fasch, nadrabin
predsjednik

ODBOR RABINSKIH POUZDANIKA KRAL. SHS I SLAVONIJE

Predsjedništvo kr. zemaljske vlade u Zagrebu
Broj 11843 bis 12/X 22
Prilog

III-452

Mišljenje Odbora rabinskih pouzdanika Hrvatske i Slavonije o pravilima Društva Chevra Kadischa u Đakovu iz 1822.

Pravila *Društva Chevra Kadischa* u Đakovu, uputila je zatim Kraljevska kotarska oblast u Đakovu na odobrenje Kraljevskoj županijskoj oblasti u Osijeku, odnosno Pokrajinskoj upravi za Hrvatsku i Slavoniju Odjeljenju za unutarnje poslove u Zagrebu.

Svoje mišljenje o novim pravilima *Društva Chevra Kadischa* u Đakovu, na traženje Kraljevskog redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu, naveo je 10. listopada 1922. uz primjedbe za potrebne sadržajne dopune i jezične dorade i izmjene, i Odbor rabinskih pouzdanika Hrvatske i Slavonije.

Nova društvena pravila odobrena su u lipnju (ili srpnju) 1923. (nadnevak nije jasan) od Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju Odjeljenja za unutarnje poslove. Prema mišljenju Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju „Pravila su tako preradjena da se imadu novim smatrati".

Djelatnost *Društva Chevra Kadischa* u Đakovu, određena je sa 55 §., koji točno utanačuju postojanje, svrhu i rad društva.

Svrha društva bila je (§. 1.): „(…) vršiti prema židovskoj predaji dužnosti, samilosti nasprama ubogim, potrebnim, bolesnim, umirućim i mrtvim židovima." Opširno je opisan odnos prema siromašnima, bolesnima i napose pogrebni postupak i običaj (§. 2. do §. 22.).

Prema pravilima (§. 24.), „(…) član društva može biti svaki ovdašnji ili u kotaru bogoštovne općine stanujući židov (…). Odbiti se smije samo onaj koji je osudjen radi kakova zločinstva ili prekršaja iz koristoljublja."

Naglašeno je (§. 18.), da uz hebrejski na nadgrobnom kamenu ili grobnici, „Ini jezik na nadgrobnoj ploči jest isključivo hrvatski."

Kao sredstva društva predviđeni su (§. 32.), upisnina, članarina i razni novčani prinosi članova.

Prema pravilima (§. 34.) *Društvom Chevra Kadischa* upravlja predsjednik, odbor i glavna skupština. Opširno je određen (§. 35. do §. 51) sastav, uloga i djelatnost uprave. Naglašeno je (§. 35.) da „Svakolika mjesta u odboru su začasna i nisu sa nikakvom plaćom skopčana."

Određeno je (§. 40.)da „Predsjednik zastupa društvo naprama oblasti i trećim osobama." Odborska sjednica društva ima se održavati svaka tri mjeseca (§. 37.), te je naglašeno (§. 39.): „O svakoj se odborskoj sjednici vodi u hrvatskome jeziku zapisnik (…)."

Prema Zakonu o uređenju židovskih bogoštovnih općina od 7. veljače 1906. *Društvo Chevra Kadischa* u Đakovu nalazi se pod nadzorom Židovske bogoštovne općine u Đakovu, koja taj nadzor ima preko svoga predstojnika (§. 53.).

Pravilima je predviđeno, prestane li *Društvo Chevra Kadischa* u Đakovu sa radom, (§. 52.): „(…) u tom slučaju, pripada svaki imetak ovoga društva djakovačkoj bogoštovnoj općini koja ima sve svrhe društva izvršiti.“

Udruženje cionističkih žena u Djakovu

Sačuvana dokumentacija o *Udruženju cionističkih žena u Đakovu* u Pismohrani Kraljevske banske uprave Savske banovine u Zagrebu nije obimna, štoviše necjelovita je, ali ipak nezamjenjiva iz drugih izvora i vrijedna, jer nam omogućuje rekonstrukciju nastanka i djelatnosti društva.[10]

U vijećnici *Jevrejske vjeroispovjedne općine* u Đakovu, 7. veljače 1932., zaključeno je jednoglasno, da se osnuje *Udruženje cionističkih žena* (*Wizo*) podružnica Đakovo.

Nazočni su bili kao gosti Židovke i Židovi iz Osijeka: Olga Sulić, Marta Spitzer, Zlata Herlinger, Rezika Kohn, Rebeka Švabenic, dr. Ivo Herlinger, te Židovke i Židovi iz Đakova: Chana Atthias, Leontina Berger, Zorica Fuchs, Nelly Frank, Ruža Frank, E. Wolner, F. Loschitz, P. Spitzer, E. Spitzer, M. Herlinger, M. Goldstein, I. Halas, Fanny Bruck, Ida Krakauer, Ruža Bessermann, Olga Neumann, N. Silberberg, Berta Goldstein, Josefina Langfelder, Jula Weiss, Helena Singer, Gusta Neumann, Zora Frank, Sofija Kraus, Berta Kaiser, Ruža Herzler, A. Kohn, Johana Krakauer, Ruža Böhm, N. Weiner.

U ime sazivača prisutne je pozdravila i objasnila svrhu sastanka Zorica Fuchs, pozdravila je napose goste iz Osijeka, predsjednika *Jevrejske vjeroispovjedne općine* u Đakovu dr. Žigu Neumanna, tajnika *Jevrejske vjeroispovjedne općine* u Đakovu Josipa Franka, predsjednika *Društva Chevra Kadischa* u Đakovu Jakova Silberberga i rabina Chaskela Wolf Steckla.

Zatim je predavanje o značenju i svrsi *Udruženja cionističkih žena* (*Wizo*) održala je Olga Sulić.

U čelništvo novoosnovanog *Udruženja cionističkih žena* u Đakovu, na tom su sastanku izabrane: predsjednica Zorica Fuchs, podpredsjednice Leontina Berger i Minna Schwartz, tajnica Hami (Channa) Atti(j)as, kulturna referentica Nelly Frank, referentica za narodni fond Ruža Frank, blagajnica Fanny Loschitz, te odbornice Micika (Marija) Herlinger, Angela Karić, Ida Krakauer, Ruža Herzler, Irma Langfelder, Olga Neumann, Zlata Silberberg, Klara Silberberg, Greta Vertlberg, Ernestina Wolner i revizorice Irena Halas, Malvina Goldstein.

---

10 Usp. HDA, Savska banovina – Upravno odjeljenje Pov. II 1615/1932.

TAKSENA MARKA 2 DINARA

P R A V I L A

Udruženja cionističkih žena u Djakovu.

I. Ime, sjedište i svrha.

§ 1. Ime zove : Udruženje cionističkih žena, mjesna grupa, a sjedište mu je u Djakovu. Područje: srez Djakovo.

§ 2. Društvu je svrha: a/ medju židovskim ženama buditi i podržavati svjest o židovstvu,
b/ da suradjuje uopće na svim područjima židovskog obnovnog rada, a naročito u onim granama, koje se odnose na položaj žene i djeteta u Palestini.

§3. Sredstva da društvo postigne svoje pod § 2. navedene svrhe, jesu:
a/ društveni sastanci sa javnim predavanjima
b/ radne zajednice u okviru društva
c/ suradnja sa ostalim cionističkim i uopće židovskim udruženjima i savezima u Kraljevini Jugoslaviji
d/ nabavka potrebne literature za članice

Novčana sredstva za rad namiču se :
a/ redovitim prinosima članica
b/ dobrovoljnim prinosima
c/ društvenim priredbama.

II. C l a n s t v o

§ 4. Članicom može da postane svaka Jevrejka, koja se slaže sa pod § 2. navedenom svrhom društva.

§ 5. Dužnosti članica.
Članice su dužne da redovito i točno uplaćuju svoje članske doprinose i da sudjeluju u društvenom radu, bilo u kojem njegovom području.

§ 6. Prava članica.
Članice imadu ova prava: a/ pravo birati društveno vodstvo
b/ pravo biti birane u društveno vodstvo
c/ sudjelovati kod svih društvenih priredaba
d/ suodlučivanje kod svih odluka, koje stvara glavna skupština

§ 7. Primanje članica:
Članice prima društveno vodstvo na temelju pismene ili usmene zamolbe. Neprimljenom članu pripada pravo žalbe na glavnu skupštinu.

§ 8. Prestanak članstva.
Članstvo prestane : a/ dobrovoljnim istupom
b/ brisanjem članstva
c/ isključenjem.
Članica mora javiti svoj istup društvenom vodstvu i namiriti svoje dugovanje društvu, što dospijevaju do dana njenog istupa.
Brisati iz članstva može društveno vodstvo nakon dvokratne opomene članice, koje zaostaju s uplatom doprinosa više od 3 mjeseca.
Brisana članica može se žaliti narednoj glavnoj skupštini. Najavljena žalba nema odgodne moći. Od dana primljene obavijesti o brisanju nema dotična osoba nikakovih prava na društvo.

III. Uprava društva

§ 9. Organi društva:
Organi su društvene uprave:
a/ društveno vodstvo
b/ nadzorni odbor
c/ glavna skupština.

§ 1o. Društveno vodstvo.
Društveno vodstvo čine: Predsjednica društva ili dvije potpredsjednice, tajnica, blagajnica, kulturna referentica, povjerenica K.K.L. i odbornice,

./.

IV. Prestanak društva.

§ 15. Društvo prestaje :

a/ ako to odluči glavna skupština uz propise § 14.t. 2. zadnja alineja,

b/ ako ga raspusti nadležna ~~oblast~~ državna vlast.

Prestane li društvo, prelazi njegova imovina u detenciju Saveza cionističkih žena u Kraljevini Jugoslaviji.
Ako se u roku od tri godine u istome mjestu osnuje društvo sa istom ili sličnom svrhom, predaje Savez imovinu ovakovom novom društvu.
A ako se do toga vremena ne osnuje nikakovo društvo ove vrsti, prelazi imovina u vlasništvo Saveza cionističkih žena u Kraljevini Jugoslaviji.

U Djakovu, dne 10. veljače 1932

tajnica
Hanni Atthjas

Lenka Reiner

Mirka Šerliger

KRALJEVSKA BANSKA UPRAVA SAVSKE BANOVINE U ZAGREBU.
Pov-II broj-1615-19[illegible]. Zagreb, dne 5. julia 19[illegible]2.

Ova se pravila odobravaju.

Zamjenik bana
Pomoćnik:

BAN SAVSKE BANOVINE * BAN SAVSKE BANOVINE ZAGREB ZAGREB

Pravila Udruženja cionističkih žena u Đakovu, 1932.

Pročitana pravila *Udruženja cionističkih žena*, unificirana za Kraljevinu Jugoslaviju, primljena su jednoglasno.

Rabina Chaskel Wolf Steckl pozdravio je osnutak *Udruženja cionističkih žena* u Đakovu, dajući obećanje da će surađivati i nastojati da njegov rad pomogne razvitku udruženja.

Osnivačice i potpisnice pravila *Udruženja cionističkih žena* u Đakovu, donesenih 10. veljače 1932. bile su Zorica Fuchs, Hami (Channa) Atti(j)as, Leontina Berger i Micika (Marija) Herlinger.

Udruženje cionističkih žena u Đakovu, izvjestilo je 22. veljače Sresko (Kotarsko) načelstvo Đakovo o svojem osnutku, te dostavilo pravila na odobrenje. Načelstvo Sreza đakovačkog Đakovo, proslijedilo je istoga dana pravila *Udruženje cionističkih žena u Đakovu* (sa prilozima), Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine, Zagreb, na odobrenje. Pravila *Udruženja cionističkih žena* u Đakovu, odobrila je 5. srpnja 1932., uz neznatne izmjene, Kraljevska banska uprava Savske banovine.

Djelatnost *Udruženje cionističkih žena* (*Wizo*) podružnica Đakovo, određena je sa 15 §. pravila, koji točno utanačuju postojanje, svrhu i rad udruženja.

Prema pravilima, svrha udruženja, bila je (§. 2.) „a/ medju židovskim ženama buditi i podržavati svjest o židovstvu, b/ da saradjuju uopće na svim područjima židovskog obnovnog rada, a naročito u onim granama, koje se odnose na položaj žene i djeteta u Palestini.“ Prema §. 4. „Članicom može postati svaka Jevrejka, koja se slaže sa pod §. 2. navedenom svrhom društva.“

Kao prihodi društva predviđeni su (§. 3.) redovni prinosi članova, dobrovoljni prinosi i prinosi od društvenih priredbi.

Predviđeno je (§. 10.), da „Društveno vodstvo čine: Predsjednica društva ili dvije potpredsjednice, tajnica, blagajnica, kulturna referentica, povjerenica K. K. L. i odbornice, koje se biraju prema potrebi.“ Sjednica *Udruženja cionističkih žena*, „može da stvara zaključke, ako su prisutne barem dvije trećine članica vodstva.“

Udruženje cionističkih žena, (§. 14.) „nema društvene značke i odjeće.“ Prema §. 14.a. „Štambilj je dugačak sa naznakom: Udruženje Cion. Žena“.

Pravilima je predviđeno, prestane li *Udruženje cionističkih žena u Đakovu* sa radom (§. 15.), a/ svojom skupštinskom odlukom, ili b/ ako od nadležnih vlasti bude raspušteno, „prelazi njegova imovina u detenciju Saveza cionističkih žena u Kraljevini Jugoslaviji“. Ako se u Đakovu, u roku od tri godine „osnuje društvo sa istom ili sličnom svrhom, predaje Savez imovinu ovakovom novom društvu“, a

ako se u tom vremenu „ne osnuje nikakovo društvo ove vrsti, prelazi imovina u vlasništvo Saveza cionističkih žena u Kraljevini Jugoslaviji“.

***

Arhivsko gradivo i podaci koje nam donosi o društvima: *Chevra Kadischa – društvo za svrhu spasa / Društvo Chevra Kadischa*, *Židovsko gospojinsko dobrotvorno družtvo*, *Udruženje cionističkih žena*, doprinosi boljem poznavanju društvenoga života Đakova i Đakovštine, kao i povijesti Židova u Đakovu i Đakovštini potkraj 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća.

FOUNDING AND THE BOOK OF RULES OF JEWISH SOCIETIES IN ĐAKOVO

SUMMARY

Preserved though not very extensive files enable us to reconstruct estabilisment and activities of several Jewish societies in Đakovo. The first and for a long time the only Jewish society in Đakovo –Chevra kadischa (Society for the Purpose of Salvation) was founded probably in 1861. Therr Code/book of rules appeared in 1885. Then before World War I another society was founded in 1912- Židovsko gospojinsko dobrotvorno društvo (Jewish gentlemen´s charitable society. After the war the oldest Jewish society- Chevra kadischa continued their activities in the new state – the Kingdom of Serbs, Croats and Slovens. The new book of rules was validated in 1923. In 1932 another society appeared in Đakovo- Society of Zionist Women. The Kingdom had a new name at that time – Kingdom of Yugoslavia. Citied and consulted materials from the State Archives in Zagreb together with the data that the author presents bring about better understanding of social life in Đakovo and the surrounding area and also help us get an insight into the history of Jewish people at the end of the 19th and the beginning of 20th century.

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2003.) str. 83-114

UDK 324(497.5 Đakovo) "1884"

Saborski izbori u Đakovu i Đakovštini 1884. godine

Branko Ostajmer

Godine 1884. imali su se održati izbori za Hrvatski sabor, prvi po dolasku grofa Dragutina Khuen-Héderváryja na bansku dužnost i prvi po reinkorporaciji Vojne krajine u sastav Banske Hrvatske. Novi je ban u Saboru izjavio da je vjeran kralju, državi, narodu i zakonu, a jasno je davao da znanja da bi mogao vladati i bez Sabora, ako ga većina ne bude podupirala.[1] Da bi ipak zadržao privid ustavnosti, Khuen odmah po stupanju na bansku čast započinje pretvarati Narodnu stranku (tzv. vladinovci, unionisti, mađaroni) u svoj poslušni instrument.[2] Oporbene Neodvisna narodna stranka (tzv. neodvišnjaci, obzoraši) i Stranka prava su krajem 1883. godine povele pregovore o sporazumu, ali do suradnje tada ipak nije došlo.[3]

Izbori su se imali održati prema Zakonu ob izbornom redu za sabor kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od 15. srpnja 1881. godine[4], koji je vrijedio za područje Banske Hrvatske, te prema izmjenama donijetim 1883.

1 Mirjana GROSS, *Izvorno pravaštvo*, Zagreb, 2000., 414.; Ivo PERIĆ, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000.*, Drugi svezak: 1868.-1918., Zagreb, 2000., 265.-267.

2 Mirjana GROSS, u: *Povijest hrvatskog naroda g. 1860.-1914.*, Zagreb, 1968., 121.

3 Vodstvo Stranke prava tada još nije bilo spremno odbaciti bit Starčevićeva učenja, tj. bezuvjetno inzistiranje na samostalnoj hrvatskoj državi. Nakon toga, na samom početku 1884. godine, Neodvisna narodna stranka sama izlazi s novim programom o proširenju hrvatske autonomije u pravcu trijalizma. Taj je program imao okupiti sve opozicijske elemente, a po svojim je načelima prethodnica zajedničkog programa Neodvisne narodne stranke i Stranke prava iz 1894. godine. M. GROSS, *Izvorno pravaštvo*, 427.-430.

4 "Zakon od 15. srpnja 1881. ob izbornom redu za sabor kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije", *Narodne novine* (dalje: *NN*), br. 164 i 165, Zagreb, 20. VII. 1881., 1.-2. i 21. VII. 1881., 1.-2.

godine, po reinkorporaciji Vojne krajine. Pravo glasa je bilo ograničeno na vrlo uzak sloj stanovništva, pa su mogle glasati samo muške osobe starije od 24 godine koje su plaćale najmanje 15 forinti izravnog poreza, zatim svećenici svih priznatih vjeroispovijesti, osobe s višom naobrazbom, umirovljeni časnici, i, što je naročito bilo važno, službujući, raspoloživi i umirovljeni kraljevski, zemaljski, gradski i općinski činovnici.[5]

Zakon iz 1881. godine je dijelio prostor Banske Hrvatske na 77 izbornih kotara, a ova je podjela dijelom počivala i na načelu da gradovi i veća trgovišta imaju svog zastupnika.[6] Ti gradovi i trgovišta su tako birali 24 zastupnika, a seoske općine su birale 53 zastupnika.[7]

Područje Đakovštine je bilo razdijeljeno na tri izborna kotara. Đakovo je tada uživalo status trgovišta i imalo je pravo birati zasebnog zastupnika, a preostali dio upravne đakovačke općine i seoske općine đakovačkog upravnog kotara bile su podijeljene na još 2 izborna kotara. Vanjski đakovački izborni kotar 62. s biralištem u Đakovu je obuhvaćao vanjsku upravnu općinu Đakovo, Semeljce, Levanjsku Varoš i Drenje. Kotar 61. s biralištem u Vuki obuhvaćao je Vuku, Beketince, Punitovce, Široko Polje, Tomašance, Gorjane, Ivanovce, Viškovce, Koritnu i Mrzović iz đakovačkog, Bizovac, Martince, Josipovac, Satnicu i Petrijevce iz valpovačkog, te Hrastin, Laslovo, Koprivnu, Dopsin, Ladislavce, Jovanovac, Kravice i Retfalu iz osječkog upravnog kotara.

Kao upravno središte Đakovo je dobilo na važnosti 1875. godine, kada je na snagu bio stupio Zakon o ustroju političke uprave u kr. Hrvatskoj i Slavoniji.[8] Među najznačajnije novine koje je donio ovaj zakon ubraja se ustrojavanje dvadeset podžupanija, pri čemu je virovitička županija bila podijeljena na tri podžupanije: virovitičku, osječku i đakovačku.[9] Ovaj ustroj je opstojao do 1886. godine i do nove reorganizacije političke uprave. U tom razdoblju podžupanije predstavljaju prvostupanjski upravni organ, a Zemaljska vlada drugostupanjski, tj. bile su neposredno podređene Zemaljskoj vladi.[10]

Godine 1880. upravni kotar Đakovo imao je 30.796 stanovnika, upravna općina Đakovo 4996, a sâmo trgovište Đakovo 3755 stanovnika. Prema istom popisu, u kotaru Đakovo je bilo 26.541 (86.18%) rimokatolika, 4 grkokatolika

---

5 *Isto*, br. 164, 20. VII. 1881., 1.

6 Rudolf HORVAT, *Izborna reforma u Hrvatskoj*, Zagreb, [1918.], 3.

7 *Isto*, 4.

8 Dragutin PAVLIČEVIĆ, "Županije u Hrvatskoj i Slavoniji u prijelaznom razdoblju od 1848. do 1881. godine", *Hrvatske županije kroz stoljeća*, Zagreb, 1996., 89.

9 Isto; usp. Milan SMREKAR, *Priručnik za političku i upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knjiga I, Zagreb, 1899., 31.-32.

10 Ivan BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj*, Zagreb, 1969., 190.

(0.01%), 3615 (11.74%) grčko-istočnih (pravoslavnih), 55 (0.18%) evangelika (augzburške konfesije i reformiranih) i 581 (1.89%) izraelske vjeroispovijesti. Od toga je najviše bilo stanovnika hrvatskoga ili srpskoga materinskog jezika 26.547 (86.20%), zatim 2311 (ili 7.51%) njemačkoga materinskog jezika, 1306 (4.25%) mađarskog materinskog jezika te mali broj onih kojima su materinski bili ostali jezici.[11] Postupkom "križanja" ovih podataka dobivamo približne podatke o narodnosnoj strukturi stanovništva: 22.932 (74.46%) Hrvata, 3.615 (11.74%) Srba, 2.311 (7.50%) Nijemaca, 1306 (4.25%) Mađara, 581 (1.89%) Židova itd.[12]

Dužnost đakovačkog podžupana u vrijeme tih izbora obavljao je Slavko Cuvaj[13], osoba koja je kroz gotovo tri desetljeća hrvatske povijesti imala zapaženu ulogu. Njegovom dolasku u Đakovo su prethodile službe u Brodu i Senju, i već u to vrijeme je bio ozloglašen među slavonskim neodvišnjacima.[14] Njegovo imenovanje u Đakovu je izazvalo strepnju da će se opozicionalci naći na udaru snažnih političkih pritisaka.[15]

Cuvaj je bio svjestan koliko su rezultati nadolazećih izbora značili za učvršćenje vlasti Khuena-Héderváryja, a također i koliko bi uspješan ishod istih mogao otvoriti put njegovom napredovanju u službi. Stoga je odlučio uložiti sve svoje ovlasti, koje mu je pružao položaj upravitelja podžupanije, kako bi đakovačka podžupanija u novi saziv Sabora odaslala predstavnike vladine Narodne stranke. Upravo će takav administrativni sustav, koji Khuen izgrađuje od svog dolaska na mjesto bana, biti jedna od osnova njegove vlasti[16], a činovnici poput Cuvaja su paradigma tog sustava.

Đakovština je slovila kao jedno od najjačih oporbenih središta, i dok su izbori za banovanja Ivana Mažuranića provođeni uglavnom slobodno, već 1881. godine, za banovanja Ladislava Pejačevića, Neodvisna narodna stranka i Stranka

---

11 *Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije*, I., 1905., Zagreb, 1913., 4, 7, 26.-27, 38.-39; Vladimir GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, Zagreb, 2001., 57.-58. Za Austro-Ugarske Monarhije stanovništvo se popisivalo samo na osnovi vjerske pripadnosti i materinskog jezika, ali za trgovište i upravnu općinu Đakovo 1880. godine nemamo čak ni tu strukturu stanovništva.

12 Broj Nijemaca, Mađara i Hrvata iskazan na ovaj način je veći od njihova stvarnog broja, tj. prvenstveno među njih su uvršteni i Židovi koji su u popisu 1880. godine iskazani jedino po vjerskom izjašnjavanju, a materinski jezik im je tada bio (uglavnom) njemački, ali i mađarski, hrvatski ili neki drugi.

13 Slavko Cuvaj (Bjelovar, 1851. – Beč, 1931.), političar. U upravnu službu stupa kao računarski savjetnik u Vojnoj Krajini. Od 1885. do 1905. godine je podžupan u Osijeku i Požegi, 1905-1906. ličko-krbavski veliki župan, 1908-09. vrhovni načelnik u Zagrebu, 1909-10. predstojnik odjela za unutrašnje poslove u Zagrebu te podban za banovanja P. Raucha. Početkom 1912. imenovan je banom, što je u Hrvatskoj dočekano sa žestokim otporom. Mirjana GROSS, "Slavko Cuvaj", *Hrvatski biografski leksikon* (dalje: HBL), 2., Zagreb, 1989., 759.-760. Na navedenom mjestu se ne spominje službovanje u Đakovu.

14 "Đakovački izbori", *Pozor*, br. 227, Zagreb, 2. X. 1884., 2.

15 *Isto*.

16 M. GROSS, u: *Povijest hrvatskog naroda*, 123.

prava su, pod snažnim pritiscima, izgubile dva kotara u Đakovštini, zadržavši tek sâmo trgovište Đakovo.

Poseban značaj izboru u trgovištu davala je i činjenica da je Đakovo bilo sjedište biskupa Josipa Jurja Strossmayera, koji je simbolizirao otpor Nagodbi, i s kojim je često identificirana Neodvisna narodna stranka, premda on tih godina ima već vrlo malo utjecaja na njezinu politiku. Neodvišnjaci su prema programu iz početka 1884. godine umjerena opozicija, ali Khuenu je nepoželjna svaka opozicija, pa tako želi slomiti i utjecaj Strossmayera, te svećenstva, koje u velikoj mjeri slijedi biskupove nazore.

Taj zadatak je preuzeo Slavko Cuvaj[17], a veliku pomoć mu je u tome pružao i Mirko Hrvat[18], prijašnji Strossmayerov politički pobornik, a 1884. godine jedan od najistaknutijih članova Khuenove Narodne stranke i prvi potpredsjednik Sabora u saborskoj periodi 1881.-1884. Strossmayer je tako petnaest godina vodio pritajeni sukob s Khuenom.[19] Za vrijeme Khuenovog banovanja ban i biskup nikad nisu stupili u otvoreni sukob, unatoč izraženim političkim razmimoilaženjima i netrpeljivostima, a i susreli su se samo jednom, prigodom banova boravka u Đakovu, 10.-11. listopada 1893. godine.[20]

Raspisivanje izbora

Banovom naredbom od 31. kolovoza 1884. godine, upućenom na sva gradska poglavarstva, sve podžupanije i sve kotarske oblasti, izbori su raspisani za 16., 17., 18. i 19. rujna, a istom su naredbom određeni i dani izbora za pojedine izborne kotare.[21]

---

17 Rudolf HORVAT, *Slavonija. Povjesne rasprave, crtice i bilješke*, knj. I., Zagreb, 1936., 49.

18 Mirko Hrvat (Zagreb, 1826. – Đakovo, 1893.), političar. Nakon završenog studija prava imenovao ga je J. J. Strossmayer osobnim odvjetnikom te odvjetnikom biskupskog vlastelinstva, a poslije i ravnateljem biskupskih dobara. Od 1861., kada je kao narodnjak jednodušno izabran za zastupnika trgovišta Đakovo, djelovao je u Hrvatskom saboru Od 1868. počeo je mijenjati politička shvaćanja; u rujnu 1873. glasovao je za revidiranu Nagodbu te je od tada otvoreno pristajao uz unioniste. Za banovanja K. Khuen-Héderváryja postao je 4. listopada 1884. predsjednikom Hrvatskog sabora. Vladimir GEIGER, "Mirko Hrvat", HBL, sv. 5., Zagreb, 2002., 724.

19 Josip HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, Prvi dio, Zagreb, 1990., str. 215.

20 Taj susret je protekao u izrazito formalnom tonu. O ovom odnosu i Khuenovom boravku u Đakovu još vidi: Krešimir PAVIĆ, "Biskup Strossmayer i ban Khuen-Héderváry", *Đakovački vezovi. Prigodna revija 1989*, Đakovo, 1989., 27.-28.; "Iz djakovačkog kotara", *Vjesnik županije virovitičke*, br. 20, (Osijek, 1893), 155.; Željko LEKŠIĆ, "Ban Dragutin grof Héderváry u Đakovu", *Slavonski narodni godišnjak 1993*., (Đakovo, 1993.), 81.; Vladimir GEIGER, "Nijemci Đakova i Đakovštine od 1848. do 1914. godine (2. dio)", *Scrinia slavonica 2*, Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, Slavonski Brod, 2002., 318.-319.

21 "Službeno", *NN*, br. 202, Zagreb, 1. IX. 1884., 1.

Broj 9 pos. 4020 — 884

Preuzvišeni gospodine Bane!

Pripulovno sudac sve
učine, bez izpitov vlada
juće okolnosti na bre
zultat ne će propustiti
i u toj Preuzvišenosti
ako te Visokoistu za
kaži, povremeno podnie
ti izvješće o obstojno
stih koje u pogledu
poletičkom u svoj pod
županiji vladaju, sa
m držim da ipak ne
bum još koje pa ma
kar i kratko mjeso
da se tih okolnosti
posve dobro upotrim,
ter da dodjem u polo
žaj da Toj Preuz
višenosti podnesem
šte temeljitije i na

Sv. 6 — 69 — 884

Izvješće podžupana Slavka Cuvaja banu od 31. 8. 1884.

Ova banova odredba je donijeta bez konzultacija s Cuvajem, premda je on namjeravao utjecati na određivanje datuma izbora u 4 izborna kotara na koje je bila razdijeljena đakovačka podžupanija. Naime, đakovački podžupan je banu poslao "Izvještaj o obstojnostih koje u pogledu političkom u podžupaniji đakovačkoj vladaju", u kojem je "smjerno" i ponizno tražio da Zemaljska vlada uskladi datume izbora s njegovim ocjenama stanja u podžupaniji, a čime bi vjerojatnost "dobrog uspieha" bila veća.[22]

Izvještaj puno govori o prilikama u podžupaniji, o sâmom Cuvaju, a dijelom nagoviještava i što će se zbivati za izbora koje će podžupan provesti te ga stoga navodim u cijelosti: "Proputovav sada sve obćine, ter izpitav vladajuće okolnosti na brzu ruku, ne ću propustiti Vašoj Preuzvišenosti, ako to visoka ista zatraži, povremeno podnieti izvješće o obstojnostih, koje u pogledu političkom u ovoj podžupaniji vladaju, samo držim, da ipak trebam još koje pa makar i kratko vrijeme, da se o tih okolnostih posvema dobro uputim, ter da dodjem u položaj, da Vašoj Preuzvišenosti prenesem što temeljitije i na pribavljenom si osviedoćenju osnivajuće podpuno izvješće u tom pravcu. Za sada pako ne mogu no ino, a da Vašu Preuzvišenost prije, nego li visoka kr. zemaljska vlada na temelju §§. 38. zakona od 15. srpnja 1881. ob izbornom redu za sabor kraljevine Hrvatske Slavonije i Dalmacije odredi dane za izbor narodnih zastupnikah u ovdašnja 4 izborna kotara ne upozorim u najvećoj pokornosti na to, da bi za slučaj, ako postoji namjera visoke zemaljske vlade, da se za sve vanjske izborne kotare broj 60, 61 i 62. odredi jedan dan, ova odredba s jedne strane po mojem na dosadašnjem izkustvu osnivajućem se nu svakako nemjerodavnom mnijenju na uspieh izborah veoma štetno uplivala, jer sam si preduzeo, da ću predsjedati svim izbornim odborom glavom, čim bi svim strankam već unapried osigurao podpuni zakonski izbor, koji se onda za stalno od nikoje stranke nebi oboriti mogao; s druge strane primljen sam posvuda pri mojemu prvomu sastanku sa obćinskim odbori i selskimi knezovi velikim povjerenjem, ter stoga držim, da bi uz moj trud, koga ću za dobar uspieh za vrieme razpisanih izborah uložiti, već moje predsjedanje pri izborih zamašnom polugom za izborni uspieh biti moglo. To pako ne će po mnijenju biti, ako se izbori za vanjske kotare na jedan dan odrede, dočim ni dovoljna činovništva za to ne imadem. Toga radi u svoj smjernosti nemjerodavno predlažem, da bi Visoka zemaljska vlada izbore u ovdašnja 4 kotara za četiri dana odrediti blagoizvolila i to za prvi dan za 63. kotar: Djakovo, zatim uzastopce za 62. vanjsko Djakovački kotar, 61. Vuka i 60. kotar Našice. Konačno najpokornije dodajem, da s jedne strane znadem, da će biti velikih

22 Hrvatski državni arhiv, fond Predsjedništvo zemaljske vlade, kut. 243., spis 4029 – 1884.

potežkoćah u ovoj podžupaniji u pogledu izborah, a da me s druge strane do toga najsmjernijega predloga ne vode obziri napram sebi, nego hoću da samoj stvari služim."

Međutim, Cuvaj je ovo izvješće uputio u Zagreb tek 31. kolovoza 1884. godine, dakle istog dana kada su banovom odredbom raspisani izbori, pa se već time nije mogao ispuniti njegov "nemjerodavni predlog".

Stjecajem okolnosti ipak ni određeni dani izbora nisu previše odudarali od njegovog prijedloga. Naime, izbori za 60. izborni kotar Našice su raspisani za 16. rujna, za 61. kotar Vuka i 63. kotar Đakovo trgovište za 17. rujna te za 62. vanjski đakovački kotar, u koji su ulazili vanjska đakovačka upravna općina, Semeljci, Levanjska Varoš i Drenje, za 18. rujna.[23]

U tim je okolnostima Cuvaj mogao "glavom predsjedati" trima izbornim odborima, a bilo je za očekivati da će 17. rujna predsjedati izborom u Đakovu, poglavito jer je izbor u trgovištu od obje stranke ocjenjivan kao značajniji i neizvjesniji. S druge strane, u kotaru Vuka je i prigodom izbora 1881. godine kandidat Narodne stranke pobijedio kandidata Neodvisne narodne stranke[24], te je podžupan imao razloga vjerovati da će se taj rezultat ponoviti i na predstojećem izboru.

Primivši navedenu bansku naredbu, Cuvaj, odnosno kr. podžupanija, je 4. rujna oglasila izbore za naredbom određene dane, a posebnim je dodatkom obznanila i točno mjesto i vrijeme održavanja. Izbor za kotar Vuka se je imao održati u općinskom uredu u Vuki, s otvaranjem u 10 i zatvaranjem birališta u 13 sati. Izbori za kotar Đakovo trgovište i vanjski đakovački kotar su imali biralište u zgradi podžupanije u Đakovu, s time da je prvi imao započeti u 9 i završiti u 12, a drugi započeti u 10 i završiti u 13 sati.[25]

Isticanje kandidata

Ubrzo po raspisivanju izbora, neodvišnjaci i vladinovci su istakli svoje kandidate u tri đakovštinska kotara.

U trgovištu su đakovački neodvišnjaci, imajući "samo narodni interes i ponos" na umu, kandidirali dr. Konstantina Vojnovića[26], prvaka Neodvisne

23 "Službeno", *NN*, br. 202, Zagreb, 1.IX. 1884., 1.

24 R. HORVAT, *Slavonija*, 46.; Stjepan SRŠAN, "Izbori za hrvatski sabor 1848. – 1918. godine", *Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja*, br. 14, Vinkovci, 1997., str. 114.

25 "Službeno", *NN*, br. 206, Zagreb, 5. IX. 1884., 2.

26 Konstantin (Kosto, Kosta) Vojnović (Herceg Novi, 1832. – Dubrovnik, 1903.), političar, sveučilišni profesor i redovni član JAZU. Potomak stare plemićke obitelji, pravo doktorirao 1856. u Padovi.

narodne stranke koji je i u prethodna dva saziva sabora predstavljao Đakovo.[27]

Vojnović je na izborima 1878. godine istaknut ponajprije kao kandidat politički aktivnog đakovačkog svećenstva, a ono je u narednim godinama činilo najagilniju đakovačku oporbu i najsnažniju Vojnovićevu uzdanicu.

Za Vojnovićevog protukandidata vladinovci su u Đakovu istaknuli Huga Sudarevića[28], tadašnjeg đakovačkog načelnika i nekadašnjeg činovnika na biskupijskom vlastelinstvu. Sudarević je ranije bio blizak politici one struje u Narodnoj stranci koja je 1880. godine istupila iz matice i formirala Neodvisnu narodnu stranku, i, po svemu sudeći, režimskoj Narodnoj stranci se je priklonio tek nakon umirovljenja[29] s mjesta provizora u vlastelinstvu. Zbog toga se neodvišnjački Pozor čudio kandidaturi "neznatnog" Sudarevića "koji se dva puta

---

Zastupnik u dalmatinskom saboru 1863.-1875., a po otvorenju sveučilišta 1874. godine imenovan je redovitim profesorom građanskog prava i seli u Zagreb. Zastupnik u Hrvatskom saboru u periodama 1878.-1881. i 1881.-1884. Jedan od najistaknutijih prvaka i ideologa Neodvisne narodne stranke. O Vojnoviću vidi: Ferdo ŠIŠIĆ, "Dr. Konstantin knez Vojnović Užički", *Ljetopis JAZU za godinu 1909*., sv. 24., Zagreb, 1910., 75.-101.; I PERIĆ, *Hrvatski državni sabor* , II, 129.

27 Vojnović se u Đakovu prvi put kandidirao i pobijedio 1878. godine. Protukandidat mu je tada bio Mirko Hrvat, iako su obojica bili članovi tada još jedinstvene Narodne stranke. Na izborima 1881. godine pobijedio je vladinog kandidata Franju Jakševca. R. HORVAT, *Slavonija*, 42., 45-46.

28 Hugo Sudarević (Đakovo, 1831. – Đakovo, 1888.), političar. Na biskupskom vlastelinstvu službovao od 1849. do 1853. kao pisar, od 1853. do 1857. kao šumar (špan) u Semeljcima, a od 1857. do 1883. je obavljao dužnost provizora vlastelinstva. Nakon toga postaje đakovački načelnik, i tu je dužnost obavljao do smrti. Kao kandidat Narodne stranke je 1884. godine u trgovištu Đakovu izabran za zastupnika u Hrvatski sabor, a 16. listopada iste godine je u Saboru izabran za zastupnika Hrvatske u Donjoj kući Ugarskog sabora. U Sabor je, također kao kandidat Narodne stranke, izabran i 1887. godine, taj put kao zastupnik đakovačkog kotara. Bio je i istaknuta osoba đakovačkog kulturnog i društvenog života, pa je tako 1876. godine bio potpredsjednik i tajnik Pjevačkog društva "Sklad" , a od 1877. do 1879. godine i njegov predsjednik. Bio je i predsjednik Dobrovoljnog vatrogasnog društva Đakovo po njegovu osnutku 1872. godine, te dužnosnik đakovačke podružnice Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva i podupirući član istog. "Todesfälle", *Die Drau*, br. 4, Osijek, 12. I. 1888., 2.; M. HORVAT, *Spomenica "Sklad" – "Preradović"*; Mirko MARKOVIĆ, "Đakovo i Đakovština. Prilog poznavanju naselja i naseljavanja", *Zbornik Đakovštine*, knj. 1, Vinkovci, Zagreb, 1976., 205.; Agneza SZABO, "Đakovo i središnje institucije Hrvatske u Zagrebu u 19. stoljeću", *Diacovensia*, god. 3, Đakovo, 1995., br. 1, 83.; Matija PAVIĆ - Milko CEPELIĆ, *Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-djakovački i sriemski. God. 1850.-1900.*, Zagreb, 1900.-1904., 917.-918.; R. HORVAT*, Slavonija*, 49.-52., 55.; /Mato HORVAT/, *Nekoliko podataka o prošlosti nekih djakovačkih kulturno-prosvjetnih društava*, s. l., s. a., (rukopis), 23.-25.; Stjepan FINK, *Spomenspis 50-godišnjice opstanka i posvete novog spremišta dobr. vatrogasnog društva u Đakovu 1872.-1922.*, Đakovo, 1922., 6.

29 Početkom osamdesetih godina došlo je do velikih promjena u činovništvu vlastelinstva budući da je Strossmayer inzistirao na školovanim osobama, pa je 1883. i Sudarević umirovljen. Još u prosincu te godine Sudarević je molio Strossmayera da ga zadrži na mjestu nadzornika ekonomije, navodeći niz poslova koje bi mogao obavljati, i opravdavajući se da u vrijeme kad je on počeo služiti u Hrvatskoj nije bilo gospodarske škole, ali da je on čitao djela naprednih ekonoma i osposobio se kroz dugu praksu. Unatoč tome, biskup svoju odluku nije promijenio. H. Sudarević – J. J. Strossmayeru, Đakovo, 30. XII. 1883., Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje: AHAZU), XI-A/ Sud. Hu. 10.

i sam za Vojnovića borio i njegovoj pobjedi veselio".[30] Khuenov tisak je, dakako, isticao "popularnost te čestiti karakter Sudarevića koji ga čini jednim od najomiljenijih sugrađana", izražavajući uvjerenost da te navodne odlike jamče pobjedu njihovom kandidatu.[31]

Konstantin Vojnović

Hugo Sudarević

Za kandidata Neodvisne narodne stranke u kotaru Vuka istaknut je "poznati rodoljub i nesebični dobrotvor" Božo Topalović[32], gorjanski župnik koji je u periodi 1878.-1881. već bio zastupnik ovog kotara u Saboru, ali na izborima 1881. godine nije uspio ponovno pobijediti. Kao kandidat Narodne stranke u ovom kotaru se ispočetka spominjao čepinski vlastelin Bela Adamović.[33]

---

30 "Izborno gibanje", *Pozor*, br. 212, Zagreb, 15. IX. 1884., 2.

31 "Zur Wahlbewegung", *Die Drau*, br. 72, Osijek, 7. IX. 1884., 1.

32 Božo Topalović (Zdenci, 1835. – Gorjani, 1895.), svećenik. Svećenik od 1859., župnik u Gorjanima od 1871. godine. Izabran na listi Narodne stranke 1878. godine u Hrvatski sabor u kotaru Vuka, bio među osnivačima Neodvisne narodne stranke 1880. godine. Kasnije se još nekoliko puta neuspješno kandidirao. Istaknuo se i velikim novčanim prilozima za osnutak Dječjeg sjemeništa. Josip Juraj STROSSMAYER, "Okružnica", Glasnik Biskupija Bosanske i Sriemske, br. 12, Đakovo, 30. VI. 1895., 105.; M. PAVIĆ – M. CEPELIĆ, Josip Juraj Strossmayer, 71., 95.-96.; R. HORVAT, Slavonija, 46., 49.-50., 55.; Jasna TURKALJ, Nosioci pravaške misli 80-ih godina 19. stoljeća, Zagreb, 2002. (neobjavljeni rukopis disertacije), 171., 198.

33 Bela Adamović Čepinski (Čepin, 1856. – Osijek, 1934.), agronom i skladatelj. Studij agronomije završio u Beču gdje je studirao i glazbu. Bavio se i gospodarstvom na obiteljskom imanju Čepin koje je već 1883. rasparcelirano te polovica prodana da bi se podmirili dugovi, a ostalo zemljište je zadržao Bela. Neko je vrijeme bio upravitelj pošte u Đakovu, a od 1897. do 1908. bio je zastupnik u Hrvatskom saboru. Antun PETRUŠIĆ - Ante SEKULIĆ, "Bela Adamović Čepinski", HBL, 1., Zagreb, 1983., 19.

Oporbenjaci su odmah komentirali da su sve nade da će Topalović pobijediti jer se u okolici "slabo znade za patriotična djela njegovog takmaca", ali su naknadno priznali da se po najavi njegove kandidature nisu mogli oteti bojazni da bi opet mogli ostati u manjini.[34]

Međutim, u režimskom su tisku uskoro sa žalošću priopćili da je Adamović odustao od kandidature, a kao jedini razlog je navedena njegova zauzetost gospodarskim poslovima na vlastelinstvu u Čepinu. Isključen je pritom bilo koji politički razlog koji bi upućivao na neprihvaćanje mandata, i umjesto njega je najavljena kandidatura Stjepana Barlovića[35], dotadašnjeg zastupnika đakovačkog kotara. Njegove su izglede, naravno, ocjenjivali najboljima, a neodvišnjaci su pisali da se kod Barlovića ne može naći ništa što bi se inače kao preporuka Adamoviću moglo istaknuti. Označili su ga kao nepoznatog i neznatnog čovjeka koji kroz tri godine u Saboru "nije ni usta otvorio", ali je glasovao za svako povišenje poreza. Uspjeh protiv Barlovića činio im se izglednijim nego protiv Adamovića, i upravo su neispunjenje tri godine ranije danih obećenja navodili kao razlog zakašnjelog Barlovićevog kandidiranja.[36]

U vanjskom đakovačkom izbornom kotaru je Narodna stranka vrlo brzo za svog kandidata istaknula posjednika Lavoslava Jaića[37], dok se je kao kandidat Neodvisne narodne stranke u početku spominjao Franjo Rački. Ta se je informacija, naime, početkom rujna pojavila u režimskom tisku, u kojem je

---

34 *Isto*, 2.; "Iz Djakovštine", *Sriemski Hrvat*, br. 74., Vukovar, 13. IX. 1884., 2.; "Izbori", *Pozor*, br. 219., Zagreb, 23. IX. 1884., 2.; "Izborno kretanje", *Narodne novine*, br. 208., Zagreb, 9. IX. 1884., 3.

35 Stjepan Barlović (Đakovo, 1852. – Graz, 1928.), veleposjednik, političar. Bio je narodni zastupnik Narodne stranke u razdoblju od 1884. do 1901. godine. Tijekom više desetljeća bio je istaknuta osoba đakovačkog društveno-političkog života, između ostalog i dugogodišnji zapovjednik i predsjednik Dobrovoljnog vatrogasnog društva te načelnik trgovišta za vrijeme Prvog svjetskog rata. S. FINK, *Spomenspis*; /M. HORVAT/, *Nekoliko podataka*, 29.-30.; R. HORVAT: *Slavonija*; M. MARKOVIĆ, "Đakovo i Đakovština", 199.

36 "Zur Wahlbewegung", *Die Drau*, br. 73., Osijek, 11. IX. 1884., 2.; "Izbori", *Pozor*, br. 219., Zagreb, 23. IX. 1884., 2.

37 Lavoslav (Leopold) Jaić (Đakovo, 1839. – Đakovo, 1886.), posjednik. Vrlo značajna osoba gospodarskog i kulturno-prosvjetnog života Đakova. Bio je predsjednik Pjevačkog društva "Sklad", zapovjednik Dobrovoljnog vatrogasnog društva, društva, suvlasnik paromlina "Sloga" i obavljao više službi na biskupijskom vlastelinstvu u Đakovu. Na izborima 1884. godine izabran u Hrvatski sabor na listi Narodne stranke, a 16. listopada iste godine izabran je i za zastupnika u Donju kuću Ugarskog sabora. Umro je 21. VIII. 1886. godine pa je za vanjski đakovački izborni kotar 6. XI. obavljen naknadni izbor na kojem je bez protukandidata izabran Dragutin Böllein, član Narodne stranke. M. HORVAT, *Spomenica "Sklad" – "Preradović"*; ISTI, *Nekoliko podataka*, 24.-25.; M. PAVIĆ - M. CEPELIĆ, *Josip Juraj Strossmayer*, 913., 917.; M. MARKOVIĆ, "Đakovo i Đakovština", 237.; Ž. LEKŠIĆ, "Iz povijesti đakovačkih mlinova", Zbornik Muzeja Đakovštine, sv. 4, Đakovo, 2001., 27.-28.; S. FINK, *Spomenspis*, 6.-7.; *Izvješće kr. podžupana županije virovitičke ob uredovnom djelovanju kr. županijske oblasti virovitičke i područnih joj kr. kotarskih oblastih, za vrieme od 1. rujna 1886. do 31. prosinca 1886.*, Osijek, 1887., 123.

ustvrđeno da oporba vrlo ozbiljno shvaća stvari budući da je "narodskom čovjeku" Jaiću suprotstavila biračkom tijelu "posvema nepoznatog" zagrebačkog kanonika. Ne dovodeći u sumnju velike zasluge koje je "učeni gospodin doktor" stekao na znanstvenom polju, navedeno je čak da Rački kao zastupnik nije ravan Jaiću jer su malobrojni dorasli poznava- nju dobra i zla naroda u onoj mjeri koliko je to Jaić, koji je cijeli svoj život u neprekidnom doticaju sa svim slojevima stanovništva, ispoljavajući pritom stalno toplo zanimanje za javne poslove.[38]

Najave kandidature F. Račkog su bile netočne, i neodvišnjaci su kao kandidata istaknuli Marijana Derenčina[39], istaknutog pravnika koji je istom 1883. godine pristupio Neodvisnoj narodnoj stranci. Vjerojatni razlog "kašnjenja" Derenčinove kandidature je njegovo dvoumljenje oko kotara u kojem će se kandidirati. Naime, Derenčin je u zadnji tren odustao od kandidature u III. zagrebačkom kotaru i odlučio se za đakovački.[40] Dopisnik Narodnih novina je

Marijan Derenčin

38 "Zur Wahlbewegung", *Die Drau*, br. 72, Osijek, 7. IX. 1884., 1.-2.

39 Marijan Derenčin (Rijeka, 1836. – Zagreb, 1908.), književnik, pravnik i političar. Diplomirao i doktorirao pravo u Beču, godine 1865. izabran za zastupnika u Hrvatskom saboru. Od 1876. do 1883. godine predstojnik vladinog odjela za pravosuđe. Godine 1883. istupa iz Narodne stranke i pristupa Neodvisnoj narodnoj stranci. Boris SENKER, "Marijan Derenčin", HBL, sv. 3., Zagreb, 1993., 305.-307. Kao član Neodvisne narodne stranke se je 1884. godine kandidirao u vanjskom đakovačkom izbornom kotaru i bio poražen. R. HORVAT, *Slavonija*, 49.-50.

40 O svojoj je odluci izbornike koji su ga namjeravali kandidirati obavijestio tek sredinom rujna, pred odlazak u Đakovo, izrazivši zahvalnost na ukazanom povjerenju. "Izbori", *Pozor*, br. 215, Zagreb, 15. IX. 1884., 2.; Jasna TURKALJ, *Nosioci pravaške misli*, 334., 337.

kao razlog isticanja Derenčina naveo "nesigurnost" uspjeha F. Račkog, izražavajući uvjerenje da će ipak i Derenčin "sjajno propasti". Dodao je da se u Đakovu dobro zna da je oporbeni kandidat "kao žuskok' iznevjerio stiegu žnarodne stranke', ter bez povoda uskočio u tudji neprijateljski logor". Zanimljivo je da su vladinovci isticali "zavičajnost" svojih kandidata, pa je i tako i u slučaju Jaića i Derenčina izaraženo uvjerenje da će "sviestni birači voljeti domaćeg sina, nego stranoga jim kandidata"[41], a Pozor je, reagirajući na to "okorišćivanje lokalnimi razmiricami", pisao "kako se u nas još sveudilj krivo shvaća zadaća člana sabora, koji je zastupnik cieloga naroda a ne samo svoga kotara".[42] Oporba je svoje kandidate istaknula kao prokušane, značajne, sposobne i voljne muževe, naglasivši da dalje sve ovisi o svjesnim izbornicima koji zakonom zajamčenim slobodnim izborom imaju ukloniti nesposobnjake, sebičnjake, "koji se i u najboljem narodu kote, kad se nadaju tudjemu okrilju".[43]

Predizborne borbe

Odmah po raspisu izbora, Zemaljska vlada i narodnjaci su stupili u predizbornu akciju. Upravni aparat, sudstvo i redarstvene snage su revno radili na izboru vladinih kandidata za saborske zastupnike. Za svoje kandidate narodnjački su prvaci govorili da su legalisti, pristaše reda, realisti te radini, stabilni, ozbiljni i odgovorni ljudi. Za kandidate sebi protivničkih, oporbenih stranaka isticali su da su to manje ili više veleizdajnički raspoložene osobe, koje govore o zakonitosti, a rade nezakonito, koje izazivaju nezadovoljstvo u narodu kako bi tim nezadovoljstvom bili podržani od naroda, i koje se služe demagogijom.[44]

I u Đakovštini se je odmah po isticanju kandidata razvila burna izborna agitacija i došlo je do zaoštravanja političkih odnosa. Agitacija se je posebice razvila na novinskim stranicama, pri čemu nije korišten samo salonski rječnik. Obje su se strane međusobno optuživale za manje-više sličnih djela: smutnje, ucjene, demagoška obećanja, drskosti i druga nasilja. Đakovački narodnjaci su se prvenstveno koristili prostorom u Narodnim novinama[45] te osječkom listu Die Drau, a neodvišnjacima je na raspolaganju bio organ Neodvisne narodne stranke

41 *Isto*; "Izborno kretanje", *NN*, br. 211, Osijek, 12. IX. 1884., 2.
42 "Izborno gibanje", *Pozor*, br. 207, Zagreb, 9. IX. 1884., 2.
43 "Iz Djakovštine", *Sriemski Hrvat*, br. 74, Vukovar, 13. IX. 1884., 2.
44 I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor*, II, 255.
45 Narodna stranka nije formalno imala svog stranačkog lista, ali je od raskola 1880. godine imala na raspolaganju vladine *Narodne novine*. Josip HORVAT, *Povijest novinstva Hrvatske 1771-1939.*, Zagreb, 1962., 269.

Pozor te vukovarski Sriemski Hrvat. Pri tome su oporbeni listovi redovito padali pod udar cenzure i bili zapljenjivani.

Najburnija i najoštrija borba je bila i sâmom trgovištu i razmjerno tome je bila popraćena i u novinskim napisima.

Neodvišnjaci su po samom Cuvajevom postavljanju sudili "da će borba biti ljuta i krvava", "na život i smrt"[46], a narodnjaci su također najavljivali žestok boj u Đakovu jer se je tu, kako su govorili, nalazio "stalni glavni stožer oporbe" čiju okosnicu čini svećenstvo sa svojim nećacima i rođacima te nekim "lajavcima" koji "političko okretanje kaputa vrše sa svojevrsnom virtuoznošću".[47] Svećenstvo je doista bez iznimke podupiralo Vojnovićev izbor, ali i izbor druge dvojice oporbenih kandidata, i mnogi su svećenici, te osobe iz vlastelinstva imale zapaženu ulogu u agitaciji. Time su borbe u Đakovu u velikoj mjeri zadobile karakter sukoba između svećenstva i podžupanijskog te općinskog činovništva.

Među svećenstvom posebno isticao Milko Cepelić[48], tada biskupski tajnik i bilježnik konzistorija, a po svojem kasnijem svjedočenju "generalni staabschefs za cielu djakovačku biskupiju" nakon 1878. godine.[49] Đakovački dopisnik Narodnih novina je Cepelića imenovao "meštrom izborne agitacije", a njegovo je zalaganje ironično pripisivao težnji za "crvenim pojasom". Pritom ga je optuživao da, kao i tri godine ranije, pokušava izbornike privući obećavajući im "bezplatnu žirovinu i štošta drugo".[50] Sâm Cepelić je vrlo vjerojatno bio autor nepotpisanih predizbornih članaka u Sriemskom Hrvatu.[51]

Uz Cepelića se često spominje i ime Aleksandera Mandta[52], tadašnjeg ravnatelja biskupijskog vlastelinstva. Mandt je pred izbore bio najčešći objekt

---

46 "Djakovački izbori", *Pozor,* br. 227, Zagreb, 2. X. 1884., 2.

47 "Zur Wahlbewegung", *Die Drau*, br. 72, Osijek, 7. IX. 1884., 1.

48 Milko (Mihovil) Cepelić (Vuka, 1853. – Đakovo, 1920.), etnograf i povjesničar. Zaređen 1877. godine, od 1888. papinski komornik, od 1901. apostolski protonotar a 1910. godine je imenovan kanonikom. Bio je i povjerenik te desna ruka Strossmayerova. Pisao znanstvene radove o narodnim rukotvorinama i biljkama te više historiografski radova od kojih je najznačajnija (u koautorstvu s Matijom Pavićem) monumentalna biografija *Josip Juraj Strossmayer*. O Cepeliću vidi: Marin SRAKIĆ, "Stolni kaptol bosanski ili đakovački i srijemski u Đakovu", *Diacovensia*, god. 3, Đakovo, 1995., br. 1, 282.; Marko BABIĆ, "Milko Cepelić", HBL, sv. 2., Zagreb, 1989., 631.; ISTI, "Život i rad Milka Cepelića s bibliografijom radova", *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, god 31, br. 3-4, Zagreb, 1982, 33.-37., i tamo navedena literatura.

49 Krešimir PAVIĆ, "Autobiografija Milka Cepelića", *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 30/1981, br. 3, 23.

50 "Izborno kretanje", *NN*, br. 211, Zagreb, 12. IX. 1884., 2.

51 Po duhu i rječniku tekstova se može zaključiti da potječu od istog autora, a Cepelić je u svojoj autobiografiji spomenuo i pisanje u *Sriemskom Hrvatu*. Ti tekstovi još nisu bili predmet istraživanja. Usp. Krešimir PAVIĆ, "Autobiografija Milka Cepelića", 23.

52 Aleksander Mandt (Vukovar, 1844. – Osijek, 1892.). Zaređen od biskupa Strossmayera u Đakovu 28. IX. 1866. godine. Profesor vjeronauka na osječkoj gimnaziji, a od 1882. do 1886. godine ravnatelj vlastelinstva. M. PAVIĆ - M. CEPELIĆ, *Josip Juraj Strossmayer*, 63., 874.-875, 914.-916.

vladinog novinstva koje je putem njegove osobe vršilo napade na vlastelinstvo, a indirektno i na samog biskupa. Među skandalima koji su mu se pripisivali bilo je i skidanje i plijenjenje marama te pregača ženama koje su ranije tog ljeta u biskupijskim šumama brale jagode.[53] I pravaška Sloboda je nakon izbora pisala da Mandt obavlja dužnost ravnatelja "na sramotu biskupiji, na ruglo biskupu" te da je "čovjek bez znanja, bez vještine, neumoljiv, silnik, spletkar".[54] U pitanju su bile i ranije često ponavljane optužbe za neracionalno gospodarenje biskupijskim dobrom kojima se je željelo diskreditirati biskupa Strossmayera, ali su one glede Mandta u velikoj mjeri bile osnovane. Naime, prema ocjeni Strossmayerovih biografâ, Mandt doista nije bio dovoljno stručan niti je imao pravi pregled stanja vlastelinstva pa je 1886. godine morao odstupiti.[55] Franjo Rački je još 1882. godine, između ostalog, upozoravao Strossmayera da se o Mandtu u Zagrebu "misli i govori najlošije"[56], ali ga je biskup naredne četiri godine ipak zadržao na mjestu ravnatelja. Za to vrijeme je Mandt provodio opsežne reforme u vlastelinstvu koje su, po svemu sudeći, naišle na val nezadovoljstva u Đakovštini.[57] To su nezadovoljstvo vladinovci iskoristili i usmjerili ga protiv Strossmayera i Vojnovića.

Narodnjaci su Mandta konkretno optuživali i da "đakovačko građanstvo stranom sam, stranom kroz svoje agente zavadja, obećavajuć djakovačkim biračem, da će jim, budu li glasovali za Vojnovića, ustupiti neki pašnjak 'Ribnjak'", te da je dao razglasiti "da su ugovori glede iznajmljenja vlastelinskih krčamah gotovi, samo da čekaju na podpis, i da će jih dati samo onomu, koji bude glasovao za opozicionalnoga kandidata Vojnovića".[58] To su bile samo neke od optužbi koje su bile upućene prema kaptolu i vlastelinstvu, a Die Drau je tvrdila da bi za "sve makinacije i smutnje s kojima gospoda iz oporbe nastupaju u nevjerojatnoj drskosti" i Leporelov[59] registar bio premalen.[60]

---

53 "Zur Wahlbewegung", *Die Drau*, br. 74, Osijek, 14. IX. 1884., 2.; "Izbori po Hrvatskoj", *Sloboda*, br. 219, Zagreb, 26. IX. 1884., 3.

54 "Izbori po Hrvatskoj", *Sloboda*, br. 219, Zagreb, 26. IX. 1884., 3.

55 M. PAVIĆ – M. CEPELIĆ, *Josip Juraj Strossmayer*, 875.

56 F. Rački – J. J. Strossmayeru, Zagreb 18. II. 1882. i Zagreb 4. III. 1882., *Korespondencija Rački – Strossmayer, knjiga treća*, priredio Ferdo Šišić, Zagreb, 1930., 9-13. (dalje: *KRS*, III)

57 Zabrinut, Rački je šest mjeseci prije izbora obavijestio Strossmayera da "Folnegović (Fran Folnegović, zastupnik Stranke prava – op. B. O.) širi glas (ne hotice, nego iz brbljavosti), da će Vojnović teško uspjeti u Đakovu, jer da je sva Đakovština razjarena proti vlastelinstvu radi direktora i radi drakoničkoga – kako veli – utjerivanja duga i šumskih odšteta". F. Rački – J. J. Strossmayeru, Zagreb 16. III. 1884., *KRS*, III, 113.

58 "Izborno kretanje", *NN*, br. 211, Zagreb, 12. IX. 1884., 2.

59 Po Leporellu, pratiocu Don Juana iz Mozartove opere Don Juan, koji je slagao album o Don Juanovim ljubavnicama.

60 "Zur Wahlbewegung", *Die Drau*, br. 72, Osijek, 7. IX. 1884., 1.

Vojnovićevo biračko tijelo, naravno, nije bilo sačinjeno samo iz redova kaptola i vlastelinstva, pa tako posebice treba izdvojiti đakovačkog odvjetnika dr. Đuru Kovačevića.[61] Kovačević je bio jedan od najžešćih đakovačkih oporbenjaka za Khuenova banovanja i jedna od najagilnijih osoba đakovačkog političkog i kulturno-prosvjetnog života. Vojnovićev uspjeh na izboru 1881. se ima zahvaliti ponajviše njegovom zalaganju, a nakon toga mu je povjerena i dužnost odvjetnika biskupijskog vlastelinstva.

Dopisnik Narodnih novina iz Đakova je, između ostalog, pisao: "Naš kr. javni bilježnik Gjukica zatvorio je svoju pisarnu na nekoliko danah u oči izbora narodnog zastupnika, ter natukao na svoju mudru pjesničku glavicu žneodvisnu kapicu' lika i oblika 'Faustove kapice', da može saznati tajne ne samo onih, koji će glasovati na neodvišnjaka Voju, nego i za kandidata narodne stranke H. Sudarevića".[62] Nema sumnje da je svaka od suprotstavljenih strana u danima pred izbore "prebrojavala" svoje i protivničke glasove, ali na Kovačevićev račun su narodnjaci upućivali iste uopćene optužbe o podmićivanju, demagogiji te ovisnosti o "vlastelinu", od kojega je, navodno, dobivao i "mastne dnevnice za trud i muku".[63]

Najveći dio ovih pritužbi Sudarevićeve strane možemo ocijeniti upitnima i reći da im je svrha bila otkloniti pažnju s predizbornih aktivnosti onih koji su doista imali u rukama poluge moći, i koji su mogli značajno utjecati na regularnost izbornog čina. Tako je, na primjer, vrlo znakovita i neuvjerljiva tvrdnja o mračnim manipulacijama koje su neki (misli se, dakako, na Vojnovićeve pristaše) višestruko izvršili s đakovačkim biračkim popisom, a isto je tako znakovit i zanimljiv nastavak u kojemu se kaže da je Cuvaj ušao u trag tim manipulacijama te da će "za vremena provesti određene korekture".[64]

Cuvaj je uložio doista velik trud da za Sudarevića pridobije đakovačke izbornike, i pri tom se je, pored ucjena i podmićivanja, poslužio i oružništvom te županijskim, podžupanijskim i općinskim činovništvom. Navodno je čak bio izjavio da "on mora izbor u Đakovu i u kotaru njegovu provesti u korist vladajuće

---

61 Đuro (Đuka) Kovačević (Osijek, 1841. – Đakovo, 1910.), odvjetnik, političar i pjesnik. Ubraja se među najvjernije Strossmayerove štovatelje i najistaknutije osobe Đakova s kraja 19. i početka 20 stoljeća. Od 1883. do kraja 1888. službuje i kao odvjetnik biskupijskog vlastelinstva, a aktivan i u političkom životu, pri čemu treba istaknuti i kandidaturu na listi "združene opozicije" na "krvavim bošnjačkim izborima" 1897. godine. Bio je dugodišni član đakovačkog Pjevačkog društva "Sklad" i njegov predsjednik od 1882. do raspuštanja društva 1886. godine. 1896. godine je osnovano Hrvatsko pjevačko društvo "Preradović" kao nastavljač "Sklada", a Kovačević mu je bio predsjednik od 1896. do 1902. godine.

62 "Izborno kretanje", *NN*, br. 211, Zagreb, 12. IX. 1884., 2.

63 *Isto*.

64 "Zur Wahlbewegung", *Die Drau,* br. 74, Osijek, 14. IX. 1884., 2.

stranke, ma to njega stajalo glave".[65] Pozor je o Cuvaju pisao: "Od 4. rujna pa sve do dana izbora slao je podžupanijske poslužnike i općinske pandure od kuće do kuće, da raznose pisane pozivnice, s kojimi jih je k sebi na izborni dogovor pozivao. Išli su izbornici jedan po jedan i riedko je, da su se dvojica trojica pred njim zajedno snašla. Mudra lija nije htjela da ima svjedoka svojim riečima. Tuj je na sva usta trubio svietu, kako je štetno po nje, ako sliede žpopovsku' stranku, ako se dadu od biskupa i njegovih komandirati; dokazivao im, kako bi bolje bilo, da se popovi mjesto politici oltaru posvećuju". Očito je kako Cuvaj nije pozornost posvećivao naglašavanju Sudarevićevih sposobnosti, već je uglavnom težio Vojnovića predstaviti kao izrazito "popovskog" zastupnika, a potom okrenuti izbornike protiv svećenstva i samog Strossmayera. Da je ta agitacija mogla dati ploda, svjedoči i sam autor članka u Pozoru, koji priznaje da Vojnovića u Đakovu "žalibože većim dielom svećenićkim zastupnikom smatraju, pa to ne tek neuki seljaci, nego i trgovci, te gospoda od podžupanije i suda".

Još veći učinak je Cuvaj mogao ostvariti prijetnjama i obećanjima, a nije bilo sumnje da podžupan ima u rukama ovlasti da dotične prijetnje i obećanja i izvrši. Tako je izbornike strašio "da će im sinove prigodom reklamacije dati unovačiti; da im neće ženitbene dozvole u ministarstva izhoditi; da će im koncesiju za obrt oduzeti; da pri svih općinskih sgrada i svih težačkih poslovi neće zasluge dobiti" i slično, a drugima je obećavao "da će zajam pri visokoj vladi uz nizke kamate izposlovati; da će jim sinovom i kćerim štipendije izhoditi; da će im općinsku službu pribaviti; da će im podžupanijska i općinska vlast svagda na ruku ići; da, ako je sada koji potreban, da će mu rado sa 10, 20, pače sa 100 forinti u pomoć priteći; pače da će pojedincu i samu parnicu, koju dotičnik s kime ima, pospješiti i riešiti".[66] Vojnovićevim je pristašama agitacija zadnjih nekoliko dana pred sam izbor bila onemogućavana i od strane oružništva, koje je Cuvaj u tu svrhu smjestio u grad. Oružništvo je ograničavalo kretanje oporbenjacima, pratilo ih te privodilo pred sud i podžupaniju, a istaknutiji među njima su bili pod posebnom prismotrom.[67]

Ove pritiske i akcije oružništva nije zatajila ni provladina Die Drau, ali je sve to, dakako, opravdavala protuvladinom djelatnošću privedenih. Tako je, na primjer, sa zadovoljstvom konstatirala da je klerik Martin Kirchmayer priveden na policiju i da mu je tamo udijeljena "dostojna lekcija glede njegova ponašanja", a to se "ponašanje" sastojalo u kolportiranju "dražesnih letaka protiv vlade", što

65 R. HORVAT, *Slavonija*, 50.

66 "Djakovački izbori", *Pozor*, br. 227, Zagreb, 2. X. 1884., 2.; o Cuvajevoj agitaciji još vidi: "Poslije boja", *Pozor*, br. 212, Zagreb, 15. IX. 1884., 2.

67 *Isto*; "Sa izbora u Djakovu koncem rujna", *Sriemski Hrvat*, br. 79, Vukovar, 1. X. 1884., 2.

je činio u dokolici koju su mu ostavljale njegove "bogobojazne studije". Na istom mjestu je najavljeno da to isto navodno čeka i "glavnog pjetlića te junačne bagre", upravitelja Mandta. I sam je "energični" Cuvaj tako "jednom od prebožne gospode" bio zaprijetio kolcem, a Die Drau je izrazila nadu da nije i stao samo na prijetnji.[68] U Đakovu je tih dana, pored oružništva, boravio i državni odvjetnik iz Osijeka, kojeg je Cuvaj doveo da mu "bude pri ruci".

Uz podžupana je "najpogibeljniji i ujedno najbezobzirniji korteš protiva Vojnoviću" bio đakovački načelnik, sâm Sudarević. On je posebno uspješno mogao utjecati na volju birača, i to ne samo svojim položajem već i brojnim obiteljskim vezama.

Dopisnik Pozora iz Đakova je nakon izbora pisao: "I zaista nije bilo kuće (izborničke) u Djakovu, koje Sudarević nebi pohodio, te hulio Vojnovića i njegove prijatelje, uprav molio izbornike, da mu pri izboru svoj glas dadu. Neuke je na podpis silio i izmamiv podpis, zatvorom im se zaprietio, ako za njega neglasuju. Mnoge i mnoge je pako novcem prikupio i to ne svojim, kako nam jednom sgodom sam reče. Koga nebi našao jednom kod kuće, toga bi pohodio drugom, pohodio ga danju, pohodio noću, u krčmi, u brdu, u polju, samo da ga za sebe kapariše. I tako je taj čovjek radio dneve i noći i može se reći upravo cigančio za mandat".[69] Sudarevićevu je u "cigančenju" pomoć pružao i njegov sin Josip (Pepša) Sudarević[70], nekad vatreni pravaš na Sveučilištu, kojemu je, prema pisanju Pozora, izbor njegova oca u sabor trebao olakšati polaganje državnih ispita i osigurati mu definitivnu službu.[71] I pravaška se je Sloboda nakon izbora osvrnula na tobožnjeg "stekliša", navodeći kako se je ovaj iz oportunizma odrekao pravaštva, a zatim se uz pomoć M. Hrvata dokopao vježbeničkog mjesta kod đakovačke podžupanije.[72]

I svi drugi općinski činovnici su, izuzev Kovačevića, podupirali Sudarevića, pa je tako sudbeni kotarski pristav Tatomirović "tesao 'otca i mater šokačkim

---

68 "Zur Wahlbewegung", *Die Drau*, br. 74, Osijek, 14. IX. 1884., 2.

69 "Djakovački izbori", *Pozor*, br. 227, Zagreb, 2. X. 1884., 2.

70 Josip Sudarević (Đakovo, 1859. – Đakovo, 1895.), činovnik. Godine 1884. bio je perovodni vježbenik u Đakovu, 1886. godine je imenovan kotarskim pristavom za đakovački kotar, a kasnije je bio i županijski perovođa. Za vrijeme studija prava u Zagrebu novčano ga je podupirao i biskup Strossmayer, pod uvjetom da ne bude "starčevićijanac" i "da se ne zanemari i da dane zaman ne trati po kavanah". Strossmayer je zamolio Račkog "da pazi na tog mladog čovjeka", očito u strahu pred sve izraženijim širenjem Starčevićeve misli na Sveučilištu. Ta strahovanja su bila opravdana i mladi je Sudarević doista krajem 1879. godine sudjelovao u izgredima pravaških studenata zbog čega je bio osuđen na 3 dana zatvora, a Senat Sveučilišta mu je izrekao ukor. F. Rački – J. J. Strossmayeru, Zagreb 26. X. 1877., *KRS*, II, 128.; J. J. Strossmayer – F. Račkom, Đakovo 6. VIII. 1879., *KRS*, II, 229.; J. TURKALJ, *Nosioci pravaške misli*, 153.

71 "Djakovački izbori", *Pozor*, br. 227, Zagreb, 2. X. 1884., 2.

72 "Izbori po Hrvatskoj", *Sloboda*, br. 219, Zagreb, 26. IX. 1884., 3.

popovom' ", a u agitaciju za Sudarevića se bio uključio i Dragutin Kršnjavi, brat Izidora Kršnjavog, tada perovođa pri đakovačkoj podžupaniji.[73] Izidor Kršnjavi je upravo pred ove izbore prišao Khuenu i tako raskinuo veze sa svojim pokroviteljem Strossmayerom.[74]

Može se primijetiti kako je i inače za izbora 1884. godine na strani "mađarona", a protiv Strossmayera, nastupao velik broj nekadašnjih biskupovih štovatelja, pobornika i bliskih suradnika iz đakovačke sredine (Mirko Hrvat, Hugo Sudarević, Vatroslav Rački, Vatroslav Donegani…), pa je Sloboda likujući izvjestila kako se je u Đakovu za izbora moglo opaziti "umiranje Strossmayerovo", i u nastavku: "Da, umiranje; jer kad te ostavljaju ne samo stari prijatelji, već i vlastiti rodjaci, to znači više nego umirati. Pade ugled, pade i tobožnja slava".[75] Definitivnom razlazu Strossmayera i Kršnjavog je, barem što se biskupa tiče, pridonijelo i djelovanje Izidorovog brata Dragutina, koji se je prema biskupu i biskupijskoj gospoštiji ponašao "skoro ko razbojnik"[76], a i u drugim je pitanjima bio vjerni Cuvajev "poslušnik".[77]

Nema sumnje da je i Mirko Hrvat, dugogodišnji đakovački zastupnik, u dane pred izbor navraćao u Đakovo i svojim autoritetom potpredsjednika raspuštenog Sabora podupirao Sudarevićev izbor, ali dopisnik Pozora je, vjerojatno, u okviru predizbornih borbi, pretjerivao kad je izvještavao da Hrvat u Đakovu radi "iz svih silah" protiv Vojnovića, te obilazi "od kuće do kuće, upotrebljujući kao agitarno sredstvo nezadovoljstvo njekih ljudi s tamošnjom vlastelinskom upravom".[78] Ovu Pozorovu tvrdnju su ubrzo demantirali i đakovački narodnjaci, navodeći kako se Hrvat već neko vrijeme nalazi u Sotinu[79], te tako stoji podalje od đakovačkih izbornih gibanja.[80]

---

73 "Djakovački izbori", *Pozor*, br. 227, Zagreb, 2. X. 1884., 2.

74 Ivan KRTALIĆ, "Iso Kršnjavi ili pozicija subjekta u centru", predgovor u: Iso KRŠNJAVI: *Zapisci iza kulisa hrvatske poliike*, knjiga prva, Zagreb, 1986., V-VI.

75 "Izbori po Hrvatskoj", *Sloboda*, br. 219, Zagreb, 26. IX. 1884., 3.

76 J. J. Strossmayer – F. Račkomu, Đakovo 5. X. 1884., *KRS*, III, 145.; usp. I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor*, II, 263.

77 Dragutin Kršnjavi je odigrao najistaknutiju ulogu pri "rastepljanju" Hrvatskog pjevačkog društva "Sklad". M. HORVAT, *Spomenica "Sklad" – "Preradović"*, 90.-102.; J. J. Strossmayer – F. Račkomu, Đakovo 24. XII. 1886., *KRS*, III, 271.-272.

78 "Izborno gibanje", *Pozor*, br. 207, Zagreb, 9. IX. 1884., 2.

79 Mirko Hrvat se kandidirao u izbornom kotaru Sotin i ondje bio poražen od prof. Tadije Smičiklasa, kandidata Neodvisne narodne stranke. I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor*, II, 258.

80 "Zur Wahlbewegung", *Die Drau*, br. 74, Osijek, 14. IX. 1884., 2.; I pravaška je *Sloboda* na sličan način napala M. Hrvata. Štoviše, pogrešno je navela da je on protukandidat Vojnoviću u Đakovu, te da u tu svrhu koristi sva sredstva, uvodeći čak razdor u pojedine obitelji. "Izborno gibanje", *Sloboda*, br. 206., Zagreb, 10. IX. 1884., 2.

Budući da je biračko pravo bilo iznimno restriktivno – bilo je tek 250 izbornika - objema suprotstavljenim stranama u Đakovu nije bilo teško okvirno izračunati koliku podršku uživaju njihovi kandidati. Vojnovićevi izbornici su tako dan prije izbora računali na većinu od 15 do 20 glasova, ali Vojnovićeve prednosti je bio svjestan i sam Cuvaj. Da bi promijenio omjer u Sudarevićevu korist podžupan je tog dana posjećivao kuće izbornika, a uvečer je, uz pratnju svojih činovnika, obilazio đakovačke gostionice. Neke izbornike je uspio potkupiti, a neke je, navodno, toliko opio da su se neodvišnjaci sutradan s mukom okupili. Istovremeno su oružnici proganjali oporbene agitatore i već u 21 sat su ih tjerali sa ulica i branili im ulazak u privatne kuće. U svakoj su ulici od 20 sati te večeri do 8 sati idućeg, izbornog jutra dežurala po 2 oružnika i mjesto je, po pisanju Pozora, bio "tako rekuć u obsadnom stanju".[81]

Potrebno je naglasiti da su politička zbivanja u Đakovu i Đakovštini u velikoj mjeri obilježena razmjerno heterogenom nacionalnom/etničkom strukturom stanovništva. Politika i kandidati Narodne stranke su pridobili potporu većine Mađara, Srba i Nijemaca, a političko opredijeljenje Mađara i Nijemaca je uvelike uvjetovano činjenicom da se najveći dio njih doseljava iz ugarskog dijela Monarhije.[82] Kada je, pak, u pitanju đakovačka židovska zajednica, čini se da se je ona također u najvećem broju svrstala uz kandidate Narodne stranke. Jedan od onih koji su nedvojbeno podržali oporbu bio je trgovac Adolf Kohn.[83] On je, naime, u Narodnim novinama bio napadnut od Sudarevićeve strane kao "zabludjela ovčica" i "odmetnik" "vriedne izraelitske općine", budući da su, navodno, svi ostali "čestiti sugradjani Izraelićani dušom i tielom" bili za Sudarevića.[84]

U vanjskom đakovačkom kotaru predizborni dani su protekli znatno mirnije, premda napetosti i objede nisu izostale. To se prvenstveno odnosi na poteškoće koje su pratile oporbenog kandidata Derenčina i njegove aktivnosti u kotaru.

Odmah nakon odustajanja od kandidature u Zagrebu, Derenčin je "na poziv prijatelja" otišao u Đakovo kako bi vidio nailazi li njegova kandidatura na odaziv. Neposredno po dolasku naišao je na pritisak lokalnih vlasti što ga je nagnalo da

---

81 "Djakovački izbori", *Pozor*, br. 227, Zagreb, 2. X. 1884., 2.

82 V. GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, 83.

83 Adolf Kohn (?, 1842. – Đakovo, 1912.), trgovac. Bio je predstojnik židovske bogoštovne općine u Đakovu od 1876. do smrti 1912. godine i za njegova je predstojništva podignuta sinagoga i stan za rabina s vijećnicom. /M. HORVAT/, *Nekoliko podataka*, 2.-3.

84 Kohn je u Đakovu stekao značajan imetak, i autor teksta je naglasio da je poznato kako je u "mali gradić došao gol kao prst" i "tko ga je podigao do blagostanja i sreće". Upravo stoga se dalje izražava čuđenje zbog Kohnova "vojevanja" protiv vlade "koja pravedno zaštićuje Izraelićane" i njegova iznevjerenja prijatelja i istovjernika, uz opasku da je sve to registrirano "za buduće ravnanje". "Izborno kretanje", *Narodne novine*, br. 211, Zagreb, 12. IX. 1884., 2.-3.

istoga dana, 15. rujna, banu uputi brzojav sa zahtjevom da intervenira kod istih. U brzojavu je naveo da je upravitelj požupanije odredio za njim potjeru oružnika, uz nalog da mu se mora smjesta predstaviti pod prijetnjom ozbiljnih posljedica. Cuvaj je, naime tvrdio da kandidat mora osobno prijaviti kandidaturu, dok je Derenčin taj zahtjev držao protuzakonitim i odbijao mu se pokoriti. U istom je brzojavu protuzakonitim nazvao i Cuvajevo rastjerivanje izbornika koji su se s njim, Derenčinom, po kućama sastajali i dogovarali. Bana je također obavijestio da ga neprestano čuvaju i prate dva oružnika, izrazivši nadu da će ban odvratiti oblasti od postupka koji izazivlje izgrede, a koje je, kako kaže, samo trijezni nagovor njegov i njegovih prijatelja osujetio. Na kraju brzojava je naveo i kako je upravo saznao da su dva izbornika zbog izjašnjavanja za njega sprovedena u požupanijski zatvor.[85]

O tom Derenčinovom pojavljivanju u kotaru su izvijestile i Narodne novine kratkim i zanimljivim dopisom upitnog sadržaja. Njegov dolazak u Đakovačku Satnicu je opisan kao "prvi pokus dr. Derenčina, da odvrati Satničane od vladine stranke", i, kako je rečeno, zlosretno je propao. U Derenčinovoj je pratnji bio i Milko Cepelić, i navodno bi zlo prošli da nije slučajno naišao podžupanijski činovnik. Zahvaljujući činovniku uspjeli su na biskupskoj kočiji pobjeći, praćeni povicima "prevarili ste nas al' sad više nećete".[86]

Iz Zagreba je u Đakovo došao i, po svemu sudeći, prvenstveno protiv Derenčina agitirao i Vatroslav Rački.[87] Franjo Rački je za vrijeme izbora boravio u Rusiji, a po povratku je bio obaviješten o zbivanjima koja su pratila izbore u Hrvatskoj, pri čemu je posebno bio razočaran ulogom svog brata. Vatroslav Rački je gotovo dvadeset godina službovao na biskupijskom vlastelinstvu, ali je 1882. godine na inzistiranje samog Strossmayera, koji nije bio zadovoljan njegovim radom, morao napustiti službu.[88] Pozor je kasnije pisao kako Sudareviću izbor jamči da će i svog zeta (misli se upravo na Vatroslava Račkog) promaknuti u šumarskoj službi.[89] Gotovo ispričavajući se zbog bratovog ponašanja, Rački je

85 "Brzojavi '*Pozorovi*'", *Pozor*, br. 212, Zagreb, 15. IX. 1884., 3.

86 "Izborno kretanje", *NN*, br. 213, Zagreb, 15. IX. 1884., 3.

87 Vatroslav Rački (Fužine, 1842. – Đakovo, 1917.), šumarski stručnjak. Šumarstvo učio na Gospodarsko-šumarskom učilištu u Križevcima (1862 – 1864), a od 1864. do 1882. godine radi na đakovačkom biskupijskom vlastelinstvu. Nakon toga je kod Zemaljske vlade u Zagrebu. Jedan je od osnivača Hrvatsko - slavonskog šumarskog društva. "Vatroslav Rački", *Šumarska enciklopedija*, sv. 3., Zagreb, 1987., 117. Vatroslav Rački je velik dio života proveo u Đakovu, oženio je Hedvigu, kćer Huga Sudarevića, i bio aktivni član mnogih đakovačkih društava. Kao kandidat Hrvatsko-srpske koalicije je 1906. godine na izboru u Đakovu poražen od Antuna Švarcmajera, kandidata Narodne stranke. M. MARKOVIĆ, "Đakovo i Đakovština", 195.; S. FINK, *Spomenspis*, 6.-13.; R. HORVAT, *Slavonija*, 67.

88 J. J. Strossmayer – F. Račkomu, Đakovo 1. III. 1882., *KRS*, III, 12.

89 "Djakovački izbori", *Pozor*, br. 227, Zagreb, 2. X. 1884., 2.

biskupu po povratku iz Rusije pisao: "Ako je istina, da se je i moj brat dao za nj (za Sudarevića – op. B. O.) u kortešaciju, znat ću i prema njemu svoju patriotičku dužnost ispuniti".[90] Strossmayer je prijatelju u odgovoru potvrdio te vijesti: "O Vašem bratu mi vele, da je prot Derenčinu, pak bi valjda i prot Vami kano bijesan agitirao. Već sam dolazak njegov u ono vrijeme izborno dokaz je da je vladom poslan da agituje"[91], a u idućem mu je pismu još pisao: "Što o vašem bratu čujem, tako je grdno, da Vam ne smijem ni pisati. Što ćemo? Vaš je, pak mu treba dobar nauk dati ter oprostiti".[92]

Sudeći prema novinskim člancima, agitacije u kotaru Vuka su također bile manje oštre od onih u Đakovu, a čini se da je po seoskim općinama osim samih kandidata malo tko agitirao. Barlovićevi izbornici su župnika Topalovića optužili da radi na sve moguće načine da bude izabran, konkretizirajući tužbu tek tvrdnjom da izbornicima obećaje isposlovati podjelu novca od prodanih općinskih šuma.[93]

Topalović i njegovi agitatori, prema pisanju Pozora, nisu imali mogućnosti djelovati ni silom ni mitom, ali su ipak puno radili "otvorenom, muževnom i žarkom riečju, otvarajuć zasliepljenim oči tumačenjem istine te izticanjem zasluga g. Barlovića". Barlovića su, navodno, i sâmi čuli dok je za sebe agitirao riječima: "Narode! U vladinih rukuh je novac što si ga dobio za prodane šume. Budeš li birao mene, ti ćeš taj novac za kratko vrieme dobiti na ruke. Nebudeš li, mjesto novca doći će ti u kuću ovrhovoditelj, promuntat te i baciti iz kuće".[94]

Izbor u trgovištu Đakovo

Izbor zastupnika u izbornom kotaru Đakovo trgovište se je, prema Cuvajevoj odredbi, imao održati u zgradi podžupanije a ne u "varoškoj kući"[95], i već u toj odluci su neodvišnjaci prepoznavali podžupanovu namjeru da kontrolira tijek izbora. Već u zoru na dan izbora, 17. rujna, izbornici obojice kandidata su se, prema ranijem dogovoru, počeli okupljati i bilo je jasno da će izborni čin proteći u velikoj neizvjesnosti i napetosti. Prvi su na biralište, "pod Vojnovićevim stijegom", došli neodvišnjaci, a prema Pozoru bilo ih je 104, i očekivali su da će

90 F. Rački – J. J. Strossmayeru, Zagreb 3. listopada 1884., *KRS*, III, 144.
91 J. J. Strossmayer – F. Račkomu, Đakovo 5. X. 1884., KRS, III, 145.
92 J. J. Strossmayer – F. Račkomu, Đakovo 10. X. 1884., *KRS*, III, 146.
93 "Izborno kretanje", *NN*, br. 211, Zagreb, 12. IX. 1884., 2.
94 "Izbori", *Pozor*, br. 219, Zagreb, 23. IX. 1884., 2.
95 "Varoškom kućom" su Đakovčani zvali zgradu općinskog poglavarstva.

pristići još 10 njihovih pristalica.[96] Pred biralište su, naravno, došli i svećenici, ali i biskup Strossmayer, koji nikad prije nije glasao. I taj podatak svjedoči o neizvjesnosti izbora.

Sudarevićevi izbornici su se okupljali pred načelnikovom kućom, gdje im je nuđen "zajutrak i zalogajak", a po okupljanju su u povorci, praćeni glazbom vatrogasnog društva, krenuli prema biralištu. Povorka je, uz klicanja pristaša i provokacije protivnika, prošla Školskom ulicom[97] preko Zrinskog trga[98] i zatim se duž Kasarničke[99] ulice uputila prema zgradi podžupanije.[100] Na čelu povorke su bili sudbeni kotarski pristav Tatomirović i perovođa Kršnjavi, a odmah po susretu dvaju strana izbile su napetosti i Cuvaj je morao smirivati strasti.[101] Od tog trenutka pa do svršetka izbora odnosi među suprotstavljenim stranama su bili uzavreli, praćeni stalnim dobacivanjima, provokacijama i vrijeđanjima, a fizičko razračunavanje su sprječavali oružnici koje je Cuvaj postavio na biralište. "Bajonete žandarske" su razdvojile stranke tako da jedna drugoj nije mogla ni prići.[102]

Izbor je trebao početi u devet sati, ali je Cuvaj, zbog kašnjenja Sudarevićevih glasača, početak oglasio pola sata kasnije. Tom prigodom je objasnio kako je oružništvo postavio isključivo radi održavanja reda, ali nije znao odgovoriti na pitanje oporbenjaka po kojem je to paragrafu učinio.[103]

Na čelu izbornog odbora je, kako je i najavio, stajao Slavko Cuvaj, a i druga je dva člana sâm postavio pa tako oporba nije imala predstavnika u odboru. Ti članovi su bili Mirko Hrvat i Mijo Geiger[104], Nijemac, koji, prema kasnijim pritužbama oporbe, nije znao hrvatski ni čitati ni pisati.[105] Neznajući hrvatski, Geiger je, navodno, samo besposleno sjedio.[106] Službeni zapisnik je vodio županijski pisar Martin Mraz, a glasove su bilježili i Milko Cepelić te Ivan Becić, kontrolori postavljeni od strane oporbe.[107]

---

96 "Djakovački izbori", *Pozor*, br. 227, Zagreb, 2. X. 1884., 2.
97 Danas Ulica kralja Tomislava.
98 Početak današnje Ulice bana Jelačića.
99 Danas Ulica bana Jelačića.
100 "Iz Djakovštine", *Sriemski Hrvat*, br. 74, Vukovar, 1. X. 1884.,2.; "Izbori za sabor", *NN*, br. 222, Zagreb, 25. IX. 1884., 2.
101 "Iz Djakovštine", *Sriemski Hrvat*, br. 74, Vukovar, 1. X. 1884.,2.
102 *Isto*.
103 "Djakovački izbori", *Pozor*, br. 227, Zagreb, 2. X. 1884., 2.
104 Mihael (Mijo) Geiger (Đakovo, 1845. – Đakovo, 1894.), ratar i zemljoposjednik.
105 R. HORVAT, *Slavonija*, 51.
106 "Hrvatski sabor", *Pozor*, br. 226, 1. X. 1884., 2.
107 *sto*; "Djakovački izbori", *Pozor*, br. 227, Zagreb, 2. X. 1884., 2.

Prema paragrafu 46. Zakona ob izbornom redu za sabor kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od 15. srpnja 1881. godine, glasanje je bilo javno, a izvršavalo se tako da su izbornici bili prozivani abecednim redom s izborne liste, s tim da su se prije zaključenja izbora još jednom imala pročitati imena onih izbornika koji prigodom prvog čitanja liste nisu bili prisutni.[108] Tek što se je počelo s prozivanjem izbornika i glasanjem, došlo je do novog neugodnog incidenta. Dan je bio iznimno topao, i biskup Strossmayer je s naslovnim biskupom risanskim Gašparom Radićem[109] i kanonikom Jurjem Tordincem[110] stupio u zgradu podžupanije, kratko pozdravio članove izbornog odbora, a zatim sjeo neposredno uz njihov stol. Ubrzo je reagirao Mirko Hrvat, vjerojatno u bojazni da bi prisutnost trojice visokih crkvenih dostojanstvenika, a naročito Strossmayerova, mogla utjecati na izbornike. On je, nakon dogovora s predsjednikom odbora Cuvajem, zatražio od Strossmayera, Radića i Tordinca da se pridruže ostalim izbornicima i vani čekaju dok ne budu prozvana njihova imena. Obrazložio je zahtjev rekavši da je protivno zakonu da oni borave u blizini stola i da su pritom svi izbornici jednaki. Strossmayer, gotovo devedesetgodišnji Radić i Tordinac su ustali i uputili se prema ostalim Vojnovićevim izbornicima. Ovi su bili ogorčeni, klicali su Strossmayeru i žestoko protestirali protiv Hrvatova postupka. Vikali su Strossmayeru da će ga držati na rukama i zastavom štititi od sunca, a na to se je Cuvaj ponudio donijeti stolice, što je i učinio.[111]

Obje strane su mogle pratiti omjer glasova koje su dobivali Sudarević i Vojnović, i kako je izbor odmicao, a nijedan kandidat nije ostvarivao značajniju prednost, započela je grozničava potraga za izbornicima koji se nisu pojavili na biralištu. Die Drau je kasnije pisala da su u tom prigodom stradali čak i biskupijski konji kojima se je išlo po Vojnovićeve izbornike[112], a slične optužbe je i Pozor uputio na račun Slavka Cuvaja.[113]

---

108 "Zakon od 15. srpnja 1881. ob izbornom redu za sabor kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije", *NN*, br. 165, Zagreb, 21. VII. 1881., 2.

109 Gašpar Radić (Vukovar, 1796. – Đakovo, 1885.) Zaređen 1819. a za kanonika-arhiđakona imenovan 1860. godine. Bio je odlikovan čašću naslovnog biskupa risanskoga i velikog prepozita. Obnašao i službu generalnog vikara. M. SRAKIĆ, "Stolni kaptol bosanski ili đakovački i srijemski u Đakovu", 276.

110 Juraj Tordinac (Đakovo, 1813. – Đakovo, 1893.). Zaređen za svećenika 1836. godine, kanonikom imenovan 1865. godine.Od 1865. do 1872. godine bio rektor sjemeništa u Đakovu. Aktivni sudionik ilirskog pokreta, istaknuo se i kao pjesnik. *Isto*, 277.-278.

111 Usp. "Local und Provinzial Nachrichten", *Die Drau*, br. 77, Osijek, 25. IX. 1884., 2.; "Sa izbora u Djakovu koncem rujna", *Sriemski Hrvat*, br. 79, Vukovar, 1. X. 1884., 2.; "Djakovački izbori", *Pozor*, br. 227, Zagreb, 2. X. 1884., 2.

112 "Local und Provinzial Nachrichten", *Die Drau*, br. 77, Osijek, 25. IX. 1884., 2.

113 "Djakovački izbori", *Pozor*, br. 227, Zagreb, 2. X. 1884., 2.

Dok su još u tijeku bili pokušaji neodvišnjaka da na biralište dovedu još ponekog izbornika, podžupan Cuvaj je prijevremeno zatvorio biralište. Bilo je oko 11 sati i 30 minuta i prosvjedi neodvišnjačkih kontrolora nisu dali nikakvih rezultata.[114] Cuvaj im, navodno, samo lakonski odgovorio: "Ja sam dovršio, na mojoj uri je sad dvanaest; a vi si vaše ure uredite".[115] Ovu Cuvajevu odluku je dopisnik Narodnih novina pokušao kasnije zanijekati gotovo nevjerojatnom tvrdnjom: oporbenjaci "poskidaše na stolnoj crkvi kazala uprav sa one strane sata, koja je obrnuta prama kr. podžupaniji, gdje se je izbor obavljao, dočim su kazala na ostalih stranah tornjevah netaknuta ostala, a to samo za to, da se izbor preko opredieljena vremena zategne, dok se svi vjernici ne sakupe"![116]

Cuvaj je ostao odlučan i odredio prebrojavanje glasova koje se je imalo obaviti u uredskim prostorijama podžupanije. Bio je, naime, u tom trenutku uvjeren da Sudarević ima dva glasa više. Brojenju glasova su nazočili i kontrolori neodvišnjaka, Cepelić i Becić, te su oni ubrzo ukazali na spornost glasa Ivana Knöbla. Pisar Martin Mraz je Knöblov glas zapisao Sudareviću, a Cepelić i Becić su ga upisali Vojnoviću. Cepelić je inzistirao da se prebrojavanje prekine, da se dovede Ivana Knöbla i da ga se pod zakletvom ispita, ali Cuvaj je odbijao tu mogućnost govoreći da će se spornost Knöblova glasa ispitati kad završi prebroje glasovi. Mraz je govorio kako su na izboru bila dva Knöbla, i da su oba glasala za Sudarevića, a da je Ivan Knöbl čak bio i na doručku kod Sudarevića prije izbora. Cepelić je to demantirao tvrdeći da su na izboru bila tri Knöbla i da su dvojica glasala za Sudarevića, a treći, Ivan Knöbl, za Vojnovića. Također je govorio kako taj Knöbl nije bio na doručku kod Sudarevića i da se to može i pred sudom utvrditi. Kad su glasovi prebrojeni, ispostavilo se da je za Sudarevića, uključujući i glas Ivana Knöbla, glasalo 108, a za Vojnovića 107 izbornika. Budući da je u pitanju bio samo jednan glas, oporbenjaci nisu prestajali s prosvjedima, osporavali su ispravnost Mrazovog zapisnika i dovikivali su Cuvaju da se služi prevarama.[117] Na to im je ovaj, navodno, rekao: "Ma da se nebo i zemlja ruši, Sudarević je izabran, jer je za mene samo ovo autentično, što je bilježnik zapisao, a ne što su oni".[118]

Dok su trajala još sva sporenja oko zapisnika, u uredsku su sobu stupila još tri izbornika: Šimun Đurašić, Franjo Jakševac i Josip Leović. Oni su tražili da im se dopusti glasati, budući da je bilo još 15 minuta do podneva. Podžupan je rekao:

---

114 *Isto*; usp. R. Horvat, *Slavonija*, 51.
115 "Poslije boja", *Pozor*, br. 217, Zagreb, 20. IX. 1884., 2.
116 "Izbori za sabor", *Narodne novine*, br. 222, Zagreb, 25. IX. 1884., 2.
117 "Djakovački izbori", *Pozor*, br. 227, Zagreb, 2. X. 1884., 2.
118 "Sa izbora u Djakovu koncem rujna", *Sriemski Hrvat*, br. 79, Vukovar, 1. X. 1884., 2.

"marim ja za to, ja sam izbor zaključio"; a nakon povika neodvišnjaka da krši zakon, dodao je: "ma da sam i prekršio zakon, čega nepriznajem, ja sam zaključio izbor i proglašujem Sudarevića za izabranog zastupnika". Da bi potvrdio koliko ozbiljno misli, naložio je oružnicima da "očiste" sobu, tj. da rastjeraju sve prisutne, a oporbenjacima je nakon toga preostalo samo da izjave kako ulažu prosvjed i napuste biralište.[119]

Izbor u kotaru Vuka

Istoga je dana, 17. rujna, održan i izbor u Vuki. Biralište je bilo u općinskom uredu, a glasanje je počelo u 10 i zaključeno u 13 sati. Budući da je Slavko Cuvaj tog dana predsjedao izbornim odborom u Đakovu, izbor u Vuki je proveo vladin povjerenik Heikelman. Uz nazočnost jedne čete oružnika, na izbor su izašla 223 izbornika i pobijedio je vladin kandidat Stjepan Barlović. Barlović je dobio 125 glasova, a neodvišnjak Topalović 98 glasova.[120]

Unatoč porazu, oporba je priznala da je izborni čin u Vuki protekao pravilno i glatko, pohvalivši čak zbog toga povjerenika Heikelmana. Naglašeno je da je ta činjenica obradovala sve osim "onu kumpaniju vojnika, koji su u Osieku spremni čekali, da oružanom rukom ukrote vučanske buntovne izbornike". Za razliku od Topalovićevih, Barlovićevi su izbornici, navodno, nerijetko bili toliko pijani da su jedva mogli izustiti ime svog kandidata.

Iako je pohvalila tijek sam izbornog čina, oporba Barlovićev izbor nije držala slobodnim. Regularnost su osporavali velikom aktivnošću činovništva i oružništva koje je vršilo snažan pritisak na izbornike u predizbornim danima. U tim uvjetima oporba je 98 osvojenih glasova smatrala uspjehom, i zbog toga su za sebe "prisvajali" moralnu pobjedu. Glavnim razlogom zbog kojeg nisu i stvarno pobijedili označili su novac. Barlović je, navodno, uspio iskoristiti teško materijalno stanje mnogih izbornika i pridobiti ih obećanjima. Oporbenjaci su iz iskustva dvojili da će ta obećanja i ispuniti, a ustvrdili su da sigurno ne može biti njegova zasluga ako se obećano ispuni. Iznimno razočaranje je prevladavalo u vezi onih koji su "u zadnji čas rieč svoju pogazili, nas i svoje suobćinare iznevjerili i na biralištu onako žalostnu ulogu odigrali", a najavljeno je da će se ti isti razočarati i prekasno kajati.

---

119 "Djakovački izbori", *Pozor*, br. 227, Zagreb, 2. X. 1884., 2.

120 Usp. "Izbori", *Pozor*, br. 219, Zagreb, 23. IX. 1884., 2.; "Die Wahlen", *Die Drau*, br. 75, Osijek, 18. IX. 1884., 1.; R. HORVAT, Slavonija, 50.

Autor istog članka je riječima "Vele njeki: Narod neće popove" otvorio ovu za njega vrlo bolnu, a za sva tri đakovštinska kotara karakterističnu temu. Ustvrdio je da je žalosna istina da se svećenstvo, a među njime naročito katoličko, nastoji na sve načine pred pukom omraziti, dodavši da to ne čine samo politički protivnici već i istomišljenici na ogromnu štetu stranke, a time i samog naroda. Ipak, u slučaju ovog kotara je odbio te ocjene, navevši da su za svećenika Topalovića najživlje radila dva-tri svećenika, da su se pod teškim pritiskom goloruki borili protiv bogatstva, svesilja, moći i ugleda, te da su usprkos svemu tome ostvarili značajan uspjeh, čime su pokazali da narod ne zazire od svećenstva.[121]

Izbor u vanjskom đakovačkom kotaru

Izbor za vanjski đakovački kotar se je održao 18. rujna, također pod Cuvajevim predsjedanjem izbornim odborom i također u zgradi podžupanije u Đakovu. Biralište je otvoreno u 10 i zatvoreno u 13 sati, a izbor je, očito, protekao znatno mirnije od izbora za trgovište dan ranije.

Od strane Lavoslava Jaića je upućena tek optužba da se je u više naselja, primjerice u Koritni, Mrzoviću i Semeljcima, s propovjedaonice korteširalo za kandidata Neodvisne narodne stranke Derenčina. Prema pisanju Die Drau, već je po dolasku izbornika na biralište bila upadljiva prevaga koju je imao vladin kandidat Jaić i ishod nije dolazio u pitanje.[122]

Derenčinovi su, pak, izbornici, po svemu sudeći, još i prije zatvaranja birališta Pozoru u Zagreb poslali brzojav kojim su obavijestili da je izbor počeo i da će Derenčin pasti, dodavši da ono što se događa "prekoračuje granice vjerojatnosti" (spac. Pozor).[123]

Derenčin je doista relativno velikom većinom pao na izboru. Na izboru se je pojavio 321 izbornik, od čega je za Jaića glasalo 214, a za Derenčina 107 izbornika. Ogorčena poražena strana je novog zastupnika Jaića, aludirajući na Derenčinovu stručnost, nazvala "čovjekom izvanrednih zakonotvornih sposobnosti".[124]

---

121 "Izbori", *Pozor*, br. 219, Zagreb, 23. IX. 1884., 2.
122 "Local und Privinzial Nachrichten", Die Drau, br. 77, Osijek, 25. IX. 1884., 2.
123 "Izbori", Pozor, br. 215, 18. IX. 1884., 3.
124 "Izbori", Pozor, br. 216, 19. IX. 1884., 1.; R. HORVAT, *Slavonija*, 50.

Verifikacija Sudarevićevog mandata

Đakovački su neodvišnjaci 24. rujna doista uputili dug i detaljan prosvjed Saboru i u njemu su naveli sve nepravilnosti i nasilja koja su pratila izbor, naglasivši na početku da je Sudarevićev izbor rezultat najbrutalnijeg nasilja i samovolje Slavka Cuvaja. U prosvjedu su tvrdili da su ratari Mato Baličević i Roko Carević, opančar Nikola Kuburić, čižmar Nikola Sarčević, kovači Ivan Sarčević i Luka Mandić, lončar Mato Tomić i još neki bili od strane Sudarevićevih korteša "noć pred sam izbor i u jutro na dan izbora podmićeni novcem", a da je novac nuđen i Stjepanu Teisteru (5 forinti) te Mati Ratinčeviću (30 forinti), ali da su ovi ipak glasali za Vojnovića. Ovi slučajevi podmićivanja nisu bili najvažniji prigovori ali su, kako se kaže, navedeni da Sabor ipak sazna za njih i da ne ostanu zaboravljeni.

Posebna je pažnja u prosvjedu pridana ranijem zatvaranju birališta te spornom glasu Ivana Knöbla, pa je tako prosvjedu priložena i izjava dotičnog, u kojoj pred tri svjedoka potvrđuje da je glasao za Vojnovića, a ne za Sudarevića. Knöblovu je izjavu trebalo potkrijepiti i pozivanje na svjedoke, među kojima su neki bili i Sudarevićeve pristalice (Josip Laubner, Mijo Geiger, Josip Priseker).

U prosvjedu je navedeno i niz manjih pritužbi. Navedeno je da Sudareviću, osim Knöblovog, treba oduzeti i glas Stjepana Čajkovca, budući da je ovaj bio potpuno pijan i nesvjestan, a Cuvaj je iznudio njegov glas. Daljnjom je nekorektnošću smatrano to što izbornu listinu nije čitao predsjednik izbornog odbora, kako je bilo na prijašnjim izborima, već podvornik podžupanije Franjo Ruszkovsky. Drugi put je, pak, imena izbornika koji pri pravom čitanju nisu glasali čitao Cuvaj, ali tako tiho "da od izbornika nitko nije ni čuo njegova čitanja".

Smatrajući da su tim i još nekim podacima i činjenicama dokazali da Sudarevićev izbor počiva na kršenju zakona i prevari učinjenoj od strane izbornog odbora, konkretno bilježnika Martina Mraza, prosvjednici su od Sabora zatražili da poništi izbor. Naglasili su da će u suprotnom kod njih "oživjeti uvjerenje, da je u Hrvatskoj nastalo doba, kad je svakomu slobodno bez kazne kršiti i gaziti zakon na uštrb javnoga morala, na štetu pravnoga reda, na zator pravne sviesti i pojedinaca i cieloga naroda, te na očito poniženje svakoga državnoga autokriteta".

Zatraženo je također da Vojnović bude proglašen narodnim zastupnikom ili da, u drugom slučaju, u Đakovo bude poslano povjerenstvo koje bi provelo istragu i obavilo pripreme za ponavljanje izbora.

Prosvjed je sastavio odvjetnik Đuro Kovačević, a potpisali su ga još Juraj Tordinac, Gabro Babić, Juraj Streit, Gašpar Radić, Anđelko Voršak, Josip

Kuhner, Antun Brašnić, Matija Pavić, Milko Cepelić, Mijo Senc, Stjepan Kelek, Mato Strac, Ivan Laudenbach, Josip Rieger, Miroslav Weiss i drugi, ukupno 62 izbornika. U prosvjedu je zatraženo da Sabor Sudarevićev izbor proglasi spornim i da u Đakovo pošalje svoje povjerenstvo koje bi istražilo tijek izbora.[125]

Unatoč svim nezakonitostima i nepravilnostima koje su onemogućile izbor njihovog kandidata, a koje su naveli u prosvjedu, đakovački oporbenjaci nisu imali iluzija da bi njihov prosvjed mogao uspjeti i izglednijom su držali mogućnost da Cuvaj bude odlikovan.[126]

Zasjedanje novog Sabora je započelo svečanim otvaranjem 30. rujna 1884. godine, i među prvim zadacima su bile verifikacije mandata. Na 2. sjednici, 1. listopada, zastupnici su podijeljeni u pet verifikacijskih odsjeka.[127] Istog su se dana odsjeci konstituirali i izabrali svoje predsjednike i izvjestitelje, da bi sutradan, 2. listopada, razmatrali vjerodajnice.[128] O prosvjedu đakovačkih izbornika protiv izbora Huga Sudarevića je odlučivao III. verifikacijski odsjek, a u njegovom su sastavu nadmoćno dominirali zastupnici Narodne stranke.[129] Stjecajem okolnosti je prigodom konstituiranja ovog odsjeka za predsjednika određen upravo Mirko Hrvat, a izvjestitelj je bio urednik Narodnih novina Miloš Zec[130], također iz Narodne stranke.[131] Svi odsjeci su posao verifikacije i dovršili 2. listopada, a III. odsjek je odbacio sva tri prosvjeda koja je razmatrao, pa tako, što se je i očekivalo, i prosvjed protiv izbora Sudarevića.[132] Usprkos tome, čak su i Narodne novine prosvjed đakovačkih izbornika ocijenile kao "jedan od najobsežnijih i najvještije sastavljenih". Dakako, oko odluke III. odsjeka ipak ni najmanje nisu dvojile, ponajprije zbog kontradiktornosti u očitovanjima Ivana Knöbla, koji "dopušta mogućnost da je mjesto Vojnovićeva izrekao ime Sudarevićevo".[133]

Nakon još jednog razočaranja Sriemski Hrvat je kritizirao postupak verifikacije izbora u Saboru, ocjenjujući ga "najprimitivnijim", ponajviše iz razloga što su odsjeci, pretvoreni u "neku vrst porote", neprizivno proglašavali

---

125 "Hrvatski sabor", *Pozor*, br. 226, 1. X. 1884., 2.-3.; usp. R. HORVAT, *Slavonija*, 49.-51.

126 "Djakovački izbori", *Pozor*, br. 227, Zagreb, 2. X. 1884., 3.

127 I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor*, II, 265.

128 "Djakovački izbori", *Pozor*, br. 227, Zagreb, 2. X. 1884., 2.

129 Sastav ovog odsjeka vidi u: "Iz sabora", *Sloboda*, br. 223, Zagreb, 1. X. 1884., 3.

130 Miloš Zec (Kukuruzari, 1843. – Zagreb, 1896.), publicist. Završio pravo u Zagrebu, u uredništvo *Narodnih novina* stupio 1864. godine, a kasnije im je bio i dugogodišnji odgovorni urednik. Bio je narodni zastupnik i član srpskog narodno-crkvenog sabora u Srijemskim Karlovcima. *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925*, Zagreb, 1925., 290.

131 "Verifikacionalni odsjeci", *NN*, br. 228, Zagreb, 2. X. 1884., 2.

132 "Iz verifikacionalnih odsjekah", *Sloboda*, br. 226, Zagreb, 4. X. 1884., 3.

133 "Verifikacionalni odsjeci", *NN*, br. 228, Zagreb, 2. X. 1884., 2.

izbore prijepornim ili neprijepornim.[134] Međutim, ne smije se propustiti primijetiti da Vojnovićevi izbornici ipak za rezultat izbora nisu krivili isključivo "mađarone", već je na jednom mjestu đakovački dopisnik Pozora priznao da Vojnovićev poraz zbog neorganiziranosti pada na sramotu đakovačke oporbe.[135]

S konačnim se je ishodom najteže pomirivao Đuro Kovačević. On se putem Pozora obratio Sudareviću jednim "pismom" u kojem je kroz niz "pitanja" još jednom njega i Cuvaja optužio za prevaru. U ovom, kako sâm kaže, "nadopunjku prosvjeda", Kovačević piše kako je nekoliko dana prije ratifikacije Sudarevićevog mandata sjedio u jednoj đakovačkoj gostionici sa zastupnikom Vasom Đurđevićem[136], i da mu je ovaj već tada objasnio da je njihov prijedlog bezizgledan. Đurđević mu je rekao da će saborska većina, kojoj je i sâm pripadao, naprosto verificirati Sudarevićev mandat i tako izbjeći rizik da pri ponovljenom izboru bude izabran oporbenjak. Kovačević je konkretno Sudarevića i Cuvaja optužio da su Ivana Knöbla potkupili zajmom iz zemljišnih zaklada, iskoristivši tako njegovo teško materijalno stanje.[137]

Krajem listopada je u saborskoj debati sudjelovao i ban Khuen-Héderváry, te u vezi brojnih prigovora na miješanje Vlade u zadnje izbore rekao: "Kod izbora razvijale su stranke, protivne sadašnjem sustavu, silnu agitaciju. I vlada nije mogla u interesu mira i poretka skrštenih ruku stajati… U borbi između stranke one, koja brani zakonito stanovište, i stranaka, koje vojuju proti zakonitom stanju u zemlji, jasno je označeno mjesto činovništvu, a to je isto mjesto ono po dužnosti svojoj zauzelo".[138] Time je ban dao "legitimitet" svim činovničkim pritiscima i nasiljima koja su pratila izbore u Hrvatskoj, a dijelom još jednom najavio kakav je sustav vladavine odlučio izgraditi.

I dok su đakovački vladinovci slavili "sviestno djakovačko gradjanstvo" i izbor "toli uglednog i poštovanog"[139] muža, u redovima poraženih je

134 "Ovjerovljenje saborskih zastupnika", *Sriemski Hrvat*, br. 81, Vukovar, 8. X. 1884., 1.

135 "Djakovački izbori", *Pozor*, br. 227, Zagreb, 2. X. 1884., 2.

136 Vasa Đurđević (Osijek, 1841. – Beč, 1915.), odvjetnik i političar. U Osijeku se od 1969. počeo baviti političkom djelatnošću kao član srpskog narodno-crkvenog sabora. Za zastupnika u Hrvatskom saboru izabran u Dalju 1875., a kasnije mu je, sve do sloma Khuenove Narodne stranke (1906.), izborna jedinica bio kotar Irig u Srijemu. Od 1884. prvi potpredsjednik Sabora, a predsjednik 1893. i 1899. godine. Zastupao srpske interese u Hrvatskoj i Slavoniji, pobornik srpske narodno-crkvene autonomije, ali je, u skladu s Vladinom politikom, prihvaćao i odluke koje nisu odgovarale opoziciji oko Srpske samostalne stranke i *Srbobrana*, pa je na stranicama tog lista često bio optuživan za izdaju srpstva. Damir AGIČIĆ, "Vasa Đurđević", HBL, 3., Zagreb, 1993., 770.-771.

137 "Priposlano", *Pozor*, br. 237, 14. X. 1884., 3.

138 I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor*, II, 277. Za svoga je banovanja Khuen često u Saboru na sličan način i sam izravno reagirao na istupe opozicijskih zastupnika ili na vješt način opravdavao svoje poteze, pa je doista bio prvi ban "vođa" većine. M. GROSS, *Izvorno pravaštvo*, 415.

139 "Izbori za sabor", *NN*, br. 222, Zagreb, 25. IX. 1884., 2.

prevladavalo razočarenje i rezigniranost. Kosta Vojnović je zapisao: "Vidjevši rascjepkanost malo ne neizlječivu stranaka i osujećeno svako moje nastojanje za slogu raznih frakcija opozicije u oči pogibli[140], koja je prijetila samostalnosti Hrvatske, dao sam se samo za nevolju opet kandidirati u Đakovu, da mi se ne bi predbacilo, da sam ostavio na cjedilu svoj izborni kotar, i da ne bih pravio neprilika ljubljenome svome ocu i biskupu. Bio sam u Dubrovniku, te sam uživao zemaljski raj u èarobnom Gružu, kad mi dođe vijest, da sam na izbornom polju propao za jedan glas, samovoljno oduzet meni, a upisan na korist vladinog kandidata po povjerenstvu. Zahvalio sam i zahvaljujem božjoj Providnosti na tom lijepom daru".[141] Sliènog je tona i pismo koje je Vojnović pisao biskupu: "Moj premili Preuzvišeni! Kad sam obaznao, da sam propao na biralištu u Djakovu (što me, ispovjedam, nije iznenadilo, jer su mi lani u Djakovu sjemeništni profesori kad su me posjetili unapried moj pad proricali) moja supruga i ja pomislismo prije svega na vašu bol, i na onu dobroga našega Cepelića. Ovo nas je tištilo, i tišti. U ostalome, nazrievam, moj Preuzvišeni, u onomu glasu varkom meni oduzetu kod izbora, po komu sam propao kod izbora, vidljivi znak milosrdja božijega napramu meni, kojemu sam se mirno i zadovoljno pokorio…"[142]

Još više nemoći i razočarenja nalazimo u pismu koje je Franjo Rački, dan po povratku iz Rusije, pisao Strossmayeru: "Žao mi je što je Kosta, prem samo uslijed nepodopština, propao. Ogavne su okolnosti, uz koje je izbor u Đakovu obavljen; znakovi najveće depravacije i skrajnje nezahvalnosti itd. Znam, da Vas je sve to ražalostilo, ali ne koristi ništa. To pokazuje, da nam društvo, osobito inteligencija, boluje. Treba smišljati način, kako da se ova rana izliječi. Politički sustavi jesu od danas do sutra, ali bolest moralna može opasnija biti".[143]

Po naravi nagao i žustar, biskup je u pismu odgovarao: "Na nijednom ipak ovdje mjestu ne bi resursirali, da nisu brutalnim načinom upravo zakon kršili. Kod Koste Vojnovića učinili su to latrocinalnim upravo načinom. Vidi se iz svega, da je divlji nerast Hrvat i Cuvaj iste naravi čovjek, da su ponijeli iz Zagreba pozitivni nalog, da makar najskrajnijom nepravdom i bezobzirnim kršenjem zakona izbor Vojnovićev osujete. To je – mislili su – udarac i za me. Lude!".[144]

---

140 Upravo je Vojnović krajem 1883. godine u ime Neodvisne narodne stranke a u smislu prijedloga F. Račkog – izraženog u novom programu neodvišnjaka – pregovarao o sporazumu sa Strankom prava. U jednom su trenutku pregovori, u kojima su sudjelovali i Fran Folnegović te David Starčević, pobudili u Vojnovića "najtvrđe nade" u uspjeh sporazuma. M. GROSS, *Izvorno pravaštvo*, 430.-431.

141 F. ŠIŠIĆ, "Dr. Konstantin knez Vojnović Užički", 91.

142 K. Vojnović – J. J. Strossmayeru, Gruž, 26. IX. 1884., AHAZU, SO, XI-A/Voj. Ko. 133.

143 F. Rački – J. J. Strossmayeru, Zagreb 3. X. 1884., *KRS*, III, 144.; usp. I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor*, II, 259.

144 J. J. Strossmayer – F. Račkomu, Đakovo 5. X. 1884., *KRS*, III, 144.; usp. I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor*, II, 259.

Desetak dana kasnije Rački je ponovno tješio prijatelja: "Vidi se, da je neuspjeh izbora đakovačkoga, silom i prevarom izveden, na Vas takav utisak učinio, da sve vidite u crnom. Ako i nije onako, kako bi trebalo da bude i kako bi moglo biti, nije opet tako opako. Kada su protivnici lećali se onakvih sredstava, tim su posvjedočili, da nemaju u zemlji čvrsta temelja".[145]

Zaključak

Premda je već na izborima 1881. godine Neodvisna narodna stranka u Đakovštini izgubila dva od tri kotara, izbore 1884. godine su više nego prethodna dva obilježile raznovrsne neregularnosti uslijed čega je Neodvisna narodna stranka u Saboru izgubila jedinog preostalog zastupnika iz Đakovštine, a ujedno i jednog od svojih prvaka i najistaknutijih zastupnika.

Sva tri izabrana zastupnika vladajuće Narodne stranke bila su rođeni Đakovčani, a razočarana đakovačka oporba ih je okarakterizirala raznim pogrdnim imenima. Pa iako su, s jedne strane, izrazi poput "patuljci naroda" preoštri, neosporno su, s druge strane, barem dva od tri na izborima pala kandidata (Vojnović, Derenčin) bili istaknute i zaslužne osobe znanstvenog i političkog života ondašnje Hrvatske.

Podžupan, načelnik i velik dio činovništva su iskoristili moć koji im je položaj pružao kako bi utjecali na ishod izbora, ali i đakovački oporbenjaci nesumnjivo snose dio odgovornosti za ishod izbora. Objašnjenje sloma Neodvisne narodne stranke u navedena tri kotara se krije u brojnim pojedinostima đakovštinskog političkog, društvenog, kulturnog i gospodarskog života, a nesumnjivo dijelom i u prilično heterogenom sastavu stanovništva. Očigledan je, naime, sukob podžupanijskog i općinskog činovništva s jedne strane, te svećenstva i biskupijskog vlastelinstva s druge strane. Pri tome je, po svemu sudeći, prvoj strani u velikoj mjeri uspjelo iskoristiti prisutno stanovito nezadovoljstvo vlastelinskom upravom, usmjeriti ga prema oporbenim kandidatima i biskupu Strossmayeru, a ponajviše Vojnovića predstaviti kao isključivo "popovskog", odnosno Strossmayerovog kandidata. Osim toga, na pobjedu đakovačkog načelnika Sudarevića, Jaića i Barlovića na ovim je izborima utjecaja imalo i to što su ih njegovi agitatori isticali kao "domaće sinove", odnosno možemo zaključiti da su programi stranaka našli vrlo malo odraza u predizbornoj kampanji.

---

145 F. Rački – J. J. Strossmayeru, Zagreb 15. X. 1884., *KRS*, III, 146.

Neodvisna narodna stranka je i u cjelini gledano doživljela pad na izborima 1884. godine. Međutim, izniman uspon je ostvarila Stranka prava s 24 osvojena mandata pa je tako oporba skupno ostvarila znatan uspjeh. Đakovački izbori 1884. godine su nagovijestili u kakvim će se okolnostima odigravati naredni izbori u Đakovu i Hrvatskoj uopće za Khuenovog banovanja. Khuen je, suočen s relativnim uspjehom oporbe na izborima 1884. godine, odlučio upravo izgradnjom izbornog sustava i provedbom izbora osigurati "čvrst temelj" svojoj vladavini.

PARLIAMENTARY ELECTIONS IN ĐAKOVO AND THE SURROUNDING AREA IN 1884

SUMMARY

Starting from the documents and newspaper articles and partially some archivalia, the author tries to analyse the course and the results of the parliamentary elections in Đakovo constituency in 1884. This was a very interesting but inadequately presented episode of the local history- which was also a historical episode in the development of Croatian parliamentarism at the time of the civil governor – ban Dragutin Khuen-Héderváry. The author pays attention particularly to the biographies of candidates, but also of other people involved in the elections- concluding that many of them have been disregarded in the former articles dealing with that period of the local history.

UDK 711.61 (497.5 Đakovo) (091)
728.81 (497.5 Đakovo) (091)

Strossmayerov trg - stara jezgra Đakova

Željko Lekšić

U tekstu se opisuje nastanak stare jezgre Đakova, koja obuhvaća prostor sadašnjeg Strossmayerovog trga. Za svaku zgradu oko trga, koje su nekoć stajale i koje sada stoje, dat je povijesni prikaz od vremena izgrađivanja, te brojne promjene na njima, sve do današnjih dana. Članak je utemeljen na znanstvenim radovima, novinskim člancima, zemljišnim knjigama i drugim izvorima.

Odmah nakon prelaska iz Bosne, počeli su bosanski biskupi izgrađivati novo sijelo biskupije. Najvažnije im je bilo u Đakovu sagraditi stolnu crkvu (katedralu) i biskupsku rezidenciju, što je i učinjeno tijekom dugog vremena, u drugoj polovini 13. i početkom 14. stoljeća, zasigurno zbog nedostatka novca, a vjerojatno i što su morali potreban kamen dovoziti na kolima izdaleka.[1]

Poznato je da je 1303. godine biskupski dvor bio dovršen. U isto vrijeme vjerojatno je bila dovršena i katedrala, ali se u ispravama spominje tek 1355., kada je u Đakovu boravio bosanski ban Tvrtko, te izdao potvrdu Dubrovčanima. I katedrala i dvor građeni su u gotičkom stilu, što pokazuju malobrojni ostaci. Postoji spomen na zid i tvrđavu Đakovo u dokumentu iz 1250. godine koji se čuva u dubrovačkom arhivu.[2]

1 Krešimir Pavić, Đakovo u srednjem vijeku, Revija, časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja, br. 12, Osijek, 1989., str. 1080; Ferdo Šišić, Nešto o bosansko-đakovačkoj biskupiji i đakovačkoj katedrali, Godišnjica Nikole Čupića, knj. XLIV, Beograd, 1935., str. 60.

2 K. Pavić, Đakovo u srednjem vijeku, str. 1080; Rudolf Šverer, Bogate zbirke u dijecezanskom muzeju, "Đakovački vezovi", Jubilarna revija 1967-1971., Đakovo, 1971., str. 6.

Biskupski grad okruživao je i štitio obrambeni zid, također u gotičkom stilu, s četiri kule na četiri ugla, i petom kroz koju se ulazilo u grad preko pokretnog mosta. Oko grada bio je opkop s vodom. Zid je sagrađen vjerojatno u 14. stoljeću. Za vrijeme turske vlasti zidine su ostale neizmjenjene, što je vidljivo na Sparrovom planu iz 1697. godine[3], koji je načinjen nekoliko godina poslije oslobođenja od turske vlasti. Iz vremena turske vladavine značajan nam je opis putopisca Evlije Čelebije. On je opisujući Jakovu naveo sljedeće: "Ovaj se grad nalazi u planinskom kraju.[4] Sazidan je u obliku petougaonika[5] od šeddadovskih cigala, a ograđen je nabijenim drvenim šarampovom i podzidan podzidom kao što se podziđuje obala. Ima jednu kapiju. Opkop mu je nepristupačan. To je ranije bio tvrdi bedem (sedd-i sedid) države Hrvata i Slovenaca. Ibrahim-pašin dvor (saray) ovdje je također prava tvrđava."[6] Očito je da je putopisac opisao samo utvrdu, a ne i dio mjesta izvan nje. U opisu utvrde iz 1702. godine u prijevodu biskupa Bakića stoji: "Ovde jošte grad stoji, od kojega s poja duvarovi jesu za asnu dobri, a unutra u gradu bila je crkva za dosta velika, koje temeji do sada se nahode, kuća u nutri jošte se nahodi ugragjena od drveta, u kojom straža svitlosti cesarove nimaški vojnika s jednim lajtmanom trideset stanu, iz poja okolo sve kolovine graba od grada i od onoga vrimena, od kada je Turčin iz ovizi strana odagnat, vazda u gradu svitlosti cesarove straža do današnjega dana stoi."[7]

Na spomenutom planu uočava se da su na dijelu sadašnjeg Strossmayerovog trga nekoć bile sagrađene kuće koje su bile sastavni dio glavne ulice, koja se protezala sve dotle.

---

3 Plan se nalazi u zbirci planova Ratnog arhiva u Beču, sign. H-III-c-107. Izradio ga je austrijski vojni topograf Francois Nicolas Sparr de Bensdorf, a uvršten je u njegov rukopisni atlas koji ima naslov "Marchs und Campement der kayserl. Haubt Armee in Hungarn unter Commando Prince Eugenio von Savoye den 12. July bis den 6. November Anno 1697." Plan je objavljen u: Hedviga Dekker, Đakovo i njegova okolica kroz kulturno historijske spomenike, br. 1, Muzej Đakovštine, Đakovo, 1959., str. 69; Mirko Marković, Kako je izgledalo Đakovo krajem 17. stoljeća?, "Đakovački list" (Đakovo), god. XXXII, br. 1016, 27. travnja 1985., str. 3.; Isti, Đakovo, Hrvatski gradovi na starim planovima i vedutama, AGM, Zagreb, 2001., str. 157.; Isti, Slavonija, Povijest naselja i podrijetlo stanovništva, Golden marketing, Zagreb, 2002., str. 221.

4 Zasigurno se radi o pogrešnom prijevodu.

5 Utvrda je imala pet kula, na svakom uglu petougaonika.

6 E. Čelebi, Putopis, str. 240.

7 Tade Smičiklas, Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije, dio II, Zagreb, 1891., str. 308; Ive Mažuran, Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine, Historijski arhiv u Osijeku, Osijek, 1966., str. 94. Izvorni tekst na latinskom glasi: "Hic stiam arx extat, cujus exterior murus est sat utilis et bonus. Intus autem in arce fuit antiquitus ecclesia sat ampla, cujus rudera et de praesenti extant. Domus etiam intus dantur aedificatae ex lingo, in quibus praesidium Suae majestatis sacratissimae milites Germani cum uno laitinantio 30 manent. Exterius autem circum circa arx est fossata, et ab illo tempore a quo Turca ex istis partibus pulsus est, semper in arce praesidium Suae majestatis sacratissimae fuit, et huc usque praesens manet."

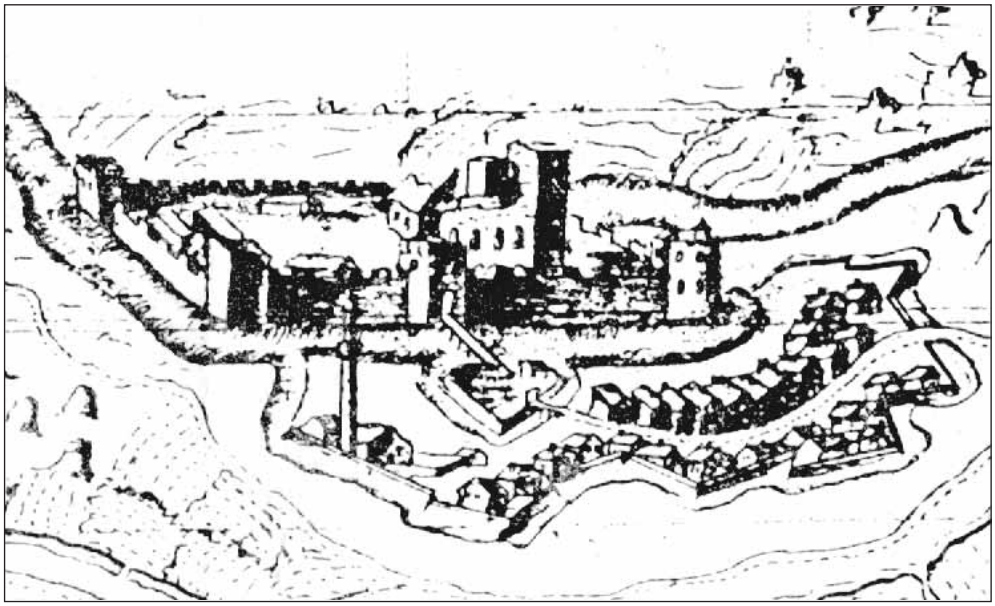

Utvrda i prostor budućeg trga na planu iz 1697. godine.

Na području sadašnjeg parka nalazila se još jedna kula, koja je podzemnim hodnikom bila povezana s utvrdom. Bila je građena od srednjovjekovne opeke te je vjerojatno i ona sagrađena prije dolaska Turaka, iako su je Đakovčani nazivali turskom kulom. Zanimljivo je da je nema na spomenutom planu unatoč tome što je ona kao obrambena kula vojnom crtaču trebala biti zanimljiva, a on je ucrtavao i neke veće spaljene građevine. Druga je mogućnost da su to ostaci jedne od džamija, i to one na lijevoj strani Sparrovog plana, koja je nacrtana bez krova, izgleda Kaston pašina. Okrugla kula je možda bila temelj minareta.

U grad se ulazilo preko jednog otočića sa stražarnicom te pokretnog mosta. Nikola Tordinac u svome književnom djelu navodi da je "ispod zidane kapije, kako se ulazilo desne ruke, vodio hodnik, u koji si mogao ući, a da niesi morao dvorištem proći."[8]

Sredinom 18. stoljeća srušen je dio zidina da prilikom gradnje novoga biskupskog dvora posluži kao "kamenolom"[9]

Južni dio zidina sa kulama dao je srušiti biskup Mirko Raffay u prvoj polovini 19. stoljeća, u vrijeme dogradnje južnog dijela dvora prema parku, kojeg

8 Nikola Tordinac, Đakovački spasovdan, Odabrane crtice i pripoviesti, Matica Hrvatska, Zagreb, 1890., str. 100.

9 K. Pavić, Đakovo u srednjem vijeku, str. 1080.

je on dao urediti. Za vrijeme gradnje Strossmayerove katedrale srušen je preostali dio istočnog zida i sjeverni dio, s dvije kule (okruglom i osmerokutom). Danas postoji zapadni dio zida u dužini od oko 40 metara. To je najznačajniji sačuvani srednjevjekovni ostatak u Đakovu.

Istočno od utvrde postojale su džamija i dvor, prema nekim navodima, Hadži paše.[10] Odmah po odlasku Turaka ona je preuređena u provizornu crkvu. Kasnije je na tome mjestu sagrađena zgrada franjevačkog samostana, koja je kasnije adaptirana u biskupsko sjemenište.U drugoj polovini 18. stoljeća sjeveroistočno od utvrde sagrađene su četiri kanoničke kurije, koje su zajedno sa samostanom, biskupskim dvorom i ostacima zidina okruživali prostor koji je kasnije prerastao u glavni đakovački trg.

Tijekom 18. stoljeća opkopi su se zatrpavali jer više nisu služili svrsi. Poznato nam je da su još postojali za vrijeme biskupa Petra Bakića u prvoj polovini 18. stoljeća. Naime, postoji zapis iz 1743. godine, odnosno pritužba mještana, da je biskup u bijesu poubijao 9 komada svinja, koje su zalutale u šanac oko dvora.[11]

Prostor ispred biskupovog dvora tijekom 18. stoljeća omeđen je sljedećim zgradama: četiri kanoničke kurije, franjevači samostan (kasnije biskupijsko sjemenište), biskupski dvor i dio zidina sa kulom (koje su u 19. stoljeću srušene).

Kada je sredinom 19. stoljeća vršeno numeriranje kuća u Đakovu, zgrade na trgu dobile su sljedeće kućne brojeve:

-kanoničke kurije - kbr. 67-70

-biskupijsko sjemenište - kbr. 199

-biskupski dvor - kbr. 200.[12]

Na trgu je bila tržnica do pedesetih godina 20. stoljeća, kada je preseljena na mjesto gdje se i sada nalazi.

---

10 Mirko Marković, Đakovo i Đakovština, Zbornik Đakovštine br. 1, JAZU, Centar za znanstveni rad Vinkovci, knj. III, Zagreb, 1976., str. 239; Nikola Tordinac navodi da je to bila Kaston pašina džamija. Usp. N. Tordinac, Đakovački spasovdan, str. 203. Hedviga Dekker je smatrala da je župna crkva bila Hadži pašina džamija. Usp. H. Dekker, Đakovo i njegova okolica kroz kulturno historijske spomenike, str. 72. Izgleda da bi trebalo pomno proučiti Šadeckijev popis iz 1702. godine i preispitati položaje na kojima su se nalazile džamije.

11 Josip Bösendorfer, Kako je došlo do slavonskog urbara 1756. godine?, Rad JAZU, knj. 240, Zagreb, 1931., str. 251.

12 Usp. Željko Lekšić, Numeracija kuća u Đakovu iz sredine 19. stoljeća, "Đakovački vezovi", Jubilarna revija 1967-1991., Đakovo, 1991., str. 82.

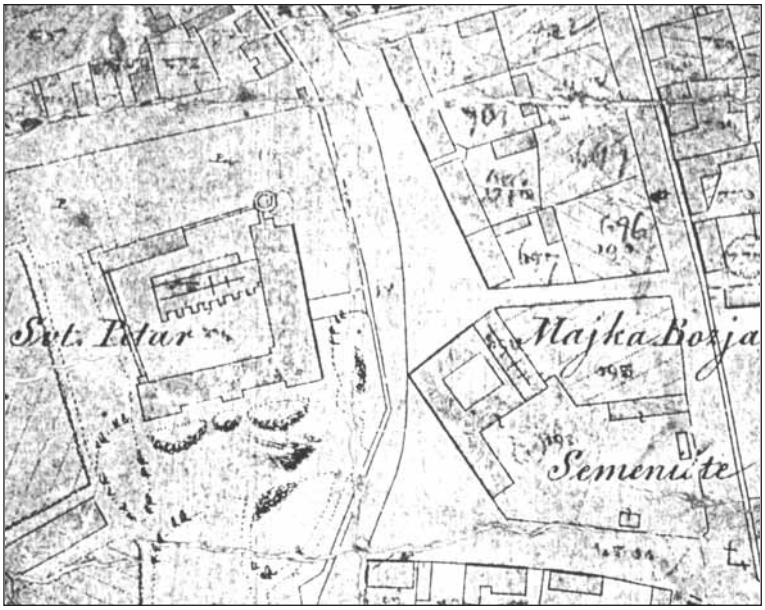

Trg i zgrade oko trga na planu načinjenom vjerojatno 1863. godine

... i na planu iz 1902. godine.

Trg je još krajem 19. stoljeća nosio naziv po biskupu Strossmayeru[13], a taj je naziv zadržao do danas.

Do 1999. godine na trgu je bila bista J. J. Strossmayera, koju je izradio kipar Ivan Meštrović. Godine 1999. u povodu dana grada i 760. obljetnice grada podignut je spomenik Strossmayeru visok 2,3 m izrađen u bronci, kojeg je izradio akademski kipar Marijan Sušac iz Osijeka prema maketi kipara Rudolfa Valdeca[14], koju je ovaj načinio prije 85 godina.[15]

Sve zgrade koje okružuju trg su vlasništvo biskupije, ali one nisu služile samo biskupiji, kao što ćemo saznati iz historijata svake od tih zgrada.

Biskupski dvor

Prvi redoviti biskup iza oslobođenja Slavonije od Turaka bio je Đuro Patačić, koji je 1703. godine uveden u posjed "tvrđe i mjesta Đakovo sa ostalim selima i dobrima".[16] Došavši u Đakovo morao si je sagraditi i svoju rezidenciju. Prva biskupska rezidencija bila je drvena zgrada tik istočnog tvrđavskog zida, a bila je sagrađena 1706. godine. U toj drvenjari bili su stanovali biskupi Patačić, Bakić i Tauzi.[17]

Kada je biskup Čolnić došao u Đakovo, biskupska rezidencija bila je u prilično jadnom stanju. U svojoj autobiografiji ovako ju je opisao: "Prigodom moga dolaska činilo mi se da prije ulazim u pustinju negoli u biskupsku rezidenciju. Sa zapadne odnosno sa sjeverne strane našao sam nekoliko sobica od drveta, skromno namještenih, nagnutih i ruševnih."[18] Stoga je biskup Čolnić odlučio sagraditi novu rezidenciju. U autobiografiji je naveo: "(Godine) 1753.

---

13 Vidljivo na planu grada iz 1899. godine, kojeg je načinio ing. Gašhy. Mjerilo 1:1950. Na planu stoji: "Prerisao iz katastra: indikatio: mapah te povečano sa mjerila 1 : 1280 na 1 : 1950 mt: U Đakovu 25. ožujka 1899. Ing. Gašhy". Plan je, izgleda, nekoć stajao uramljen na zidu u zgradi općinskog poglavarstva, a sada se nalazi u Muzeju Đakovštine.

14 Rudolf Valdec (Krapina, 8. 3. 1872.-Zagreb, 1. 2. 1929.), kipar. Školovao se u Zagrebu, Beču i Münchenu, a studijski je boravio u Italiji, Rusiji, Njemačkoj i Francuskoj. Bio je profesor na Umjetničkoj akademiji u Zagrebu. Radio je ornamentalne ukrase, malu plastiku, portrete, spomenike.

15 V. [esna] Kaselj, Otkriven spomenik Strossmayeru, "Đakovački glasnik" (dalje: ĐG) (Đakovo), god. VI, br. 107, 13. svibnja 1999., str. 13.

16 Josip Bösendorfer, Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovarske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku, Osijek, 1910., str. 356 (dalje: Crtice iz slavonske povijesti).

17 Isto, str. 358.

18 Marin Srakić, Autobiografija Josipa Antuna Čolnića, biskupa bosanskog ili đakovačkog, Glasnik arhiva Slavonije i Baranje 1, Historijski arhiv u Osijeku, Osijek, 1991., str. 40.

latio sam se da uz Božju pomoć iz temelja podignem biskupsku rezidenciju, kako iz povišene cijene žirovine, tako, njegovim svetim blagoslovom, u vinogradima i desetini, desetini u žitu."[19] Nadalje, naveo je da su do 1760. godine, kada je pisao autobiografiju, podignuti gotovo potpuno glavni zidovi s temeljem od 16 stopa, tri sobe iznutra na donjem katu i četvrta za pandure pokraj, a isto tako kuhinja s jednom sobom za poslugu, te smočnica. Izgradio je jedan podrum ispod srednjeg dijela zgrade i drugi manji pod kuhinjom, na gornjem katu tri sobe sa stropom u engleskom stilu, kojem je dodana štokatura, četvrtu pokraj, petu sobicu za sluge uz spavaću sobu, šestu dvoranu dosta prostranu, sedmu i osmu uz dvoranu.[20] Novi dvor, naslonjen na stare zidine, građen je u razdoblju od 1753. do 1763. godine.[21]

Čolnić je bio svjestan da je dvor za ono vrijeme bio vrlo prostran te je naveo: "Možda će se tko od gospode nasljednika čuditi što sam zamislio previše prostranu zgradu, ali budući da će prvi gospodin nasljednik ovu zgradurinu lakše dovršiti nego što sam je ja podigao, ako je možda zatekne nedovršenu, nadam se da će moje radove zahvalno primiti, jer i vrlo veliku vrijednost imaju vrlo neznatni počeci (...)."[22]

Čolnić je istočnu stranu biskupskog starog dvorca, koji je vjerojatno cijeli bio od drveta i naslonjen na stari zid, iskoristio za pročelni zid rezidencije.[23] Zgradu je produžio, kako sam kaže, do tornja.[24] Možda se to odnosilo na toranj na ulazu u utvrdu, te je taj ulaz iskorišten kao ulaz u dvor. Zgrada, naime nije bila sagrađena do okrugle kule na sjeveroistočnom uglu utvrde.

I biskup Antun Mandić je, kako saznajemo u jednom izvješću, obnovio biskupsku rezidenciju.[25] Obujam te obnove nije nam poznat.

Dio dvora prema parku sagradio je biskup Raffay u razdoblju 1821.-1822. godine.[26]

Sadašnji biskupski dvor građen je, dakle, postupno u nekoliko razdoblja: 1. biskup Čolnić sagradio je istočni dio dvora, naslonjen na stare zidine u razdoblju

---

19 Isto, str. 41.

20 Isto, str. 42.

21 Marin Srakić, Važniji datumi iz povijesti Đakova, Treći nastavak, ĐG, god. I, br. 8, 23. prosinca 1994., str.19.

22 M. Srakić, Autobiografija Josipa Čolnića, biskupa bosanskog ili đakovačkog, str. 42.

23 Isto.

24 Isto, str. 47.

25 Antun Dević, Istražni postupak o Emeriku Karlu Raffayu i Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji 1816. godine, Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja br. 14/1996., Ogranak Matice hrvatske, Vinkovci, 1997., str. 59.

26 R. Šverer, Bogate zbirke u dijecezanskom muzeju, str. 6.

od 1753. do 1763. godine, prije toga srušivši stari drveni dvor, i 2. dio dvora prema parku sagradio je biskup Raffay u razdoblju 1821.-1822. godine.[27]

Nekoliko godina nakon svog dolaska u Đakovo, biskup Josip Juraj Strossmayer je dao urediti sobe u dvoru. Tako je 1852. godine za parketiranje, tapetiranje i dekoraciju utrošio oko 15.000 forinti. Sobe je dekorirao prof. Sturm iz Beča.[28]

U snažnom potresu u ožujku 1884. godine, od svih zgrada biskupijski dvor je bio najviše oštećen, sa štetom procijenjenom na 10.000 forinti.[29] Zidovi na katu bili su znatno ispucali, ali mnoge pukotine bile su i od ranijeg potresa iz 1880. godine, a i starije. Najviše je stradao jugoistočni ugao zgrade. Taj je dio bio ispresijecan mrežom ovećih pukotina. Tek je manji dio dimnjaka ostao netaknut.[30]

Dvor je renoviran više puta. Godine 1909. dovršena je adaptacija s troškom od 56.470 kruna.[31]

Neispravan dimnjak uzrokovao je požar 18. veljače 1959. godine. Brzom intervencijom đakovačkih vatrogasaca požar je ugašen. U spomenici vatrogasnog društva stoji da je tada "spašena vrlo vrijedna knjižnica".[32]

U rujnu 1991. godine dvor je bio znatno oštećen krhotinama granata koje su padale uokolo, a i izravnim pogocima po krovu. Stoga je odmah poslije tih događaja dvor renoviran, te u jesen 1994. godine pokriven novim crijepom. Te je godine Đakovčanin Ljubomir Buljan (1927.-1999.) poklonio Biskupiji za obnovu dvora, kako je rekao autoru, iznos od 97.000 DEM (njemačkih maraka). Tijekom 1998. godine bilo je renoviranje salona. U to vrijeme je u noći između 12. i 13. listopada izvršena provala, te je došlo do požara koji je uništio tek renovirane dekoracije.[33]

Pred dolazak svetog oca pape 2003. godine popravljeno je i oličeno pročelje na kojem su do tada bili vidljivi tragovi rata.

---

27 R. Šverer navodi tri faze gradnje, sa vremenskim razdobljima gradnje, sa kojim navodima se ne možemo u potpunosti složiti. Prije svega, od Patačićevog dvora nije ostalo ništa, jer je bio od drveta, a dao ga je srušiti biskup Čolnić. Usp. R. Šverer, Bogate zbirke u dijecezanskom muzeju, str. 6.

28 (Milko Cepelić-Matija Pavić), Josip Juraj Strossmayer biskup bosansko-đakovački i sriemski god. 1850.-1900., Zagreb, 1900-1904., str. 908.

29 Gjuro Pilar, Djakovački potres dne 24. ožujka 1884., Pretiskano iz LXXVIII. knjige Rada JAZU, Zagreb, 1886., str. 27.

30 Isto, str. 25.-26.

31 XXIV. Izvješće upravnog odbora županije virovitičke, za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1909. Osijek, 1910., str. 174.

32 Branko Špehar st.-Branko Špehar ml.-Ivan Grizak, Spomen knjiga u povodu proslave 125-e obljetnice DVD Đakovo, Đakovo, 1997., str. 84.

33 V. [esna] Kaselj, Provalnici zapalili rezidenciju đakovačkih biskupa, ĐG, god. V., br. 93, 15. listopada 1998., str. 3; Mirko Ćurić, Nepoznati provalnik zapalio salon đakovačkog biskupskog dvora, "Slavonski narodni kalendar 1999", str. 110.

Katedrala

Unutar zidina je nekoć krajem srednjeg vijeka stajala stara đakovačka katedrala sv. Petra. Kada je papa Gregorije IX. potvrdio Kolomanovu darovnicu 1239. godine, kojom bosanski biskupi dobivaju razne posjede, između ostalog i posjed Dyaco, naložio je Dominikancima da predaju bosanskom biskupu sav novac što ga je 1233. ban Ninoslav poklonio za gradnju nove stolne crkve sv. Petra. Taj je novac bio namjenjen gradnji nove stolne crkve sa kaptolom, posvećen sv. Petru u župi Vrhbosni u mjestu Brdu (Blažje).[34] Zasigurno je utrošen u gradnju nove crkve sv. Petra u Đakovu. Ukoliko se odmah prišlo gradnji po dolasku bosanskih biskupa, crkva sv. Petra je zasigurno starija negoli nam kazuju stare isprave. Naime, u ispravama se spominje tek 1355. godine.[35]

Oslobođenje od turske vlasti katedrala je dočekala bez krova, što je uočljivo na Sparrovom planu iz 1697. godine. Biskup Nikola Ogramić, prvi biskup u Đakovu po izgonu Turaka, za katedralu je imao župnu crkvu uz franjevački samostan, a stanovao je u jednoj maloj kući pokraj crkve.[36] Biskup Patačić također nije imao svoje katedrale te je također obavljao službu u župnoj crkvi koja je služila i kao katedrala, kraj koje je i stanovao. Na ruševinama srednjovjekovne katedrale ubrzo je, prema navodima Bösendorfera, sagradio 1708./09. godine novu stolnu crkvu, posvećenu na dan sv. Petra i Pavla.[37] Međutim, vjerojatno je tada samo obnovljena stara katedrala. U razdoblju između 1716. i 1725. godine biskup Bakić je produžio stolnu crkvu, nad sakristijom sagradio oratorij, te crkvu opskrbio posuđem.[38] Budući da je bio zauzet gradnjom biskupske rezidencije, biskup Čolnić, nije mogao, ukrasiti katedralu kao što je želio, kako navodi u autobiografiji. Ipak je 1760. godine podigao toranj uz bok, odnosno na uglu biskupskog dvora, kako navodi, "za ovu još uvijek pustoš dosta elegantan". Iste godine postavio je zvono od 500 kilograma, budući da je zatekao samo tri zvona i to obješena na zid bez ikakvog tornjića, a sva tri zajedno jedva su prelazila 300 kilograma. Nabavio je razne stvari potrebne katedrali. Naručio je veliki oltar od gipsa za 1300 forinti, koji je dovršen 1762. godine. Pobrinuo se da se podigne oratorij, da bude pristupačan ulaz iz sobe za popodnevni odmor, s dva

34 Vjekoslav Klaić, Poviest Bosne, do propasti kraljevstva, Zagreb, 1882.[1], Svjetlost, Sarajevo, 1990.[2], str. 74.

35 K. Pavić, Đakovo u srednjem vijeku, str. 1080.

36 Stjepan Bäuerlein, Biskup Nikola Ogramić Olovčić, Posebni otisak iz revije "Croatia Sacra", br. 22, god.XIII.-XIV., str. 23.

37 J. Bösendorfer, Crtice iz slavonske povijesti, str. 356.

38 M. Srakić, Važniji datumi iz povijesti Đakova, str. 19.

prozora.[39] Ta je stara katedrala srušena u studenom 1880. godine[40], nakon gradnje nove katedrale.

Prije gradnje nove katedrale uklonjeni su sjeverozapadni ostaci zidina sa dvije kule, te je nova katedrala sagrađena uz biskupski dvor. Dao ju je sagraditi biskup Josip Juraj Strossmayer. Građena je od 1866. do 1882. godine. Osnovu za njezinu gradnju izradio je bečki arhitekta Karlo Roesner, a izvedbom je rukovodio arhitekt Friedrich Schmidt. Unutrašnjost su oslikali freskama otac i sin Aleksandar i Ljudevit Seitz, sljedbenici njemačke slikarske škole tzv. "Nazarenaca". Stolna crkva je bila svečano posvećena 1. listopada 1882. godine.[41]

Katedrala je doživjela više raznih oštećenja. Ubrzo nakon izgradnje u Đakovu se 24. ožujka 1884. godine osjetio jak potres. Katedrala srećom tada nije pretrpila znatnija oštećenja. Jedan od manjih tornjića izgubio je rozetu, koja je pala na tlo.[42] Nastalo je nekoliko malih pukotina. Tada je ustanovljeno da su lukovi oko kupole također pukli, ali to je bilo vjerojatno posljedica sjedanja kupole. Slično se usljed sjedanja jednog tornja raspucao zid južne lađe.[43]

Godine 1933. bio je požar, u kojem su izgorjele orgulje, te uništene neke freske i rozeta. Na početku Drugog svjetskog rata, u travnju 1941. godine, katedrala je bila oštećena granatama, od strane Jugoslavenske kra- ljevske vojske koja se povlačila kroz Đakovo, a koju su izvjesne skupine nastojale razoružati pucajući sa katedrale.

Prilikom potresa 1964. godine katedrala je pretrpjela lakša oštećenja. Obnovljena je u razdoblju od 1964. do 1966. godine.

I u rujnu 1991. godine katedrala je bila oštećena krhotinama granata od strane Jugoslavenske narodne armije, koje su bile ispaljene iz vojarne u Dračicama.

---

39 M. Srakić, Autobiografija Josipa Čolnića, biskupa bosanskog ili đakovačkog, str. 44.

40 Milko Cepelić, Djakovačka groblja, Tiskom biskupijske tiskare u Djakovu, Đakovo, 1916., str. 15.

41 M. Marković, Đakovo i Đakovština, str. 229-230. Značajnija djela o đakovačkoj katedrali su: J. J. Strossmayer, Stolna crkva u Djakovu, Zagreb, 1874.; F. Rački, Stolna crkva u Djakovu, Vienac, teč. VI, Zagreb, 1874.; G. Tondini, La cattedrale di Diakovar, Firenze, 1884.; N. Mašić, Stolna crkva u Djakovu, JAZU, Prag, 1900.; M. Cepelić, Stolna crkva djakovačka, Djakovo, 1915.; I. Rogić, Kroz djakovačku katedralu, Djakovo, 1915.; I. Rogić, Katedrala u Djakovu, Osijek, 1932.; R. Šverer, Vodič kroz katedralu-baziliku u Đakovu, Đakovo, 1970.

42 Gj. Pilar, Djakovački potres, str 28.

43 Isto, str. 26.

Zgrada biskupijskog sjemeništa

Na ovom mjestu nekoć su u vrijeme turske vladavine stajali mošeja i dvor Hadži paše. Nakon povlačenja Turaka, početkom 18. stoljeća dao je biskup Nikola Ogramić preurediti džamiju u provizornu crkvu, a uz crkvu je sagradio svoj dvor.[44] Crkvu je kasnije opremio Ivan Grličić, prvi đakovački župnik, uz pomoć biskupa Patačića. Bila je to privremena katedrala bosanskog biskupa.[45] Biskup Đuro Patačić (biskup 1703.-1716.) je 1706. godine u Ogramićevoj crkvi posvetio dva oltara.[46]

Nakon dolaska u Đakovo 1703. godine, i biskup Đuro Patačić je vršio službu u ovoj crkvi, a kraj nje je i stanovao, prije nego li si je sagradio novi dvor i katedralu. Biskup Patačić je franjevcima Bosne Srebrene povjerio župu u Đakovu. U tu svrhu izdao je dvije darovnice Provinciji Bosni Srebrenoj 1710. godine.[47] Patačić je dao srušiti ove objekte, a uz njegovu pomoć je od 1711. do 1714. godine ovdje sagrađen franjevački samostan, dovoljno prostran da u njemu stanuje četrnaest franjevaca.[48] Novi samostan bio je veća drvena prizemnica, građena u četverokutnoj osnovici s karakterističnim samostanskim dvorištem i bunarom u sredini. U Đakovo su tada preselili franjevci iz Kopanice, koji su pobjegli iz Modriča 1684. godine.[49] Bio je dovršen do proljeća 1714. godine.[50] U novi samostan su se uselili 1715. godine.[51]

Uz taj samostan podigao je biskup Patačić i samostansku crkvu Blažene Djevice Marije.[52] Godine 1743. podignut je u toj crkvi veliki oltar.[53] Tim je oltarom zamijenjen onaj iz 1706., a stajao je sve do 1904. godine.[54] Crkva je obnovljena 1763. godine. Tada je dobila novo pročelje i zidani kor umjesto negdašnjeg drvenoga, novo krovište i krov, te natkriven prolaz od samostanskih

---

44 Matija Pavić, Biskupijsko sjemenište u Djakovu. 1806.-1906., Tisak bisk. tiskare u Djakovu, Đakovo, 1911., str. 31; S. Bäuerlein, Biskup Nikola Ogramić Olovčić, str. 23.

45 M. Pavić, Biskupijsko sjemenište u Djakovu, str. 31.

46 Glavni oltar posvećen je Marijinom Bezgrešnom Začeću, a bočni oltar sv. Barbari. M. Pavić, Biskupijsko sjemenište u Djakovu, str. 31; Emanuel Hoško, Višestoljetno djelovanje franjevaca u Đakovu (1347.-1806.), Diacovensia, teološki prilozi, god. III., br. 1, Đakovo, 1995., str. 382.

47 E. Hoško, Višestoljetno djelovanje franjevaca u Đakovu, str. 382.

48 Isto, str. 383.

49 J. Bösendorfer, Crtice iz slavonske povijesti, str. 358; M. Marković, Đakovo i Đakovština, str. 179-180.; E. Hoško, Višestoljetno djelovanje franjevaca u Đakovu, str. 384.

50 M. Pavić, Biskupijsko sjemenište u Djakovu, str. 32.

51 M. Marković, Đakovo i Đakovština, str. 180 i 239.

52 Isto, str. 180.

53 M. Pavić, Biskupijsko sjemenište u Djakovu, str. 33; M. Srakić, Važniji datumi iz povijesti Đakova, str. 19; E. Hoško, Višestoljetno djelovanje franjevaca u Đakovu, str. 386.

54 M. Pavić, Biskupijsko sjemenište u Djakovu, str. 33.

vratiju do nove sakristije.[55] Biskup Čolnić je darovao 1767. godine novi oltar.[56] Bočni oltar sv. Križa podignut je 1777. godine, a izradio ga je rezbar Josip Lang.[57]

Godine 1753. izgrađena je zgrada novog samostana.[58] Godine 1800. i 1805. mijenjan je krov na samostanu iako je već tada bilo govora o premještanju franjevaca iz Đakova u Brod.[59]

Đakovački biskup Matej Franjo Krtica (biskup 1774.-1805.) započeo je 1804. godine pripreme za gradnju Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu, no umro je već iduće godine. Još za njegova života usprotivio se gradnji đakovački Stolni kaptol smatrajući da su i lokacija i veličina zgrade nepogodni i da bi toj svrsi bolje odgovarao, uz neke preinake i dogradnje, franjevački samostan u Đakovu.[60]

Kraljevskim nalogom određeno je da se franjevački samostan u Đakovu sa svim njegovim pripadnim imanjima prenamjeni u sjemenište za buduće svećenike, te ujedno prilagodi za iznemogle svećenike i kućno osoblje. Ujedno je određeno da će franjevcima biti nadoknađena protuvrijednost svih dobara što su ih imali u Đakovu, dijelom u novcu, a dijelom u gotovu novcu iz crkvene zaklade.[61] Od novčane naknade određeno je 11.500 forinti.[62] Zadnji obrok je đakovački biskup predao 1808. godine.[63]

U rujnu 1806. godine franjevci su premješteni u Brod, a odmah nakon njihovog odlaska zgrada je preuređena u biskupsko sjemenište. Sjemenište je otvoreno u studenom 1806. godine, sa 53 đaka.[64] Bilo je to u vrijeme kada je biskup bio Antun Mandić (biskup 1806.-1815.).

Zgrada sjemeništa služila je i u druge svrhe. U ratnoj 1849. godini vojno zapovjedništvo podnijelo je zamolbu da se klerički odjel zgrade ustupi za vojničku bolnicu, jer se u hrvatskoj vojsci pojavila kolera i druge bolesti. Tako je

---

55 E. Hoško, Višestoljetno djelovanje franjevaca u Đakovu, str. 387.

56 Isto, str. 388.

57 Isto.

58 Isto, str. 387; Zapis na lijevoj ploči povrh ulaznog stepeništa. Prijevod ploče s latinskog vidi u: I. Germovšek, Natpisi na spomenicima u Đakovu, str. 180.

59 E. Hoško, Višestoljetno djelovanje franjevaca u Đakovu, str. 392.

60 Marin Srakić, Antun Mandić, biskup, realizator školskih reforma u Hrvatskoj, u: Zbornik radova o Marijanu Lanosoviću, JAZU, Zavod za znanstveni rad Osijek, Osijek, 1985., str. 91.

61 Josip Barbarić, Kronika franjevačkog samostana u Brodu na Savi II (1806-1833), Slavonski Brod, 1977., str. 9.

62 Isto, str. 11.

63 Isto, str. 53.

64 E. Hoško, Višestoljetno djelovanje franjevaca u Đakovu, str. 392.

te godine pored bolnice u vojarni postojala bolnica i u zgradi sjemeništa.[65] O bolnici doznajemo i iz pisma biskupa Strossmayera od 15. kolovoza 1849. godine upućenog Andriji T. Brliću[66], kojemu je pisao: "Sjemenište đakovačko za (neko) vrijeme preobrazito je u bolnicu. Dobro bi bilo, da se također i neke ispražnjene kanoničke i spahinske kuće u tu čovječnu svrhu obrate. To smo braći našoj, koja krv svoju na bojištu liju, dužni."[67] U jesen 1849., još dok je ovdje bila vojnička bolnica, došlo je do požara gospodarskih zgrada, koji je zaprijetio i samoj zgradi sjemeništa.[68]

Nakon što je dovršena gradnja katedrale, 1882. godine prenijeti su iz stare kripte u ovoj zgradi posmrtni ostaci biskupa Čolnića, Krtice, Mandića, Rafaja, Sučića i Kukovića, u novu kriptu u katedrali.[69]

U snažnom potresu 1884. godine, zgrada sa crkvom je bila znatno oštećena. Zbog pukotina su lukovi u zgradi bili poduprti,[70] a valjalo je poduprijeti i južni zid zgrade.[71] Poslije potresa zgrada je obnavljana više puta, a naročito 1893. i 1903. godine, brigom biskupa Josipa Jurja Strossmayera.[72] Godine 1893. na sjemenišnoj zgradi je podignut drugi kat, profesorski dio preuređen je za bogoslove, a za profesore preuređeno je bivše franjevačko sjemenište.[73] Te je godine, 11. listopada, sjemenište sa crkvom posjetio tadašnji ban Dragutin Khuen-Hedervari.[74] Godina 1903.-4. obnovljeno je cijelo zdanje "iz vana i iz nutra".[75] Krajem 1904. godine postavljen je novi oltar.[76]

Stara zgrada sjemeništa je srušena u proljeće 1912. godine.[77] Nova, koja i sada stoji, podignuta je 1913. godine za biskupovanja Ivana Krapca (biskup

---

65 M. Pavić, Biskupijsko sjemenište u Djakovu, str. 196.

66 Andrija Torkvat Brlić (1826.-1868.), bio je odvjetnik i bilježnik u Osijeku, te neko vrijeme vlastelinski direktor u Đakovu.

67 Ferdo Šišić, Josip Juraj Strossmayer, dokumenti i korespondencija, knjiga I, JAZU, Zagreb,1933., str. 56.

68 M. Pavić, Biskupijsko sjemenište u Djakovu, str. 197.

69 Isto, str. 312.

70 Gj. Pilar, Djakovački potres, str. 25.

71 Isto, str. 26.

72 Zapis na lijevoj ploči povrh ulaznog stepeništa.

73 Marin Srakić, Stolni kaptol bosanski ili đakovački i srijemski u Đakovu, Diacovensia, Teološki prilozi, Teologija u Đakovu, god. III., br. 1, Đakovo, 1995., str. 280.

74 M. Pavić, Biskupijsko sjemenište u Djakovu, str. 307.

75 Isto, str. 308.

76 Isto, str. 318.

77 Tom je prigodom bilo i nesreća. Usp. Nesreća kod rušenja sjemeništa, "Djakovština" (Đakovo), list za politiku, trgovinu, obrt i gospodarstvo, god. I., br. 50, 21. travnja 1912. "Prekjučer bili su radnici, koji ruše staru sjemenišnu zgradu, zaposleni skidanjem rogova i greda. Tom prilikom izmaknula se jedna greda, te zahvatila ruku radnika Franje Ratkovića. Kako čujemo, razmrskala mu je cijelo desno zapješće."

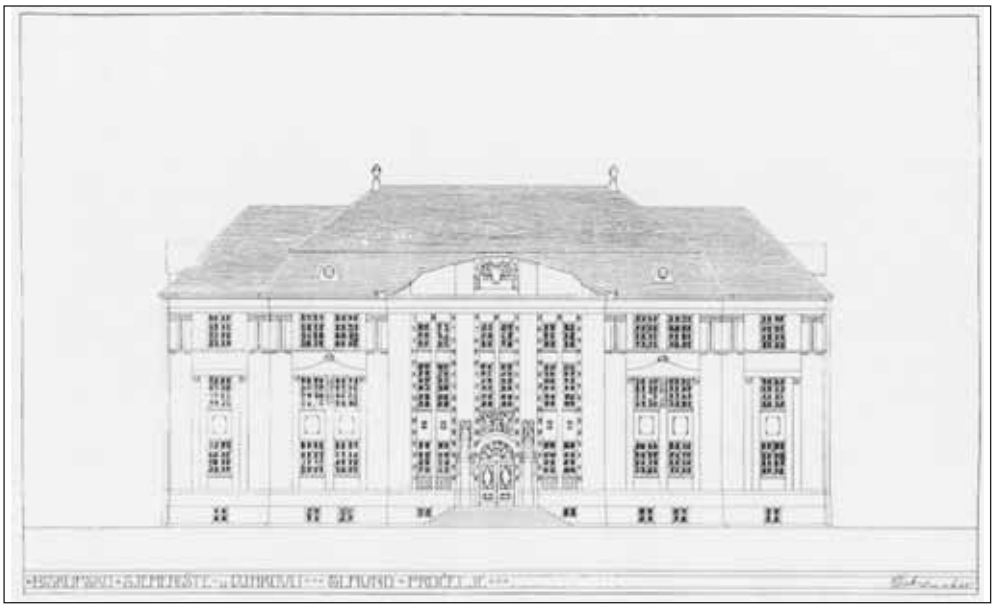

Nacrt zgrade biskupijskog sjemeništa kojeg je načinio zagrebački arhitekt Dioniz Sunko.

1910.-1916.), koji je znatno pomogao gradnju. Zgrada je krajem 1912. godine bila pod krovom.[78]

Nacrte je načinio zagrebački arhitekta Dioniz Sunko.[79] On je zgradu zamislio kao "dvokatnicu u modernom baroknom slogu, u kojem je sagradjen i biskupski dvor djakovački, te će obje zgrade biti arhitektonska cjelina".[80] Sunko navodi da su glavni principi kod projektiranja bili sljedeći: "U zgradi imalo se je smjestiti pp. 70 klerika i to pp. 40 bogoslovaca i 30 gimnazijalaca VII. i VIII. razreda, nadalje je valjalo smjestiti 7 stanova za profesore, stan za rektora, te prostorije za osoblje kućanstva, koje se sastoji od 10 koludrica s jednom

78 Gradnja sjemeništa, "Djakovština", god. II., br. 92, 22. prosinca 1912., str. 1.

79 Dionis Sunko (Sisak, 1879.-Zagreb, 1935.), arhitekt. Studirao je u Karlsruheu u Njemačkoj. Stvaralaštvo mu je u rasponu od sjevernonjemačkog Jugendstila do ekspresivne art-deco figuracije. Projektirao je između ostalog hotele Esplanade i Dubrovnik u Zagrebu, kino u Osijeku, sjemenište u Đakovu, Sokolski dom u Bjelovaru. Osim u Hrvatskoj, projektirao je reprezentativne zgrade banaka i hotela u Sarajevu, Banja Luci i Beogradu.

80 "Djakovština", god. I, br. 37, 7. prosinca 1912., str. 1-2. Sunkov opis zgrade objavljen je 1914. godine u časopisu "Inženjer". Usp. Dioniz Sunko, Biskupsko sjemenište u Đakovu, "Inženjer", Vijesti Hrvatskog društva inženjera i arhitekta u Zagrebu, Društva inženjerjev v Ljubljani i Društva inženjera i arhitekta u Kraljevini Dalmaciji, god. XXXV, br. 4, Zagreb, 1. travnja 1914., str. 51.-56.

glavaricom i od šest sluga. Zgrada imala se je providiti centralnim ogrjevom, vodovodom tople i mrzle vode, te električnom rasvjetom."[81]

Sunko navodi da je željezni križ na tornju kapele jedini ostatak starog sjemeništa. To je bogato kovani križ u baroknom obliku iz 17. stoljeća, novo pozlaćen kojemu je načinjena nova jabuka od bakrenog lima. Nadalje navodi da je zgrada osnovana u modernom građevnom obliku, ali glavnim obilježjem naginju oblici na barokni slog, jer je time omogućeno dovesti zgradu u sklad s biskupskim dvorom. Cjelokupni troškovi iznosili su 500.000 kruna. Kod gradnje su bile zaposlene uglavnom zagrebačke tvrtke. Kalda i Štefan, arhitekti i graditelji u Zagrebu dostali su na javnoj jeftimbi zidarske i betonske radnje. Kiparske radnje izveo je kipar J. Sunko u Zagrebu.[82]

Gledajući nacrte zgrade uočava se da nije načinjeno sve što je predviđeno. Naime, nema kipova na stupovima kod ulaznih vrata, kako je to u nacrtu.

Iz đakovačkog tiska "Djakovština" saznajemo da su izvođači radova bili arhitekti Stefan i Kalda, pod upravom ing. Radičevića.[83]

Nakon Drugog svjetskog rata u zgradi sjemeništa bila je smještena vojna bolnica, a kancelarija bolnice bila je u susjednoj kanoničkoj kuriji.[84]

Godine 1972. dio zgrade je pretrpio požar.

Na pročelju zgrade se nalazi ploča koja označava arhitekta, na kojoj stoji natpis:

ARHITEKT
D. SUNKO

Godina 2000. i 2001. izvršeno je renoviranje dijela zgrade.

Kanoničke kurije

Strossmajerov trg sa istočne strane zatvaraju četiri kanoničke kurije. Prema

81 D. Sunko, Biskupsko sjemenište u Đakovu, str. 51.
82 Isto, str. 56.
83 Gradnja sjemeništa, "Djakovština", n. dj, str. 1.
84 M. Srakić, Stolni kaptol bosanski ili đakovački i srijemski u Đakovu, str. 258.

staroj numeraciji kuća iz sredine 19. stoljeća imale su brojeve od 67 do 70.[85] Najstarija od njih je ona uz sjemenišnu zgradu, koja je građena 1776. godine. Idućа do nje sagrađena je 1782. godine, a zadnje dvije krajem 18. stoljeća. Poticaj za njihovu izgradnju bila je povelja Marije Terezije od 1773. godine izdana povodom sjedinjenja Bosanske i srijemske biskupije. U povelji se navodi da se u Đakovu osniva stolni kaptol sa četiri kanonika i da se za njihovo uzdržavanje poklanja gospoštija Kaptol kod Požege.[86] Još 1725. godine je biskup Bakić tražio od cara Karla VI. kaptol sa četiri kanonička mjesta.[87] Godine 1776. u Đakovo dolaze prvi kanonici, a to su bili Pleše iz Piškorevaca, Korpar iz Sota, Andres iz Semeljaca i Roka iz Vaca.[88] Biskup Matej Krtica predao je kanonicima prve tri kurije 30. lipnja, a četvrtu 1. listopada 1777. godine.[89] Osim ove četiri, postojale su još tri kanoničke kurije, dvije u đakovačkoj glavnoj ulici i jedna u ulici Matije Gupca br. 1., a osmom kanoniku nije bila potrebna kurija jer je kao rektor sjemeništa imao svoj stan.[90]

Poslije Drugog svjetskog rata, krajem pedesetih godina 20. stoljeća istočni dijelovi dvorišta kanoničkih kurija su oduzeti, te iskorišteni za izgradnju tri stambene zgrade u ulici Augusta Cesarca.

Od 1987. do 1989. godine sve četiri kurije su obnovljene. Voditelj radova na obnovi bio je mons. Antun Jarm.[91] Poslije obnove dvije zapadne kurije ugovorom su predane na upotrebu župi Svih Svetih u Đakovu za župni ured i stanove župnika i župnog vikara.[92] Pročelja su im bile znatno oštećene u rujnu 1991. godine od krhotina granata koje su padale po trgu ispaljenih iz vojarne JNA "Dračice".

Biskup J. J. Strossmayer, a poslije njega biskup Ivan Krapac (biskup 1910.-1916.), planirali su postojeće kurije na trgu srušiti, proširiti trg sve do niza kuća na istočnoj strani Ulice A. Cesarca, te ovdje sagraditi nove kurije. Naime, u tom nizu kuća nalazile su se tri biskupijske kuće i tri privatnih vlasnika, koje je biskup namjeravao otkupiti i odmah ih srušiti zajedno s biskupijskim kućama i na tom mjestu izgraditi tri reprezentativne jednokatne kurije za sve kanonike. Smatralo se da bi tako Đakovo dobilo lijep i prostran trg pred katedralom, te da bi

85 Općinski sud u Đakovu, Zemljišno knjižni odjel (dalje: ZKO), zemljišno knjižni uložak (dalje: z. k. ul.) 61. Kao vlasnik upisan je "Kaptol u Djakovu".
86 M. Marković, Đakovo i Đakovština, str. 239.
87 M. Srakić, Važniji datumi iz povijesti Đakova, str. 19.
88 Isto.
89 M. Srakić, Stolni kaptol bosanski ili đakovački i srijemski u Đakovu, str. 257.
90 Isto.
91 Isto, str. 258.
92 Isto.

se kaptol riješio starih, dotrajalih, vlažnih kurija.Već su bili gotovi i nacrti, koji se čuvaju u Arhivu stolnoga kaptola.[93]

Ove kanoničke kurije su zaštićene kao spomenik kulture.[94]

Strossmayerov trg br. 1

Ova je kurija bila predana na upotrebu prvom prepozitu Đuri Andresu. Nakon smrti kanonika Petra Pejakića (1943.) ostala je kurija neko vrijeme prazna, te ju je tijekom Drugog svjetskog rata zauzela vojska. Kada je na zahtjev Vlade Narodne Republike Hrvatske biskupijska zgrada u Preradovićevoj ulici ustupljena za smještaj Poljoprivredne škole, preseljena je iz nje Biskupijska tiskara i smještena u lijevo krilo ove kurije.[95] Nakon nacionalizacije Biskupijske tiskare, osnovana je gradska tiskara "Tipografija", koja je zauzela i drugi dio kurije i ostale dvorišne zgrade, ali je sklopila ugovor s biskupijom o mjesečnoj najamnini. Ugovor s "Tipografijom" raskinut je 1986. godine, te je ona sljedeće godine napustila ovu zgradu. Na zgradi je bila i spomen-ploča. Sa preseljenjem "Tipografije" u ulicu A. Starčevića, premještena je i ta ploča.

Strossmayerov trg br. 2

Ova je kurija bila predana najprije Đuri Pleše. U 20. stoljeću, poslije smrti kanonika dr. Jakše Pliverića, u njoj je živio mons. dr. Zvonimir Marković, kanonik i profesor. Budući da je zgrada bila u vrlo trošnom stanju, kanonik Marković ju je uredio uloživši i mnogo vlastitih sredstava. On je unutrašnjost ukrasio stilskim drvenim rezbarijama i lamperijom. Prigodom uređenja kurija sav taj ukras i rezbarija je odbačena. I ta je kurija predana na upotrebu župi Svih

93 Isto, str. 260.

94 ZKO, z. k. ul. 61. Upisano je: "Na temelju prav. rješenja Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku od 17. XII 1976. i od 1. VIII 1977. br. Up-I-03-90/3-76 AU/DJ zabilježuje se, da stambene zgrade (kurije), sagrađene na kč.br. 697, 698, 701 i 703 imaju svojstvo spomenika kulture, te da su upisane u reg. spomenika pod br. 557, a granice područja zaštićenih objekata obuhvaća prostor unaokolo spomenika t. j. kat. čestice na kojima se nalaze zašti. objekti."; Zbirka isprava br. Z-1553/1977.

95 M. Srakić, Stolni kaptol bosanski ili đakovački i srijemski u Đakovu, str. 257.

Svetih i u njoj stanuju župnik i župni vikar.[96]

Strossmayerov trg br. 3

Ova kurija je bila predana najprije Josipu Andresu. U novije vrijeme u njoj su od kanonika stanovali Matija Pavić (1915.-1929.), zatim dr. Andrija Spiletak (1930.-1941.), potom Ivan Sečkar (1946.-1962.). Nakon toga je kurija predana na upotrebu Sjemeništu, jer su neki kanonici ostali stanovati u sjemenišnoj zgradi. Tu su stanovali Ćiril Kos i dr. Ivan Kopić, a kasnije mons. Gejza Varga. U njoj danas stanuju dr. Nikola Dogan, dr. Slavko Platz i mons. Antun Jarm.[97]

Strossmayerov trg br. 4

U kuriji uz Bogoslovno sjemenište, prvi kanonik koji je u njoj stanovao bio je dr. Ivan Roka, a posljednji Mijat Senc, koji je umro 1926. godine. Iako je nakon njegove smrti ona bila dodjeljena nekim kanonicima, oni nisu u njoj stanovali zbog vrlo lošeg stanja. Da kurija ne ostane prazna i zbog velike nestašice stanova, bila je iznajmljena privatnim strankama, a kratko vrijeme nakon toga za uredske prostorije poreznog ureda. Nakon Drugog svjetskog rata porezni je ured ukinut, a kuriju je okupirala vojska za kancelarijsko uredovanje vojne bolnice koja je bila smještena u zgradi Bogoslovnog sjemeništa. Nakon prestanka rada vojne bolnice kuriju je bez privole Kaptola Mjesna stambena zajednica dodijelila Zavodu za socijalno osiguranje. Godine 1965. zgrada je bila ispražnjena i predana Biskupskom ordinarijatu koji je, sve do uređenja, u nju smjestio umirovljene svećenike. Danas u njoj stanuju mons. dr. Andrija Šuljak i mons. Petar Aračić.[98]

96 Isto, str. 258
97 Isto.
98 Isto, str. 258-259.

STROSSMAYER SQUARE – THE OLD CITY NUCLEUS

SUMMARY

This article describes the emergance of the old center of the town of Đakovo consisting of the present Strossmayer square. For all the buildings which existed inth epast and which sstand on the square today there is a detailed historical development given in the article- from the time of their construction over reconstruction works they have experienced and their historical development up to the present days. The article is based on scientific research, newspaper articles , land register files and other sources..

GRAĐA

134

UDK 352:282 (497.5 Đakovo) (093.2) "1889/1885"
324 (497.5 Đakovo) (093.2) "1889/1885"

Dokumentarni prilozi o pravno-političkim odnosima javne uprave i Katoličke crkve te o naličju saborskih izbora u Đakovu (1884.-1885.)

Stjepan Matković
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

U ovome je članku autor, na temelju arhivskih dokumenata iz Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu, opisao i raščlanio dvije pojave iz javnog života u Đakovu. Riječ je o sporu između tijela podžupanijske uprave i Đakovačke biskupije u pogledu pravnokaznene nadležnosti nad polaznicima đakovačkog sjemeništa. Manjim dijelom autor se također bavi dokumentima lokalne uprave koji izvješćuju hrvatskog bana o predizbornim kretanjima u đakovačkom izbornom kotaru i nastoje utjecati na izborne rezultate.

Dolaskom Dragutina Khuena-Hédervárya na mjesto bana Kraljevine Hrvatske i Slavonije, krajem 1883. godine, otvorena je nova stranica u hrvatskoj povijesti. Khuenova gotovo dvodesetljetna epoha banovanja ostavila je duboke tragove. S jedne strane, započeo je val gospodarskog oporavka, koji je, okončavši posljedice teške financijsko-agrarne krize iz prve polovice 1870-ih godina, pripomogao mnogim preobrazbama odnosa u hrvatskome društvu. S druge strane, zaoštrena su kretanja u političkim odnosima, što je pogodovalo sve izraženijem sukobljavanju vlasti i oporbenih skupina, kako onih saborskih tako i onih izvansaborskih. To zaoštravanje bilo je jednim dijelom i odraz sukobljavanja katoličke vjere s liberalnim svjetonazorima. Radilo se o pitanju odvajanja Crkve

od države, koje je utjecalo na lomove tradicionalnog poretka i snažniji prodor osvjetovljavanja društva.

U ovome tekstu ukazuje se, većim dijelom na temelju prvih deset dokumenata, na sukob između zemaljskih vlasti i predstavnika Katoličke crkve na đakovačkom području. To nije bio samo sporedan, marginalni sukob. Zemaljsku vlast, koju je u ovom slučaju legitimno zastupao đakovački podžupan Slavko Cuvaj[1], obilježava u to vrijeme prijanjanje uz liberalnu ideologiju bez demokratskih primjesa. Khuenova Narodna stranka u Banskoj Hrvatskoj bila je usko povezana s vladajućom Liberalnom strankom u Ugarskoj, na čijem čelu je bio utjecajni Kálmán Tisza (ugarski ministar predsjednik od 1875. do 1890.). U toj eri zavladala je oštra borba oko tumačenja crkvenopravnih odnosa, koja će kulminirati tijekom 1890-ih godina, kada su vladajući ugarski liberali uspjeli donijeti zakone o uvođenju građanskog braka, građanskih matica i općoj slobodi vjeroispovijesti.[2] Na suprotnoj strani nalazila se institucija Đakovačke biskupije, u kojoj je glavnu riječ imao biskup Josip Juraj Strossmayer. Biskup nije bio samo crkveni visokodostojanstvenik, poznat širom svijeta zbog svojih znamenitih teoloških rasprava, nego je bio i jedna od vodećih figura oporbene Neodvisne narodne stranke (NNS). Njegov rad u stranci nije bio više očigledan jer se nakon revizije Hrvatsko-Ugarske nagodbe (1873.) gotovo posve povukao iz javnog političko-stranačkog života. No, i dalje je financijski podupirao NNS i davao određene savjete koji su usmjeravali pravac djelovanja te stranke. Premda se u hrvatskoj historiografiji često pisalo o liberalnom katolicizmu Strossmayerovog kruga, novija istraživanja teže redifiniranju te ideološke oznake. Slučaj spora između lokalnih, građanskih vlasti u Đakovu i Đakovačke biskupije potvrđuje činjenicu da je Strossmayer čvrsto stajao uz tradicionalna crkvena gledišta, koji su u mnogim pitanjima bila suprotna liberalnim svjetonazorima o nužnoj sekularizaciji države i društva.

U središtu spora između podžupana i Đakovačke biskupije našlo se pitanje tumačenja jurisdikcije nad sporovima u kojima su bili uključeni katolički sjemeništarci ili svećenici. Strossmayer se pozivao na odredbe Konkordata iz 1855., nastalog u vremenu neoapsolutizma, koji je regulirao odnose između Katoličke crkve i Habsburške Monarhije.[3] U tom ugovoru između rimskog pape i

---

1 Više pojedinosti o njemu u: Mirjana GROSS, "Slavko Cuvaj", *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 2., Zagreb 1989., 759.-760.

2 O odnosu Katoličke crkve prema novom načinu ustrojavanju društva tijekom 19. stoljeća vidi članak Jurja Mirka MATAUŠIĆA, "Susret Crkve s civilnim društvom u XIX. stoljeću", *Hrvatski katolički pokret*, ur. Zlatko Matijević, Zagreb 2002., 33-55.

3 Austrijski konkordat je sklopljen u Beču 18. kolovoza 1855. po bečkom nadbiskupu, kardinalu Rauscheru i papinskom pronunciju, kardinalu Viale Prela. Prema Rauscheru vladar Franjo Josip I. nije

austrijske države omogućeno je samostalnije djelovanje Crkve, što je navelo dobar dio javnosti da zaključi da je tadašnja Austrija katolička država, a to je izazvalo nezadovoljstvo liberala. Nakon obnove ustavnog života početkom 1860-ih godina Ugarski parlament je stavio Konkordat izvan snage zakona, dok je u Banskoj Hrvatskoj prevladalo umjerenije rješenje tako da je Konkordat bio postupno derogiran pojedinim zakonima koji su se odnosila na vjerska pitanja.[4] S obzirom na već spomenutu tijesnu povezanost Khuena s političkim vlastima u Ugarskoj nije nimalo čudno što je hrvatski ban postupno nastojao primjeniti obrazac ugarskog upravnog prava i na području Banske Hrvatske. Pri tome je naišao na otpor znatnog dijela višeg hrvatskog svećenstva, koje se sve aktivnije stavljalo u političkom životu na oporbenu stranu – tijekom 1880-ih i 1890-ih na stranu NNS-a, a kasnije sve više i na pravašku stranu.

U ovome tekstu donosimo deset dokumenata vezanih uz spomenuti spor između podžupanije i biskupije, od čega se sedam odnosi na izvješća podžupanijske uprave i službenika. Tri su dokumenta upućena iz biskupije, od čega je dva pisma potpisao biskup Strossmayer, a jedno rektor sjemeništa Stjepan Babić. Dnevnik *Pozor* objavio je osvrt na đakovački slučaj.[5] Taj se list NNS-a prvo pozvao na brzojav, objavljenom 14. siječnja, br. 11, u istim novinama, u kojemu se kaže da «povodom nedostojnih nasrtaja više magjarskih i semitskih novina na biskupa Strossmayera predstavilo se danas cielokupno svećenstvo djakovačko.» Drugim riječima, «neodvišnjaci» su držali da je đakovački slučaj bio povezan s hajkom koja se povela protiv Strossmayera iz viših središta političke moći. *Pozor* je pisao da prema Konkordatu «biskupi imadu vlast po svetih kanonih podpunim i slobodnim pravom vladati i upravljati sjemeništem.»[6] Isti je list ukazao na osvrt dopisnika osječkih novina *Die Drau*, u kojima je napisano da se u Đakovu radilo o harangi protiv podžupana. S obzirom da je *Die Drau* podržavao mađaronski režim bana Khuena, vrlo se jasno ocrtava podjela na oporbeni tisak (*Pozor*) koji je stao na stranu biskupije, za razliku od liberalnog tiska koji je podržao civilnu upravu. Konačno, nije naodmet citirati i Strossmayerova gledišta koja su ostala zapisana u njegovoj korespondenciji, a

htio rastaviti crkvu od države, nije htio iznevjeriti stare tradicije, a i ostalim konfesijama je priznao njihova prava. Carskim patentom od 5. studenoga konkordat je proglašen državnim zakonom. Usp. *Carsko-kr. službene Narodne novine*, br. 263, 16. studenoga 1855.

4 Ova je ocjena preuzeta iz rukopisa skripte Dalibora ČEPULE, *Prava građana i moderne institucije u europskoj i hrvatskoj pravnoj tradiciji*, Zagreb 2003. bez oznake stranice. Vidi i interpretaciju Jure KRIŠTE, *Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850.-1918.*, Zagreb 1994., 55-56.

5 *Pozor,* br. 13, Zagreb, 16. siječnja 1885., "O prieporu medju biskupskim ordinariatom i podžupanijom u Djakovu."

6 Isto,

odnosila su se na istodobni slučaj sukoba između Khuenove vlade i zagrebačkog Ordinarijata. Za đakovačkog biskupa su službene novine, a napose *Pester Lloyd* koji su u vlasništvu držali peštanski Židovi, na «najopakiji i najzlobniji» način nastupali protiv Katoličke crkve, protiv konkordata, protiv Tridentskog koncila, protiv biskupskog i svećeničkog dostojanstva.[7] Opisujući to doba Strossmayer je zapisao da se radilo o vrlo pogibeljnim vremenima jer se u javnim medijima pripremila akcija za uklanjanje crkvenog autoriteta u društvu. Očigledno da se očekivao nastavak propagandnog rata u kojemu su novine postale jednim od glavnih nositelja suprotstavljanja svjetonazora.

Ovaj tekst donosi i dva dokumenta (br. 11 i 12) koji se odnose na odvijanje (pred)izbornih kretanja.[8] Riječ je o dva izvješća, jednog podžupanijskog upravitelja Cuvaja (br. 11) i drugog kotarskog predstojnika Žakule (br. 12). Oba izvješća, napisana u duhu «služenja samoj stvari» uvjerljivo dokazuju na koji su način nositelji lokalne uprave nadzirali tijek političkih kretanja, napose u vremenu izbora. Naravni je cilj svake stranke da osvoji vlast i tako zadobije moć koja će omogućiti provađanje stranačkog programa. Međutim, režim bana Khuena vješto je razvio sustav nadzora izbora u kojemu su vlasti izravno poticale nadziranje protivničkih kandidata i onemogućivanje njihovog izbora. Izvješća pokazuju da su lokalna tijela uprave analizirala sva politička gibanja i sugerirala banu koje je mjere potrebno provesti da bi se ostvario željeni izborni rezultat. Upravitelj Cuvaj ukazuje središnjoj vlasti u Zagrebu da je nužno utjecati na vremensko rastezanje izbora, tako da se izbori rastegnu na više dana. Naime, ban je svojom naredbom o tijeku izbora odlučivao kad će se raspisivati izbori, koliko će dugo trajati i treba li pojačati mjere sigurnosti u toj prigodi. Predstojnik Žakula piše kako je «energičnim mjerama» krenuo u pokušaj pripremanja terena za pobjedu vladajuće Narodne stranke. Njegovo izvješće je važno jer nam dopušta usporedbu s Cuvajem izvješćima i potvrđuje činjenicu da je cjelokupno svećenstvo đakovačkog kotara bilo uz oporbu. U pozadni takvog držanja sigurno je bila i prije toga uočena činjenica da je katolički kler osjećao snažni pritisak civilne uprave koja je relativizirala položaj Crkve i nastojala je nadzirati u javnome životu. Takvo ozračje ponukalo je svećenstvo da se sve aktivnije uključuje u političke borbe kako bi uspjelo stvoriti protutežu dominantnoj vladavini bana Khuena.

---

7 *Korespondencija Josip Juraj Strossmayer-Serafin Vannutelli*, pr. J. Balabanić i J. Kolanović, Zagreb 1999., 393.

8 Ukazujem na vrlo sadržajan rukopis Branka OSTAJMERA, apsolventa povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, pod nazivom *Izbor narodnog zastupnika u Đakovu 1884. godine*, u kojemu se podrobno analiziraju saborski izbori.

PRILOZI

Dokument 1.[9]

Preuzvišeni gospodine bane!

Naknadno k mojemu izvješću od 21. o. mj. predsj.broj 65, čast mi je Vašoj Preuzvišenosti izviestiti, da klerik Martin Fišer usprkos pozivnici ove Kr. podžupanije danas na urečenu kaznenu razpravu došao nije, s razloga, što ga ovdašnji Duhovni stol na temelju zaključaka njegova ad hoc sazvane sjednice i dopisa od 22. o. mj. broj 1422 neće da izruči.

Predlažuć ovaj dopis ovomjestnoga duhovnoga stola Vašoj Preuzvišenosti na uvid, podpisani tvrdi, da Duhovni stol, ne izručujuć klerika Fišera, uvriedjenoj državnoj i zemaljskoj vladi, stoji na krivom putu, ako se u tom pogledu poziva na čl. XVII. konkordata.

Akoprem se iz toga dopisa vidi, da je moj odlučan postupak u dotičnom predmetu bio posve opravdan, akoprem sam mojim postupkom dakle ovdašnji Duhovni stol doveo do onoga stanovišta, gdje sam ga htio imati, da najme isti bar za sada uvidi sistematičnu provokaciju i ostentativno izkazivanje mržnje ter iznašanje državo – neprijateljskih tendencijah i da isti pripoznaje supremaciju državne i zemaljske vlasti, to ja ipak representirajuć ovu vlast ne mogu u mojem postupku postojati, nego moram uvriedjenoj toj vlasti pribaviti na temelju krieposti stojećih zakonah podpunu zadovoljštinu.

Ovu mi zadovoljštinu nudja doduše ovdašnji Duhovni stol, jer se sada nalazi u neprilici i jer se je, potičuć klerike na provokacije, ter naišav na moju odlučnu obranu, uhvatio u vlastitih zamkah.

Nu pošto se tuj ne radi o uvriedi nanešenoj mojoj osobi na ulici, nego o uvriedi nanešenoj po meni zastupanoj vlasti i u uredskih prostorijah, to državna i zemaljska vlast neće tražiti i neće naći zadovoljštinu kod ovdašnjega Duh. stola.

Istina je, da se rieči čl. XVII o konkordatu mogu shvaćati da biskup imade pravo "vladati" "nad sjemeništem", nu samo u toliko, u koliko se to tiče internih disciplinarnih posalah.

Nu vladanje dotične mladeži na inih i javnih mjestih imade nadzirati svjetovna oblast, a počini li se kakav izgred po toj mladeži na takvomu mjestu, onda ga kazniti imade potonja vlast.

---

9 Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Predsjedništvo zemaljske vlade (dalje: PRZV), kut. 205, sv. 2, br. 13, 8434, Đakovo, Predsj. broj 67.

Da tvrdnja Duhovnoga stola stoji, onda bi državna i zemaljska vlast bila u stanovitih slučajevih podložna crkvenoj vlasti, u predležećemu slučaju bi državna i zemaljska vlast pred forumom crkvenih vlastih bila ništa, no stranka, moleća za zadovoljštinu, a na trećoj strani dopisa Duh. stola veli se: "da je biskupova slobodna volja vladati" itd, iz čega sliedi, da bi ona vlast imala moliti biskupa, da se milostivo odvaži biti sudcem. Na § 9. od 20. travnja 1854. veli, "ces. političke i redarstvene vlasti imadu pravo, pozivati u njihovom uredovnomu okolišu nahodeće se osobe"[10] itd. To je tako taksativno, da je svaka dvojba isključena.

Nadalje je izgred počinjen u podžupanijskoj sgradi; da mi je nadvorski poslužnik demonstrativno vladanje klerika Fišera odmah prijavio, ja sam ga imao pravo i dužnost na temelju § 12. odmah u zatvor staviti, nu prijava mi bje tek kasnije, kad se klerici već ukloniše, podnešena.

S razloga dakle, što državna i zemaljska vlast duhovnom stolu nikakve "podneske" podnašati ne ima, kako to duhovni stol u "priležećem" dopisu zahtieva, što duh. stol nije i ne može biti zvan, da državnoj vlasti za na javnih mjestah nanešene joj povrede davati zadovoljštinu, što upravo opet onaj dopis Duh. stola ono potvrdjuje, što nam je uvjek spočitavati mora, da se smatra državom u državi, ter što mu se danom sgodom, kao što je ova, pokazati mora, supremacija državne vlasti, što nadalje državna vlast ne može zadobiti zadovoljštinu od Duhovnog stola, kojeg su članovi biskupa u jednomu "Priposlanom" u Nar. Nov. mjeseca listopada u pogledu odkazivanja prigodom saborskih izborah neistine pozdravili – dokazi o tomu postoje – uslied čega se mora tvrditi, da isti stoji na nizkom moralnomu stepenu, ter konačno što klerici počiniše izgred na javnomu mjestu kao "privatnici" jer su ondje bili sami i nitko od svećenikah u ime nadzora nije bio prisutan, kao što oni uvjek bez duhovnoga nadzora šeću – stoga podpisani drži dužnošću svojom, potrajati u svojem postupku ter postepeno uporabom § 9 i u njenim označenih sredstvah a ako bude potrebno i sa oružnici dati ovoj podžupaniji predvesti klerika Fišera na kaznenu razpravu, koju ću ureći na 29. o. mj. u 3 satah poslie podne, a mogao bi od toga u interesu uvriedjene državne i zemaljske vlasti odustati samo onda, ako Vaša Preuzvišenost ne odobri moj postupak, radi čega najpokornije molim, da me Vaša Preuzvišenost blagoizvoli šifriranom brzojavkom milostivo uputiti, da li se taj postupak odobrava ili ne.

U Djakovu, dne 22. prosinca 1884.

---

10 Cijeli tekst čl. 9. Carske naredbe od 20. travnja 1854. vidi: Milan SMREKAR, Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, knj 2., Zagreb 1900., str. 309-310.

Dokument 2.[11]

Slavnomu upraviteljstvu ovomjestne Kr. podžupanije

Slavno upraviteljstvo Kr. ovomjestne podžupanije poslalo je duhovnomu ovdašnjemu stolu žaobeni spis pod 18. prosinca t. g. r. 65 Pr., u kome se slavno isto tuži na razne nepodobštine, koje ovdašnji klerici pri šetnji da čine. – Duhovni ovaj stol je odmah taj spis priobćio preč. g. kanoniku i rektoru sjemeništa naloživ mu, da sa ostalim starešinstvom sjemeništa najsvjestniju i najstrožiju iztragu povede, koja ćše se u svoje vrieme slavnomu tomu upraviteljstvu priobćiti. Medjutim je ova duhovna oblast već tom prilikom unapried najstrožiju zapovied izdala i naložila duhovnoj mladeži, da se na šetnji vazda čedno, umiljato i pravna svakomu na svietu uljudno vlada – da ne samo nikada nikoga nikakvim načinom ne uvriedi, nego pače da se u tomu obziru svake inajmanje sumnje i sjene, koja bi se na nju baciti mogla strogo čuvaju.

U tom spisu na preč. g. kanonika i rektora sve su točke pojedince navedene, koje spis slavnoga toga upraviteljstva iztiče, i naloženo podjedno mladeži duhovnoj, da sve ono, što slavno tu upraviteljstvo kr. podžupanije primi pravom zahtjeva, najstrožije vrši. Na posljedku, da se lahkomišljenosti možebit mladeži duhovne u suprot podje, naloženo je, da u buduće vazda mladež duhovnu na šetnji uviek prati jedan svećenik od sjemeništnoga starešinstva. Tako će dakle u buduće imati mladež duhovna uviek pratioca svećenika, koji će za njeno čedno, umiljato, pristojno i uljudno ponašanje odgovornost na sebe primiti.

Što se pako tiče uvrjede, koja je možebit samoj osobi pogl. gosp. upravitelju onomad nanešena, duhovni ovaj stol molio bi, da se ta uvrjeda potanko označi i ili neposredno preč. gosp. kanoniku i rektoru ili pako duhovnomu ovomu stolu podnese, pak smo pripravni po našoj savjesti i zadovoljštinu poglav. gosp. upravitelju kr. požupanije dati.

Jedno je medjutim, što ovaj duhovni stil ili buduć je pod juridičkim i moralnim vidom Ordinarijat sa duhovnim stolom jedno ter isto – jedno je što ovaj Ordinarijat ne može dopustiti, da klerik Mato Fischer sutra (22. prosinca) sam u svojoj osobi pred slavno upraviteljstvo kr. ovomjestne podžupanije dodje. Konkordat je, kojega je Njegovo Kr. Veličanstvo, premilostivo vladar naš sa sv. Otcem pokojnim Piom IXtim 18. augusta 1855. sklopio, kod nas je u hrvatskoj kraljevini još i dan danas u zakonitoj valjanosti, i svaki njegov članak spada još i dan danas na javni zakon i na javno pravo ovih naših zemalja. Taj konkordat u članku svom XVIItom ovo ima: Seminaria episcopalia conservabuntur et ubi

11 Isto, Br. 1422-1884.

dotatio errum haud plene sufficiat fini, cui ad mentem Concilii Tridentine inservire debent, ipsi augendae congruo moro providebitur. Praesules diocesani eadem juxta ss. canonum normam pleno et libero jure gubernabunt et administrabunt (pocrtano u originalu, u prijevodu: Biskupi imadu vlast po svetih kanonih potpunim i slobodnim pravom vladati i upravljati sjemeništem., op. a.).[12] Ovaj članak doživio je još više normalnih naredaba, koje medjutim ne treba navesti, buduć da su gore navedene i podvučene rieči posve jasne i nedvojbene. Biskup dakle ima sveto i nedvojbeno pravo po i u smislu svetih crkvenih zakona podpunom i slobodnom svojom voljom i vladati i upravljati sa sjemeništem. Sjemeništna mladež pod strogom je stegom, ima svoje svagdanje zakone i propise, ima svoje posebne u stanovite ure razdieljene poslove, ima svoje škole, študija, molitve itd. ima svoje neposredno starešinstvo, imanaposljetku u biskupu sovga jedinoga i izključivoga vladaoca i upravitelja, a po tom svoga prostoga i izključivoga prorektora i sudca. Kada tako stvar stoji, i kada je Ordinarijat ovaj pripravan, ko svakomu drugomu, koji se je uvredjenim našao, tako i g. upravitelji zadovoljštinu dati, onda nikako dopustiti nemože, da se taj mladi čovjek (M. Fischer), koji po javnomu zakonu i pravu svoga izključivoga ravnatelja i sudca ima, pred. sl. upraviteljstvo kr. podžupanije stavlja.

Uslied čega svega još jedanput se slavno to upraviteljstvo učtivosti moli, da svoju žaobu ili biskupskomu ovomu Ordinarijatu ili pako prečastnomu rektoratu pošalju.

U Djakovu dne. 21. prosinca 1884. iz sjednice *ad hoc* sazvane.

Josip Juraj Strossmayer biskup

12 Tekst Konkordata može se vidjeti i na njemačkom jeziku u pastirskom pismu zagrebačkog nadbiskupa Haulika: «Artikel XVII. heisst es: Die bischöflichen Seminare werden aufrecht erhalten, und wo ihr Einkommen für den Zweck, welchem sie im Sinne desheiligen Konziliums von Trient dienen sollen, nicht vollkommen genügt, wird für dessen Vermehrung in angemessener Weise gesorgt werden. Di Bischöfe werden dieselben nach Richtsch nur der heil. Kirchengesetze mit vollem und freiem Rechte leiten und verwalten. /.../» Usp.: *Hirtenschreiben Seiner Excellenz des hochwürdigsten Herrn Erzbischofs von Agram Georg Haulik an den Klerus der Agramer Erzdiözese*, Wien 1856., str. 17-18.

Dokument 3.[13]

Preuzvišeni gospodine bane!

Pozivom na brzojavku od 26. o. mj. predsj. broj 5939 čast mi je Vašoj Preuzvišenosti dojaviti, da sam klerika Matiju Fišera opetovano i to ovaj put pod prietnjom globe od jednoga do dvadeset for. i pod prietnjom dovedbene zapovjedi na sutra 29. o. mj. u 10 satih prije podne pozvao, ter nadstojničtvo ovdašnjeg biskupskog sjemeništa umolio, da mu taj poziv urući.

Klerik Fišer primio je po priloženoj dostavnici taj poziv, nu on i sutra doći ne će, o čem sam ubaviešten upravo sada dobivenim dopisom pomenutoga nadstojničtva od 28. o. mj. broj 26, koga u prigibu Vašoj Preuzvišenosti uz priepis mojega koncepta na dalnju odredbu prilažem.

Konačno molim za uputu, da li imam dozvoliti, da eventualnom preslušanju klerika Fišera nadtajnićtvo sjemeništa prisustvovati može ili ne.

U Djakovu 28. prosinca 1884.
Cuvaj podžup. upravitelj

Dokument 4.[14]

Preuzvišeni gospodine Bane!

Ovovlastni činovnici već mi se više puta potužiše, da po djacih ovdašnjega sjemeništa, kad se potonji nalaze na šetnjah, ili kada se pred pojedinimi sgradami skupljaju u skupove ter ondje stoje, insultirani budu glasnimi podsmjehi, uzklici, hotimićnim zakrćivanjem puta itd. a više djakovačkih žiteljah, koji prigodom zadnjih izborah glasovaše za kandidata narodne stranke potužiše se, da im klerici u otvorene prozore svakojaka uvriedljiva imena nabacuju, ter stojeć ondje i pušeć na otvorene prozore, zlobno i navlaš zadime sobe njihove.

Podpisani upravitelj umirio je i jedne i druge u nadi, da će djaci sjeminištni s vremenom uvidjeti, da oni stojeći još pod školskim zaptom, ne imadu pravo

13 Isto, Predsj. broj 70.
14 Isto, br. 65 –1884.

uticati u javna pitanja ponajmanje pako da ne smiju proti nikomu na javnih mjestih iznašati svoju nenaklonost.

Nu današnji izgred, koga isti u sgradi ove kr. podžupanije počiniše proti podpisanomu podžup. upravitelju i proti uredskomu poslužniku ovršujućemu naloge uredovne dokazuje, da se tuj radi o sistematičnoj i demonstrativnoj provokaciji, o ostentativnom iznašanju nenaklonosti napram javnim organom.

Isti najme sakupišese u jednoj hrpi od njih 13 djakah u zatvorenom hodniku ove kr. podžupanije, koji je odredje za sakupljivanje stranakah pozvanih pred ovu oblast. Podpisani došao u ured ter stupiv sa sokaka u hodnik prodje jedva kraj ovih na okupu stojećih i u uredskoj sgradi pušećih djakah ter opazi, kako su se njeki stavili u doticaj prizvanimi strankami u pozivnice zagledavali, u stranke zadirkivali ter valjda izpitivali zašto su pozvane, jednom rieći tako se vladaše kao da su oni ovdje gospodari.

Ovu drzovitost, ter činjenicu, što oni svakom sgodom osobito pred ladanjskim žiteljstvom nastoje dokazati da su svećenici ovlašteni sve okupirati i svuda svoje prste imati, morao sam u interesu autoriteta državne i zemaljske vlasti odlučno odbiti.

Htijući zapriečiti kontakt istih sa prizvanimi strankami ter u svrhu, da se isti odstrane iz uredskoga hodnika, u kojemu posla ne imadu ter u kojemu ne smiju pušiti, podpisani naloži uredskomu poslužniku, da ih ponajprije zapita, imadu li kakovu pozivnicu po kojoj bi bili pozvani pred ovu oblasti, a ako ju ne imadu, neka ih pozove, da se smjesta uklone iz uredovskoga hodnika.

Dotičnici se tomu usprkos višekratnih opomena ne htjedoše pokoriti, nego vriedjaše poslužnika riećimi da on ne ima ništa zapoviedati, da onomu koji ih je poslao poručuje, da se ga ne boje i da se baš ukloniti neće.

Na to sam poslao još i pomoćnoga podvornika sa nalogom, da ih još jednom neka pozove da se uklone, a ako opet to učiniti neki htjeli, da ih neka silom ukloni.

Čim su oba poslužnika izišla pred iste, ukloniše se odanle njih 9 a trojica, četvorica ostaše još u hodniku prkoseć poslužnikom, to osobito njeki Fišer reče, da ne ide, da upravitelj ne ima prava njih odande uklanjati, isti reće još porugljivo pred svimi strankami koji bijahu radi neposlušnosti u pogleud odredjene hajke prizvani, da je to upravitelj samo zato naložio, jer ga nisu pri dolazku pozdravili, pak nastavi glasno i porugljivo: baš je taj čovjek zaslužio da ga djakovački klerici pozdravljaju.

Da mi je to poslužnik odmah kazao, ja bi dotičnika odmah poradi disciplinarnoga prekršaja /: § 12. ces. patenta od 20. travnja 1854:/ kaznio, nu poslužnik mi samo reče, da dotičnici ne će da izlaze iz hodnika. Na to je podpisani sam izišao, nu čuvši me, uklonili su se isti iz hodnika. Tek kasnije mi izviesti poslužnik o porugljivom načinu, o demonstrativnom vladanju klerikah a

poimence klerika Fišera, uslied čega sam istoga pozvao na 22. o. mj. poradi kaznene razprave.

Razlog zašto sam ih dao ukloniti ne leži u tom što meni su pozdravili, akoprem je to velika drzovitost u uredu kojem sam ja predstojnikom ne pozdravljati me, nu zadirkivanje njihovo u stranke špionaga njihova u uredu primoraše me, da tako postupam dočim moram uzčuvati autoritet oblasti i integritet njezinih odredabah; napokon klerici u uredskoj sgradi ne imadu posla oni su poslani jedino zato, da izpituju stranke, da uredovanje ove oblasti podvrgnu kritici, kako se ona sada običava povadjati, u čemi mi služi dokazom dopis preuzviš. biskupa od 4. o. mj. upravljen na ovu kr. podžupaniju na koga sam odgovorio dopisom od 20. o. mj. predsj. br. 66.

A da se i sada nisam prevario u tomu da su klerici sbilja kao pioniri ljudih državo neprijateljskih tendencijah, dokazom mi služi brzojavka vis. zemaljske vlade od danas broj 52137. po kojoj samse na temelju pritužbe ovdašnjeg duhovnog stola, morao opravdati o postupku povedenog proti neposlušnim i odpornim žiteljom semeljačke obćine.

Ja sam doduše, odmah brzo, javno izviestio, da ih bijaše samo 22 odredjena na zatvor od jedne nedjelje, da su odsudom zadovoljni bili i da nijedan nije priziv uložio, nu ja vis: zem: vladu umoljavam da me na temelju pritužbah ovdašnjega duh. stola milostivo više brzojavno na odgovornost ne priteže; ove obtužbe osnovane su na strančarskoj mržnji, zlobi i na kontroli, koju si duh. stol prisvaja nad ovdašnjim oblastmi.

Podpisani sviestan si je svojega doista veoma težkoga položaja, on znade, da nad svakim korakom bdije ovdje sto i sto očijuh, pa prema tomu udešava uredovanje kod ove kr. podžupanije, ter bdije nad tim, da se ondje, samo vrše postojeći zakoni i propisi.

Ja to molim za to, što su ovdašnja brzojaviteljica stoji u njekom kontaktu sa svećenstvom, koje po njoj usprkos čuvati se imajućoj uredovnoj tajni sve znade, a tako nemjerodavno držim, da bi svećenstvo kaptolsko, čuvši za to, da me vis. vlada na temelju njegovih neosnovanih strančarskih pritužbah na odgovornost poziva, svoj nepristojni nadzor nastavljalo.

Konačno u pokornosti prilažem prepisnu pritužbu uredovskoga poslužnika Ruškovskia i prepis dopisa mojega od 18. o. mj. predsj. broj 65. u pogledu redarstvenih mjerah koje sam morao u interesu uzdržavanja javnoga mira i reda poprimiti, dočim provokacija i demonstrativno vladanje dotičnih bez ikakvoga nadzora po sokacih šetajućih se klerikah proti svakom, koji nije njihova političkoga mnienja, nadilazilo je već sve granice.

U Djakovu, 21. prosinca 1884.

Slavko Cuvaj, podžupanijski upravitelj

Dokument 5.[15]

Slavna kr. podžupanijo!

Uslied moje ustmene prijave da klerici ovdašnjeg siemeništa danas iz jutra rana po hodniku kr. ove podžupanije šeću sa strankami razgovaraju i njihove pozivnice čitaju, škandaliziraju, jesam ja po ustmenom nalogu iste klerike jedan put opomenuo i pozvao da se iz hodnika iz pred prostorijah kr. podžupanije odstrane i stranke nesmetaju i kad se oni ipak odstraniti nehtiedoše i ja uslied moje prijave ponovni nalog dobio nje iz hodnika odputiti, jesu mi oni na sasvim porugljiv način odgovorili da se oni odstraniti iz hodnika nećeju jer je to jedino zato upravitelj odredio što mu se nismo poklonili i prednjime kapu dole skinuli a to baš uzprkos njemu učinili nismo jer nije zaslužio drugačije nego da ga preziremo ove porugljive rieči izustio je klerik Fišter i kad sam ga ja uslied ustmenoga naloga pred poglavitoga gospodina upravitelja pozvao da svoju porugljivost opravda odgovorio mi je on da se nikakvoj odredbi nepokorava jer njega izpred podžupanije i podžup. hodnika nitko na odstranjenje prisiliti nemože.

Ovaj kaznjivi slučaj slavnoj Kr. podžupaniji javljajuć molim da se proti kleriku Fischeru i inim koje će potonji imena naznačiti radi nepristojnog ponašanja na javnom mjestu i radi preziranja javnih oblasti i javnih organah kazneno postupati izvoli.

U Djakovu, 18 prosinca 1884.

Franjo Ruskowski

Kr. podžup. poslužitelj

Dokument 6. [16]

Prečastnom duhovnom stolu

Ovooblastni činovnici već mi se višeputa potužiše, da po djacih ovdašnjega sjemeništa, kad se potonji nalaze na šetnjah, ili kada se pred pojedinimi sgradami skupljaju u skupove ter ondje stoje, insultirani budu glasnimi podsmjehi, usklici, hotimičnim zakrčivanjem puta itd., a više djakovačkih žitelja, koji prigodom zadnjih izbora glasovaše za kandidata narodne stranke, potužiše se, da im klerici u

15 Ovaj dokument nema oznaku, nego je umetnut u Cuvajeva izvješća.

16 Isto, Br. 65 – 1884.

otvorene prozore svakojaka uvredljiva imena nabacuju, ter stojeć ondje i pušeć na otvorene prozore zlobno i navlaš zadime sobe njihove.

Podpisani upravitelj umirio je i jedne i druge u nadi, da će djaci sjemeništni s vremenom uvidjeti, da oni stojeći još pod školskim zaptom, neimadu pravo uticati u javna pitanja a ponajmanje pako, da ne smiju proti nikomu na javnih mjestih iznašati svoju nenaklonost.

Nu današnji izgred, koga isti u zgrdi ove kr. podžupanije počiniše proti podpisnaom podžup. upravitelju i proti uredskomu poslužniku ovršujećem naloge uredovne, dokazuje, da se tuj radi o sistematičnoj i demonstrativnoj provokaciji, o ostentativnom iznašanju nenaklonosti naprama javnimi organi.

Dočim si dakle oblast ova pridržava proti dotičnim izgrednikom provesti zakoniti postupak, obnalazi ona u ugrožavanju javnoga mira i reda i u interesu uzčuvanja autoriteta javnih oblastih i njihovih organah sliedeće:

1. Djakom ovdašnjega sjemeništa bezuvjetno zabranjeno je sakupljivanje u hrpe i stajanje u hrpah ma kojimgod povodom pred javnimi ili privatnim zgradama u obsegu trgovišta Djakova, izključujuć crkve i zgrade stojeć na Strossmayerovom trgu, zatim slučaje crkvenoga ili svjetovnoga obreda.

2. Djakom toga sjemeništa zabranjuje se šetnja lih na pločnicih pred zgradami u Djakovu smještenih javnih ureda i privatnimi stanovi kod ovih ureda smještenih činovnika tako, da se pod tim razumjeva šetnja tih pločnicih gore i doli.

3. Djaci ovdašnjega sjemeništa, kada se šeću u skupovih imadu kada zato uporabljivaju postojeće uzke pločnike, u interesu javnoga prometa ugibati se ostalim osobama na pol pločnika.

4. Djakom ovim bezvujetno se zabranjuje demonstrativno vladanje na sokacih.

Dočim se dakle prečastni taj duhovni stol umoljava, da potrebita odredi da se ova odredba – koja kao redarstvena odredba odmah stupa u kriepost, dotičnim djakom priobći, dodaje se, da je ovdašnje obćinsko poglavarstvo ujedno shodno upućeno, da nad strogim vršenjem ove odredbe bdije i eventualne prekršitelje ovoj oblasti daljnjega kaznenoga postupka radi prijavi.

Kr. podžupanija
U Djakovu 18. prosinca 1884.
Kr. podžupan. upravitelj
Cuvaj

Dokument 7.[17]

Preuzvišeni gospodine banu!

U posluhu visoke odredbe od 2. o. mj. broj 14 praes. čast mi je u službenoj pokornosti izviestiti, da sam proti kleriku Mati Fišeru na temelju § 9. ces. naredbe od 20/4 1854 izdao dovedbenu zapovjed, koju je danas u 10 satih prije podne izvršio ovouredski poslužnik Franjo Ruszkovky tim načinom, da je dovedbenu zapovjed predočio nadstojniku sjemeništa ter ga zamolio, da mu izruči pomenutoga klerika koga poslužnik mora dopratiti pred kr. ovu podžupaniju. Došavši do klerika Fišera, zahtjevaše nadstojnik, da poslužnik u simboličkoj formi istoga pozove, da ga sliedi, što poslužnik učini tim načinom, da se je dotaknuo rukom ramena Fišerova, našto nadstojnik potonjemu naloži, da se pozivu odazove, a on, da će ga slieditи.

Tako je poslužnik dopratio i nadstojnika kanonika dra. Babića i klerika Matu Fišera pred ovu oblast.

Došao ovamo, nadstojnik mi predstavi klerika, te reće, da se je on na temelju dobivenog naloga duh. stola i preuzvišenog biskupa sili, izvedenoj u simboličkoj formi pokorio zato, jer poštuje državnu i zemaljsku vlast, nu da on proti toj sili svečani prosvjed ulaže na temelju konkordata. Iza toga bje razprava povedena, ter klerik Fišer, koji je sve niekao i tajio, na temelju izjave zapriseženog uredskog poslužnika u smislu § 11. i § 12 na globu od 10 for., a radi nedolaka uslied poziva od 27/12 pr. god. broj 68 preds. na daljnju globu od 2 for odsudjen, koje se globe za slučaj neutjerivosti imadu pretvoriti u kazan zatvora od 2 dana i 6 satih.

Primjećujuć, da je klerik Fišer odmah proti tomu uložio priziv, kog će pismeno izvesti. Dodajem, da ću odnosni utok po vremenu visokoj Kr. zemaljskog vladi na riešenje predložiti.

U Djakovu, 5. siečnja 1885.

Cuvaj, podž. upravitelj

17 Isto, br. 150 – 1885.

Dokument 8.[18]

Preuzviešni gospodine bane!

Naknadno k mojem izvješću od 6. o. mj. predsj. broj 3 usudjujem se u službenoj pokornosti Vašoj Preuzvišenosti izviestiti, da je danas – dakle po izmaku prizivnoga roka – priloženim dopisom nadstojničtva ovdašnjega biskupskoga sjemeništa kod ove oblasti položena globa od 12 for., na koju je suoblasnom odsudom od 5. o. mj. kr. upr. broj 1 klerik Mate Fišer poradi disciplinarnog prekršaja i poradi neposluha u pogledu dolazka pred ovu oblast odsudjen, radi čega se je dakle isti odrekao prava priziva proti toj odsudi.

Dočim primjećujem, da na priležeći dopis rečenoga nadtajničtva ne nalazim za potrebno išta odvratiti, pošto isti sadržava neistinite i izkrivljene navode, iza kojih je jedino uzmak ovdašnjega duhovnog stola u poznatoj strani, dodajem, da se globa podjendo šalje ovomjestnoj ubožkoj blagajni.

U Djakovu dne 9. siečnja 1885.

Cuvaj podž. upravitelj

Dokument 9. [19]

Poglaviti gospodine upravitelju!

Odsuda, koju je Poglavitost Vaša dne 5. siečnja o. g. protiva kleriku Mateju Fišeru izreći izvoljela, izvršena je po mnienju ovoga starešinstva mnogim i to temeljitim prigovorom:

Prvo: obtuženik je svagda pripravan zakletvom potvrditi, da on onih rieči, koje mu podvornik kr. podžupanije podmiće i radi kojih je upravo odsudjen, ni u ovome nit u ikakvom smislu nije izrekao. Uz obtuženika pripravna su i druga dvojica klerika, koji su se ondje desili, prisegom potvrdti, da Fišer toga izrekao nije.

Drugo: podvornik kr. podžupanije po ovostranom osvjedočenju nije imap prava goniti klerike iz hodnika osobito u vrieme takve nepogode, kakva je to tada faktično nenadano nahrupila, iz hodnika naime u kojem su se klerici i dosada

18 Isto, predsj. broj 6, 184 – 885.
19 Isto, br. 184 – 1885.

uviek, kad bi kiša nahrupila, sastajali. To je mjesto i praksom same sl. kr. podžupanije postalo posve otvoreno i svemu svietu pristupno tiem, što tamo svoje oglase affichira. Ta praksa pretvorila je taj hodnik u otvoreno pročelje, pred kojim je pravo imao svatko sustaviti se i oglase čitati. Da se nije mladež odtale tjerala, cielomu tomu neugodnom dogodjaju nebi bilo ni povoda. Istina je, da mladež možebit nije dosta vanjske uljudnosti zvaničnim osobam izkazivala, ali to se u koliko je starešinstvu ovomu poznato, nigdje zakonom nepropisuje. Sbog toga se dakle nitko na sud prizivati i odsudjivati nemože. Vanjski znaci štovanja svuda u izobraženom svietu ostavljaju se sviesti i slobodnoj volji pojedinoga. Prem je pako tako, to je klericima ipak naloženo od strane ovoga starešinstva, da se prema svakomu učtivi i umiljati ukazuju. Budi medjutim dopušteno ovdje starešinstvu ovomu donjekle u obranu sjemeništne svoje mladeži opaziti i to: da je ta sjemeništna mladež posve naravno obazirala na nesretni slučaj kada se je za minulih praznika vrhovnomu našemu pastiru pak i prečastnoj gospodi kanonikom i med njima starcu od 90 godina sa stanovite njeke strane vrlo malo poštovanja izkazalo, pače može se reći uvrieda naniela. To naravno zanielo je i mladenačko srdce sjemeništne mladeži, pak je zaostala možebit u vanjskih znacih poštovanja, što inače nebi bilo, i što starešinstvo ovo nikako nemože odobriti, ščega ju na uljudnost i upućuje.

Iz svih ovih dakle razloga bilo bi ovo starešinstvo svjetovalo dotičnomu kleriku, da proti odsudi sl. kr. podžupanije u apelaciji na viši sud lieka traži, ali budući da se u nazočnom slučaju neradi samo o privatnopravnoj, nego i javnopravnoj stvari, to po višjem nalogu odustaje dotični klerik od daljne apelacije, a to iz razloga: što bi time makar i indirektnim načinom priznao, da je sud na koji je klerik pozvan kompetentan i da odsuda legitimna.

Zato se časti oviem podpisano starešinstvo službenom uljudnosti sl. kr. podžupaniji priposlati 12 for. i to: 10 for. kao kaznu a 2 for. kao globarinu iza odsude klerika Mate Fišera; dočim ostavlja višoj svojoj oblasti brigu i skrb da proti uvredi javnoga zakona i javnoga prava i proti cielomu tomu postupku liek svoj ondje traži, gdje se nada da će ga i dobiti.

U Djakovu dne 8 siečnja 1885.

Ravnateljstvo sjemeništa:

Dr. Stjepan Babić

kanonik rektor

Dokument 10. [20]

Preuzvišeni Gospodine Bane!

Biskupski se je ovaj Ordinarijat i duhovni ovaj stol nadao da će Preuzvišenost Vaša pričekati spise odavle odaslane, prije nego konačnu svoju odluku izrekne, da li je konkordat temeljni zakon naše zemlje, kojim se kod nas javno-pravni odnošaji izmedju države i crkve stalno uredjuju i da li su rieči članka XVII. toga: Presules diocesani seminaria episcopalia… pleno et libero jure gubernabunt et administrabunt, dovoljna zaštita, da se klerik pred policajni sud nepoziva i neodsudjuje. Biskupski se je ovaj ordinarijat i duhovni ovaj stol nadao, da će Preuzvišenost Vaša uvidiv dotične spise uvjeriti se, da je duhovna ova oblast posve spremna bila poprimiti sve mjere, pače da je jurve poprimila, da se u buduće svakoj lahkoumnosti od strane duhovne mladeži predusretne i da se uvriedjeniku primjerena zadovoljština dade.

Biskupski ovaj Ordinarijat i duhovni ovaj stol mislio je, da ne samo obziri positivnoga javnoga prava, nego takodjer i obziri konveniencije zahtjevaju, da se nedira u ugled, čast i slobodu crkve, koja je život tielo Isusovo, u komu sam Isus živi i djeluje, po komu i same temelje državne sgrade podupire i svaki ugled na ovom svietu posvećuje. Preuzvišenost je Vaša drugačije odredila i postupak je ovomjestne političke oblasti proti sjemeništu i dotičnomu kleriku posve odobrila, pozivajuć ujedno ovaj Ordinarijat, da se pod osobitom svojom odgovornosti tomu neprotivi. Ovomu je biskupskomu Ordinarijatu i duhovnom stolu izkreno reći, da ove opomene nerazumije.

Evo kako je stvar stajala. Ovomjestna kr. politička oblast pozvala je klerkika pred svoj policajni sud; duhovna oblast mislila je i misli i sada, da po Bogu i svetomu zvanju svomu, da po duši i po sviesti svojoj toga dobrohotno dopustiti nemože, jer se u toj stvari drži konkordata i njegovoga članka XVII. toga. Kada je duhovna oblast ovo učinila, htjela je samo svoje pravo i svoju svetu dužnost spasiti; nipošto pako nije htjela ma u ičem javnoj državnoj oblasti na put stati. Biskupski ovaj Ordinarijat i duhovni ovaj stol dobro znade, da je inhaerentniattribut državne oblasti sila, kojoj se svatko na svietu pokoriti ima, ko što joj se je u Jerusolimu pokorio početnik svete vjer, Isus Bog naš i spas naš, kô što joj se i danas pokori u Rimu namjestnik Isusov sveti otac i vrhovni pastir naš. Što je u ovih tužnih i težkih okolnostih biskupski ovaj Ordinarijat i duhovni ovaj stol za umirenje svoje sviesti zahtjevao i zahtjevati morao, jest: da se ma kojim, makar i najmanjim vanjskim i simboličkim znakom sila označi. Ovo se je doista i

20 Isto, br. 1524-1885.

dogodilo, kada je danas ovomjestna kr. politička oblast kano vanjski znak sile u sjemenište poslala poslušnika svoga, da ako ne milom a ono silom klerika pred policajni sud dovede.

Ovo je tečaj stvari, pak i pet nevidi biskupski ovaj Ordinarijat i duhovni ovaj stol, koja bi osobita odgovornost pasti mogla na duhovnu ovu oblast stoga, što je pravo svoje i dućnost svoju po sviesti i duši svojoj vršila; pače biskupski ovaj Ordinarijat i duhovni ovaj stol Bogom samim i zvanjem svojim obveznimi se osjeća proti odluki gore navedenoj Preuzvišenosti Vaše od dana 2. siečnja t. g. br. 13 pr. prosvjedovati. Ta odluka veli, da konkordat nije zakon i da on nespada u našoj kraljevini na javno pravo, kojim se odnošaj crkve prama državi i države prema crkvi opredjeljuje. Ovaj je pako Ordinarijat i duhovni ovaj stol skroz na skroz uvjeren, da konkordat još i dan danas na temeljni zakon i na javno pravo ove zemlje spada, i da je taj zakon i to pravo odlukom Preuzvišenosti Vaše i postupkom ovomjestne kr. političke oblasti povriedjeno. Biskupski će ovaj Ordinarijat i duhovni ovaj stol ovaj slučaj podastrieti vrhovnoj oblasti u crkvi katoličkoj, kojoj pravo i dužnost pripada kô svud na ostalom svietu, tako i kod nas crkvu božju, njezino pravo, slobodu i čast braniti. Vaša će pako Preuzvišenost svoj korak jamačno odobriti, jerbo se tim sveta dužnost vrši; a Vaša je Preuzvišenost uvjerena, da crkva božja samo onda neumrlomu zvanju svomu podpuno odgovara gdje se čvrto i nepomično one sve dužnosti drži, koju joj Bog sam po zvanju i sviesti njezinoj nalaže.

Dopustiti će medjutim Preuzvišenost Vaša, da biskupski ovaj Ordinarijat i duhovni ovaj stol svemu ovome još jednu opasku nadometne.

Podigle su se u novije doba tužbe proti crkvi i svećenstvu katoličkomu, da radi proti državi i državnoj vlasti. Biskupski ovaj Ordinarijat i duhovni ovaj stol takovu osvadu odlučno odbiti mora. Crkva i svećenstvo znaju dobro, da je država od Boga i da joj se svatko u ime Boga pokoriti mora. To uči i učiti će do vieka crkva i katoličko svećenstvo i kod nas; pače crkva i katoličko svećenstvo stoji daleko uzvišeno viš svake političke struje, koja danas je ovakva a sutra onakva. Crkva katolička i svećenstvo katoličko samo na to ide, da apostolskim radom i neumrlim zvanjem svojim svaki politički sustav posveti i od zabluda koje se medeju svietom uviek dogoditi mogu, sačuva. Ovo je držanje crkve katoličke i katoličkoga svećenstva kô svuda po svietu, tako i ovdje kod nas. Poleg ovoga svega medjutim nemože biskupski ovaj Ordinarijat i duhovni ovaj stol zatajati, da kao što se svuda po ostalom svietu, tako se ponješto i ovdje kod nas opažaju danas takve manifestacije i takovi plodovi duha, koji javnim životom vlada, da crkvi i katoličkomu svećenstvu svetu dužnost nalažu, da bdije i na oprezu bude. U ove manifestacije spada i ovaj slučaj, o komu je govor, ter nam je izkreno izpoviediti,

da on nimalo podoban nije svetu crkvu umiriti i u svećenstvu osobito povjerenje pobuditi.

U ostalom sa veleštovanjem Preuzvišenosti Vašoj prepokorni

U Djakovu dne 5. siečnja 1885.

Josip Juraj Strossmayer
biskup

Dokument 11.[21]

Preuzvišeni gospodine Bane!

Proputovao sada sve obćine, ter izpitav vladajuće okolnosti na brzu ruku, ne ću propustiti Vašoj Preuzvišenosti, ako to Visoka ista zatraži, povremeno podnieti izvješće o obstojnostih, koje u pogledu političkom u ovoj podžupaniji vladaju, samo držim da ipak trebam još koje pa makar i kratko vrieme, da se o tih okolnostih posve dobro uputim, ter da dodjem u položaj, da Vašoj Preuzvišenosti podnesem što temeljitije i na pribaljenom si osviedoćenju osnivajuće podpuno izvješće u tom pravcu.

Za sada pako ne mogu na ino, da Vašu Preuzvišenost prije, nego li visoku kr. zemaljsku vladu na temelju §. 38. zakona od 15. sprnja 1881. ob izbornom redu za sabor kraljevini Hrvatske Slavonije i Dalmacije odredi dane za izbor narodnih zastupnikah u ovdašnja 4 izborna kotara ne upozorim u najvećoj pokornosti na to, da bi za slučaj, ako postoji namjera visoke zemaljske vlade, da se za sve vanjske izborne kotare broj 60, 61 i 62 odredi jedan dan ova uredba s jedne strane po mojem na dosadašnjem izkustvu osnivajućem se nu svakako nemjerodavnom mnienju na uspieh izborah veoma štetno uplivala, jer sam si preduzeo da ću predsjedati svim izbornim odborom glavom, čim bi svim strankam već unapried osigurao podpuni zakoniti izbor, koji se onda za stalno od nikoje stranke nebi oboriti mogao, s druge strane primljen sam posvuda pri mojemu prvomu sastanku sa obćinskimi odbori i selskim knezovi velikim povjerenjem, ter stoga držim, da bi uz moj trud koga ću za dobar uspieh za vrieme razpisanih izborah uložiti, već moje predsjedanje pri izborih zamašnom polugom za izborni uspieh biti moglo.

21 HDA, PRZV, kut. 243, br. 4029-1884.

To pako ne će po mojem mnienju biti, ako se izbori za vanjske kotare, dočim ni dovoljna činovničtva za to ne imadem. Toga radi u svoj smjernosti nemjerodavno predlažem, da bi Visoka zemaljska vlada izbore u ovdašnja 4 kotara za četiri dana odrediti blagoizvolila i to za prvi dan za 63. kotar: Djakovo zatim uzastopce za 62 vanjsko Djakovački kotar, 61. Vuka i 60. kotar Našice.

Konačno najpokornije dodajem, da s jedne strane znadem, da će biti velikih potežkoćah u ovoj podžupaniji u pogledu izborah, a da me s druge strane do toga najsmjernijega predloga ne vode obziri napram sebi, nego hoću da samoj stvari služim.

U Djakovu 31. kolovoza 1884.

kralj. podžup. upravitelj Cuvaj

Dokument 12.[22]

Njegovoj Preuzvišenosti gospodinu Dragutinu grofu Khuen Hedervary=u, Banu Kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije u Zagrebu

Kao što sam Preuzvišenosti Vašoj sa podneskom od 21. rujna 1884. broj 32. izviestio je sveštenstvo u ovomu kotaru bez razlike opozicionalno i ravna se po upućenju iz Djakova.

Već ima tomu dva mjeseca kako sveštenstvo pod izlikom korone ili imendana sad kod jednog, sad kod drugog župnika na dogovor se sakuplja te neprekidnos s tom radi, da pri budućem izboru narodnog zastupnika u Bošnjaci, opozicionalac, odvjetnik Mato Ivić pobjedi.

Mato Ivić je sam lično u ovom kotaru poznat; on ima osobito u Gradištu rodjakah, i kumovah, a pošto mu je otac za postojavše brodske pukovnije više godinah u Vinkovci kao pukovnijski pobočnik službovao, poznade ga većina ovdašnjega naroda još iz mladih godina, te je sveštenstvu lahko za njega pristašah naći.

Za uztuk označene sveštenske opozicionalne agitacije, poprimio sam i ja obsežne, no i energične mjere, pak prem uz mene izim činovnikah i obćinskih organa, samo nekoji trgovci čvrsto stoje, nije nada za pobjedjenje izgubljena, ali

22 HDA, PRZV, kut. 245, 1884-1886, VI. 1884., broj 1249.

svakako bi željeti bilo, da već sada saznadem kandidata narodno, odnosne vladine stranke.

Dotični kandidat trebao bi da prije izbora ovamo dodje, i sa menom izborni kotar prodje, te se tom prilikom sa izbornicih unapried upoznade, ne manje biti će potrebno, da on i na dan izbora dodje i na biralište sakupljenim izbornikom stanje stvari razloži jer se je kod zadnjeg izbora čulo glasovah sa opozicionalne strane: "a gdje Vam je kandidat Vaš, za koga glasujete", a to otežčava jako pobjedu. Da bi conte Vojnović za poslanika narodu ovdašnjem od stranke skroz opozicionalnog sveštenstva preporučivan bio, niesam dosada saznati mogao.

Conte Vojnović je u ovom izbornom kotaru skroz nepoznat, pak je moguće da je u zadnjem vriemenu u Djakovu kod biskupa Strossmayera dogovoreno, da odvjetnik Ivić svoje pristaše Vojnoviću ustupi, no ako bi oba kandidata, to bi mogla sigurnija pobjeda za zastupnika narodn stranke biti.

Podnašajuć ovaj smierni izvieštaj uslijed brzojava od 18 ovog mjeseca broj 1151 usudjujem se Vašu Preuzvišenost ponizno moliti, da bi Vašu Preuzvišenost shodnu odredbu izdati blagoizvoljela da mi se kandidat narodne stranke što prije saobći.

U Županji, 20. ožujka 1885.
Kr. kotarski predstojnik Žakula

DOCUMENTS AND FILES ON LEGAL AND POLITICAL RELATION BETWEEN PUBLIC ADMINISTRATION AND THE ROMAN-CATHOLIC CHURCH, REVEALING THE SEAMY SIDE OF THE PARLIAMENTARY ELECTIONS IN ĐAKOVO OF 1884-1855

SUMMARY

This article is based on files from the State Archives in Zagreb. It describes and articulates two phenomena from the public life of Đakovo.The first is a conflict between institutions of public administration and the Đakovo diocese concerning penal and legal jurisdiction over the Roman-Catholic seminarists in Đakovo . Smaller part of the article deals with some documents of the local administration which inform the civil governor of Croatia about pre-electory situation in their constituency revealing the tendency of influencing the election results.

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2003.) str. 159-172

UDK 334.722 (497.5 Đakovo) "17"

Đakovačke cehovske diplome iz Zbirke diploma Povijesnog odjela Gradskog muzeja Vinkovci

Danijel Petković
Gradski muzej Vinkovci

Ovim člankom predstavljamo četiri đakovačke (3 đakovačke i 1 gorjansku) cehovske diplome iz 1838., 1841., 1849. i 1828. godine. Kataloški i izložbeno one su, uz ostalih 30 cehovskih diploma koje posjeduje Gradski muzej Vinkovci, prezentirane u istom muzeju u Vinkovcima tijekom mjeseca ožujka i travnja ove godine.

Najopćenitije o cehovima

Ceh u hrvatskom jeziku dolazi od srednjovisokonjemačke riječi Zeh(e) u značenju družina, a označavala je srednjovjekovne obrtničke udruge koje su imale zadatak da unapređuju i štite interese obrtnika određenih obrta. S procesom razvoja srednjovjekovnih gradova i građanskog staleža uopće, gradsko obrtništvo zauzimalo je u gospodarstvu i u cijelome društvu poseban položaj, a često ga je ugrožavalo gradsko plemstvo i neobrtnički slojevi, pa i trgovci. Početak cehova pada u XII. I XIII. st., u doba razvoja i procvata gradova. Gradovi su nastojali da za potrebe građanstva upotpune svoj obrt pa su povlasticama privlačili strance obrtnike, kao i slobodne i poluslobodne ljude s posjeda svjetovnih i duhovnih velikaša. Oni su u gradu stjecali pogodnosti kakve nisu imali na izvangradskim posjedima, u prvom redu izjednačenje s ostalim građanima. Iste zadatke i sličnu

organizaciju imale su u često crkvene bratovštine (osobito razvijene u mjestima jadranskog primorskog i otočnog dijela Hrvatske). Nad cehovima su postojale nadzorne vlasti, redovito gradska vijećnica (u autonomnim komunama), a gdje njih nije bilo, nadzor su obavljali svjetovni ili crkveni gospodari grada ili kako je slučaj kod većine diploma iz zbirke (12 vinkovačkih i 4 iz ostalih središta slavonske Vojne krajine) vojne vlasti. Katkad su cehovi činili saveze i zajednički istupali u najvažnijim pitanjima.

Obrtnici su udruživanjem u cehove stjecali sigurnije životne uvjete života i opstanka. Ostarjelim, bolesnim i siromašnim članovima pružala se pomoć, a umrlima se priređivao dostojan ukop. Cehovi su odlučivali o primanju novih članova. Svaki ceh imao je svoje povlastice, statute, koje im je dodjeljivala gradska uprava ili vladar. Cehom je upravljao starješina odabran na godinu dana. Izbor se obavljao na cehovskoj skupštini, kojoj su morali prisustvovati svi članovi ceha. Osim starješine, birao se otac meštar, koji je nadzirao kalfe, bijarmeštar, koji je pozivao na sastanke, i mladi cehmeštar, koji je nadzirao članove ceha. Uz statute, najvažniji cehovski predmet bila je škrinja u kojoj su se čuvale isprave, cehovske knjige, novac, pečatnjak i cehovska tablica.

Članovi ceha imali su obveze i prema Crkvi. Svaki je ceh imao sveca zaštitnika, čiji je oltar u crkvi morao održavati, a na svečev blagdan ceh se imao okupiti na svečanoj misi. Na tijelovskim, ili kojom drugom zgodom, cehovi su nastupali u svečanoj povorci pod svojom zastavom.

Unutar ceha odvijala se stručna izobrazba budućeg majstora. Šegrt se primao na nauk na tri do pet godina. Nakon dovršenog naukovanja postao bi članom kalfi i odlazio bi na trogodišnje putovanje radi stručnog usavršavanja: Po povratku je mogao biti primljen u ceh, ali se morao dokazati izradbom majstorskog rada.

Kalfe; (djetići, mladenci) imali su unutar cehovske organizacije svoja društva. Između sebe birali su na godinu dana dekana, koji je bio posrednik između djetića i cehovskih starješina. Nadzirao ih je otacmeštar, a u njegovoj su kuæi odsjedali djetići na putovanju. Kod njega se čuvala djetička škrinja s pravilima, popisima djetića i novcima od raznih djetičkih priloga. Pravilima je bila propisana tjedna plaća, a radili su 17 do 18 sati dnevno. Proizvedenu robu prodavali su na sajmovima, podučavali su šegrte i brinuli se za bolesne članove.

Raspadanje cehova počinje s razvojem tvorničke proizvodnje, napose u 19. stoljeću, ali već i prije, jer su cehovi počeli kočiti napredniju i jeftiniju proizvodnju i postali smetnjom gospodarskom razvoju, pa su ih pojedine države počele ukidati.

Tijekom XVII. i XVIII. stoljeća hrvatsko-ugarski Sabor donio je niz propisa protiv zloporabe cehova: Naime, cehovi su počeli podizati cijenu svojoj robi, velikim su globama kažnjavali obrtnike koji su prodavali robu po nižim cijenama,

ograničavali su broj obrtnika u cehu i povećavali iznos prijamne takse. Za kraljice Marije Terezije nastojalo se cehove staviti pod državni nadzor: To se 1813. godine postiglo *Općim cehovskim redom,* koji je administrativno povezao cehove, ali nije pomogao njihovu napretku. Cehovski proizvodi jeftinijoj robi manufakturne ili tvorničke proizvodnje nisu mogli uspješno konkurirati. Zato cehovi ponovno pribjegavaju starim metodama i zatvaraju svoja vrata novim majstorima i pomoćnicima. Tako se stvorilo mnoštvo putujućih obrtnika koji su živjeli u oskudici, tražeći posao i pomoć. Državna vlast uočila je opasnost od mogućih buntovnika pa ih je 1816. uvođenjem putnih knjižica stavila pod kontrolu.

Cehovi u hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini formalno su ukinuti navodno još 1848. godine, ali to nije bio njihov konačni kraj.[1]

Godine 1851. obrti su regulirani *Privremenim naputkom o uređenju trgovačkih i obrtničkih poslovah u krunovini Hrvatskoj i Slavoniji.* Cehovi nisu bili ukinuti, ali su bila propisana sva cehovska novčana davanja.

U civilnim dijelovima Hrvatske i Slavonije cehovi su navodno bili ukinuti već 1859. godine.[2]

Novi *Cehovski red,* koji je stupio na snagu 1860. carskom odlukom (patentom), proglasio je slobodu obrta i ukinuo cehovsku organizaciju. Međutim, ona nije provedena u svim zemljama austrijskog carstva, pa ni u Hrvatskoj. Nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. poslove obrta preuzelo je ugarsko ministarstvo za poljoprivredu, obrt i trgovinu: Ono je pripremilo i podnijelo kralju na odobrenje *Obrtni zakon,* koji je stupio na snagu 16. ožujka 1872. Njime su definitivno ukinuti cehovi i osnovane obrtne zadruge. [3]

Đakovački i gorjanski cehovi, njihove diplome te pečati

Ovdje nam nije namjera rekonstruirati gospodarsku i društvenu povijest Đakova i Gorjana sredinom i krajem prve polovice 19. stoljeća (od kada i datiraju diplome). Za to nemamo niti snaga niti potrebnog predznanja, a nisu nam dostupni drugi izvori te referentna literatura koji bi pomogli u ostvarenju takvog cilja. Stoga ćemo se ovdje baviti podacima koje donose sljedeće četiri đakovačke

1 Prema: "Cehovi", *Enciklopedija Leksikografskog zavoda,* sv. 1, Zagreb 1966., str. 580
2 Isto.
3 Preuzezo iz:
1. "Cehovi", *Hrvatska enciklopedija,* sv. 2, Zagreb 2000., str. 478. – 479.

i gorjanske diplome, iako i njihov broj ne dopušta donošenje nekakvih konačnih zaključaka. Također, iste diplome donijeti ćemo samo u prijepisu bez potpunih prijevoda jer je naše znanje njemačkog ili latinskog jezika također nedostatno.

Prvo što treba primijetiti kod đakovačkih i gorjanskih diploma da one stilom, izgledom i sadržajem ne odstupaju od ostalih diploma iz Zbirke.[4] Općim izgledom one su najsličnije diplomama s prostora slavonske Vojne krajine (12 vinkovačkih[5] i 4 diplome iz drugih središta slavonske Vojne krajine – Brod, Šid, Mitrovica, Petrovaradin) jer nemaju vedute mjesta poput osječkih i "južnougarskih" diploma. Čini se kako je razlog izostanka vedute kod "vojnokrajiških" diploma prije svega vojne prirode iako ne treba odbaciti niti ekonomske razloge (osim možda za Petrovaradin). Ekonomski razlozi izostanka vedute na gorjanskoj diplomi također su vjerovatniji nego kod onih đakovačkih. Konačno i "**PEČAT GORIANSKOG CEHA**" na gorjanskoj diplomi pod brojem 4. datira iz 1826. godine što nas dovodi do pretpostavke kako isti ceh nije znatno stariji od iste godine, a sama zajednica obrtnika u "Privilegiranom trgovištu Gorjani" u godini izdavanja diplome (1828.) vjerojatno nije bila brojna. Sam izgled, sadržaj, struktura, te rječnik gorjanske diplome iz 1828. godine vrlo je sličan prije svega đakovačkoj diplomi pod brojem 1., ali i onoj u hrvatskom jeziku pod brojem 3. Isti slučaj je i sa pečatima. Možemo stoga također pretpostaviti kako je tiskani obrazac gorjanske diplome i "gorjanski pečat" nastao prema uzoru đakovačkih diploma iako su ove posljednje po datumu izdavanja mlađe od gorjanske. Zajednička nepoznanica tiskanih obrazaca đakovačkih (broj 1. i 3.) i gorjanske diplome (broj 4.) je to što nam ostaje skriveno vrijeme kada ti obrasci nastaju, te tko ih tiska.

Izuzetak od ove skupine đakovačko-gorjanskih diploma u zbirci čini diploma pod rednim brojem 2. iz 1841. godine. Ona je pisana rukom i u latinskom jeziku (pečat je identičan ostalim pečatima na đakovačkim diplomama), ali ona ne sadrži podatak kojem je konkretnom zanatu pripadao imenovani Stjepan Čušković iz Bračevaca. Zapravo, ona tek potvrđuje kako je rečeni javno bio priznat pred *..brojnim našim… (Numerum nostrum…)* i *… ispred otvorene cehovske škrinje …(aperta Ladula…)* za ravnopravnog obrtnika *… privilegiranog skupa ilirskih zanatlija u Biskupskom gradu Đakovu…(privilegati Coetus unitorum Ilyricorum in Episcopali Oppido Diakovar…).*

---

4 Vidi: Katelog izložbe, D. Petković, *Cehovske diplome iz Zbirke diploma Povijesnog odjela Gradskog muzeja Vinkovci,* Vinkovci, 2003.

5 Od svih 24 "hrvatskih" diploma čini se kako je 7 najranijih vinkovačkih diploma iz Zbirke postankom najstarije jer su ove izdane na standardnim blanketama crtača bakroreza Leonarda Hussa iz 1787. naglašene kasnobarokne forme.

Diploma dakle donosi podatke kako je postojala cehovska škrinja (kao što se očekuje za svaki ceh), ali i da je u Đakovu1841. godine postojala zajednica *ilirskih zanatlija* (u smislu jezika) što pretpostavlja kako je postojala i skupina ne*ilirskih zanatlija* (najvjerojatnije njemačkih). Ipak, ovaj podatak nužno ne potvrđuje formalno postojanje dva odijeljena ceha u Đakovu iako su i pečati na sve tri diplome u tekstualnom dijelu različiti. Grb sa štitom (koji je također "nečitljiv"), sa dva uspravljena lava na stranama, peterokrakom krunom u vrhu i sa dva sveca ispod krune zajednička su značajka svih pečata na đakovačkim diplomama. Pečati su jako oštećeni tako da je na pečatu diplome pod brojem bilo moguće pročitati samo: "**DIAKOVARER. VEREINIGTE**(S)….."; na pečatu diplome pod brojem 2. ništa; a na pečatu diplome samo kraj teksta "…**CEHOVSKI**". Prema podatku s pečata diplome pod redim bojem 1. u Đakovu bi 1838. godine postojao svega jedan ceh jer na pečatu stoji: "**DIAKOVARER. VEREINIGTE**(S)….." što bi značilo "*Đakovački sjedinjeni*… (dodajte još ceh)".

Kao zaključak nameće nam se tvrdnja kako su u tadašnjim Đakovu postojali jedan ili dva ceha a u Gorjanima vjerojatno svega jedan jer je tamošnja obrtnička zajednica bila vjerovatno malena.

U nastavku donosimo opise i prijepise diploma prenešene iz Kataloga[6] uz određene ispravke:

1. Majstorska diploma iz 1838. izdana u Đakovu da je *Martin Csuâkowics von Podvin* stekao zvanje opančara.

Gore je složeni grb Ugarske na kojem su uklopljeni grbovi povijesnih ugarskih zemalja s krunom sv. Stjepana iznad.

Papir; 490 : 385 mm., tiskani obrazac bez vedute grada. U sredini dolje je pečat s njemačkim tekstom po rubu.

Tekst diplome u njemačkom jeziku:

Wir N. N Ober=und Unter=Vorsteher und gesamtes handwerk deren bürgl. Opankamacher Meistern, in dem bischoflichen Markte Djakovar im Königreich Slavonien, urkunden und bekenen hiemit, wie dass der ehrengeachte Gesell ?Martin ?Csuâkowics von Podvin aus** GränzRg **gebürtig, vor uns erschienen und vorgebrach, daâ er seine Lehrjahre nunmehro vollenbet habe, bitend, um ihm dieserwegen seinen Lehrbrief nach

6 N. dj.

handverksgebrauch mittheilen zu wollen; wie nun ein gerechtsmes Begeheren keinen zu versagen anbei uns ohnedem solches zu thun von handwerks wegwn obleget, so haben wir ihm sein Begehren um desto willfähriger einstimmen wollen und sollen: Gagen demnach, daâ obgedachter Gesell Martin Csuâkowics im Jahr 1832. den 29. Juny mit seinen Bürgen. hrn. Jakob Csaikovatz und hrn. Gasho Ribich bei unsern bürgrl. Opankamacher meister hrn. Nikola Terkovich das ehrsame handwerk auf 3 Jahre zu erlernen vor offener Lade aufgedungen, und da er seine ersagten 3 Lehrjahren erstreckte, wie es einem erlibenden Lehrjungen wohl anstehet, so ist selbiger im Jahr 1835. den 21. =ten Juny seiner Lehrjahren halber, vor offener Lad frey und ledig gesprochen worden. Gelanget demnach an alle und jede wessen Stand oder Würden sie sind, besonders aber an unsere ehrsamen handwerksgenossenen unser dienstfreundliches Ersuchen, selbe wollen oftgedachten ?Martin ?Csuâkowics ?Opankamacher, seines Wohlverhaltens wegen, allen guten Willen erweisen; welches wir in dergleichen Fällen zu erwiedern beflissen seyn werden. Urkund dessen haben ihm gegenwärtigen Lehrbrief mit unserm beigedruckten handwerks=Insiegel ausgefertiget und ertheilt. So geschehen in dem bischoflichen Markte Djakovar im Königreich Slavonien, den 15. July 1838.

Stephan Verhon?? Nečitljivo, ***Ivo Stankovich Cehmajstor.*** Nečitljiva još 3 potpisa među kojima je i *Vidi ?*nečitljivo ime *Maurovits ???? ???? ??? ????Caha Comisarius*.

Na poleđini su brojevi: ***V8279/3945 838*** i ***V no3. 2866/1475 841.*** i stari inventarni broj GMV. 38

2. Majstorska diploma (ili prijepis diplome) **iz 1841. izdana u Đakovu da je *Stephanus Csushkovich* iz *Bračevaca* stekao zvanje ????.**

Diploma je pisana u potpunosti rukom i u latinskom jeziku. U dnu je pečat koji je jako oštećen i nečitljiv.

Tekst diplome:

Nos superior et inferior Caha caterique privilegiati Coetus unitorum Opificium Illyricorum in Episcopali Oppido Diakovar constituti Magistri, presentium per vigorem fidem facimus et attestamur, quod hoc nestus Stephanus Csushkovich Udomarius in Ep(isco)pali Possesione Braczevcze degens, postquam idem fidedignis coram nobis reproductis Testimoniis legitimaset, quod idem Altissimis, tum in respectu elibertationis quum et in respecti Normalis

peregrinationis sua subsistentibus ordinationibus regiis, debite satisfecerit, postquam ve in Consequentiam horum paradigma per nos eidem assignatum confecsset, hocque per nos qualificatum et acceptabile adinventum fuifset, - nos eidem pranominatum Stephanus Csushkovich Ano Domini 1840 die vero 28 Junii coram aperta Ladula nostra in Numerum nostri, qua tamen ruralem Magistrum cooptaverimus, adlegerimus que idemque nunc inde, a die premiso Cooptantis et respective incorporationis suo, pleno ruralis Magistri jure gaudeat, fruaturgue. Super quibus eidem supranominats Commagistro nostro Stephano Csushovich erga interpositum decens ejusdem petitum, prasentes propriis subscriplionibus Nostris et Sigillo Cahali munitas extradendas esse duximus Literas Testimoniales, prout et extradedimus.

Sigl: Diakovarini die 26. Mensis februarii 1841.

Vidi Paulus Benjich Rad. Exactor dualis qua Coetus Commissarius. Ivo Lenjich Privilegiratog Ciha Cih Mestar. Martin Bartolovich Vice Csimester.

Na poleđini je broj no.2. V2866/1475 1841. i stari inventarni broj GMV 37.

3. Majstorska diploma iz 1849. izdana u Đakovu da je Mato Smiljanich iz Mikanovaca stekao zvanje opančara.

Papir; 500 : 390 mm, tiskani obrazac, nema vedute grada

Gore je složeni grb Ugarske na kojem su uklopljeni grbovi povijesnih ugarskih zemalja s krunom sv. Stjepana iznad. U dnu je cehovski pečat s hrvatskim tekstom po rubu.

Tekst diplome u hrvatskom jeziku:

MI N. N. NACSELNIK, I DONACSELNIK, KAO I CILI SKUP PURGARSKIH i sviu MAISTRORAH, U BISKUPSKOM VAROSHU DJAKOVARU KRALJEVSTVA SLAVONIE, Svidocsimo, i Potvrdjujemo, da poshteni Kalfa Mato Smiljanich od zanata opancsarskog iz Mikanovaca Brodske Regemte rodom, k-nami priveden, i prikazan jest, da je on svojeg ucsenja vrime vech doversio, prosechi, da bi mu njegovu ucsnu knjigu po obicsaju nasheg' Skupa izdati hotili. Kako se jedna pravedna molba nikom ukratiti ne more, tako po isti nacsin mi njemu u njegovu molbu sluxbeno privolit imali smo; i u tom velimo, da gor recseni Kalfa Stipa Csajkovatz u God: 1849. dan i Miseca Listopada sa svojima Porucih Gospodarom Augustin Novakovich i Gospodarom Cimestra i sviu kod nasheg purgarskog Cia oslobodit Majstora gospodara Petar Miksich i poshteni Opancsarski Zanat na 3 ½ God: ne prid Skupom nashim za izucsiti pogodjen, i u buduch recsene svojeg ucsenja godine, kako se jednom poshtenom novaku pristoji, podpunnio

jest, tako isti u God: 1844 dana 10 Miseca Listopada svojih ucsenih godinah radi, prid Skupom izgovoren, i oslobodjen biashe. Molimo dakle sve, kakvamu drago oni Stanja, i dostojanstva bili, da bi vishe put spomenutog Vrimena koje zarad njegovog dobrog vladanja, i derxanja primiti izvolili, shto isto i mi u spodobnima dogadjajih ucsiniti nastojat hochemo. Za potverdu ovog mi njemu ovu ucsnu knjigu s-nashim utishtenim Zanata pecsatom izdali-jesmo. Potverdjujemo.

Dato u Biskupskom Varoshu Djakovaru Kraljevstva Slavonie, dana 31. Miseca Augusta God: hiljada osamsto 49.

Matho Pavich Cimestar Mato Ashperger Achamestar. Vidio nečitljivo Maurović veliki sudac sl. Županie Virovitičke – nečitljivo Cihovski Komisar

Na poleđini je stari inventarni broj GMV 36.

4. Majstorska diploma iz 1828. izdana u Gorjanima da je *Jakop Xivkovics rechius Merics von Cernaez*[7] iz *Ver(*ovi*)ticer Comitatt* stekao zvanje kovača.

Gore je složeni grb Ugarske na kojem su uklopljeni grbovi povijesnih ugarskih zemalja s krunom sv. Stjepana iznad.

Pečat:Kraj grba koji je oštećen stoje dva lava. Okolo je dijelom čitljiv natpis: PEC dalje nečitljivo do GORIANSKOG i na kraju godina 1826.

Tekst diplome u njemačkom jeziku:

Wir N. N. Ober = und Unter = Vorsteher, und gesammtes handwerk deren priv. vereinigten Meistern, in dem priv. Marktslechten GORJAN in KönigreicheSlavonien urkunden und bekennen hiemit, wie daâ der ehregeachte Gesel Jakop Xivkovics rechius Merics von Cernaez aus Ver(ovi)***ticer Comitatt gebürtig, vor uns erschienen und vorgebracht, daâ er seine Lehrjahre nunmehro vollendet habe, bittend, um ihm dieserwegen seinen Lehrbrief nach handwerksgebrauch mittheilen zu wollen; Wie nun ein gerechtsames Begehren keine zu versagen anbei uns ohne dem solches zu thun von handwerks wegen oblieget, so haben wir ihm sein Begehren um desto willfähriger einstimmen wollen und sollen: Sagen demnach, dass obgedachter Gesell Jakop Xivkovics*** nečitljivo ***im Jahre 1832. den 4ten Majjii mit seinen zweien Bürgen hrn. Ivo Sameszitcs und hrn. Andria Pokopatcz bei unsern Schmied Meister hrn. Ivo Kollarovits das ehrsame*** nečitljivo ***handwerk auf 3***

7 Selo Crnac u orahovičkom dijelu Podravine.

Jahre zu erlernen vor offener Lade aufgebungen, und da er seine ersagten Lehrjahren erstrickte, wie es einem ehrlibenden Lehrjungen wohl anstehet, so ist selbiger im Jahre 1826. den 30 ten Apriill seiner Lehrjahren halber, vor offener Lade frey und ledig gesprochen worden. Gelanget demnach an alle und jede wessen Stand und Würden sie sind, besonders aber an unsere ehrsamen handwerksgenossen unser dienstfreundliches Ersuchen, selbe wollen oftgedachten nečitljive tri riječi ***seines Wohlverhaltens wegen, allen guten Willen erweisen; welches wir in dergleichen Fällen zu erwidern beflissen seyn werden. Urkund dessen haben wir ihm gegenwärtigen Lehrbrief mit unserem beigedruckten handwerks = Insigel ausgefertig und ertheilt.***

So geschehen in dem priv. Marktfleckten Gorjan in Königreiche Slavonien, den 5 Majjii 1828.

Ober Cseh Meister Andrija Russisch, nečitljivo. ***Vidi Paulus Benjics Ep***(isco)***palis Domini Diakovar Rationis Exactor, & Caharum Comissarius. Achamestar Ivo Tomesich Opanchr.***

Na poleđini je stari inventarni broj GMV 46.

Diploma pod rednim brojem 1.

Diploma pod rednim brojem 2.

Diploma pod rednim brojem 3.

Diploma pod rednim brojem 4.

Pečati na diplomama

Pečati na diplomama pod rednim brojem 1. i 2.

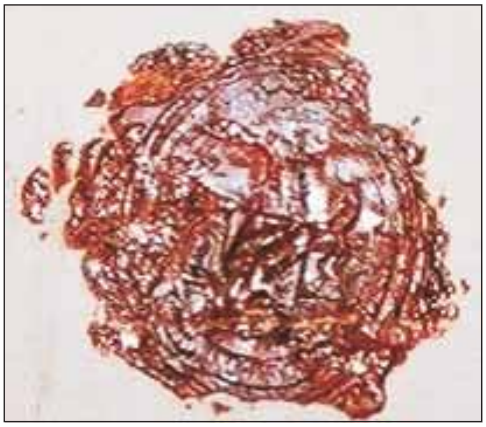

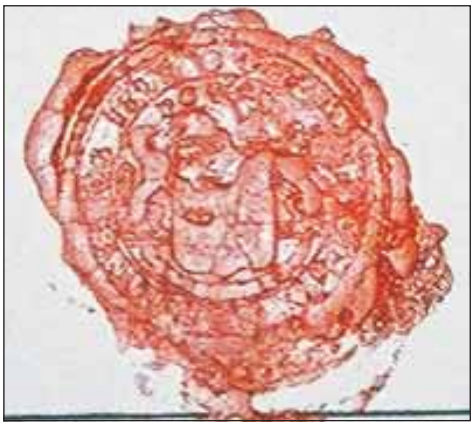

Pečati na diplomama pod rednim brojem 3. i 4.

GUILD CERTIFICATES OF ĐAKOVO FROM THE COLLECTION OF CERTIFICATES- HISTORICAL DEPARTMENT OF THE CITY MUSEUM IN VINKOVCI

SUMMARY

The article presents 4 certificates (3 from Đakovo, 1 from Gorjani) dating 1838, 1841, 1849 and 1828 which could be seen together with 30 other certificates in catalogues and exhibitions of the city museum in Vinkovci in March and April this year.

KRITIKE, OCJENE, PRIKAZI I REAGIRANJA

Dr Marin Srakić: Zabrana školskog vjeronauka u doba komunizma – Kratki prikaz na temelju povijesnih izvora s posebnim osvrtom na Republiku Hrvatsku i na područje Đakovačke i Srijemske biskupije*

Katehetski salezijanski centar, Zagreb 2000.

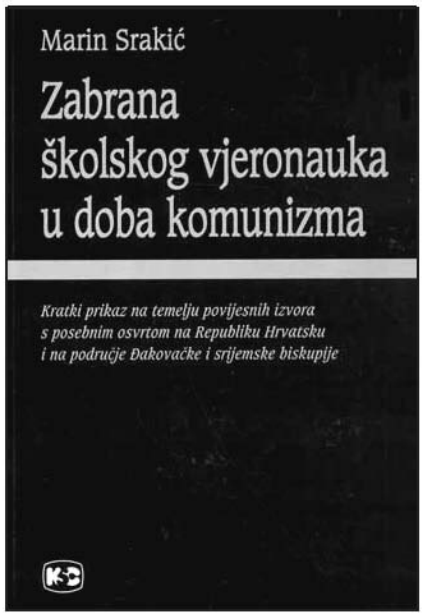

Nedavno se u izdanju Katehetskog salezijanskog centra pojavila knjiga dra Marina Srakića, biskupa đakovačkog i srijemskog, pod gore navedenim naslovom. Svaki pažljiviji promatrač zbivanja u bivšoj komunističkoj Jugoslaviji i Hrvatskoj, morao je uočiti da je komunistička vlast mnoge svoje snage koncentrirala na frontu kojega je sama stvorila, na borbu protiv vjere i religioznih zajednica, napose protiv Katoličke crkve. Vođena ateističkom komunističkom doktrinom, ta vlast je pretendirala ideološki se obračunati s vjerom kao činjenicom i nametnuti ateizam kao novi svjetonazor. U ostvarenju toga cilja hrvatski komunisti i njihovi nalogodavci iz Jugoslavije inspirirali su se na metodama prve komunističke zemlje svijeta – Sovjetskog Saveza. Služili su se pri tome pritiscima, zabranama, prijetnjama, zatvorima i ubojstvima.

Mirne savjesti možemo reći, a da se pri tome ne ogriješimo o istinu, kojoj treba služiti svaka znanost, pa i povijesna, da je Katolička crkva u jugoslavenskoj ideologiji komunističkih vlasti bila označena kao najveći neprijatelj. To nije zapravo nikakva novost. Desetljećima prije ona je u svijesti i djelima ideologa

* Ovaj članak preuzet je iz Scriniae Slavonice br. 1

jugoslavenstva označena kao takva. Drugi svjetski rat je bio samo dobro došla isprika da je se napadne svim raspoloživim sredstvima. Nju se označilo kao duhovnog mentora ustaške vlasti, protiv nje su se pisale bezbrojne laži, svećenike se proganjalo, zatvaralo, ubijalo. Sam vrhovni poglavar Crkve u Hrvata, dr Alojzije Stepinac, pao je kao žrtva represalija toga režima. Izmišljali su se, postostručavali zločini osobito protiv Srba. Tako je stvoren mit o Jasenovcu, što je zapravo obnovljeni i nanovo prepjevani kosovski mit.

Na praktičnom području obračun s vjerom i Crkvom počeo je postupnim uklanjanjem vjeronauka iz škola. Autor nam je vrlo detaljno analizirao odnose vjerskih i svjetovnih vlasti, koje su polako iz mjeseca u mjesec, stezale sva prava i dokidale plebiscitarnu želju roditelja za održavanjem vjeronauka u školi. Stvarajući niz poteškoća, vlasti su učinile održavanje vjeronauka nemogućim. U ovom trenutku autor ovih redaka ne može odgonetnuti zagonetku zbog čega komunisti nisu odmah zabranili vjeronauk, nego su ga tolerirali nekoliko godina, iako su postupci vlasti jasno govorili da je vjeronauk teškom mukom trpljen u školi. Dovitljivosti koju daje sirova snaga vlasti, njezinim nositeljima nije manjkalo. Neposredno nakon dolaska na vlast komunisti su učinili vjeronauk fakultativnim predmetom, ali su ga odmah i ukinuli u višim razredima srednjih škola. Katehetama je bila uskraćena plaća, a za predavanje svaki je vjeroučitelj morao imati posebno pismeno dopuštenje Ministarstva prosvjete. Ono je bilo najpogodnije područje za kršenje prava na predavanje. Najčešći razlog uskratama bila je prokušana laž da su ovi ili oni svećenici odgajali djecu "u ustaškom duhu" i "protiv Srba", da su vodili "protusovjetske kampanje", da je svećenik "prezirao djecu drugih narodnosti". Tako obilježenom svećeniku istina nije mogla biti na pomoći. Demantiranje takvih optužbi i od samih Srba, npr. u Sotinu, ništa nije koristilo. Vjeronauk nije mogao predavati svećenik koji je čitao u crkvi "Pastirsko pismo" nadbiskupa Stepinca, jer je ono proglašeno za "protudržavni akt" (str. 26). U mjestima u kojima vjeroučitelji nisu imenovani od svjetovnih vlasti, svećenici nisu smjeli skupljati djecu na pouku pod ne bilo kakvom izlikom već da "postoji opasnost protudržavnog rada s omladinom" (str. 26). Dok se svećenicima na razne načine onemogućavala vjerska pouka djece, nastavnici su mogli neograničeno vršiti antivjersku promidžbu. Mnogi su se požurili ubrati političke poene velikom aktivnošću ispovijedanjem svojega "suvremenog" stava u antivjerskom odgoju.

Uz razne zapreke kojima je državna vlast onemogućavala svećeniku dolazak u školu, bio je jedan koji je nadasve očito govorio kako će vlasti prije ili poslije ukinuti vjeronauk. Naime, taj predmet je bio u svim razredima uvijek posljednji sat. Ocjena iz vjeronauka nije niti upisivana u svjedodžbe. Onemogućivši svećenicima pristup u škole, vlasti su im, najprije novčanim globama, a potom i

zatvorima zabranjivale održavanje vjeronauka i u crkvama. Bio je to vrhunac samovolje. Kako je teško stanje bilo, najbolje svjedoči konferencija u Đakovu 1947. i njene rezolucije iz kojih se jasno vide stavovi državne vlasti; koja, kao što smo upravo spomenuli, nije dopuštala vjeronauk čak ni u crkvi; i crkvenih struktura, koje su s puno napora tražile izlaz iz tih teških prilika u kojima je svećeniku zabranjeno i ono što je osnovno u njegovu poslanju, pripravljati djecu za pričest i krizmu (str. 45-49).

Novi korak u razračunavanju s vjerskom poukom u školi dogodio se 1951. kada su svi vjerski blagdani izbačeni iz školskih praznika. Tako je ostalo za mnoga buduća desetljeća kada se u školi nije smio spomenuti Božić, a prosvjetni je radnik u strahu daleko držan od crkve. Vjersko područje nije bilo nipošto jedino čije su slobode u Ustavu zapisane i zagarantirane, ali je praksa gotovo sve demantirala. Zato s pravom možemo tvrditi da komunistička Jugoslavija nije bila pravna država.

Poslovni odbor biskupskih konferencija, koji se sastao u Zagrebu 26. travnja 1950. na pristojan način je s puno takta prosvjedovao protiv kršenja Ustava, a Savezna vjerska komisija je odgovorila "da su predstavke sastavljene u takvom duhu da se ne mogu uzeti kao baza za razgovor" (str. 63). Unatoč potpuno neravnopravnom odnosu, upirući se na garancije ustavnih sloboda, crkvene vlasti nisu željele prepustiti odgoj komunističko-ateističkom nazoru. Autor osobito ističe važnost imenovanja Stjepana Bäuerleina biskupom (29. lipnja 1951.). Njegov izbor smatra "providencijalnim", a novoga biskupa "pionirom katehetske obnove u nas nakon Drugoga svjetskog rata" (str. 67), uvažavajući i njegove ranije doprinose kad je kao profesor katehetike bio "duša i animator" Pastoralnog instituta Đakovačke biskupije, kojega je osnova biskup Akšamović (33-34).

Školske godine 1951./52. u cijeloj državi svećenici nisu više mogli u škole, molbe su bile odbijene ili su ostale bez odgovora. Nije dugo trebalo čekati da se dobije konačna potvrda onoga što se godinama osjećalo: 31. siječnja 1952. Ministarstvo za prosvjetu, nauku i kulturu izdalo je naputak kojim se zabranjuje predavanje vjeronauka u školama. Ali, ne samo u školama nego i u župnim uredima, stanovima i privatnim prostorijama. Svećenicima je bilo zabranjeno okupljanje djece na bilo kakvu društvenu, sportsku ili kulturnu manifestaciju. Prerevni i dobro instruirani aktivisti po školama ili općinskim uredima su i ministriranje shvaćali kao "okupljanje", pa su svoju odanost partijskim naredbama dokazivali lupajući glave i nosove dječaka koji su ministrirali. Strah je bio osnovni osjećaj kojim je komunistička partija ispunila domove svojih podanika.

Konačno je "Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica" iz 1953. riješio sve dileme oko vjeronaučne nastave. Njime je dopušten vjeronauk u crkvama "i

drugim prostorijama, koje su za to određene". Crkva je počela stjecati sasvim novo iskustvo, koje je nije oslabilo, nego učinilo duhovnim vođom i zaštitnikom cijeloga hrvatskog naroda.

Djelo dra Marina Srakića, Zabrana školskoga vjeronauka u doba komunizma, predstavlja crticu za našu povijest tako važnih odnosa Crkve i države poslije rata. To je područje sasvim neistraženo. Na redu su i svjetovni i crkveni povjesničari da se tom problematikom ozbiljno pozabave. Hrvatski narod je prozivanjem Crkve za tobožnja zločinstva desetljećima bio stjeran u ispovjedaonicu, da se kaje za grijehe koje nije počinio. Dr Marin Srakić je napisao jednu vrlo potrebnu knjigu, koju je opskrbio mnoštvom dokumenata iz Dijecezanskog arhiva u Đakovu i Arhiva Hrvatske biskupske konferencije, državne i crkvene provenijencije kojima revno prati ideološki sustav i metode djelovanja nove vlasti kako bi jasno predstavio činjenicu da su od samoga preuzimanja vlasti komunisti tek trpjeli vjeronauk i da je bilo pitanje vremena kada će ga ukinuti. Taj potez im je bio nužan jer se uklapao u njihov ideološki sustav u kojem je posvemašnja ateizacija bila ideal, a vjera prikazivana kao fosilni relikt bez nade na budućnost.

Dr Srakić je prikazao upornu borbu Katoličke crkve ponajprije u Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji da ne prepusti bez otpora odgoj mladeži ateističkoj indoktrinaciji. Nažalost, ne vidimo tu ni jednu drugu vjersku zajednicu, osobito ne prilično veliku pravoslavnu u istom nastojanju. Od svih mjesta u Vinkovačkom kotaru, prema potpuno vjerodostojnom dokumentu iz 1948., Pravoslavna crkva je održavala vjeronauk samo u Mirkovcima (str. 85).

"Sva muka kroz koju su prolazile generacije vjernika sa svojim svećenicima i biskupima pomalo pada u zaborav" (str. 101), konstatira stanje naše historiografije dr Srakić o problemima odnosa Katoličke crkve i države u poslijeratnom periodu. Pesimistički ton ove rečenice opravdan je s obzirom na sadašnju situaciju. Ali bismo počinili grijeh samoubojstva da ta istina prevlada i u skoroj budućnosti. Knjiga dra Srakića sama je poticajna toliko da će naći nove istraživače. U našoj historiografiji ona stoji kao opomena i putokaz i predstavlja jedno dobro, vrijedno i korisno djelo.

Mato Artuković

"Đakovački susreti hrvatskih književnih kritičara 3. i 4."

Matica hrvatska Đakovo, 2001./02.

Projekt *Đakovački susreti hrvatskih književnih kritičara*[1] polako se usustavljuje i postaje respektabilna smotra hrvatske književne kritike. Premda su se nakon 1. i 2. ohrabrujućih Susreta (s vrlo dobrim odazivom), 3. Susreti činili više kao Susreti slavonskih kritičara s primjesama ostalih, 4. su dokazali suprotno, tj. da se ĐSHKK neće pretvoriti u regionalnu smotru kritičara.

Po običaju, prigodom Susreta, izašla su i dva zbornika, knjige 3. i 4., standardno podijeljene na tri velike cjeline, dakle, koncepcijski nije mijenjano ništa.

Prvi dio već tradicionalno donosi okrugli stol, ili bolje rečeno (takav se dojam stječe čitanjem) izvatke iz okruglog stola, u kojem se neki sudionici trude biti prisutni samo formalno, da bi bili navedeni, dok zapravo i ne sudjeluju u raspravi, a zasigurno imaju što reći. Za pozdraviti je uvrštavanje izlaganja Igora Mandića, *Funkcionalnost književne kritike danas* (knjiga 4.), kao uvod okruglom stolu, i takvu bi praksu trebalo zadržati ubuduće (a ne kao prijašnjih godina kada nisu uvršteni panoramski prikazi Vlaha Bogišića, *Hrvatska književna kritika u 1998. i 1999.*, te Velimira Viskovića, *Hrvatska književna djela i pisci devedesetih*), te odaslanu poruku podrške III. programu hrvatskog radija (knjiga 3.).

Drugi dio, već poslovično, donosi radove kritičara. Neki su radovi sjajni, primjerice, prikaz Branimira Donata *Kritika suvremenosti i suvremenost kao kritika* (knjiga 3.), rad Dubravke Brunčić, *Problematika komunikacije u poeziji Drage Glamuzine (Drago Glamuzina, Mesari)* (knjiga 3.), te Kristine Peternai, *Zašto su novele Árpada Göncza zanimljive hrvatskom čitateljstvu* (knjiga 3.), dok ostali kao da još uvijek pišu sa svojevrsnom blokadom i manjkom ambicioznosti, pa se događa da prepisuju (proširuju) svoje prošlogodišnje radove, drže se

1 U nastavku teksta ĐSHKK.

kriterija *manus manum lavat*, tj. ja ću pohvaliti tvoj rad, ako ti pohvališ moj; ili imaju zadovoljavajuće-obećavajući početak, a onda jednostavno odlutaju, uspoređujući temu s koječim, stanjem u državi i sl.

Mišljenja sam da bi to moglo i bolje kad bi se kritičari dogovorili što i kako zapravo pisati ubuduće, odnosno utvrdili kriterije "igre" koju igraju, tako da se ne događa da jedni ispisuju visoku, tzv. akademsku kritiku, a drugi dnevno-novinsku.

Treći dio je posve nepotreban. Izmjenjuju se novinski članci o ĐSHKK objavljivani u dnevnim ili književnim novinama s obrazlaganjem nagrada (*Priznanje Julije Benešić i Povelja uspješnosti*), ili člancima za koje se ne može utvrditi gdje i kada su izašli. Ne donose nikakve važne činjenice, osim ako uredništvu nije stalo do toga da prebrojava koliko će novina važnih (ili ne) zabilježiti da se u Đakovu održavaju Susreti, iznimka je počast preminulome potpredsjedniku Matice hrvatske Mirku Kladariću, ali kakvu funkciju doista imaju razlaganja Jadranke Vuković o Paljetkovoj poeziji, kojima bi, prije po kriteriju, mjesto bilo u drugom dijelu s ostalim radovima književne kritike, a ne u dijelu pod naslovom *Prilozi i novinski članci o Đakovačkim susretima*, no, to se dešavalo i u ranijim zbornicima jer očito da kod nekih stvari nije važna kvaliteta (uvažavajući J. Vuković), već kvantiteta (broj stranica), ili ne znam što!

Treba spomenuti da uza svu silu pomagala i računalske programe, lektor još uvijek ima previše nepotrebnih pravopisnih pogrešaka u radu (stvarno se ne sjećam kada sam ih toliko nabrojao u nekoj književnoj publikaciji!), te je za nadati se da će s vremenom i uredništvo zbornika tekstova ĐSHKK, kvalitetu (koju po imenima ima) ipak podići na malo višu razinu.

Ivan Kunštić

Borislav Bijelić: Naše teme – ogledi o prošlosti i sadašnjosti Đakova i Đakovštine

Muzej Đakovštine, Đakovo, 2002.

U hrvatskoj historiografskoj produkciji zavičajne knjige nisu novina. U ovoj mr. sc. Borislav Bijelić na vrlo zanimljiv način piše lokalnu povijest na način koji odudara od uobičajne shematizacije. Već na prvi pogled autor čitatelju otkriva pristup tematici i problematici. Naime, Bijelić u tekstu knjige ne analizira samo povijesna zbivanja u gradu Đakovu od najstarijih vremena do danas nego i probleme razvoja, obrađuje geografsku uvjeto- vanost Đakovštine na gospodarski i društveni razvoj i utjecaj politike na sveopća zbivanja. Autor se podjednako pozabavio i kulturnom, gospodarskom i vjerskom problematikom. Sve se to može lako uočiti pogledom u sadržaj ovog izdanja.

Sadržaj je podijeljen na dva dijela, i to: STUDIJE i KRITIKE koje su rezultat, kako je autor napisao u Predgovoru, "višegodišnjeg bavljenja, kako povijesnom, tako i kulturnom problematikom vezanom za grad Đakovo i Đakovštinu". Time je mr. sc. Bijelić odmah čitatelju jasno predočio raznolikost svog istraživanja.

Nakon Predgovora (6-7) autor počinje STUDIJE radom "Kroz prošlost i sadašnjost Đakova" (11-32) analizirajući geografski položaj Đakova unutar Đakovštine i slavonske ravni vodeći čitatelja kroz prapovijest, antiku, srednji i novi vijek sve do današnjih dana nastojeći da povijesne procese prikaže kroz društvena, kulturna, vjerska i druga zbivanja koja su se događala u Đakovu, ali i na ovim prostorima i koja su neminovno utjecala na razvoj tih procesa. U studiji pod naslovom "Od povijesnog do suvremenog grba Đakova" (33-53) autor se nakon kraćeg općenitog uvoda o grbovima stručno pozabavio opisom grba Đakova (i povijesnog i suvremenog) uvažavajući i komparirajući već istraženo u

postojećoj literaturi na tu temu. "Đakovo u projektima željezničkih pruga – s posebnim osvrtom na izgradnju pruge Osijek – Đakovo – Vrpolje" (54-96) autorov je doprinos u istraživanju gospodarske povijesti Slavonije. Istražujući razvoj željezničke mreže u drugoj polovici 19. stoljeća i u prvim godinama 20. stoljeća želio je, i uspio, prikazati slavonsko trgovište Đakovo u projektima željezničkih pruga s posebnim osvrtom na izgradnju željezničke pruge Osijek – Đakovo – Vrpolje. U radu je Bijelić odredio njeno značenje u razvoju suhozemnog prometa u cjelini, i to u razdoblju razvoja i širenja tržišta u Hrvatskoj kada je industrijalizacija – iako u skromnog opsegu – bila u tijeku, što se i odrazilo na razvoj trgovine i suhozemnog prometa, posebice željeznice. Kako su arhivska vrela za gospodarsku povijest Slavonije i za razdoblje od druge polovice 19. stoljeća do Prvog svjetskog rata nedovoljno istražena, hvale je vrijedan napor da se iz postojeće literature i arhivske građe obrade i prikažu nastojanja i postignuća poduzetničkih krugova i drugih činitelja oko pothvata ostvarenja izgradnje te, za Slavoniju, vrlo važne vicinalne željezničke mreže. Vrlo je zanimljiva i studija "Mihael Barić – Semeljčanin koji je zadužio hrvatsku kulturu" (97-102) u kojoj autor zagonetno i informativno iz zaborava otkriva izravne veze Slavonca Mihaela Barića s egipatskom mumijom u Arheološkom muzeju u Zagrebu i s njenim povojima koji predstavljaju najduži etruščanski tekst. Autor poglavlje STUDIJE završava radovima "Inicijativa za gradnju Srpske pravoslavne crkve u Đakovu 1888. – 1990." (103-124), "O nekim aspektima značenja govora Stjepana Radića u Vrpolju listopada 1924. godine" (125-166) i "Diskontinuirani kontinuitet Muzeja Đakovštine" (167-182).

U drugom dijelu knjige pod središnjim nazivom KRITIKE autor pod naslovom "Najnovije spoznaje o Nijemcima Đakova i Đakovštine" (185-190) kratko i sažeto kritički prikazuje istraživački i znanstveni rad Đakovčanina, povjesničara dr. sc. Vladimira Geigera osvrćući se na njegove knjige i brojne radove na tu temu. U Bijelićevim prikazima "Sto godina od rođenja Ljudevita (Branimira) Šestića" (191-196) i "Slavko Tomerlin – slikar Slavonije" (197-202) progovara prijekor ili kritika u pogledu zapostavljanja onih koji su ostavili traga u hrvatskoj kulturnoj baštini, a malo su, ili gotovo nikako, istraženi pa tako i poznati, ne samo u sredini iz koje su iznikli, nego i šire. "Značajniji povijesno - publicistički radovi o Đakovu i Đakovštini (1991.-1999.)" 203-224. tražili su od autora mnogo truda da bi široj čitalačkoj javnosti bibliografski objelodanio najznačajnije povijesno-publicističke radove na zadanu temu i time u potpunosti opravdao vrijednost objavljenih STUDIJA i KRITIKA u knjizi NAŠE TEME, OGLEDI O PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI ĐAKOVA I ĐAKOVŠTINE.

Dio STUDIJA i KRITIKA objavljenih u ovoj knjizi ranije je objavljen i poznat dijelu hrvatske (slavonske) javnosti što, međutim, ne umanjuje vrijednost

knjige. U cjelini knjiga otkriva autorov pristup na zadane teme ne samo sa stajališta povijesne znanosti, nego i s drugih stajališta o svojevrsnom interdisciplinarnom mikrohistorijskom istraživanju uobličenom u zavičajnu knjigu koja je svakako vrijedan doprinos hrvatskoj historiografiji.

Zlata Živaković - Kerže

Škola u Strizivojni 1830.- 2000. (Prilozi za proučavanje povijesti Strizivojne)

Osnovna škola "Ivana Brlić-Mažuranić", Strizivojna, 2000.

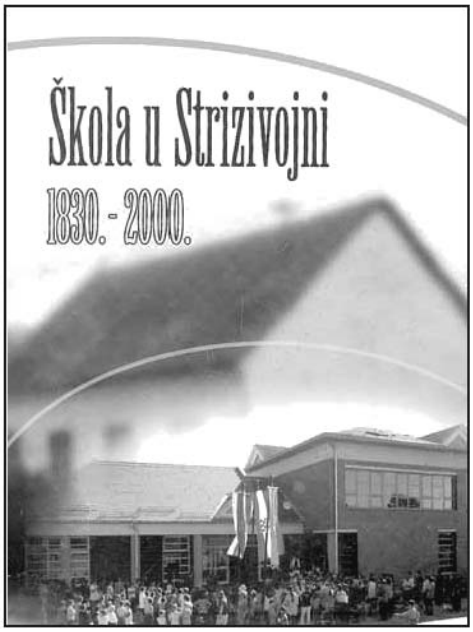

Postoji puno mjesta u kojima prvi spomen o postojanju škole datira desetljećima prije prve polovice 19. stoljeća. Neka od njih, u namjeri da obilježe godišnjice djelovanja škola i ukažu na njihove prosvjetne i kulturološke dosege, tiskala su prigodne publikacije koje su, najčešće, ostajale na marginama interesa najšire kulturne javnosti. U pravilu, neovisno od vrijednosti objavljenog, teško su nalazile čitatelje izvan sredina iz kojih su dolazile. Da ista sudbina ne bi zadesila i knjigu "Škola u Strizivojni 1830.-2000.", knjigu koja je nastala kao plod timskog rada djelatnika škole i nekolicine prominentnih znanstvenika, ovim putem na nju želimo skrenuti pozornost – i to ne slučajno.

Naime, za selo poput Strizivojne izdanje ove knjige trebalo bi biti prvorazredni kulturni događaj ne samo stoga što se njome obilježava 170 godina od prvog pisanog spomena škole, nego i nedavno useljenje u nove, funkcionalne prostore primjerene obrazovnoj ustanovi 21. stoljeća. Ako se tome doda u osnovi dobro osmišljen koncept knjige (iako se njeni urednici nisu uspjeli u potpunosti othrvati boljki sličnih izdanja gdje se možda i nepotrebno, doduše u zadanom kontekstu, insistira na sveobuhvatnosti tema i osoba) koji sadržajno nadilazi školu i problematiku uz nju usko vezanu (knjiga je zasigurno i vrijedan prilog proučavanju povijesti sela), zadovoljstvo bi trebalo biti potpuno.

Po mišljenju Zlate Živaković-Kerže, glavne urednice monografije, riječ je o višenamjenskoj publikaciji napisanoj s ciljem "da prikaže 170-godišnji kontinuitet osnovnog školstva u Strizivojni, da podsjeti čitatelje na učitelje i

učiteljice koji su utkali u rad škole dio sebe, da potakne generacije učenika na sjećanja i vrijeme provedeno u školskim klupama te da postane trajni pisani spomen za potonje generacije" - ali i da bude nezaobilazni prilog proučavanju povijesti sela.

Tekstovi Stanka Andrića ("Strizivojna kroz stoljeća") i Zlate Živaković Kerže ("Škola u Strizivojni od 1830. do 2000.") znanstveni su radovi fundirani na arhivskoj građi i reprezentativnoj literaturi te, nema sumnje, čine okosnicu monografije, a monografija u integralnom obliku, uz prije tri godine objavljen Zbornik radova o 300. obljetnici prvog poznatog zapisa imena mjesta, paradigmu kako bi u manjim sredinama trebalo raditi na propitivanju vlastite prošlosti.

Sve one koji su svojim prilozima obradili najraznolikije segmente rada škole na ovom mjestu nije moguće niti spomenuti, iako su baš oni ti koji su svoje živote utkali u rad škole, a ovu vrijednu, bogato ilustriranu i grafički dojmljivu monografiju učinili dodatno interesantnom mještanima, bivšim, a vjerojatno i budućim učenicima.

Borislav Bijelić

Vladimir Geiger: Nijemci u Đakovu i Đakovštini

Hrvatski institut za povijest i Dom i svijet, Zagreb, 2001,

Nakon višegodišnjeg bavljenja poviješću Nijemaca na području jugoistočne Europe, napose njihovim stradanjem nakon završetka Drugog svjetskog rata, ovih dana izašla je iz tiska i peta Geigerova knjiga (tri je potpisao sam, a dvije kao koautor s Ivanom Jurkovićem) u kojoj problematizira mjesto i ulogu Nijemaca na lokalnom nivou. Riječ je o studiji "Nijemci u Đakovu i Đakovštini" objavljenoj u Biblioteci Hrvatska povjesnica Hrvatskog instituta za povijest, zapravo u nekim aspektima revidiranoj doktorskoj disertaciji naslovljenoj "Njemačka etnička zajednica u Đakovu i Đakovštini od početka 19. do sredine 20. stoljeća". Disertacija je obranjena u Zagrebu prosinca mjeseca 1996. godine.

Činjenica što je od obrane radnje do njenog integralnog objavljivanja prošlo gotovo pet godina bitno je utjecala na izmjene i dopune prvobitne verzije rukopisa. Naime, kako su Nijemci ostali autorov primarni znanstveni interes i u proteklih pet godina, bilo je za očekivati da će nove spoznaje dobivene recentnim istraživanjima naći mjesta u spomenutoj knjizi. To se uistinu i dogodilo.

Učinjene intervencije svode se uglavnom na optimalna skraćenja prvobitnog teksta i ispise još potpunijih bilježaka. Na taj način autor je znanstvenoj zajednici, posebice onima zainteresiranima za ovu problematiku, ponudio dodatne argumente za u knjizi iznesene teze, a široj čitalačkoj publici čitko i pregledno štivo.

Sadržajno, knjiga je pokušaj cjelovitog: demografskog, političkog, gospodarskog i kulturnog djelovanja Nijemaca na prostoru Đakova i Đakovštine

od početka naseljavanja u drugoj polovici 18. stoljeća do sredine 20. stoljeća kada su, na osnovu pripisane im kolektivne odgovornosti za izbijanje Drugog svjetskog rata i u njemu počinjene zločine jednog dijela svojih sunarodnjaka, beskrupulozno opljačkani i protjerani s ovih prostora. Razdoblje od oko dva stoljeća prisutnosti Nijemaca na području Đakova i Đakovštine autor je obradio u pet poglavlja: Nijemci na biskupijskom vlastelinstvu do 1848.-9. godine, u Đakovu i Đakovštini od 1848.-9. - do izbijanja Prvog svjetskog rata 1918., u periodu između dva rata, u Drugom svjetskom ratu (1941.-1945.) i nakon njega. Na kraju knjige, kako je to inače uobičajeno za knjige ovakvog profila, izostao je popis literature (doduše, implicitno sadržan u bilješkama uz osnovni tekst), ali je zato priloženo kazalo osobnih i zemljopisnih imena te sažetak na njemačkom jeziku.

Studija "Nijemci u Đakovu i Đakovštini" zasigurno je najcjelovitiji prikaz prisutnosti njemačke etničke zajednice u hrvatskim krajevima, a vjerujem i metodološki dobar model primjenjiv, kako na druge geografske cjeline, tako i na druge etničke zajednice koje danas obitavaju u Republici Hrvatskoj. Ali ne samo to. Svaki onaj koji se osmjeli pisati društvenu povijest Đakova i Đakovštine u ovoj knjizi naći će jasno ucrtane koordinate unutar kojih se treba kretati, kao i obilje upotrebljive faktografije. Upravo stoga treba ju iščitavati slojevito, ne samo kao povijest Nijemaca, već i kao relevantan doprinos sagledavanju društvene povijesti Đakova i Đakovštine.

Borislav Bijelić

Zbornik Muzeja Đakovštine, br. 5, Đakovo 2001.

Muzej Đakovštine 2001.

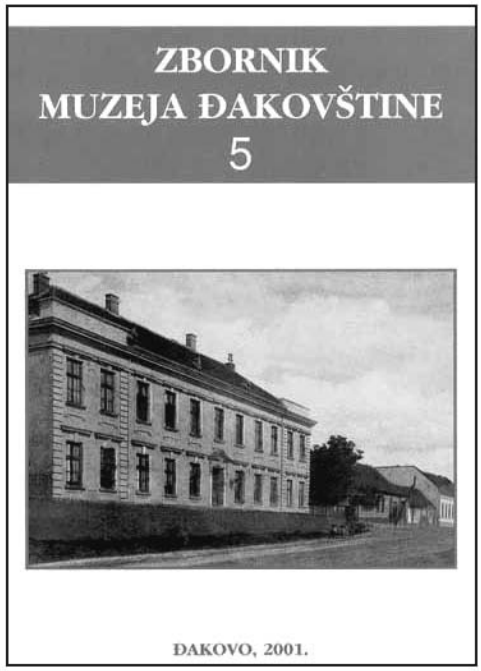

Muzej Đakovštine iz Đakova izdao je novi broj "Zbornika muzeja Đakovštine". Zbornik je podijeljen na tri cjeline (*Članci*, *Građa* te *Kritike, ocjene i prikaze*). Među članke glavni i odgovorni urednik (Borislav Bijelić) uvrstio je devet radova lokalnih ali i uvaženih istraživača iz drugih centara (Osijek i Zagreb). Također u cjelini Građa objavljeno je pet radova dokumenta o Đakovu i području općine Đakovo. U posljednjoj cjelini objavljene su kritike, ocjene i prikazi knjiga s temom o Đakovu i đakovačkom kraju.

Na početku cjeline *Članci* uvršten je rad Branke Uzelac koji je posvećen pedesetogodišnjici postojanja muzeja Đakovštine. Autorica obrađuje ljude zaslužne za osnivanje ustanove (Josip Žerav te učitelj Stjepan Dvoržak), njene ravnatelje (Hedviga Dekker, Franjo Čordašić, Krešimir Pavić, Ivo Pavlović te Branka Uzelac), njene zaposlene (arheolozi Branka Raunig i Ivo Pavlović, povjesničar Krešimir Pavić, etnolozi Ivica Šestan i Branka Uzelac) kao i suradnike i podupirajuće institucije (Društvo prijatelja starina). Također, prikazala je djelatnosti ove institucije (muzejsku i izdavačku). Naročito se naglašuje prostorni problem ustanove budući da su u ovih 50 godina promijenjene tri lokacije te se sada seli na četvrtu i konačnu. Autorica upozorava na posljedice nepostojanja stalne lokacije ovog muzeja te neadekvatnog smještaja muzejskih eksponata u vrijeme ratnih godina (1991.-1995. godine) te zbog nepostojanja stalnog muzejskog prostora.

Željko Lekšić obradio je povijest đakovačkih mlinova od kraja 17. stoljeća do početka Drugog svjetskog rata. Veću je pažnju autor posvetio većem broju parnih mlinova (mlin Sloga, mlin obitelji Fuchs te biskupijski parni mlin (mlin "Štediša")) na ovom području. Također, obrađuje i nekoliko manjih mlinova na benzinski motor.

Vladimir Geiger proučio je novčanice/bonove grada Đakova koji su izdavani šezdesetih, sedamdesetih, osamdesetih i devedesetih godina 20. stoljeća. Autor je obradio povijest tog numizmatičkog materijala, kvalitetu tiska, dizajn, upotrebu i vrijednost. Kataloški obrađuje sve bonove koje je prikupio u vlastitoj zbirci. Pri tom se navodi izdavača, njihovu vrijednost, vrijeme izdavanja, vrstu papira i dimenzije.

Tihana Petrović istražuje život i djelo Milka Cepelića, uvaženog hrvatskog etnografa i istraživača hrvatskog seljačkog tekstilnog rukotvorstva. Autorica upozorava da su još 1979. godine povjesničar Krešimir Pavić i etnolog Ivica Šestan postavili u Muzeju Đakovštine izložbu o njegovom životu i radu. Naročitu je pažnju posvetila njegovoj biografiji i bibliografiji. Na temelju njegovih radova upozorava na njegov pristup istraživanju te zaključuje da je Milko Cepelić značajan etnolog budući je zabilježio podatke o uzgoju i preradi tekstilnih biljaka i promjene u tekstilnom rukotvorstvu.

Branka Migotti proučava povijest istraživanja lokaliteta Štrbinci kod Đakova te arheološki materijal (prapovijesni, antički i rjeđe srednjovjekovni) s tog lokaliteta. Također istražuje problem lociranja rimske Certissae na lokalitet Štrbinci (oranica 3 km jugoistočno od Đakova). Na kraju rada donosi bibliografiju radova o lokalitetu Štrbinci i problemu lociranja rimske Certissae te arheološki materijal s tog lokaliteta.

Mira Kolar – Dimitrijević obrađuje gospodarske i socijalne prilike u Đakovu i Đakovštini od 1929. do 1941. godine. Proučava utjecaj velike ekonomske krize na gospodarske i socijalne prilike te mjere vlade za njihovo poboljšanje. Nadalje, istražuje ulogu HSS-a i njegovih organizacija (Gospodarska sloga i Hrvatski radnički savez) na rješavanje gospodarskih problema te poboljšanju socijalnih prilika na ovom području. Također, prikazuje političke borbe na ovom prostoru.

Borislav Bijelić obrađuje povijest nastanka grba grada Đakova te povijest razvoja heraldike u svijetu i kod nas. Također, prikazuje izradu i probleme oko donošenja sadašnjeg grba grada Đakova te upozorava i na ne neke nesuglasice oko novog grba.

Grgur Marko Ivanković proučava arhitektonske spomenike (naročito secesijsku arhitekturu) u gradu Đakovu. U svom radu obrađuje samostan časnih sestara sv. Križa s crkvom Presvetog Srca Isusa (djelo osječkog arhitekta Viktora

Axmanna), zgradu biskupskog sjemeništa (djelo zagrebačkog arhitekta Dioniza Sunka) te neke građanske kuće (kuće obitelji Hauger, Reichsmann i Terzić).

Jasmina Ratković istražuje perivoj uz biskupski dvor u Đakovu o kojem dosada nije mnogo pisano. Prikazuje razvojne faze u nastanku perivoja, pokušaje rekonstrukcije 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća te arhitektonske objektu u sklopu njega. Rad je nastao na temelju postojeće literature i novijeg arhivskog gradiva.

U cjelini *Građe* objavljena je bibliografija radova preminulog kustosa Muzeja Đakovštine prof. Krešimira Pavića. Biobiografiju je sastavio sam Krešimir Pavić, a nadopunjena je samo sa četiri novija njegova rada (radovi od rednog broja 148. do 151.).

Vilim Matić objavljuje stare karte Đakovštine. Sve su karte nastale u drugoj polovici 19. stoljeća. Autor naglašava njihovu vrijednost te njihovu malobrojnost za ovo područje. Također isti autor objavljuje pregled općina u đakovačkom kotaru 1850. godine. U pregledu navodi imena naselja, broj kuća, duša, sesija i veličina dohotka polovicom 19. stoljeća.

Melita Rončević objavljuje iscrpni popis privrednih organizacija općine Đakovo od 1946. do 1973. godine iz fonda Okružnog privrednog suda u Osijeku. Popis privrednih organizacija daje uvid u zastupljenost organizacija u pojedinim gospodarskim granama na ovom području. Ovaj se popis nalazi u arhivskom fondu Okružnog privrednog suda u Osijeku u Državnom arhivu u Osijeku.

Vesna Božić – Drljača prikazuje nastanak i razvoj upravnih organa od 1945. do danas u gradu Đakovo i Đakovštini. Također je prikazala fondove nastale radom i djelovanjem ovih organa na ovom području. Fondove je prikazuje kronološko-hijerarhijskim slijedom nastanka ovih organa.

U cjelini *Kritike, ocjene i prikazi* objavljeni su prikazi, kritike i ocjene knjiga s tematikom o Đakovu i Đakovštini (Helena Sablić-Tomić, Goran Rem: Puut nebeski - Đakovačka čitanka; Accede ad Certissiam, Antički i ranokršćanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinci kod Đakova; Borislav Bijelić: Đakovačke ulice – kratke biografije osobe po kojima su dobile ime; Hrvoje Miletić: Đakovštinom utjelovljeni; Strizivojna, Zbornik radova o 300. obljetnici prvog poznatog zapisa imena; Đakovački susreti hrvatskih književnih kritičara 1.; 2. đakovački susreti hrvatskih književnih kritičara; Antun Mandić: Uputjenjej k' slavonskom pravopisanju za potrebu narodnieh ucsionicah u kraljevstvu Slavonie 1779.; Julije Njikoš: Đakovo je srce Slavonije – narodni i radni običaji, pjesme, kola i poskočice seljana Đakovštine; Miro Šola: Moji razgovori s njima, te Zbornik radova o Josipu Jurju Strossmayeru).

Na kraju je Mato Butorović napisao sjećanja na rano preminulog (preminuo je 2. siječnja 1991. godine) kustosa Muzeja Đakovštine prof. Krešimira Pavića.

Na kraju, rekao bih nešto o samom Zborniku muzeja Đakovštine. Naime, glavni i odgovorni urednik i uredništvo trebalo bi više pažnje posvetiti uređivanju samog zbornika. Neki autori imaju bilješke u svojim radovima, a neki ne. Neki su bilješke u svojim radovima stavili ispod teksta, a neki u tekst. Ovaj problem trebali bi riješiti glavni i odgovorni urednik i uredništvo koje bi moralo odlučiti kako bi trebale izgledati bilješke i gdje bi se trebale nalaziti. Također, svi bi radovi trebali imati znanstvenu kvalifikaciju. Nažalost, to je nemoguće provesti bez recenzija za koju izdavač, vjerojatno, nema materijalnih sredstava. Ove sugestije upućene su radi poboljšanja kvalitete zbornika, a ne kao kritika rada glavnog i odgovornog urednika i cijelog uredništva. Uza sve ove sugestije zbornik je interesantan prilog lokalnoj povijesti jednoga grada i njegove okolice, te bi trebalo nastaviti s njegovim izdavanjem.

Milan Vrbanus

Branka Migotti: Pozlaćena stakla sa Štrbinaca kod Đakova

Muzej Đakovštine, Đakovo, 2003.

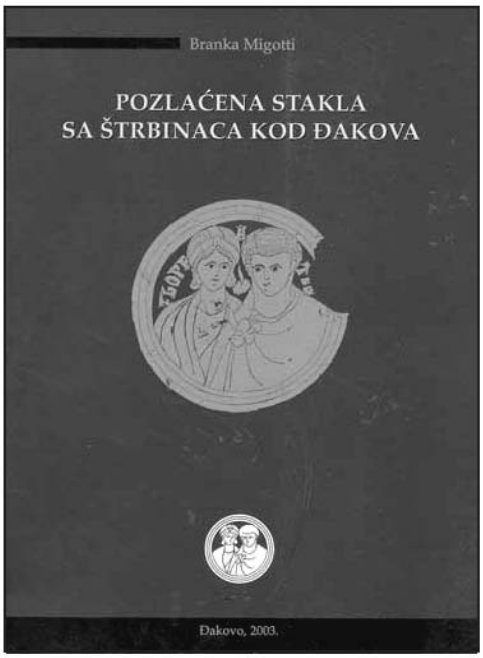

Publikacija *Two gold-sandwich glasses from Štrbinci (Đakovo, northern Croatia)*, autorice Branke Migotti, objavljena 2002. godine u Zagrebu, u izdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, hvalevrijednim nastojanjem Muzeja Đakovštine u Đakovu ove je godine povodom dolaska Svetog Oca Ivana Pavla II. u Hrvatsku doživjela svoje izdanje na hrvatskom jeziku. Autorica je stoga ovu priliku iskoristila da bi hrvatskoj verziji dodala opis i komentar grobne cjeline u kojoj je prilikom istraživanja kasnoantičkog groblja na Štrbincima kod Đakova u 2001. pronađeno drugo pozlaćeno staklo, te poglavlje o religijsko-ritulanim i imovinsko-statusnim okolnostima ukopa groba 45, u kojem je ono pronađeno.

Knjiga formata 240x170 mm broji 77 strana, bogato je ilustrirana (30 crteža i 9 fotografija), uz jednu zemljopisnu kartu. Uz popis ilustracija i kratica korištenih u tekstu tu je i opsežan popis literature kojom se autorica koristila. Knjiga je podijeljena na tri glavna poglavlja, uz potpoglavlja: I. Stanje istraženosti dvoslojnih pozlaćenih stakala, 1. Naziv, postupak izrade, razvrstavanje, 2. Ishodište datiranje, radionice, 3. Kontekst, svrha i uporaba, sadržaji prizora, oblici posuda; II. Pozlaćena stakla sa Štrbinaca, 1. Staklo s prizorom bračnog para, 1.a. Okolnosti nalaza, 1.b. Opis, 1.c. Ikonografija i datacija; 2. Staklo s obiteljskim prizorom, 2.a. Okolnosti nalaza, 2.b. Opis, 2.c. Ikonografija i datacija, 2.d. Ritualno-religijske i imovinsko-statusne okolnosti ukopa u grobu 45; i posljednje poglavlje III. Vrednovanje nalaza u njihovu arheološkome kontekstu.

U prvom poglavlju autorica je, kako i priliči, prije svega pokušala razriješiti terminologiju samog naziva, te se odbacivši zastario i neprikladan, ali u hrvatskoj arheologiji uvriježen naziv *fondo d'oro*, odlučila za izraz (dvoslojna) pozlaćena stakla, što je opsežno obrazložila. Iz teksta doznajemo da je od 460 komada pozlaćenih stakala njih četrdesetak, dakle 10%, ukrašeno obiteljskim portretima, a od 5 panonskih komada, njih čak 4 ukrašeno je obiteljskim portretom. Isto je tako prikazala stanje istraženosti dvoslojnih pozlaćenih stakala, u okviru kojeg se kritički osvrnula, između ostalog, i na danas jedini postojeći katalog razmatrane materije Charlesa R. Moreya i sličan rad L. Faedo. Autorica je ukazala na manjkavosti teorija i Ch. R. Moreya i L. Faedo o elementima koji bi trebali odrediti iz koje je radionice izašlo pojedino staklo. U raspravi o kontekstu, svrsi i upotrebi pozlaćenih stakala autorica dolazi do zaključka da se ona u pravilu, ali ne i beziznimno, pronalaze u grobnom okruženju, te da je riječ vjerojatno o dubljim posudama (tu napušta svoje prijašnje mišljenje da je riječ o plitkim tanjurima ili pliticama) u svečanim prigodama, ako ne svakodnevno. Posude su se najvjerojatnije lomile ritualno, a dna s prizorom prilagala u grobove ili ih obilježavala izvana. Posude pozlaćenog dna vjerojatno su ukrasni predmeti važne kultne i obiteljske simbolike, ne samo privatne, nego i javne.

U drugom poglavlju autorica obrađuje dva pozlaćena stakla pronađena na Štrbincima dajući okolnosti nalaza, opise, ikonografiju i dataciju. Okolnosti nalaza Stakla I s prizorom bračnog para pronađenog 1965. godine nažalost nisu sasvim jasne. Iako je nalaz objavljen ubrzo nakon otkrića, tek je sada sveobuhvatno obrađen. Raščlanjujući prikaz (frizura, odjeća, nakit, portret) na pozlaćenom staklu autorica predlaže dataciju predmeta u drugu trećinu 4. st. (otprilike 330.-360.), s nedokazanom mogućnošću sužavanja datacije na šesto desetljeće 4. st. (350.-360.). Na temelju depersonaliziranog, ali jedinstvenog natpisa *FLOPENTIS* tj. *florentes*, sa značenjem *oni koji cvjetaju*, staklo I može se, prema autorici, smatrati posebnom narudžbom za prigodu zaruka ili vjenčanja određenog para. Staklo II s obiteljskim prizorom i natpisom *VIVATIS FELICIS* (tj. *felices*) *IN DEO*, u prijevodu *Živite sretni u Bogu!*, nasreću ima gotovo sasvim jasne okolnosti nalaza. Natpis na pozlaćenom dnu treba svakako shvatiti u kršćanskome smislu. Staklo je, iznenađujuće za uobičajen položaj staklenih priloga na Štrbincima, pronađeno u grobu 45 pored glave (kosti glave nažalost nisu sačuvane) djevojčice od 8-12 godina starosti. Osim pozlaćenog stakla, kao prilog su u grob položena još dva dna staklenih posuda na otprilike istom mjestu gdje i pozlaćeno staklo, narukvice (na lijevoj ruci dvije, na desnoj jedna), s unutrašnje strane lijeve bedrene kosti kljova divlje svinje, kod lijevog stopala na hrpi prstenje, kopče ogrlice, privjesak i perle, amorfno grumenje staklene paste i tanka pravokutna pločica od sedefa, a s lijeve strane glave zamotani komad

tkanine. Staklo II pokazuje iznimno velike sličnosti sa sličnim nalazom iz Dunaújvárosa. Analizom obiteljskih portreta na pozlaćenim staklima, te ponovno raščlambom prikaza (frizura, odjeća, nakit, portret), pri čemu se komparativno vrednovanje ikonografsko-stilskih elemenata ne oslanja samo na poznati korpus pozlaćenih stakala, nego i na druge likovne medije, prije svega skulpturu, autorica dolazi do zaključka da je predmet izrađen najranije za vrijeme cara Konstantina Velikog, ali je vjerojatnije da je nastao u razdoblju 360.-400. godine. U prilog dataciji u drugu polovicu 4. st. govori i vrijeme ukopa na dosad istraženome dijelu groblja u okviru kojeg je staklo i pronađeno. Činjenica je da je u Rimu i Italiji tek 10 - 11% svih obiteljskih prizora na pozlaćenim staklima kršćansko, dok su u Panoniji takva tri primjerka od ukupno četiri. Prema tome, izgleda da je posebnost panonskih provincija određena sklonost prema prizorima kršćanskih obitelji. I kod Stakla I i Stakla II autorica je pokazala nedostatke kronološki opredijeljenih radionica prema L. Faedo. Različit broj članova obitelji na pozlaćenim staklima, kao i nedostatak dokaza o serijskoj proizvodnji autorica je povezala s pretpostavkom da su se posude s dvoslojnim pozlaćenim staklima izrađivale kao pojedinačne narudžbe za određene prilike. U pitanju je moglo biti obiteljsko slavlje u užem smislu riječi, ali i svečanost povezana sa službenim položajem oca obitelji. Posebno potpoglavlje obrađuje ritualno-religijske i imovinsko-statusne okolnosti ukopa u grobu 45. Staklo pronađeno u grobu 45 nije nikako moglo, kao stakla koja su u katakombama umetnuta u grobne niše (lokule), označavati grob pokojnice, budući je bilo u zemlji. Ono je, na temelju svog konteksta i u usporedbi s drugim nalazima te vrste, dragocjena i skupa obiteljska ostavština, koja odražava religijsko-ritualno-apotropejsku i emocionalnu narav priloga. Djevojčica u rimskom svijetu sama po sebi nije mogla uživati visoki društveni status, već ga je uživala posredno, kao dio obiteljskog nasljeđa stečenog po ocu. Djevojčicama je, kao i ženama, bio dostupan jedino skuplji ukop, uključujući i raskošnije priloge (nakit i posuđe). Međutim, pozadina takvog ukopa nije uvijek ista. Ona može biti i društveno-statusna i/ili samo imovinska. Isto je tako važno ne zaboraviti da se grobnim obredom nastojao stvoriti privid društvenog ili imovinskog položaja koji pokojnik za života nije uživao, dok su s druge strane pojedinci koji su za života uživali visoki društveni i/ili imovinski status razmjerno skromno pokopani. Stoga se autorica s pravom odlučila pretpostaviti da je pozlaćeno stakleno dno u grobu 45 prije svega emocionalno i religijsko-ritualno-apotropejski prilog, dok imovinska podloga u tom slučaju ostaje nerazjašnjena.

U trećem poglavlju vrednuju se nalazi u njihovu arheološkom kontekstu. Nastojanja Ch. Moreya i L. Faedo oko ustanovljavanja radionica nisu se pokazala konačnima. L. Faedo ograničila se isključivo na radionice u Rimu, a eventualne

provincijalne radionice uopće nije uzela u razmatranje. Autorica je u svojim prijašnjim radovima spomenula mogućnost panonskog podrijetla Stakla I, no u svjetlu novog nalaza, promijenila je mišljenje, te na osnovu iznesenog pretpostavlja da je Staklo I proizvedeno u Rimu, odnosno u Italiji, dok je Staklo II, uzimajući u obzir iznimnu sličnost sa pozlaćenim staklom iz Dunaújvárosa, te njihovu različitost u odnosu na cjelokupan korpus te građe, moguće proizvedeno u nekoj panonskoj radionici. Vrednujući dva iznimna komada na razmjerno skromnom provincijalnom nalazištu Štrbinci, autorica je izbjegla formulu da će buduća istraživanja riješiti zagonetku, budući da je naselje na Štrbincima najvjerojatnije potpuno uništeno. Međutim, pozlaćena stakla i pozlaćena lukovičasta fibula s portretnim medaljonima iz groba 29 (nesumnjivo u vlasništvu osobe visokog društvenog statusa) govore u prilog da je naselje na Štrbincima imalo narav kasnoantičke *civitas* (grad) s potrebnim urbanim komponentama, uključujući i onu upravnu.

Knjiga Pozlaćena stakla sa Štrbinaca kod Đakova, autorice Branke Migotti, iznimno je djelo koje konačno na zadovoljavajući način obrađuje oba pozlaćena stakla pronađena na Štrbincima, te ih stavlja u kontekst cjelokupnog europskog korpusa te građe. U knjizi je dan pregled stanja istraživanja materije, te je uz popis korištene literature i kritički osvrt na istu, na taj način svakome tko se zainteresira za spomenutu temu uvelike ulakšan pristup problematici. Autorica je na temelju opsežne bibliografije, a uz pomoć europskih stručnjaka koji se bave tom temom, dala relevantan opći pregled bitnih elemenata (terminologije, tehnologije izrade, klasifikacije, radioničkog podrijetla, datacije, te primarne i sekundarne namjene), kao i svoje komentare i zaključke o spornim pitanjima. Na taj je način znatno doprinijela boljem razumijevanju jedne, u hrvatskoj arheologiji razmjerno slabo poznate kategorije građe, ponudivši publikaciju koja će biti nezaobilazna u svakom daljem bavljenju tom temom.

Ljubica Perinić

Nikola Bićanić: Knjige imaju svoju sudbinu

Matica hrvatska Đakovo, 2002.

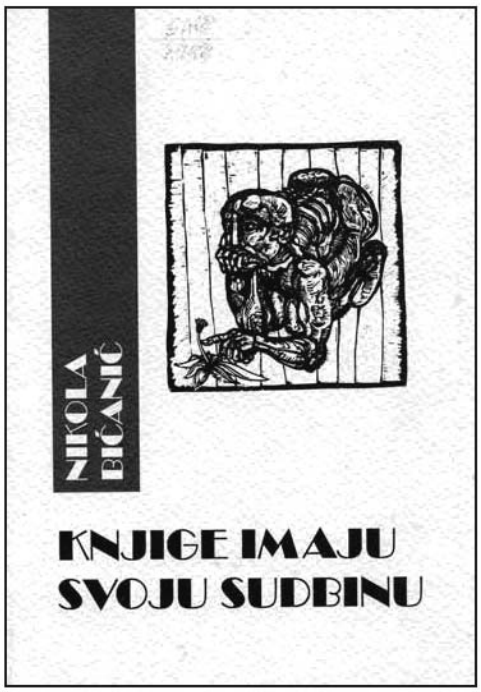

Knjiga prof. Nikole Bićanića "Knjige imaju svoju sudbinu", (prema poznatoj latinskoj izreci: Habent sua fata libelli), pojavila se 2002. godine u izdanju Matice Hrvatske u Đakovu. U njoj su zapravo obuhvaćeni razgovori s eminentnim sugovornicima suvremene kulturne stvarnosti u Hrvatskoj, zanimljivi širem krugu čitatelja, pa je to i bio razlog da ih autor – prethodno ih objavivši u "Đakovačkom glasniku" - objavi i u ovoj, njegovoj prvoj knjizi.

Pripremajući se studiozno za svaki razgovor koji je vodio, prof. Bićanić prelazi okvire uobičajene novinarske prakse i - poznavajući životopis i djelatnost osobe s kojom razgovara - začuđuje svoje sugovornike poznava- njem njihova života i djelatnosti.

U ovoj knjizi, koja obuhvaća 120 stranica, autor prenosi svoje razgovore s Ivanom Jurinom Boškovićem, dr. Vinkom Brešićem, Josipom Cvenićem, Mirkom Ćurićem, dr. Stjepanom Damjanovićem, dr. Vladimirom Geigerom, Mirom Gavranom, akademikom Anicom Nazor i dr. Josipom Užarevićem. U tim razgovorima, zabilježenim devedesetih godina prošloga stoljeća, zapisana su promišljanja autora i sugovornika o hrvatskoj književnosti, književnoj teoriji, književnoj kritici, a isto tako i o jezičnoj povijesti i suvremenoj uporabi hrvatskog jezika, kako u književnom stvaralaštvu – tako i u pisanju i govorenju uopće. Zanimljivo je da na pojedinim mjestima autor iznenađuje svoje sugovornike detaljnim poznavanjem problematike o kojoj s njima razgovara i 'izvlači' iz njih maksimum u izričaju tražene informacije. Posebnim marom za čistoću hrvatskog jezika, prof. Bićanić rabi pravovaljane riječi i izraze i stavlja ih u kontekst izričaja, potičući i same sugovornike da se izraze na takav način.

Iako su svi ovi razgovori već objavljeni u "Đakovačkom glasniku", opravdanost izdavanja ove knjige proizlazi iz činjenice da je knjiga dostupnija širem krugu čitatelja od lokalnih novina, a stjecajem okolnosti i spomenuti list je prestao izlaziti, te baš sada i ova knjiga ulazi u okvire spomenute latinske izreke i ima svoju sudbinu.

Kao profesor hrvatskog jezika u Osnovnoj školi "Ivan Goran Kovačić" Đakovo prof. Bićanić je ostvario dugogodišnju pedagošku praksu, ali i opsežan novinarski rad uređujući školske listove "Goran" i "Mali Goran", pišući novinarske tekstove i lektorirajući tekstove u "Đakovačkom glasniku", "Reviji Đakovačkih vezova", "Vijencu", raznim zbornicima i brojnim knjigama. Pomagao je mnogim mladim autorima, poticao druge na pisanje, organizirao književne tribine, sudjelovao na promocijama novih knjiga, vodio i vrednovao literarno stvaralaštvo mladih u okviru popularnog školskog programa LIDRANO (od lokalnih razina do državnih smotri i natjecanja) i stekao status nezaobilazne osobe đakovačkog kulturnog okruženja.

Svoj obol afirmaciji književnog stvaralaštva dao je i kao dopredsjednik đakovačkog Ogranka Matice hrvatske, a kolekcionar je knjiga i publikacija, i šteta je što već ranije nije našao vremena izdati svoju prvu knjigu ili čak nekoliko njih, jer njegovo iskustvo i sposobnost mu to svakako omogućuju.

Prvijenac prof. Nikole Bićanića je ukusno opremljen linorezom "Melankolija" (Zbirka Stroßmayerovog muzeja u Đakovu, 1973.) Antuna Babića iz Vinkovaca, otisnutim crnom bojom na blijedožutoj podlozi korica s prednje strane, te izvodom iz predgovora Mirka Ćurića na zadnjoj strani. Nakladnik ove knjige je Matica hrvatska Đakovo, nakladnika zastupa Marinko Zirdum, urednik je Željko Mandić, lektor Petar Lokas, a recenzenti su mr. Miroslav Bauer i prof. Barica Ilić. Knjigu je računalno obradio "Hardy" Đakovo, a tiskana je u "Tiskari" Budrovci.

Željko Vurm

Mirko Ćurić: Strategije sjećanja i zaborava

Matica hrvatska Đakovo, 2001.

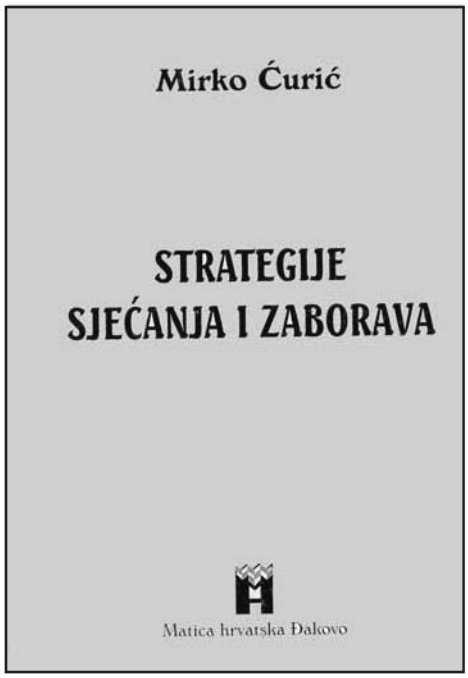

Devedesete godine prošloga stoljeća, unatoč velikim problemima izazvanim srpskom agresijom na Hrvatsku, u kulturološkom smislu za Đakovštinu su bile izuzetno plodne. Uspostavom neovisne Republike Hrvatske kulturnoj sceni u Đakovštini širom su se otvorila vrata. I u ratnim godinama, punim nacionalnog zanosa i poleta, đakovačke kulturne ustanove (Centar za kulturu, Gradska knjižnica i čitaonica, Muzej Đakovštine, Radio Đakovo, Matica hrvatska, Društvo ljubitelja starina, Turistička zajednica Grada Đakova) promicale su kulturne vrijednosti svoga kraja. U posljednjoj dekadi dvadesetoga stoljeća objavlje- no je puno više knjiga nego li do devedesetih godina 20. stoljeća. Posebno važnu ulogu u izdavačkoj djelatnosti imala je đakovačka Matica hrvatska koja je od 1994. godine do danas objavila 24 naslova, što svakako ne bi bio veliki broj, ali znajući za financijske poteškoće, ova brojka je više nego respektabilna. Jedan od ključnih projekata đakovačke Matice je pokrenut 1998. godine - Đakovački susreti hrvatskih književnih kritičara, kao jedinstvena manifestacija na području cijele Hrvatske

Đakovačka književnost je devedesetih godina doživjela svoju renesansu. Uz već priznatog književnika za djecu Adama Rajzla, 1996. godine svojim romanom prvijencem (Povratak u doba jazza) pojavljuje se i Mirko Ćurić (rođen 1964. godine u Đakovu) koji svojom pojavom, i kao urednik Đakovačkog glasnika, pokreće đakovačku književnu scenu. Drugi roman (Pavelićeva oporuka) Ćurić objavljuje 2000. godine i njime u potpunosti potvrđuje svoj književni talent. Uključujući se u rad Đakovačkih susreta hrvatskih književnih kritičara, Ćurić

razvija i svoj kritičarski opus, objavljujući pretežito svoje kritike u Đakovačkom glasniku.

Kao rezultat kritičarskog rada objavljuje i svoj kritičarski prvijenac - Strategije sjećanja i zaborava, (2001.) u izdanju đakovačke Matice hrvatske. U Proslovu, sam autor kaže: "...Đakovački susreti hrvatskih književnih kritičara, koji se od 1998. redovito održavaju uoči Đakovačkih vezova, pokazali su mi da novinske književne kritike i ogledi zahtijevaju, kada ih se sakupi kritična masa, sabiranje na jednom mjestu - u knjizi. Tako sam, eto, u knjizi *Strategije sjećanja i zaborava* sabrao sam dio tekstove koje sam o knjigama i književnosti pisao u posljednjih desetak godina..."

Knjiga je podijeljena u tri dijela. Prvi dio nosi naslov "Strategije sjećanja i zaborava" u kojem je autor iz svoga kritičarskoga diskursa ukazao na djela đakovačkih pisaca što je, po prvi puta, sustavan kritičarski pregled đakovačke književne scene. Prvi Ćurićev tekst govori o bardu hrvatske književnosti Ranku Marinkoviću i njegovu posljednjem romanu "Never more" (1993.), mladom Tomislavu Zajecu i njegovu prvom romanu "Soba za razbijanje" i Osječaninu Josipu Cveniću i romanu "Kraljica noći". Osim ovih imena, autor procjenjuje i djela đakovačkih pisaca (Anđelko Haner i Antun Kalman Šems: Naš grad a mi u njemu, Margarita Žigić: Vukovarske uspomene, Ruška Stojanović-Nikolašević: Anina druga mama, Stanko Andrić: Dnevnik iz JNA i druge glose i arabeske).

Drugi dio "Igre riječima" donosi kritike đakovačke poezije koja je posebice u drugoj polovici devedesetih godina izuzetno živa. Autor nam donosi prikaze zbirki pjesama Zdravka Cicvarića (Životom protiv života), Ruže Elez Lazarov (Potraži me u mojim pjesmama), Ivana Balena (Te Deum), Franje Džakule (Raglednice, Baštinik drveta) i Silvije Ambramović (Smotana vizija Spandale).

U trećem dijelu "Pogled na tamnu stranu mjeseca" autor donosi prikaze objavljenih publicističkih djela kao i zborničkih knjiga. Ovo poglavlje Ćurić otvara *Pretiskom pravopisa đakovačkoga biskupa Antuna Mandića*, nastavlja knjigom đakovačkog biskupa dr. Marina Srakića *"Zabrana školskog vjeronauka u doba komunizma*, kritikama o prvom i drugom Zborniku Đakovačkih susreta hrvatskih književnih kritičara, djelu đakovačkog svećenika Emerika Gašića *"Kratki povijesni prikaz biskupija Bosansko-Đakovačke i Srijemske*", Mire Šole *"Moji razgovori s njima*", *"Đakovačkoj čitanci*" Helene Sablić-Tomić i Gorana Rema, Zvonka Benešića *"OD ZPD-a do PIK-a Đakovo"* i završava Herodotovom *Poviješću.*

Kao dodatak ovom kritičarskom pregledu đakovačke, a i, doduše samo dijelom hrvatske književnosti, Ćurić svoju knjigu završava književnim pregledom "Hrvatska prozna književnost na kraju XX. stoljeća, tekstom objavljenim u Vjesniku Đakovačke i Srijemske biskupije broj 1/2000.

Knjiga "Strategije sjećanja i zaborava" nagrađena je Poveljom uspješnosti Julije Benešić petih Đakovačkih susreta hrvatskih književnih kritičara. Vrijednost ove knjige prepoznaje se u činjenici da Ćurić, osim hrvatskih imena i relevantnih naslova, veliki prostor u svome kritičarskom opusu daje i lokalnim autorima i na taj način promovira lokalnu književnost, koja se iz objektivnih, ali i subjektivnih razloga, često jako slabo čuje u hrvatskoj metropoli. Iako je Ćurić dislociran od Zagreba, to ne umanjuje njegovu sustavnost na reagiranje na pojave u književnosti. Velika vrijednost kritičarskoga rada Mirka Ćurića je njegov pristup promatranju književnih djela u kojima nema doze osvetoljubivosti i kao strastveni čitatelj i pisac, Ćurić svoj književni rad zaokružuje i bavljenjem književnom kritikom na što s obzirom na svoju naobrazbu i potencijal ima apsolutno pravo.

Za svoj književni rad Ćurić je primio vrijedno priznanje. Krajem 2002. godine primljen je u Društvo hrvatskih književnika što je za ovoga mladoga književnika još jedan poticaj da i dalje ustrajno radi na promicanju đakovačke i slavonske književnosti.

Miro Šola

Zvonko Benašić: Đakovački spomendani

Matica Hrvatska Đakovo, 2003.

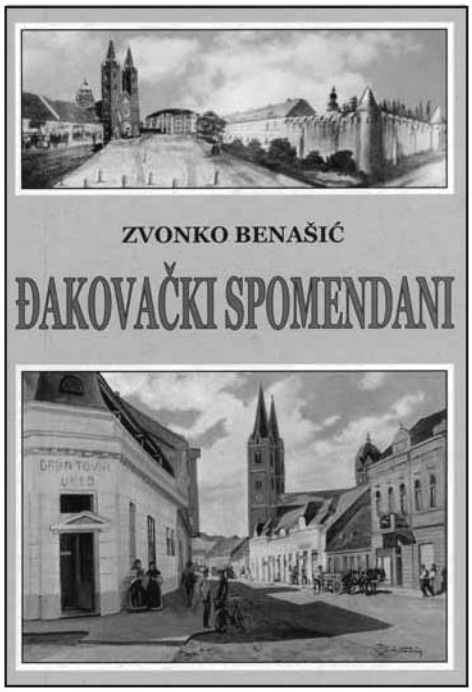

U knjizi "Đakovački spomendani" u preko 70 naslova Zvonko Benašić daje prikaze pojedinih važnijih događaja i uglednih osoba iz povijesti grada Đakova u razdoblju od 1239. do 1999. godine. Događaje i osobe je odabrao sam autor, a napisani su vrlo sažeto. Kako autor navodi, pravilo opisa bilo je da se svakoj jedinici da podjednak prostor.

Knjiga je napisana jednostavno i dopadljivo za prosječnog čovjeka i nema neke znanstvene pretenzije, već se upućuje svima onima koji žele nešto više saznati o biskupskom gradu Đakovu i njegovim zaslužnim ljudima. Obuhvaćena je građanska i crkvena povijest Đakova.

Na kraju knjige nalaze se popis literature, pojmovnik i kazalo imena i mjesta. U dodatku su ukratko opisani svi đakovački biskupi prije biskupa Nikole Ogramića, koji je bio prvi biskup u od Osmanlija u oslobođenom Đakovu, a u knjizi su opisani svi njegovi nasljednici.

Jedan od recenzenata, doc. dr. sc. Andrija Šuljak, primijetio je da je šteta da autor nije koristio znanstvenu metodologiju i što nije pisao sa bilješkama, nego je na kraju samo naveo relevantnu literaturu. Kako autor navodi, tekst nije opterećen mnogobrojnim bilješkama što čitatelju olakšava čitanje.

Bilješke bi ujedno olakšale provjeru brojnih iznesenih podataka i navoda, primjerice, koji ponekad mogu biti i, mišljenja smo, netočni. U poglavlju "1537. Turci su zauzeli Đakovo" (str. 30.-31.) autor navodi 1537. kao godinu zauzeća Đakova od strane Osmanlija. Na kraju knjige u bilješci br. 9 kao literaturu uz ovo poglavlje navodi nekoliko naslova. Međutim, Laszowski, Marković i drugi autori navode, naime, 1536. godinu.

Gore navedene primjedbe nikako ne umanjuju vrijednost knjige, koja je rezultat autorovog višegodišnjeg rada.

Ujedno napomenimo i to da je knjiga tvrdo ukoričena, sa slikom đakovačkog slikara Slavka Tomerlina iz 1934. godine, koja prikazuje đakovačku glavnu ulicu, i da je to knjiga koja može poslužiti kao poklon u svakoj prigodi.

Ovom knjigom autor je i ostvario svoj cilj, odnosno napisao je knjigu koja je, kako je naveo na omotu pozivnice za promociju: knjiga za svaku kuću.

Željko Lekšić

VinkoTokić: Monografija – HOŠK

NK HOŠK, Gašinci, 2001.

Monografija HOŠK je knjiga koju autor izdaje prigodom 25-e obljetnice istoimenog nogometnog kluba iz Gašinaca. U uvodnim odlomcima govori se o povijesti igranja nogometa u Gašincima, o prvim utakmicama odigranim u selu, te o problemima na koje su nailazili entuzijasti i zaljubljenici u nogometnu igru suočeni s kroničnim nedostatkom novca, sportske opreme i vlastitog igrališta.

Rezultati kluba obrađeni su u nekoliko poglavlja, te tako autor spominje najveće uspjehe kluba, najistaknutije igrače i trenere koji su obilježili pojedino razdoblje. Posebno je zanimljiv način na koji autor analizira igrače po pozicijama u momčadi kroz svih 25 godina. Susrećemo se s mnoštvom imena koja će prepoznati bolji poznavatelji nogometa u Đakovštini, a posebno je zanimljivo nastojanje da se ne preskoči osobe koje su utkale svoj i najmanji dio u povijest kluba.

U prikupljanju informacija autor se koristio podacima koji su mu bili dostupni iz zapisnika o utakmicama ili novinskih članaka, a u nekim situacijama oslanja se i na iskaze pojedinaca do kojih je došao u neposrednom razgovoru.

U posljednjem poglavlju knjige donosi neke zapisnike sa sjednica kluba, statut kluba te iscrpne podatke o rezultatima kroz sve ligaške utakmica HOŠK-a.

Monografija je popraćena obiljem fotografija i statističkih materijala što ukazuje da je autor u knjizi pokušao objaviti sve dostupne mu podatke o HOŠK-u.

Kako je u predgovoru rečeno da ovakvu knjigu nije lako napisati "jer moraš skupljati krhotine stakla", smatram ovu monografiju vrlo uspješnim pokušajem autora da zaokruži jedan vremenski ciklus u nogometnom klubu za koji je

neposredno i blisko vezan. Podaci koje je sakupio imaju značenje ne samo u okviru HOŠK-a, nego su upotrebljivi i za druge nogometne klubove iz našeg užeg zavičaja.

Tomislav Šetka

Ivan Pavić: Dobrovoljno vatrogasno društvo Gorjani 1926.-2001.

Dobrovoljno vatrogasno društvo Gorjani, Gorjani, 2002.

Vatrogasna himna, skladana od Ivana pl. Zajca na stihove "oca hrvatskog vatrogastva" Đure Deželića, od mnogih je smatrana jednom od najljepših himni, a stih iz himne "vatru gasi, brata spasi" postao je geslom pod kojim se dobrovoljni vatrogasci diljem Hrvatske već dugi niz godina organiziraju i djeluju protiv jedne od najpogubnijih nepogoda - vatre, odnosno požara.

Pod istim humanim geslom djeluje, sada već i više od 75 godina, Dobrovoljno vatrogasno društvo Gorajni. Društvo je 2001. godine svečano proslavilo 75. obljetnicu osnutka i djelovanja, i na taj je jubilej bio neposredni povod izdavanju spomenice "Dobrovoljno vatrogasno društvo Gorjani 1026-2001.", autor koje je Ivan Pavić.

Prvu cjelinu knjige čini nekoliko manjih priloga: nakon uvodnog osvrta i razmišljanja mr. sc. Borislava Bijelića, recenzenta knjige, o vatrogastvu i samoj knjizi, slijedi predgovor, a potom i napis o Gorjanima te nekoliko osnovnih podataka o sv. Florijanu, zaštitniku vatrogasaca.

Nakon ovog, uvodnog dijela, slijedi i najopsežniji dio knjige, u kojem je autor, kronološki nižući i - što mi se čini posebno zanimljivim i vrijednim - komentirajući raznoliku društvenu arhivsku građu, čitateljima prestavio dugu i bogatu prošlost gorjanskog Dobrovoljnog vatrogasnog društva. Autor se susreo s problemom nepostojanja izvornog arhivskog materijala za razdoblje od osnutka Društva do 1954. godine, pa je to razdoblje uspješno pokrio prenoseći izvješće sa

50. obljetnice Društva 1976. godine, temeljeno na u međuvremenu nestaloj građi. Ovaj dio knjige je i vizuelno obogaćen velikim brojem marljivo prikupljenih dokumenata i fotografija. Fotografije su potpisane informativnim tekstom, pri čemu je potrebno istaknuti precizne biografske podatke o dužnosnicima društva. Autor je uspio izbjeći pristranost i izljeve emocija, toliko česte u zavičajnoj literaturi, i možda je najveća vrijednost njegova rada namjera da nadiđe ulogu pukog priređivača dokumentarne građe. U svojim se komentarima nije zadržao na pozitivnim epizodama iz prošlosti Društva, već je ukazao i na neke manje pozitivne (ne)aktivnosti koje je uočio proučavajući arhivsku dokumentaciju, pojašnjavajući, problematizirajući i kritizirajući tako pojedine momente iz 75-godišnje društvene povijesti.

Nakon pogovora slijede i prilozi, njih deset, a među njima se može posebno izdvojiti iscrpni popis članova Društva od 1955. do 2001. godine, precizno i pregledno učinjen na osnovi matičnih knjiga članova. Na samom se kraju knjige nalaze i slikovni prilozi s proaslave 75. obljetnice osnutka i djelovanja Društva.

Vrlo je uspjela i likovna oprema spomenice, uključuju i naslovnicu na kojoj su članovi prikazani uz vatrogasni kamion, najnoviju akviziciju društvenog voznog parka, s kojim Društvo spremno dočekuje nove, nadajmo se rijetke, ali uspješne intervencije.

Ivan Pavić je u potpunosti uspio u namjeri da sagleda dugu povijest DVD-a Gorjani i sačuva trajan spomen na mnoge koji su Društvo osnovali i svojim zalaganjem održali do danas. Iako u svojem radu praktički nije imao prethodnika, neki budući kroničar će zasigurni imati malo što nadopisati kada je u pitanju prvih 75 društvenih godina "Dobrovoljno vatrogasno društvo Gorjani 1926.-2001." se može uvrstiti među uspjelije publikacije ove vrste i predstavlja vrlo zanimljiv i vrijedan prinos zavičajnoj povijesti.

Branko Ostajmer

Andro Mršić: Nogometni priručnik 1

Vlastita naklada, Đakovo, 2003.

Đakovo se oduvijek moglo podičiti vrsnim sportašima i sportskim klubovima. Međutim, u tako bogatoj sportskoj povijesti jedan detalj je ipak nedostajao - profesionalna literatura o sportu. Uvidjevši taj nedostatak sportskoga Đakova i Đakovštine profesor tjelesne kulture i ravnatelj Osnovne škole "Ivana Brlić Mažuranić" u Strizivojni Andro Mršić prihvatio se toga posla. Svoje dugogodišnje sportsko iskustvo, koje je stjecao kao trener mnogih klubova Đakovštine, ovaj sportski pedagog pretočio je u uradak pod nazivom "Nogometni priručnik 1".

U Predgovoru sam autor objašnjava razloge objavljivanja ove knjige: *"Ovaj je priručnik nastao s namjerom da bude pomagalo pri radu nogometnim trenerima i nogometašima, ali i jedna vrsta pomoćnog udžbenika studentima, učiteljima, nastavnicima i profesorima fizičke kulture (kineziologije)"*.

"Nogometni priručnik 1" daje cjelokupan pregled rada nogometaša kako na treninzima tako i na utakmicama. Prof. Andro Mršić veliku pozornost posvećuje treningu gdje pokušava objasniti kako se igrači trebaju ponašati na treningu, ali i izvan sportskoga borilišta. Autor se osvrće i na psihologiju samog treninga i razvija pravilan odnos prema treningu i momčadi. U prvom dijelu instruktivno, posebice za mlade nogometaše, djeluju upute kako se ponašati npr. u svlačionici, autobusu ili na utakmici. Prof. Mršić veliku pozornost posvećuje igri u obrani gdje autor detaljno opisuje sve segmente obrambene igre nogometaša kao pojedinca, ali zadire i u kolektivnu taktiku.

U drugom dijelu knjige predstavljene su vježbe za sat nogometa koje sadrže deset nastavnih jedinica. Ovaj dio popraćen je i grafičkim prikazima što

čitateljima (nogometašima i trenerima) olakšava rad i razumijevanje postavljene materije. U nastavku se nalaze i upute za rad s vratarima (tehnika i vrste treninga), zatim slijede ogledni modeli treninga koji su podijeljeni prema karakteru priprema. Na kraju, autor donosi karakteristične vježbe istezanja koje nogometašima pomažu u pripremi za trening i utakmice te Godišnji plan i program rada jednoga kluba u tijeku natjecateljske sezone.

Želeći približiti "Nogometni priručnik 1" i čitateljima izvan Hrvatske autor se odlučio načiniti sažetke na njemačkom, engleskom i mađarskom jeziku.

Ova knjiga ima veliku historiografsku vrijednost jer autor donosi i fotografije momčadi koje je trenirao što potvrđuje prvu tezu postavljenu u ovom tekstu - da je Đakovo oduvijek bio grad velikih sportaša.

Jedan od sudionika stvaranja ove knjige mr. Miroslav Bauer ovako je prokomentirao "Nogometni priručnik 1": "Prije svega, to je, nadasve, praktičan i vrlo prihvatljiv priručnik. Ono što ga posebno krasi je to da je autor na vrlo jednostavan i uvjerljiv način, ušao u nogometnu problematiku, u metodiku treninga i vođenja nogometne igre. Pri tome on se koristio jednostavnim načinom i jednostavnim izrazom izlaganja. Učinio je svojevrstan napor da bi nam, upravo, na taj pristupačan način iznio svoja zapažanja. Recenzenti knjige su mr. Josip Zbiljski, prof. Mijo Buruš i prof. Željko Širić.

Miro Šola

Miroslav Bauer: Nogomet u Strizivojni 1927.-2002.

NK Šokadija i Matica hrvatska Đakovo, Strizivojna, 2002.

Postoji puno načina da jedno mjesto, ma bilo ono i malo, privuče pozornost kulturne zajednice u okruženju u kojem se nalazi. Način na koji to zadnjih nekoliko godina upražnjava Strizivojna čini mi se više no primjerenim. Naime, tijekom zadnjih nekoliko godina objavlje- ne su vrijedne publikacije – kvalitetnije i brojnije od svega što je o Strizivojni napisano od njenog postanka – u kojima se kompetentno sudi o različitim aspektima društvenog života sela. Jedna od tih publikacija je i monografija Miroslava Bauera *Nogomet u Strizivojni 1927.-2002.*

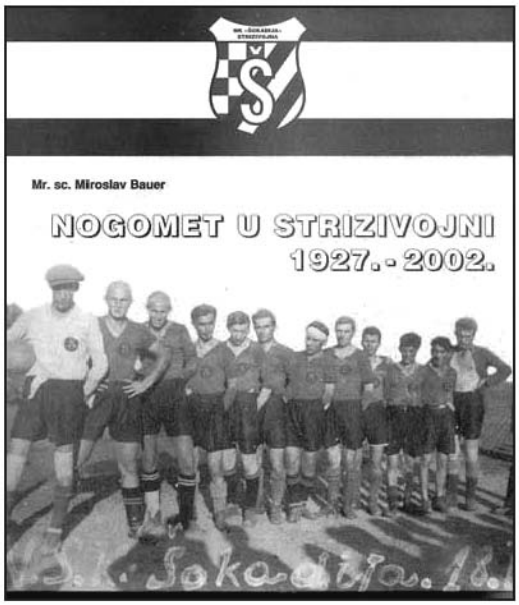

Knjiga je objavljena kao prilog proslavi 75 godina djelovanja NK Šokadije, i to, kako je u Proslovu istaknuo njezin autor, s ciljem "da se sagleda šira djelatnost NK Šokadije i njezin doprinos u životu i razvitku Strizivojne. U predstavljanju cjelokupne klupske djelatnosti – istaknuo je dalje Bauer – nastojao sam izbjeći zamke običnog statističkog izvještavanja i na osnovi relevantnih podataka popularnim stilom dati čitljivo štivo čitatelju da pokuša oživjeti vrijeme, ljude i zbivanja u tom vremenskom okviru."

U svakom pogledu - a naročito ako se uzmu u obzir poteškoće oko prikupljanja povijesne građe u uglavnom insuficijentnim pismohranima matičnog kluba i nogometnim savezima kojima je klub pripadao tijekom svoga djelovanja - autor je u svojoj nakani u potpunosti uspio. Ova knjiga, zapravo, paradigma je kako treba pisati slične publikacije. I to ponajprije stoga što je autor uspio pronaći optimalni balans između suhoparnih statističkih izvješća i godišnjih natjecateljskih rezultata, s jedne strane, i tema sa neskrivenim personalističkim nabojem, tema za koje se moglo pretpostaviti da će interesirati

najširu javnost. Ta javnost, uvijek kritički, pa i kritizerski raspoložena kada netko o njoj sudi, zapravo je cijelo selo. Naime, gotovo da i nema kuće u kojoj u prošlih 75 godina netko nije, na ovaj ili onaj način, bio angažiran oko kluba. Fotografije tih ljudi, popis svih igrača, čelnih ljudi kluba, tajnika i trenera možemo iščitati i kao neku vrstu zahvalnice svima onima koji su dio sebe ogradili u klub.

Za razliku od toga, uvjetno rečeno drugog dijela knjige, u prvom, po mom sudu stručno zahtjevnijem, Bauer manirom povjesničara oslikava lokalnu sredinu i događaje koji su prethodili osnivanju kluba, sam čin osnivanja i način takmičenja do početka Drugog svjetskog rata. Nakon njegova završetka, u bitno drugačijem političkom okruženju, klub djeluje prvo u okviru fiskulturnog društva, a nakon izdvajanja članstva iz Vrpolja, od 1952. godine, ponovno kao samostalan. U prvenstvenim natjecanjima tijekom 50-ih i 60-ih godina posebna pozornost posvećena je osvajanju prvog mjesta u posaveznoj ligi 1965. godine i kvalifikacijama za ulazak u viši rang takmičenja. Bio je to, sve do danas, najveći uspjeh kluba, te mu je stoga – s pravom – i posvećen najveći prostor. Potom slijedi prikaz djelovanja kluba po dekadama, do 1985. godine, period od 1986. do 1991., da bi se na kraju dao osvrt na natjecateljske i druge uspjehe kluba od vremena uspostave samostalne Hrvatske sve do danas.

Knjiga *Nogomet u Strizivojni 1927.-2002.* cjelovit je prikaz osnivanja, uspona i padova kluba koji je u prošlim vremenima bio identifikacijska kartica sela, izraz privrženosti sredini - ali i mjesto osobne promocije onih koji su branili njegove boje. Riječ je o stilski ujednačenoj, vizualno dojmljivoj i nadasve "pismenoj knjizi" koju preporučam svima onima kojih se ova problematika tiče, ali i ostalima, koji slične knjige tek kane tiskati. Prvima kao dokaz smislenosti svoga postojanja, a drugima kao uzor kako o sličnim temama treba pisati.

Borislav Bijelić

Tomo Šajkunović: Pedeseta obljetnica Dobrovoljnog vatrogasnog društva Drenje 1951.-2001.

Dobrovoljno vatrogasno društvo Drenje, Drenje, 2001.

Tradicija dobrovoljnog vatrogastva seže do daleke 1872. godine, i vrlo je malen broj sela i općina u kojima danas ne djeluju dobrovoljni vatrogasci. Među onima "srednje" generacije, osnovanim nakon Drugog svjetskog rata, je i Dobrovoljno vatrogasno društvo Drenje. Društvo je osnovano 1951. godine na poticaj DVD-a Donji grad Osijek i uz zalaganje samih seljana, i 2001. godina je obilježilo trajnog spomena vrijednu pedesetu obljetnicu osnutka i djelovanja.

Programom proslave obljetnice bilo je predviđeno i izdavanje monografije o radu Društva, i tu je svrhu određen i odbor koji je imao zadatak pripremiti materijale za monografiju. Isti je odbor odlučio materijale i njihovo ukoričenje prepustiti tajniku Društva Tomi Šajkunoviću, i 2001. godine, nakon višemjesečnih priprema, predstavljena je spomenica "Pedeseta obljetnica Dobrovoljnog vatrogasnog društva Drenje 1951.-2001.", koja čitateljstvo upoznaje s polustoljetnom poviješću društva. Autor spomenice je, dakle, Tomo Šajkunović, ali neizostavna su imena i drugih članova odbora, koji su sudjelovali u izdavanju spomenice, a i navedeni su kao suradnici: Ivica Labudić, Franjo Hmura, Antun Vido i Stjepan Bračevac.

Nakon pozdravne riječi Stjepana Živkovića, načelnika Općine Drenje i pokrovitelja proslave obljetnice, slijedi prilog u kojem je župnik Mirko Ercegovac prikazao život i mučeništvo sv. Florijana, zaštitnika vatrogasaca čije štovanje u Đakovštini ima iznimno dugu tradiciju. U jednom je prilogu u najkraćim crtama sagledana povijest Drenja, a u preostalom, ujedno i najvećem

dijelu monografije predstavljen je, gotovo isključivo putem kronološki složenih dokumenata, osnutak i rad Društva. Dokumente čine zapisnici sa skupština Društva i sjednica Upravnog i Nadzornog odbora, izvještaji društvenih tajnika, blagajnika, nekadašnjih *komandira* te drugi dokumenti relevantni za prošlost Društva. Ti su dokumenti popraćeni i velikim brojem sakupljenih slikovnih priloga, od fotografija, planova rada, popis članova do niza drugih manje ili više značajnih dokumenata. Ovo, u cjelini, vrlo uspjelo izdanje, bi možda bilo dodatno zanimljivije da se autor nije suspregnuo od iznošenja vlastitih komentara uz korektno izložene dokumente, a fotografije, nažalost, nisu popraćene informacijama o, primjerice, osobama koje su na njima ovjekovječene i prigodama u kojima su snimljene.

"Pedeseta obljetnica Dobrovoljnog vatrogasnog društva Drenje 1951.-2001." je vrlo vrijedan rad, ne samo za Drenje i Drenjance, i ne samo u kontekstu skromnosti današnjeg izadavaštva. Autor i suradnici su nesumnjivo uspjeli u namjeri da sačuvaju "trajan dokument i svjedočenje o ljudima koji su ovo vatrogasno društvo osnovali, znojem i radom održali do danas", i njihov trud zaslužuje svaku pohvalu.

Branko Ostajmer

Wilhelm Andreas Zimmermann: Dorfchronik Wutschewzi 1850 – 1945.

Vlastita naklada, Grünstadt, 2001.

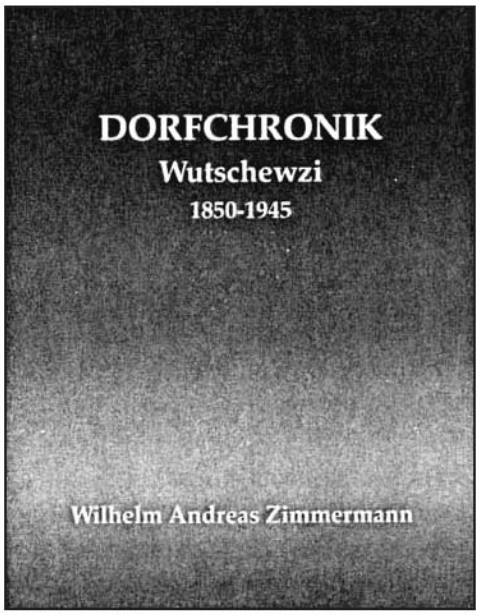

O Nijemcima u Đakovu i Đakovštini napisani su i objavljeni brojni radovi na njemačkome jeziku. Pozornost napose zaslužuju monografije, tzv. "zavičajne knjige", autori kojih su đakovštinski Nijemci.

Nakon monografija za sela Satnicu (Stefan Stader, *Heimatbuch Satnitz - Djakovačka Satnica. Eine gemischtprachige Gemeinde in Slawonien / Jugoslawien*, Kaiserslautern, 1972.), Tomašance, Gorjane i (Ivanovce) (Josef Werni, Konrad Reiber, Josef Eder, *Heimatbuch Tomaschanzi - Gorjani. Zur Erinnerung an unsere einstige Heimat in Slawonien*, Ruit bei Stuttgart, 1974.), Krndiju (Matthias Stolz, *Krndija Heimatbuch. Slawoniendeutsches Dorf ausgelöscht*, Graz, 1987.), Viškovce (Johann Possert, *Viškovci Heimatbuch. Zur Erinnerung an ein kleines Bauerdorf*, Lieboch 1989.), Semeljce i Kešince (Anton Utri, Johann Schnapper, *Heimatbuch Semelzi und Keschinzi. Zur Erinnerung an unsere einstigen Heimatdörfer*, Graz – Linz, 1992.), te Drenje, Drenjski Slatinik, Mandičevac i Pridvorje (Stefan Sehl, *Unvergessene Heimat der Donauschwaben. Großgemeinde Drenje, Slatinik, Manditschevac, Pridvorje in Slawonien*, Reutlingen, 1994.), objavljena je u Njemačkoj 2001. i knjiga Wilhelma Andreasa Zimmermanna o selu Vučevcima naslovljena *"Dorfchronik Wutschewzi 1850 –1945"*.

Monografija "Dorfchronik Wutschewzi 1850–1945" ("*Kronika sela Vučevci 1850.-1945.*") uz kratki povijesni pregled naselja koje obrađuje, donosi brojne podatke o tijeku naseljavanja Nijemaca u Vučevce (i susjedna sela) i o životu i suživotu Nijemaca i hrvatskog i drugog stanovništva u Vučevcima. Napose su zanimljivi prikazi svakodnevnog i društvenog života sela, slikovni prilozi (stare

fotografije), kao i veći (drugi dio) knjige koji se odnosi na njemačke rodove u Vučevcima.

Monografija "Dorfchronik Wutschewzi 1850 –1945" nezaobilazna je u poznavanju povijesti sela Vučevaca, a ujedno je i vrijedan prilog u razumijevanju prošlosti Đakovštine.

Vladimir Geiger

Katalog izložbe usporednih fotografija (1948. do 2002.)

Foto kino klub Đakovo, Đakovo, 2002.

Tijekom godine kulturni život grada Đakova – kao u ostalom i većine drugih gradova slične veličine – koncentriran je oko nekoliko datuma. Jedan od njih je i 8. svibnja, Dan grada. U nizu kulturnih manifestacija koje su za tu prigodu organizirane 2002. godine bila je i Izložba usporednih fotografija Foto kino kluba Đakovo. Izložba je bila iznimno dobro primljena od strane tzv. kulturne javnosti Grada, a popraćena dojmljivim katalogom koji je ujedno i predmet našeg interesa.

Već na prvi pogled katalog plijeni pozornost, kako nestandardnim oblikom, tako i strukturom izloženih fotografija. Namjera je bila - kako to govori već sam naziv kataloga - dati usporedne fotografije upečatljivih dijelova grada u rasponu od nekoliko desetljeća. Na taj način, implicitno, sugerirana je dinamika razvoja grada, izmjena njegova vizualnog habitusa kojeg, čini se, nisu uvijek bili svjesni ni sami suvremenici tih promjena. Njima da se podsjete, a mlađim generacijama da saznaju kako je izgledalo Đakovo proteklih desetljeća, tiskan je ovaj katalog probranih crno-bijelih fotografija. I ne samo to. Postavljanje ove izložbe i tiskanje kataloga svakako je jedan od boljih načina da se iskaže zahvalnost svima onima koji su desetljećima bili okupljeni oko Foto i kino kluba Đakovo. U prvom redu onima koji više nisu među nama (Marko Ferger, Ivan Grmovšek, Jakob Miler, Stjepan Tosenberger, Milan Pavić), ali i onima koji se još uvijek aktivno bave fotografijom (Franjo Baumholc, Mihajlo Ćurković, Milan Drmić, Marko Perić, Nada Varšava, Boris Zegnal) i čije su

fotografije, uz one gore spomenutih osnivača Foto i kino kluba, našle mjesta u ovom katalogu.

Između korica kataloga otisnuto je 120 fotografija. Prva od njih snimljena je daleke 1948., a zadnje neposredno prije otvaranja izložbe. Na svakoj od stranica kataloga (str. 4 – 43) tiskane su po tri fotografije (na nekoliko stranica, iz čisto tehničkih razloga, odustalo se od ovakvog koncepta) pojedinih dijelova grada pedesetih i šezdesetih godina, a njima nasuprot – na sljedećoj stranici – isti ti dijelovi grada nekoliko desetljeća kasnije. I samo površnim uvidom u fotografije vidljivo je da je interes onih koji su vršili odabir fotografija bio fokusiran na uži centar grada, odnosno na naselja "Vilu" i "Sjever". Takav odabir, dakako, ima svojih prednosti (približena je dinamika razvoja najprepoznatljivijih dijelova Đakova), ali i nedostataka. Za rafiniranijeg zaljubljenika u grad, npr., svakako bi bilo intrigantnije vidjeti kakve su se promjene događale – a događale su se – i izvan užeg gradskog središta. Za to zadovoljstvo ovoga puta ostali smo prikraćeni, no za nadati se je da će urednici kataloga u nekoj sljedećoj prigodi voditi računa i o ovom momentu.

Osim odabira fotografija, što je stvar određene koncepcije - ali i prostora koji je sastavljačima kataloga stajao na raspolaganju - postoje još neki detalji koji, da su možda bili riješeni na drugi način, ovaj hvale vrijedan i vizualno dojmljiv katalog bio bi još bolji i kvalitetniji. Tako npr. uz pojedine fotografije, ako je to ikako bilo moguće, trebale su stajati godine kada su snimljene. Nadalje, za primijetiti je da tehnička kvaliteta fotografija nije ujednačena (bez obzira što je riječ o dokumentarnoj fotografiji oscilacije, nastale vjerojatno u težnji da se različiti formati veličinom ujednače, ponekad su bile ispod granica dobrog ukusa), a izostao je i ambiciozniji popratni tekst koji je za ovu vrstu publikacija i više no potreban. Sve to, kao što sam već istaknuo, ne dovodi u pitanje opravdanost inicijative Foto i kino kluba Đakovo, a ni konačni, pozitivni efekt koji je ostvaren.

Borislav Bijelić

Zvonko Benašić: Iistina o oporuci biskupa Strossmayera

U vrlo dobrom radu Željka Lekšića "Iz povijesti đakovačkih mlinova" objavljenog u Zborniku Muzeja Đakovštine broj 5 na stranici 36. pisac navodi sljedeće: "Barunica Magdalena Unukić bila je biskupova rođakinja. Biskup (Strossmayer nap. ZB) ju je zasigurno vrlo poštovao dok je kasnije njoj svojom oporukom bio ostavio najveći dio novca".

Prije svega navedeni podatak o rođakinji i oporuci nema nikakve veze s temom o povijesti đakovačkih mlinova.

Drugo, taj podatak, iako je naveden pod podrubkom (fusnotom) što bi mu trebalo dati potvrdu istinitosti, nije istinit već je plod uličnih prepričavanja i tračeva kojima se želi biskupa Strossmayera prikazati u lošem svjetlu.

Začuđuje da pisac nije znao (ili nije htjeo znati) da postoji oporuka biskupa Strossmayera koja je objavljena u Glasniku biskupija Đakovačke i Srijemske u broju 8. 1905. na strani 60. Pored toga nedavno je ponovno u cijelosti objavljena u Đakovačkom glasniku broj 141. od 30. studenog 2000. godine).

Biskup Josip Juraj Strossmajer je svoju posljednju volju i odluku oporuku napisao 18. travnja 1895. godine.

Među mnogobrojnim nasljednicima među kojima su daleko najveći Dječačko sjemenište, stolna crkva i stolni kaptol napisano je i sljedeće: "Sestri Magdaleni udanoj Unukić ostavljam svu svoju srebrninu. Prilažem pako popis iste srebrnine". Dakle Magdaleni Unukić ni forinte ni krajcara, a ne najveći dio novca kako se navodi u radu Željka Lekšića..

Dodajemo tomu još i ovo: Odmah nakon smrti biskupove sudski predstavnici su pretražili biskupovu priručnu blagajnu i pronašli oko tristo tisuća kruna (150.000 bivših forinti). Budući nisu mogli odmah sve pregledati zapečatili su biskupove odaje da bi koji dan kasnije nastavili utvrđivanje imovinskog stanja biskupovog.

Sve ovo dovoljno jasno ukazuje na neistinost i neodrživost navedenog podatka o biskupovoj oporuci navedenoj u radu o đakovačkim mlinovima.

Zvonko Benašić

IN MEMORIAM

Mile Jurjević

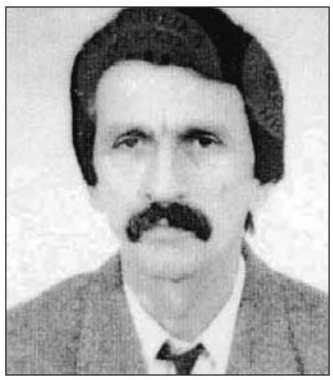

Pola sata iza ponoći 18. studenoga 2002. godine, preminuo je dugogodišnji djelatnik Muzeja Đakovštine Đakovo, Mile Jurjević, naš Jura, ne dočekavši zasluženu mirovinu u koju je trebao nastupiti početkom 2003. godine.

Mile Jurjević je rođen u mnogobrojnoj obitelji 6. travnja 1940. godine u selu Zaton u zadarskom zaleđu. Uslijed ratnih prilika i četničkog progona, kao malo dijete s obitelji se seli u Đakovo gdje pohađa osnovnu školu. Nakon završetka Ekonomske škole u Osijeku 1960. godine nakratko se zapošljava u Komunalnoj banci i štedionici Đakovo, Narodnoj banci Đakovo, SDK pri Narodnoj banci Đakovo te službi društvenog knjigovodstva.

U Muzeju Đakovštine Đakovo zapošljava se 1. siječnja 1966. godine gdje radi neprekidno do svoje nenadane i rane smrti na poslovima tajnika, šefa računovodstva i referenta za opće poslove. Osim administrativnih i računovodstvenih poslova obavljao je i mnoge druge muzejske poslove pomažući stručnim djelatnicima muzeja.

Okružen trajnim duhovnim i kulturnim vrednotama, te naslijeđem naših djedova i baka dugih niz godina, u svoje plemenito srce i dušu usadio je ono najvrjednije, osjećaj za pravdu i stvaranje zdravih međuljudskih odnosa, osjećaj toliko nepoznat u našoj užoj i široj društvenoj zajednici. Skroman i nenametljiv,

mnogo puta omalovažvan od strane lažnih i umišljenih veličina, uspijevao se u svojoj radnoj sredini, a vjerujemo i u svojoj obitelji, nametnuti kao osoba široka srca, prijateljska i otvorena prema svima. Upravo zbog toga postao je i ostao omiljen od sviju nas, postao je jednostavno "naš Jura". Njegovim odlaskom bez pozdrava, otišao je i dio kolektiva muzeja, otišla je, često puta jedina, kohezivna snaga, otišao je naš dobri duh čiju nazočnost i dalje osjećamo i kojeg se rado sjećamo. Jedino mu zamjeramo to što nam nije dao priliku da mu to i osobno kažemo uz veliko "oprosti" za sve uvrede i omalovažavanja koja je povremeno, vjerujem nesvjesno, neopravdano doživljavao, i to je ono što nas, vjerujemo sve, u dubini duše opterećuje. Prijatelju dragi, počivaj u miru.

U ime kolektiva Muzeja Đakovštine:
Ivo Pavlović

Msgr. Ćiril Kos

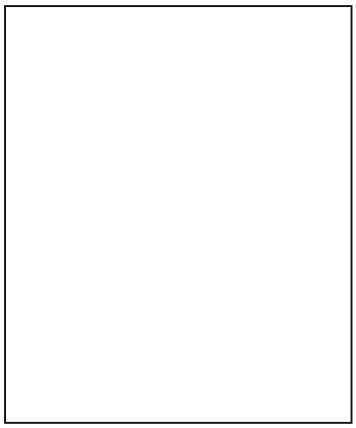

U nedjelju 6. srpnja 2003. u jutarnjim satima umro je u Kliničkoj bolnici u Osijeku umirovljeni biskup đakovački ili bosanski i srijemski msgr. Ćiril Kos, dr. theol. h. c. Pokopan je 8. srpnja 2003. u kripti đakovačke katedrale. U pogrebnoj svečanosti na život i djelo pokojnog biskupa osvrnuli su se zagrebački nadbiskup i metropolit msgr. Josip Bozanić i đakovački i srijemski biskup msgr. dr. Marin Srakić.[2] O njemu su se već za njegova života oglasili najbliži mu suradnici i dobri poznavatelji prigodom 50. obljetnice njegova svećeničkog ređenja 1994. kao i neki drugi.[3] To je bio, među ostalim, i "biskup susreta i dijaloga".[4] I ovdje želimo **in piam memoriam** osvrnuti se na njegov život i djelo. Kad mu posljednji pozdrav u Glasu Slavonije (9. srpnja 2003.), kao počasnom građaninu grada Osijeka, upućuje Gradsko vijeće, Gradsko poglavarstvo i gradonačelnik grada Osijeka, uz veliko i iskreno hvala, s napomenom da "njegov životni put ostaje za primjer generacijama koje dolaze", onda biskupski grad Đakovo ima još više

2 Usp. In memoriam: Mons. Ćiril Kos, biskup đakovački ili bosanski i srijemski u miru, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije* 131 (2003), br. 7-8, str. 481-511.

razloga, jer je pokojni biskup pedeset godina svoga životnog vijeka bio naš sugrađanin, od toga 23 godine kao rezidencijalni đakovački i srijemski biskup. Za Đakovo, starodavno sjedište bosanske ili đakovačke i srijemske biskupije, biskup Kos se učinio zaslužnim za sve ovdašnje crkvene ustanove: za našu katedralu, za bogoslovno sjemenište, za bogosloviju – danas područni studij Katoličkog bogoslovnog fakulteta iz Zagreba, itd.

Msgr. Kos se rodio kao blizanac s bratom Ivanom 19. studenog 1919. u Ribić-Brijegu kod Ivanca od Josipa i Marije r. Fadiga. Zbog ekonomskih razloga biskupovi su roditelji već u njegovom najranijem djetinjstvu došli u Harkanovce kod Valpova (1923.). Tu se potpuno udomaćio i pohađao osnovu školu. Zbog odredbe da se u đakovačko sjemenište prima samo određeni neprekoračivi broj đaka, đakovački ga biskup Antun Akšamović nije primio u malo sjemenište, već je zauzimanjem svoga dobroga župnika Eugena Kubeše biskup Ćiril na Širokom Brijegu redovito polazio Franjevačku klasičnu gimnaziju. Tek nakon ispita zrelosti primljen je u Bogoslovno sjemenište u Đakovu 1939.

Filozofsko-teološki studij završio je u jeku Drugoga svjetskog rata na onodobnom bogoslovnom fakultetu Biskupijskog sjemeništa u Đakovu (in facultate theologica Seminarii dioecesani maioris in Djakovo) 1944., da bi već iste godine 9. srpnja bio zaređen za svećenika. Mladu misu je slavio 16. srpnja 1944. u Harkanovcima. Mladomisnik Ćiril Kos već od 1. kolovoza 1944. obavlja svoju prvu službu kapelana u Srijemskoj Mitrovici i bio je izravni svjedok svega onoga što su katolici pretrpjeli na tim prostorima odmah poslije rata. Nakon uhićenja tamošnjeg župnika dr. Franje Račkog postaje upraviteljem župe u Mitrovici, da bi dolaskom novog župnika Ivana Rončevića iduće godine bio ponovno imenovan kapelanom do 1946. To teško iskustvo nesumnjivo mu je puno pomoglo kako bi kasnije lakše prebrodio teške okolnosti koje su ga

---

3 Tom prigodom posvetili su mu časopis *Diacovensia, Teološki prilozi* 2 (1994). U njemu se govori o biskupu Ćirilu Kosu kao zlatomisniku (1944.-1994.), zatim o poznatom procesu protiv njega kao i protiv drugih profesora, svećenika i bogoslova Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu (1959.-1960.), te nadalje o biskupu Kosu u njegovom odnosu prema katehetskim ljetnim školama u pokoncilskoj Crkvi u Hrvata. U jubilarnoj reviji *Đakovački vezovi 1999*. prigodom 25. obljetnice njegova biskupstva pisao je mr. Luka Marijanović, *Biskup koji neumorno već pedeset i pet ljeta sije sjeme Božje riječi,* str. 32-35. I mnogi drugi drugdje.

4 Usp. feljton u novinama *Glasu Slavonije* od 10. do 16. srpnja 2003.: Dražen Kušen, *Mons. Ćiril Kos – biskup susreta i dijaloga*. U rubrici "Vrijeme i vječnost" u *Glasu Slavonije* od 15. srpnja 2003. str. 6. dr. Peter Kuzmič, *Zahvala biskupu Kosu i bibličaru Rupčiću,* prigovara: "Prvo, biskup Kos s obzirom na svoja neumorna zauzimanja na tragu Strossmayerove vizije i koncilskih opredjeljenja nije zaslužio da mu na ispraćaj ne dođe ni jedan pravoslavni episkop! Isti je grijeh propusta i moje protestantske braće, koja se inače verbalno zaklinju u ekumenizam. Svi bi k Papi a na ispraćaj našem dobrom biskupu Ćirilu ih nema..."

snalazile. Od 1946. do 1951. župnik je veoma zahtjevne i prostorno raspršene župe Trnjani. Katolici su tu bili izmiješani s pravoslavnim pučanstvom. U takvoj sredini s mjesnim parohom Kosićem, župnik Kos je uspostavio i održavao vrlo dobre ekumenske odnose. To je onda bila ekumena održavana na terenu. Njegov vrsni i zauzeti pastoralni rad nije tu mogao ostati nezapažen. Zato je prava sreća bila za biskupiju što ga je biskup Stjepan Bäuerlein pozvao u Đakovo da mu bude nasljednik u odgovornoj i tada veoma zahtjevnoj službi duhovnika bogoslova u sjemeništu i liceju. Vremena su nasilne ateizacije tada bila izuzetno teška za katolički vjerski odgoj općenito, a u sjemeništu napose. No mladi je svećenik Kos usprkos tomu svoje bogoslove solidno pripremao za život i službu. Mnogi su mu svećenici još uvijek zahvalni i ponosni što im je bio dobar odgojitelj i učitelj.

To je bilo vrijeme kad je revni svećenik Kos postao posebno poznat po svojim prijevodima knjiga s francuskog jezika. Time je stekao velike izravne zasluge u promicanju teološke znanosti i afirmacije religiozno-kulturnih vrednota. Taj njegov rad je među ostalim bio razlogom što mu je Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu 14. svibnja 1988. dodijelio počasni doktorat teologije. Biskup Kos je izravno stajao na strani kulture, napose religiozne, i promicao je kulturne vrijednosti, ne samo u školi već i kao biskup u brojnim kulturnim pothvatima koji su se događali na razini biskupije i pojedinih župa. Izvrsno je govorio latinskim jezikom, što se danas rijetko susreće, pa ga je papa Ivan Pavao II. s pravom nazivao "episcopus latine loquens".

Kao duhovnik 1951.-1959. predavao je duhovno bogoslovlje i liturgiku na Visokoj bogoslovnoj školi, a kasnije kao tajnik Biskupskog ordinarijata u Đakovu župnu administraciju.

Iako su vremena bila teška, duhovnik i profesor Ćiril nije jadikovao kako je stanje teško a literatura jako oskudna, već je prevodio knjige. Tiskane su na ciklostilu. Time je obogatio našu duhovnu literaturu i pomogao mnogima, i profesorima i studentima, i odgojiteljima i odgajanicima u našim crkvenim ustanovama.

Bogoslovno sjemenište u Đakovu s vrsnim pastoralnim i iskusnim duhovnim vođama smetalo je komunističkim vlastima, pa su 5. listopada 1959. iznenadno izvršili premetačinu u sjemeništu pod optužbom da se svećenički kandidati odgajaju u protunarodnom i protudržavnom duhu. Mada nisu pronašli ništa što bi ih moglo kompromitirati, unatoč svemu nekoliko je profesora i bogoslova ipak bilo zatvoreno i kasnije osuđeno. Najaktivniji među njima Ćiril Kos je na insceniranom procesu osuđen na zatvorsku kaznu u trajanju od sedam godina, što je kasnije smanjeno na pet godina, da bi na kraju u Osijeku i Staroj Gradiški odsjedio sveukupno trideset mjeseci zatvora. Sreća je bila što taj politički proces ipak nije uspio dokinuti sjemenište. Nakon amnestije duhovnik

Kos je pušten iz zatvora 1962. Taj zatvor je bio za njega još jedno novo životno iskustvo.

Nakon izdržane kazne u Osijeku i Staroj Gradiški od 5. listopada 1959. do 5. travnja 1962. vraća se u Đakovo. Biskup ga je odmah imenovao tajnikom Biskupskog ordinarijata u Đakovu. Bilo je to 1. svibnja 1962. Tu je bio biskupovim vrijednim suradnikom u vođenju mnogih biskupijskih poslova i niza sporednih službi, u trajnome kontaktu sa svim svećenicima. Članom Stolnog kaptola Sv. Petra u Đakovu postao je 1966. i osam godina u njemu aktivno djelovao. Posebice se kao kustos katedrale istaknuo u njezinoj obnovi nakon rata i potresa. Kad je biskup Bäuerlein počeo pobolijevati, Sveta Stolica ga je imenovala 2. kolovoza 1973. generalnim vikarom, da bi ga odmah nakon smrti biskupa Bäuerleina Stolni kaptol izabrao za kapitularnog vikara. Kao kapitularni vikar on šest mjeseci upravlja biskupijom.

Za đakovačkog i srijemskog biskupa imenovan je 6. veljače, a izbor je objavljen 9. veljače 1974. Biskupski je red primio u Đakovu 17. ožujka 1974. Nakon 23 godine upravljanja biskupijom umirovljen je 6. veljače 1997. Njegov pomoćni biskup, kasnije biskup koadjutor, te konačno njegov nasljednik postao je msgr. dr. Marin Srakić 15. veljače 1997., obojica su iz župe Harkanovci.

Uspješno je upravljao s obje biskupije. Kao biskup od početka je bio rado prihvaćen od svih. Posve je bio upućen u pitanja biskupijske uprave, u biskupijske prilike i potrebe, pa i njezine probleme. Neki će još danas reći kako je njegovim imenovanjem Sveta Stolica ispunila "želju svećenika i puka". Opisuju ga kao čovjeka apostolskog žara, skromna i uvijek susretljiva prema svima. Nije bio konfliktna osoba, uvijek srdačan, spontan i vedar čovjek, poznat kao izvrstan propovjednik. Svoje propovijedi je gradio na sadržajima Evanđelja i Koncila. Na to upućuje i njegovo biskupsko geslo: "U ljubavi, poniznosti i jednostavnosti života" (CD 15). I to geslo zapravo znači najtočniji sažetak cijeloga njegova života i rada. S ljubavlju se ophodio prema svojim suradnicima, prema vjernicima i svakom čovjeku. Uvijek je imao povjerenja u svoje suradnike, poštovao ih je u njihovim službama, sa svom širinom svoga srca. Iskrena mu je želja, molitva i zavjet bila provesti u život poruku Koncila, pokazati svijetu "novo lice Crkve". U svakoj prigodi, napose na slavljima sv. potvrde, naglašavao je kako se u životu Crkve imaju zauzimati svi vjernici, laici, i da bi u njoj mogli i morali biti aktivni već na temelju obveza koje su primili na krstu i potvrdi.

Mladi biskup je uspješno i sustavno rješavao nagomilana pitanja. Svećenici su mu bili prvi suradnici. Msgr. Kos je kroz brojne pastoralne susrete, česte i naporne posjete župama, po aktivnom sudjelovanju na zasjedanjima biskupske konferencije, svojim pohodima našim radnicima u inozemstvu, trajnim usklađivanjem rada svojih suradnika, dakle svojom učiteljskom i pastirskom

službom ispunjavao svoje radno vrijeme. To je vrijeme koncilskih promjena. Župne zajednice su bile probuđene, postale su malo življe zajednice. Kateheza se našla u novom položaju. Počelo se sustavno formirati odrasle laike. Lice se naše mjesne Crkve znatno promijenilo. Na tim tragovima, dakako u puno većoj mjeri, nalazi se i Druga biskupijska sinoda đakovačka i srijemska. Još je biskup Kos doživio ulazak sustavnog i intenzivnog vjeronauka u naše škole, javna televizija postala je otvorena religioznim sadržajima, i sl.

Biskup Kos je nekadašnjoj BKJ naslijedio mjesto biskupa Bäuerleina kao predsjednik vijeća za katehizaciju. 1978. imenovan je konzultorom Zbora za katolički odgoj u Rimu. Kao biskup obavljao je službu velikog rektora Visoke bogoslovne škole u Đakovu, kasnije kancelara Teologije u Đakovu, i za nju se svojski brinuo. Ta škola, poznato je, odigrala je važnu zadaću u formiranju klera. Da ta škola danas uspješno djeluje u novim prostorima i razinom svoga teološkog rada i svojom važnošću, ne samo za formaciju klera već i laika, i to ne samo za naše dvije biskupije, nego i puno šire, zahvaliti valja svesrdnoj brizi biskupa Ćirila. On je za potrebe škole i biskupije odabirao i školovao novi nastavni kadar. Iz te su škole krenule razne, prije svega pastoralne inicijative: Obiteljski institut, Studij za teološku kulturu u Osijeku, tečajevi priprave na brak, itd.

Biskup msgr. Kos uspješno je i plodno djelovao u Vijeću BKJ, a kasnije u HBK za katehizaciju. Premda biskup Kos nije po svojoj formaciji katehetičar, kao svećenik i biskup pokazao je kroz sve godine svoje aktivne službe veoma mnogo sluha za potrebe na katehetskom polju i u tom je duhu predvodio i usmjeravao katehetsko Vijeće. On ne samo da ne koči ili paralizira rad toga Vijeća, već pozdravlja i podupire sve njegove inicijative. Brine se za katehetske ljetne i zimske škole i prepoznaje u njima važan element trajne formacije vjeroučitelja. Osobnim sudjelovanjem naglašava njihovu važnost za našu Crkvu. Njemu je bila povjerena izradba katehetskog plana i programa. A kad je trebalo otvoriti prostore Visoke bogoslovne škole za formiranje novih crkvenih djelatnika, za vjeroučitelje i vjeroučiteljice, nije ni trenutka oklijevao.

Biskup Kos je u svoje vrijeme kao kanonik kustos i biskupski tajnik, naročito kao biskup vodio brigu o biseru našega grada, o našoj katedrali. U njoj se za njegova episkopata održala značajna središnja proslava 1100. obljetnice smrti Sv. Metoda, u Đakovu 5. srpnja 1985. Također njegovom brigom otvoren je spomen Muzej biskupa J. J. Strossmayera u našem gradu. Biskup Ćiril sa svojom je bogoslovnom školom bio domaćin posljednjem Međufakultetskom ekumenskom simpoziju što ga je Katolički bogoslovni fakultet iz Zagreba održao u Đakovu 1987. Ekumensko djelovanje usporio je nametnuti rat. Biskup se osobito istaknuo i založio da 1989. dostojno obilježimo 750. obljetnicu grada Đakova i đakovačke biskupije. To je bila prigoda da se istakne ne samo uloga biskupa Strossmayera

već i uopće povijest našega grada, što je značajan dio vjerske, kulturne i političke povijesti hrvatskog naroda. Svi pothvati u obnovi sakralnih objekata i arheoloških istraživanja na području biskupije izvršeni su u suradnji s nacionalnim i regionalnim ustanovama za zaštitu spomeničke baštine i pod njihovim stručnim vodstvom. Je li sve baš svugdje uspjelo na najbolji način, prosudit će drugi kad se odmaknemo od ovog vremena.

Biskup Kos je, u doista teškim ekonomskim prilikama, podignuo u Đakovu važnu ustanovu potrebnu biskupiji s preko 200 svećenika: dom za umirovljene svećenike. Novi doprinos Đakovu je također izgradnja Središnje biskupijske knjižnice i arhiva, koji se ovih dana useljavaju, a gradnju je započeo biskup Kos. Time će uskoro veliko bogatstvo iz nekoliko naših crkvenih knjižnica i značajnog biskupijskog arhiva biti dostupno znanstvenicima i studentima. Nadamo se da će Središnja knjižnica s velikom dvoranom za različite skupove biti povlašteno mjesto i jedno od rasadišta duhovne kulture. To sve, i mnogo što drugo, dovoljno ocrtava život i rad pokojnog biskupa Kosa. Ne bi nipošto bilo pretjerano reći da je upravo on obilježio jednu epohu u životu ove mjesne Crkve.

U njegovo doba zbio se i Domovinski rat 1991.-1995. Zlo, što se nedavno događalo i kojemu su mnogi od nas svjedoci, zahvatilo je naročito biskupiju kojoj je on bio na čelu. Najviše spominjani i najviše razarani bili su gradovi Osijek, Vinkovci, Belišće, Vukovar... Područje od 36 župa bilo je okupirano i opustošeno, a vjernici raspršeni. Bila su to zla vremena za sve, napose za jednog biskupa kojemu Krist nalaže propovijedati ljubav ljudima stvorenima na sliku Božju. Rat je pustošio i ostavio teške posljedice. Biskup se osjećao ojađenim vidjevši što se sve događa, a svjestan je da ne može pružiti prikladnu zaštitu i utjehu. Veliki i mali naši prijatelji, koji su nas iz inozemstva posjećivali i pomagali u ratno doba, nisu se mogli dovoljno načuditi da ih biskup Kos prima u audijenciju bez ikakvih formalnosti. Ratnome se zlu ipak stalo na kraj. Vjera je njemu i njegovim vjernicima davala snagu.

Život i djelo biskupa Kosa su sad definitivno zaokruženi. Pamtit ćemo ga ne samo kao čovjeka koji je doprinio širenju teološke znanosti na našem tlu ili koji se zalagao za religiozno-kulturne vrijednosti u našoj biskupiji i u cijeloj našoj Crkvi, već prije svega kao vrsnoga propovjednika, kao svjedoka vjere u teškim iskušenjima našeg novijeg vremena, kao pravog prijatelja, ponajprije kao odgovornog i uzornog biskupa. S tisućama niti bio je povezan svojom "ljubavlju, poniznošću i jednostavnošću života" sa svojim biskupijama i svakim pojedinačnim u njima, i nipošto ne na posljednjem mjestu s našim gradom Đakovom. Ostvario je, uvjereni smo, svoj životni program zacrtan u geslu: "In caritate, humilitate et vitae simplicitate" (CD 15).

Luka Marijanović

AUTORI PRILOGA

ARTUKOVIĆ, dr. Mato, Hrvatski institu za povijest, Slavonski Brod
BENAŠIĆ, mr. Zvonko, Đakovo
BIJELIĆ, mr. Borislav, Muzej Đakovštine Đakovo, Đakovo
BOŽIĆ-DRLJAČA, prof. Vesna, Državni arhiv u Osijeku, Osijek
GEIGER, dr. Vladimir, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
KUNŠTIĆ, Ivan, Đakovo
LEKŠIĆ, Željko, Đakovo
MARIJANOVIĆ, mr. Luka, Teologija u Đakovu, Đakovo
MATKOVIĆ, dr. Stjepan, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
OSTAJMER, Branko, Đakovo
PAVLOVIĆ, prof. Ivo, Muzej Đakovštine Đakovo, Đakovo
PERINIĆ, prof. Ljubica, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
PETKOVIĆ, prof. Danijel, Gradski muzej Vinkovci, Vinkovci
RADELIĆ, dr. Zdenko, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
ŠETKA, Tomislav, Đakovo
ŠOLA, prof. Miro, Gimnazija "A. G. Matoša", Đakovo
VRBANUS, mr. Milan, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
VURM, Željko, Budrovci
ŽIVAKOVIĆ-KREŽE, dr. Zlata, Hrvatski institut za povijest, Sl. Brod